

İstanbul Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

TÜRKİYAT MECMUASI

JOURNAL OF TURKOLOGY

Cilt 29, '**Milli Mücadele**' Özel Sayısı, 2019
Volume 29, Special Issue '**National Struggle**', 2019

Sahibi / Owner

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü / *Istanbul University Research Institute of Turkology*

Yayın Sahibi Temsilcisi / Representative of the Owner

Prof. Dr. Mustafa BALCI

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü, İstanbul, Türkiye

Sorumlu Müdür / Director

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Emin YILDIZLI

İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Horhor Cad. Kavalalı Sok. No: 5/4, 34080, Fatih,

İstanbul, Türkiye

Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00 / 27867, 26657, 27865

E-mail: turkology@istanbul.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuturkiyat>

Yayıncı Kuruluş / Publishing Company

İstanbul Üniversitesi Yayınevi / Istanbul University Press

İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt, Fatih,

İstanbul, Türkiye

Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00

Baskı / Printed at

İlbey Matbaa Kağıt Reklam Org. Müc. San. Tic. Ltd. Şti.

2. Matbaacılar Sitesi 3NB 3 Topkapı / Zeytinburnu,

İstanbul, Türkiye

www.ilbeymatbaa.com.tr

Sertifika No: 17845

Tarandığı Endeksler / Indexed by

ASOS Index

SOBIAD

EBSCO (Academic Search Complete)

MLA International Bibliography

TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.

Statements and opinions expressed in papers published in this journal are the responsibility of the authors alone.

Yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.

The publication language of the journal is Turkish and English.

Haziran ve Aralık aylarında, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.

This is a scholarly, international, peer-reviewed, open-access journal published biannually in June and December.

Yayın Türü / Publication Type: Yaygın Sürel / International Periodical.

DERGİ YAZI KURULU / EDITORIAL MANAGEMENT BOARD

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Mustafa BALCI – İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye

Editörler / Editors

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Emin YILDIZLI – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Dr. Emine TEMEL – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Sayı Editörleri / Guest Editors

Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN – Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Ayna ASKEROĞLU ARSLAN – İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye

Dil Editörleri / Language Editors

Alan James NEWSON – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye

Elizabeth Mary EARL – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye

Kerimcan KIRAÇ – İstanbul, Türkiye

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. A. Azmi BİLGİN – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr. Ali Merthan DÜNDAR – Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr. Fikret TURAN – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr. Gábor ÁGOSTON – Georgetown Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. Гузев Виктор Г. – Viktor GUZEV G.– St. Petersburg Üniversitesi, Rusya

Prof. Dr. Gülşen SEYHAN ALIŞIK – Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr. Henryk JANKOWSKI – Adam Mickiewicz Üniversitesi, Polonya

Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN – Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul

Prof. Dr. Misawa NOBUO – Toyo Üniversitesi, Japonya

Prof. Dr. Musa DUMAN – Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH – Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye

Prof. Dr. Mustafa BALCI – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr. Mutsumi SUGAHARA – Tokyo Üniversitesi, Japonya

Prof. Dr. Юсупова Альфия Шавкетовна – Alfiya YUSUPOVA – Kazan Federal Üniversitesi, Tataristan

Doç. Dr. Grażyna ZAŁAC – Jagiellonian Üniversitesi, Polonya

Doç. Dr. İsmail TÜRKÖĞLU – Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Doç. Dr. Kürşad YILDIRIM – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Doç. Dr. Mehmet UZMAN – Ulusal Chengchi Üniversitesi, Tayvan

Doç. Dr. Оганова Елена Александровна – Elena OGANOVA – Moskova Devlet Üniversitesi, Rusya

Dr. Али Шамиль Гусейин Оглу – Ali Şamil HÜSEYİNOĞLU, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Azerbaycan

Dr. Piotr NYKIEL – Jagiellonian Üniversitesi, Polonya

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Abdulkadir GÜRER – Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Prof. Dr. Abdullah KÖK – Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye
Prof. Dr. Abid Nazar MAHDUM – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet BURAN – Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN – Trakya Üniversitesi, Edirne, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN – Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye
Prof. Dr. Ali YAKICI – Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Prof. Dr. Aynur KOÇAK – Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Bahri ATA – Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Prof. Dr. Besim ÖZCAN – Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye
Prof. Dr. Cengiz TOMAR – Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Enver ÇAKAR – Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye
Prof. Dr. Erik Jan ZÜRCHER – Leiden Üniversitesi, Hollanda
Prof. Dr. Éva ÁGNES CSATÓ – Uppsala Üniversitesi, İsveç
Prof. Dr. Feridun EMECEN – İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Funda KARA – Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye
Prof. Dr. Gülden SAĞOL YÜKSEKKAYA – Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Gülsel SEV – Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, Türkiye
Prof. Dr. Hamit PEHLİVANLI – Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye
Prof. Dr. Hanife Dilek BATISLAM – Çukurova Üniversitesi, Adana, Türkiye
Prof. Dr. Hayati DEVELİ – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH – Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye
Prof. Dr. Hürriyet GÖKDAYI – Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye
Prof. Dr. İbrahim SOLAK – Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, Türkiye
Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Kaplan ÜSTÜNER – Harran Üniversitesi, Urfa, Türkiye
Prof. Dr. Kazım PAYDAŞ – Harran Üniversitesi, Urfa, Türkiye
Prof. Dr. Kemal YAVUZ – Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Klaus RÖHRBORN – Georg-August Üniversitesi, Almanya
Prof. Dr. Lars JOHANSON – Uppsala Üniversitesi, İsveç
Prof. Dr. M. Fatih ANDI – Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Mahir AYDIN – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Mahmut AK – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet AÇA – Marmara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ – İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet NARLI – Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Mesut AYAR – Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli, Türkiye
Prof. Dr. Metin EKİCİ – Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. Muharrem KAYA – İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

- Prof. Dr. Mustafa ÖNER – Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN – Manas Üniversitesi, Kırgızistan
Prof. Dr. Mustafa UĞURLU – Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye
Prof. Dr. Necip Fazıl DURU – Ordu Üniversitesi, Ordu, Türkiye
Prof. Dr. Ömer TURAN – Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Prof. Dr. Ömer ZÜLFE – Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Ömür CEYLAN – İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. S. Dilek YALÇIN ÇELİK – Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Prof. Dr. Selami TURAN – Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, Türkiye
Prof. Dr. Selma YEL – Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN – Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. Uwe BLÄSING – Leiden Üniversitesi, Hollanda
Prof. Dr. Vahit TÜRK – İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Yılmaz DAŞÇIOĞLU – Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye
Prof. Dr. Zuhâl KARGI ÖLMEZ – Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Doç. Dr. Ahmet KOÇAK – Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Doç. Dr. Ahmet Şefik ŞENLİK – Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Doç. Dr. Dursun Ali TÖKEL – Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniv., İstanbul, Türkiye
Doç. Dr. Faruk GÖKÇE – Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye
Doç. Dr. İbrahim ÇEŞMELİ – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Doç. Dr. İbrahim GÜLTEKİN – Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale/ Türkiye Maarif Vakfı, Türkiye
Doç. Dr. Mehmet SAMSAKÇI – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Doç. Dr. Mustafa KURT – Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Doç. Dr. Nezir TEMUR – Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Doç. Dr. Özey KARADAĞ – Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Doç. Dr. Selami FEDAKAR – Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN – Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ayna ASKEROĞLU ARSLAN – İstanbul Üniv., İstanbul, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Bahtiyar ASLAN – Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Bandırma, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Bekir KAYABAŞI – Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ebubekir Sıddık ŞAHİN – Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif KORKMAZ – Giresun Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Şerif ESKİN – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yalçın YILMAZ – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Muhittin DOĞAN – Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ömer KUL – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Selçuk TÜRKİYILMAZ – İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir, Türkiye

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Kemal Tahir'in Milli Mücadele Konulu Romanlarında "Seçilmiş Kahraman" ve "Büyülü Nesne"
Kemal Tahir's Novel on The National Struggle "Choice Hero" And "Magic Object"
Hilal AKÇA 1
- Trakya'nın İtilaf Devletleri Tarafından Yunanistan'a Devri (1920)
Transfer of Thrace to Greece By the Allied Powers (1920)
Abdurrahman BOZKURT 25
- Milli Mücadelenin İlk Zaferi: Maraş Milli Mücadelesi ve Maraş'ın Kahramanlığı
First Victory of The National Struggle: The National Struggle and Heroism of Marash
Nejla GÜNAY 47
- Milli Mücadele Döneminde Dertli Gazetesi
Dertli Newspaper During the War of Independence
Fahri KILIÇ 75
- İşgalden İhtilale Milli Mücadele Hareketinin Diplomatik Boyutu
Diplomatic Dimension of National Struggle Movement from Occupation to Revolution
Tekin ÖNAL 89
- Aleksander Malinov Hükümeti ve Türk-Bulgar İlişkilerine Etkisi (Haziran-Eylül 1918)
The Government of Alexander Malinov and its Effect on Turkish-Bulgarian Relations (June-September 1918)
Fatih Mehmet SANCAKTAR 127
- Milli Mücadele'den Milli Kimlik İnşasına: Ateşten Gömlek
From National Struggle to National Identity Construction: Ateşten Gömlek
Ahmet Metehan ŞAHİN 151
- İngiliz Yıllık Raporlarına Göre Türkiye'deki Ekonomik Gelişmeler (1970-1980)
Economic Developments in Turkey According to British Annual Reports (1970-1980)
Behçet Kemal YEŞİLBURSA, Miraçhan YILMAZ 169

Kemal Tahir'in Milli Mücadele Konulu Romanlarında "Seçilmiş Kahraman" ve "Büyülü Nesne"*

Kemal Tahir's Novel on The National Struggle "Choice Hero" And "Magic Object"

Hilal AKÇA¹

*Bu çalışma tarafımdan hazırlanan "Kemal Tahir'in Romanlarında Yolculuk Arketipi" başlıklı doktora tezinden genişletilerek üretilmiştir. Tezde yolculuğu takip edilen seçilmiş kahraman sadece tespit edilmiş, bu çalışmada ise detaylandırılarak incelenmiştir.

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Hilal Akça (Dr. Öğr. Üyesi),

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayseri, Türkiye.

E-posta: hakca@erciyes.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3518-7306

Başvuru/Submitted: 30.08.2019

Revizyon Talebi/Revision Requested:

16.09.2019

Son Revizyon/Last Revision Received:

10.09.2019

Kabul/Accepted: 17.09.2019

Online Yayın/Published Online: 31.10.2019

Atıf/Citation: Akca, Hilal. "Kemal Tahir'in Milli Mücadele Konulu Romanlarında "Seçilmiş Kahraman" ve "Büyülü Nesne." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology*, 29, 'Milli Mücadele' Özel Sayısı (2019): 1-23.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.640776>

öz

Kurmaca dünyasının içinde gerçekliği de barındıran romanlar; siyasi, sosyal, tarihi, dini pek çok hadiseyi anlatarak "sosyal" bir sorumluluk üstlenirler. Edebiyat ve toplum ilişkisinin bir gereği olan bu durum aynı zamanda yazarın içinden çıktığı topluma karşı üstlendiği sorumluluğun da bir parçasıdır. Özellikle ulusların yaşadıkları bu hadiseler dönemin ve dönemden sonra gelen neslin yaşam öyküsünün şekillenmesinde oldukça etkili olduğu için yazarlar edebi eserlerde bu sorumluluğun bilincinde hareket ederler. Kemal Tahir bu bilince sahip Cumhuriyet dönemi yazarlarından biridir; pek çok eserinde hem sosyolog hem de tarihçi kimliği taşıyan yazar, entelektüel tavırla toplumsal kimliğin inşasında önemli bir role sahiptir. Yazarın bu bilinçle kaleme aldığı Milli Mücadele'yi konu edinen *Esir Şehrin İnsanları* (1956), *Esir Şehrin Mahpusu* (1961) ve *Yorgun Savaşçı* (1965) romanlarında kurguladığı "seçilmiş kahraman" ve bu kahramanların idealize ederek ulaşmaya çalıştığı "büyülü nesne/vatan savunması" aydınların bu savunmadaki yeri ve konumunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda okuyucu düzleminde milli bilincin uyandırılması için aydının uyanışını somutlayan bu romanlar, bir ulusun yaşadığı olağanüstü bir hadiseyi hafızalarda diri tutarak kültürel bir bellek oluşturmaktadır. Bu çalışmada Kemal Tahir'in Milli Mücadele konulu romanları, yolculuk arketipi/arayış miti bağlamında çözümlenerek milli kimliği simgeleyen unsurlarla beraber romanların büyümlü nesnesi konumunda bulunan "milli idealler" ve "toplumsal duyarlılık" örneklemi oluşturulan seçilmiş kahramanlar tahlil edilecektir. Sonuç olarak Kemal Tahir'in Milli Mücadele içindeki yeri ve önemi kurgusal dünyanın perspektifinden aktarılacaktır.

Anahtar kelimeler: Milli Mücadele, Kemal Tahir, Kahraman miti, Arketip, Yolculuk

ABSTRACT

Novels, which include reality within the fictional world, take on a "social" responsibility by telling many political, social, historical and religious events. This, which is a necessity of the relationship between literature and society, is also a part of the responsibility of the author towards the society he comes from. The authors act with the awareness of this responsibility in literary works, especially since these events are very influential in shaping the life story of the generation and the future generations. Kemal Tahir is one of the writers of the Republican era with this consciousness; In many of his works, he

is both a sociologist and a historian, and plays an important role in the construction of a social identity with his intellectual attitude. The selected hero and the magical object which the heroes tried to reach by idealizing these characters in his novels, *Esir Şehrin İnsanları* (1956), *Esir Şehrin Mahpusu* (1961) and *Yorgun Savaşçı* (1965), which are the subject of the National Struggle which the author wrote with this consciousness, reveal the place and position of the intellectuals in this defense. At the same time, these novels embody the awakening of the intellectuals in order to awaken the national consciousness at the reader's level, create a cultural memory by keeping alive an extraordinary event experienced by a nation. In this study, Kemal Tahir's novels on the National Struggle will be analyzed in the context of the journey archetype/quest myth and the selected heroes that constitute the sample of "national ideals" and "social sensitivity" which are the magical objects of the novels, along with the elements that symbolize national identity. As a result, the place and importance of Kemal Tahir in the National Struggle will be conveyed from the perspective of the fictional world.

Keywords: National struggle, Kemal Tahir, Hero myth, Archetype, Journey

EXTENDED ABSTRACT

While analyzing the individual staff of literary works in the text analysis, the word "hero" is used for every person in the work; in fact, not all people in the work are heroes. This attitude, which has become a habit in text analysis, has become popular and established. The individual is regarded as the "hero a particular event. The individual does not need to possess innate or acquired heroic qualities. Actually, heroism is like a title that is generally accepted after military, religious, historical, political and social success. In the texts that are the product of national consciousness and collective unconsciousness, like legends, epics and fairy tales, the heroic type which is placed in the center takes on the role of savior / protector by providing extraordinary features, and continues its existence by being transferred from generation to generation. Berna Moran was born in the twentieth century, in his book *Literary Theory and Criticism*; he states that this theory, which is one of the methods of criticism of work, has benefited from various disciplines such as anthropology, psychology, history and comparative religion. In this respect, he likens it to "historical and sociological" criticism. The reason why this method of criticism is included in the work-oriented criticism methods is not because it reveals the structure that creates the aesthetic life in the work, but because it reveals the archetypes that have influenced people since ancient times. Archetypes repeating in the literary works with stereotypes such as person, image, symbol and plot help to analyze the meaning universe of the work.¹ Loral Lee Portenier in *The Heroine's Journey*, according to J.L. Henderson (1964) and Carl Gustav Jung (1964) the most archetypal archetype in the world is the heroic archetype. It also states that the heroic archetype always refers to a powerful human or god person who creates evil. The heroic archetype as a result of a journey includes "action, adventure, excitement, success, renewal, fun and return home..." Overcoming significant difficulties, the hero tests his character.² *The Epic Hero*, Dean A. Miller talks about Joseph Campbell, who brought a new perspective to the image of heroism.

1 Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), s. 219.

2 Portenier, Loral Lee, *The Heroine's Journey* (Art and Healing, CSP 4520, Ruth Richards, MD, PhD, Saybrook University, San Francisco, California, 2011), s. 4.

Campbell's first and foremost work in this field is *The Hero with a Thousand Faces*, is based on the tradition of scholars working in the field of psychology and mythology, such as Otto Rank. Furthermore, Campbell sets out from legends rather than an epic hero in this work. Campbell harmonizes the model of eternal heroism with the cosmic cycle; "Monomite / myth analysis" and Jung's "archetypes / early examples" theory. According to Campbell, "the hero dies as a modern man; but it is perfected as an eternal man and reborn as a universal man."³ Therefore, according to Campbell, the duty of the resurrected hero is to return to us, to turn and to teach his adventure. Therefore, in order to prove his transformation, it is necessary to follow the stages / categories of his biography and his experiences tested.⁴

Kemal Tahir's novels on the National Struggle show that both his historical and fictional figures resemble mythological heroes in certain aspects. Kemal Tahir's novels on the National Struggle have played an important role in the construction of national identity. *Esir Şehrin İnsanları*, *Esir Şehrin Mahpusu*, *Yol Ayrımı* and *Yorgun Savaşçı* tired warriors' trilogy historical background of the novel describes the transition to the new Ottoman Turkey. The first two volumes of the trilogy reveal the status of Istanbul after the occupation, and the years of National Struggle on the axis of the adventure of Kamil Bey, the "chosen hero" of the works. When Kamil Bey lived in Europe, far away from the realities of his country as the intellectual of the time, he returned to his country in order to save the legacy of his father Selim Pasha after World War I and the occupation of the country, he found himself in the midst of chaos. The hero turned into an intellectual who fought for the salvation of the country on his way to save his father's land. It was quite effective for this transformation that he met his old school friends, started working in the "Blackuncle" magazine and the Ottoman State desperately took refuge in the American mandate. At the end of the novel, the People of the Prisoner Kamil Bey, who was involved in Kuvayı Milliye and tried to bring the Greek occupation plan to Anatolia and was sentenced to shovel for seven years, was willing to lose his family. He completed the individualization process in prison and became a full hero. Kemal Tahir, with this type of hero, fictionalized both the terms of the National Struggle years, and what the task of the enlightened in these conditions revealed. In the novel "Tired Warrior", the accusation of the Ottoman Empire, Committee of Union and Progressive Terrorists who succumbed to World War I was fictionalized within the "chosen hero Hell's Artillery Cemil". Cemil returned to Istanbul after the defeat in World War I; after twenty years of military service, he became a tired warrior because this process was too heavy for him. He was very unhappy that he had not been able to relieve his mental fatigue and was accused of treason. However, he soon went to Anatolia and joined the National Struggle, and struggled for the liberation of his country. As a hero, he cannot return both in real and spiritual terms, although he has completed his maturity. As a result, the hero created

3 Miller, Dean A, *The Epic Hero*. (The Johns Hopkins University Press, USA, 2000), s.68.

4 Miller, *The Epic Hero*, 69.

by Kemal Tahir in his novels about National Struggle comes to the forefront, and both heroes chosen in the work do not give up their country against all the "defeat, exile, pain, betrayal and oppression. In fact, the heroes represent the Ottomans in some ways on an allegorical basis. Although Kamil Bey was an intellectual, he could not see the truth, and when his power and money were exhausted, everyone turned his back on him. Cemil is an officer who has succumbed and is exhausted from the twenty years of struggle, and is accused of treason. Both are consistent with the heroes of the tragedy experienced by the Ottoman period, but as both heroes who participated in the National Struggle, heroes of a new Ottoman. The New Republic of Turkey is transformed to reach the "freedom to practice".

1. Giriş

Metin tahlillerinde edebi eserlerin şahıs kadrosu incelenirken “kahraman” kelimesi eserdeki her şahıs için kullanılmaktadır oysa eserdeki bütün şahıslar kahraman özelliği taşımaz. Metin tahlilinde bir tür alışkanlığa dönüşen bu tavır, popüler hale gelmiş ve yerleşmiştir. Birey belli bir olayın “kahramanı” olarak değerlendirilir. Bireyin doğuştan veya sonradan edinilen kahramanlık özelliklerinin olması gerekmez. Aslında kahramanlık çoğunlukla askeri, dini, tarihi, siyasi ve sosyal bir başarı sonrasında verilen ve herkesçe kabul gören bir unvan gibidir. Efsane, destan ve masallar gibi milli şuurun ve kolektif bilinç dışının ürünü olan metinlerde merkeze yerleşen kahraman tipi olağanüstü özelliklerle donatılarak kurtarıcı/koruyucu rolü üstlenir ve nesilden nesle aktararak varlığını devam ettirir. Bu nedenle efsaneleşmiş bu kahramanların izleri modern metinlerde de varlığını sürdürür. Metin tahlilinde bu izlerin tespiti için Arketipsel eleştiri kuramından faydalanılmaktadır. Berna Moran *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* başlıklı kitabında yirminci yüzyılda doğmuş esere dönük eleştiri yöntemleri içerisinde yer alan bu kuramın; antropoloji, psikoloji, tarih ve karşılaştırmalı din gibi çeşitli bilim dallarından faydalandığını söyler. Bu yönüyle “tarihi ve sosyolojik” eleştiriye benzetir. Bu eleştiri yönteminin “esere dönük eleştiri” yöntemleri içerisinde yer almasının sebebi, eserdeki estetik yaşantıyı meydana getiren yapıyı ortaya çıkarmasından değil, çok eski çağlardan beri insanları etkileyen, onlara derinden seslenen arketiplerin varlığını tespit etmesidir. Edebiyat eserlerinde kişi, imge, sembol, olay örgüsü gibi kalıp öğelerle tekrar eden arketipler, eserin anlam evreninin çözümlenmesine yardımcı olurlar.⁵ Carl Gustav Jung’a göre, insanlığın ortak/kolektif bilinç dışında yer alan arketipler, ataların mirası olarak ilk insandan itibaren var olan psikolojik kodlardır. Bu kodlar arkaik insandan modern insana tıpkı DNA aktarımı gibi geçerek arkaik insanın/atanın tecrübe ve deneyimlerinin biçimlenmiş şekillerini ortaya koyarlar. Kişisel bilinç dışının daha derinlerindeki bu kalıntıların depolandığı kolektif bilinç dışı “(...) kökeni milyonlarca yıl öncesine uzanan “atasal tecrübeleri” içeren bir depodur. Bu depoya her geçen yüzyıl, küçük tecrübeler ekler. İnsanlar, tarih öncesi olayların yansıma imkânı bulduğu bilinç dışının bu boyutuyla, aynı ortak psişik tarihi yaşarlar.”⁶ Bu bağlamda arketipler zihinsel bir tarih sunarlar ve bu tarih insanın doğduğu andan itibaren onunla beraber dünyaya gelir. Diğer bir deyişle insan “görünmez atalarıyla” beraber doğmaktadır.⁷ Jung’a göre, arketipler aslında belli bir yere kadar Platon’un fikirleriyle benzerlik göstermektedir. Platon’a göre, fikirler henüz yeryüzünde hayata başlamadan evvel Tanrıların zihninde var olan safi zihinsel formatlardır; bu nedenle dünyevi fenomenlerin üstündedirler.⁸ Bütünüyle sezgisel bir süreci içeren arketipler, tüm insanlığın zihninde varlıklarını sürdürürler. Jung, arketiplerin tüm insanlığa ait nitelikler taşıdığını şu sözlerle ifade eder:

5 Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, s. 219.

6 Bahadır, Abdülkerim, *Jung ve Din* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), s. 76.

7 Sambur, Bilal, *Bireyselleşme Yolu/ Jung’un Psikoloji Teorisi* (Ankara: Elis Yayınları, 2005), s.85.

8 Stevens, Anthony *Jung*, çev.Ayda Çayır (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999), 50.

"İnsan davranışını belirleyen işlevsel modellere 'imajlar' adını vermekteyim. İmaj kavramı insan aktivitesinin oluş formunu ifade etmesinin yanında aktivitenin meydana geldiği tipik durumu da kapsamaktadır. Bu imajlar orijinaldirler ve bütün insanlık türüne özgüdürler. Onları insan ırkının doğuşuyla başlatmak lazımdır. Onlar insanın insani nitelikleridir ve aktivitelerimizin spesifik insani formlarıdır. (...) Arketipler insanlığın gizli hazinesidir. İnsanlık tanrılarını ve şeytanlarını, öngörülerini ve güçlü düşüncelerini hep bu hazineden çıkarıp almaktadır. Arketipler hazinesi olmadan insan, insan değildir."⁹

Mircea Eliade *Ebedi Dönüş Mitosu* adlı eserinde her ritüelin bir ilahi modeli olduğunu ve bu modelin tanrı/kahraman/mitsel atayı temsil ettiğini söyler. Ona göre, mitsel modeli karşılayan sadece ritüeller değildir; bütün insan davranışları arkaik zamandan beri bir tanrı/kahraman/ata tarafından gerçekleştirilmiş eylemdir.¹⁰ Eliade, geleneksel toplumlara göre yaşamın tüm önemli eylemlerinin Tanrı ya da kahraman tarafından gerçekleştirildiğini, insanın ise bu eylemleri sadece taklit ettiğini ifade eder. Dolayısıyla bir nesne ya da eylem ancak bir arketipi taklit veya tekrar ettiği ölçüde gerçektir. Bu nedenle örnek modeli olmayan her şey 'anlamsız', yani, gerçeklikten yoksundur. Böylece insan, arketipik olma eğilimi göstermektedir.¹¹ Loral Lee Portenier, *The Heroine's Journey* başlıklı çalışmasında J. L. Henderson ve C. G. Jung'a göre, dünyadaki en yaygın arketipin "kahraman arketipi" olduğunu söyler. Aynı zamanda kahraman arketipinin "her zaman kötülüğü yaratan güçlü bir insan ya da tanrı insanı" kastettiğini belirtir. Bir yolculuk neticesinde gerçekleşen kahraman arketipi "eylemi, macerayı, heyecanı, başarıyı, yenilenmeyi, eğlenceyi ve eve dönüşü" içermektedir. Önemli zorlukların üstesinden gelen kahraman, karakterini test eder.¹² Otto Rank *Kahramanın Doğuş Miti/Mitolojinin Psikolojik Yorumu* başlıklı çalışmasında bütün kahramanların aynı macerayı takip ederek benzer psikolojiyi yaşadıklarını şu sözlerle dile getirir:

"Önde gelen uygar ulusların hepsi - Babiller ve Mısırlılar, İbraniler ve Hindular, Persler, Yunanlılar ve Romalılar, bunun yanı sıra Cermenler ve diğerleri -ulusal kahramanlarını -efsanevi prens ve krallar; din, hanedan, imparatorluk veya şehir kurucuları -daha ilk zamanlarında bir dizi şiirsel masal ve efsanelerle yüceltmeye başladılar. Bu karakterlerin doğum ve gençlik hikâyeleri bilhassa fantastik özellikler, farklı uluslarda-birbirlerinden çok uzak ve tamamen bağımsız olsalar bile-şaşırtıcı bir benzerlik veya bazen tam bir örtüşme gösterirler."¹³

Dean A. Miller *The Epic Hero* adlı eserinde "kahramanlık" imajına yeni bir bakış açısı getiren Joseph Campbell'a değinir. Campbell'ın bu alandaki ilk ve en önemli çalışması

9 Sambur, *Bireyselleşme Yolu/ Jung'un Psikoloji Teorisi*, s.86-87.

10 Eliade, Mircea, *Ebedi Dönüş Mitosu*, çev. Ümit Altuğ (Ankara: İmge Kitapevi 1994), s. 35-36.

11 Eliade, *Ebedi Dönüş Mitosu*, s.45.47.

12 Portenier, *The Heroine's Journey*, s. 4.

13 Rank, Otto, *Kahramanın Doğuş Miti/Mitolojinin Psikolojik Yorumu*, çev. Gökçe Yavaş (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2016), s. 9.

The Hero with a Thousand Faces (1949) Otto Rank gibi psikoloji ve mitoloji sahasında çalışan bilginlerin geleneğine dayanmaktadır. Ayrıca Campbell bu çalışmasında epik bir kahramandan ziyade efsanelerden yola çıkmaktadır. Campbell “ebedi kahramanlık” modelini kozmik çevrimle uyumlu hale getirir; “monomit/mit analizi” ve Jung’un “arketipler/ilk örnekler” teorisiiyle bütünleştirir. Campbell’a göre, “kahraman modern bir insan olarak ölür ama ebedi bir insan olarak mükemmelleşir ve evrensel bir insan olarak yeniden doğar.”¹⁴ Bu nedenle Campbell’a göre, yeniden dirilen kahramanın görevi bize geri dönmek, dönüşmek ve macerasını öğretmektir. Dolayısıyla kahraman araştırması yapmak, onun dönüşümünü ispat etmek için öncelikle onun biyografisinin aşamalarını/kategorilerini ve test ettiği deneyimlerini takip etmek gerekir.¹⁵ Campbell’ın yukarıda bahsedilen ve *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* adıyla çevrilen eserine göre kahramanın mitolojik macerasının standart yolu geçiş ayınlarındaki “ayrılma/erginlenme/dönüş” formülünün genişletilmiş halidir. Campbell kahramanın sıradan dünyadan çıkıp doğüstü tuhaflıkların olduğu yere doğru ilerlediğini ve orada masalsı güçlerle karşılaştığını belirtir. Bu karşılaşmanın neticesinde kesin bir zafer kazanan kahraman bu gizemli maceradan üstün bir güçle geri döner.¹⁶ Campbell’a göre, kahramanın özellikleri şunlardır:

1. Mitolojik metinlerde kahraman sıra dışı yetenekleri olan bir kişidir.¹⁷ Ona sıra dışı yetenekleri doğum hatta anne karnına düştüğü andan itibaren verilir.¹⁸ Zaman zaman olağanüstülük taşıyan bu yetenekler, modern metinlerde yerini olumlu veya olumsuz üstün yeteneklere bırakır. Kahraman bu yetenekleri sayesinde keşfedilir ve maceraya başlamak için çağrılar alır.

2. Kahramanın sıra dışı yetenekleri, toplum tarafından ödüllendirildiği gibi reddedilebilir.¹⁹ Çünkü kahramanın bu yetenekleri topluma fayda sağladığı gibi zarar da verebilir. Ayrıca toplum, kahramana zarar vermek ya da onu ortadan kaldırmak isteyen “karşı güç” tarafından yönlendirilebilir.

3. Kahraman içinde bulunduğu simgesel dünyada eksiklik duyabilir.²⁰ Çünkü toplum henüz kahramanın yeteneklerini fark etmeye hazır değildir. Bunun sebebi toplum içinde yaşanan bölünmelerdir. Çıkar çatışmaları kahramanı yalnızlaştırır, bu nedenle kahraman bulunduğu ortamdan uzaklaşmaya başlar ya da kendisine yapılan çağrılara kulak vermez.

4. Kahramanın içinde bulunduğu dünya, kıyamet tasavvurunda fiziksel ve ruhsal açıdan yıkıma uğramış ya da uğrama noktasına gelmiş gösterilebilir.²¹ Yukarıdaki maddelerle de bağlantılı olarak yalnızlaşan kahraman kendisini her açıdan güçsüz hisseder. Yaşadığı

14 Miller, *The Epic Hero*, 68.

15 Miller, *The Epic Hero*, 69.

16 Campbell, Joseph, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, çev. Sabri Gürses (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2010), s.42.

17 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.49.

18 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.348.

19 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.49.

20 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.49.

21 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.49.

kayıplarla ya da uğradığı haksızlıklarla kararsızlıklar yaşar. Bu durum onun reel ve ruhsal manada olgunlaşmasına, hayat tecrübesinin artmasına vesile olur.

5. Kahraman kendi bölgesine ait mikrokozmetik, mitin kahramanı ise dünya tarihine ait makrokozmetik bir zafer elde eder.²² Kahramanların başarısı/zaferi buldukları ortama ve zamana göre değerlendirilir. Modern metinlerde çoğunlukla mikrokozmetik başarılar elde eden kahraman, mitolojik metinlerde olduğu gibi tarihe mal olmayabilir. Ancak tarihi romanlarda her ne kadar yazar mitleşmiş kahramanları onların yakınında bulunan ikinci şahsiyetler üzerinden kurgulamayı tercih etse de bazen "seçilmiş kahraman" tarihi bir şahsiyet olduğu için makrokozmetik bir zafere ulaşabilir.

6. Kahraman sıra dışı güçlerin ustası haline gelir ve kişisel zorbalara karşı üstünlük elde edip macerasından geriye dönerken toplumun yenilenme araçlarını getirir.²³ Yolculuk miti/ arketipi olarak değerlendirilen mitolojik kahramanın macerası, onun hem reel hem de ruhsal manada erginleşmesine vesile olur. Yolculuk esnasında pek çok sınavdan geçen kahraman bireyselleşme sürecini tamamlar. Böylece yeniden doğuşunu gerçekleştirir ve "büyülü nesne" konumuna yükselttiği hedefe ulaşarak ülkesine geri döner.

7. Kahraman gülünç ya da budala, eski Yunan ya da barbar, kibar ya da Yahudi olsun "yolculuğu" temelde çok az değişir.²⁴ Kolektif bilinç dışının ürünü olan ve bütün insanlığın ortak psikolojik mirası olarak nesilden nesle aktarılan arketipler ilk örneklerdir. Dolayısıyla yolculuk arketipinde kahramanlar ve yolculuğa çıkış sebebi olarak "büyülü nesne" konumuna yükselttikleri idealleri değişse de aynı aşamalar yer alır.

8. Kahramanın macerasına evrenin yaratılışı yeni ve ilginç bir yön verir. Bu durumda tehlikeli yolculuğun bir bağlanma değil yeniden bağlanma, keşif değil yeniden keşif çabası olduğu anlaşılır.²⁵ Kahraman yolculuk esnasında hem reel hem de ruhsal manada değişime uğrar, zaman zaman da ulaşmak istediği hedeften uzaklaşabilir. Çünkü her yolculuk beraberinde farklı maceraları getirir. Hatta kahraman bu sebeple yolculuğunu tamamlayamaz ya da dönüş aşamasına geçemez. Özellikle modern metinlerde bu durumla çok sık karşılaşılır.

9. Kahraman aradığı ve tehlikeli bir biçimde elde ettiği Tanrısal gücün kalbinde olduğunun farkına varır. Bu bağlamda kahraman hepimizin içinde saklı duran, bilinmeyi ve yaşama katılmayı bekleyen yaratıcı/kurtarıcı imgenin simgesidir.²⁶ Bu durum kahramanın Nirvana'ya ulaşmasına ve bütünüyle arınmasına neden olur. Campbell'a göre kahraman Tanrı benzeri bir varlığa dönüşerek benliğinden vazgeçer.

10. Kahraman macerasında başarıya ulaştığında ruhsal açıdan iyileşir ve dinginliğe ulaşır.²⁷ Çünkü kahraman yolculuğu esnasında zorlu sınavları geçtikten sonra bedensel açıdan

22 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.49.

23 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.49.

24 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.50.

25 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.50-51.

26 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.51.

27 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.52.

bütün yorgunluğunu unuttur ve ruhsal manada yeniden dirilir. Kahraman artık bu dinginlikle geri dönüş için hazırdır.

11. Kahramanın macerası yaşamında aydınlanmayı elde ettiği anı temsil eder: “yaşayan ölümümüzün karanlık duvarlarının ötesindeki ışığa uzanan yolu daha yaşarken bulduğu o çekirdek anı.”²⁸ Bu aydınlanma kahramanın yeniden doğumuyla gerçekleşir. Macerası neticesinde ruhsal açıdan erginlenmeyi yaşayan kahraman, döndüğünde artık aynı kişi değildir.

12. Kahraman gerçek bir tarihsel figürse efsanesini yaratanlar ona uygun derin maceralar uydururlar.²⁹ Bilhassa mitolojik metinlerde bu duruma çok sık rastlanır. Mitleşmiş ya da tarihe mal olmuş kahramanların çevresinde oluşan söylenceler öncelikle sözlü kültür ürünü olduğu için nesilden nesle aktarılırken bu söylencelere yeni kahramanlıklar ya da olağanüstü birtakım öğeler eklenebilir.

13. Kahraman tüm efsane, halk hikâyesi ve mitlerde çocukluk sürgünü ve dönüş teması yaşar. Halk öyküleri genellikle sürgün temasını destekler; kahraman hor görülen, kötü davranılan en genç oğul ya da kız öksüz, üvey çocuk, çirkin ördek ya da aşağı düzeyden toprak sahibidir.³⁰ Pek çok mitolojik metinde kahraman daha doğmadan ondan kurtulmaya çalışıldığı hatta doğar doğmaz ölüme terk edildiği gerçeğiyle sıklıkla karşılaşılır. Örneğin Oidipous mitinde kahraman dünyaya gelmeden önce “babasını öldürüp annesiyle evleneceği” kehanetiyle sarsılan aile, Oidipous dünyaya gelince ondan kurtulmak için onu ölüme yollar. Aslında bu durum kahramanın yolculuğuna başlaması için bir vesiledir. Öykünün sonunda bilmeden ülkesine dönen Oidipous’un kehaneti gerçekleşir.

14. Kahraman çocukluk çevrimini tamamladıktan sonra yaşadığı belirsizlik döneminin ardından gerçek kişiliği ortaya çıkar ve tanınır, böylece büyük bir krize neden olur.³¹ Bu durum çoğunlukla kahramanın macerasının başladığı yere dönmesiyle başlar. Yukarıda bahsedilen Oidipous miti üzerinden değerlendirilecek olursa Oidipous’un delikanlılık çağında evlatlık olduğunu öğrenmesi ve Delphoi kâhinine ulaşmak için yola çıkması aslında büyük bir krizin habercisidir. Burada babasını öldürüp öz annesiyle evleneceğini öğrenen Oidipous kaderinden kaçmak için çıktığı yolda babasını öldürerek Tehabi (Tebes) ülkesine farkında olmadan kral olup annesiyle evlenir.

15. Kahramanın doğum yeri ya da işlerini gerçekleştirmek için geri döndüğü uzak sürgün ülkesi dünyanın orta yeri yani göbek deliğidir.³² Çünkü bütün olayların başladığı yer burasıdır ve kahraman macerasının başladığı yere tekrar döner. Kahramanın buradan ayrılmasının sebebi kaderini yaşamak içindir.

16. Mitolojik kahraman olacak şeylerin değil olan şeylerin yandaşıdır. Katledeceği

28 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.289.

29 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.352.

30 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.354-357.

31 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.360-361.

32 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.366.

düşman gücün koltuğunda hilebazdır, düşmandır, ejderdir, tirandır.³³ Bütün bu olumsuz figürler ve kahramanı macerasından alıkoymaya çalışanlar aslında onun kahraman olması için gereklidir. Kahraman en zorlu sınavları onlar karşısında zafer kazanarak geçer.

17. Kahramanın düşmandan zorla elde ettiği hegemonya, kazandığı özgürlük ve ortaya çıkan yaşam enerjisi bir kadın olarak simgelenir. Kadın, melun aşktan kurtarılan bir bakiredir; kahramanın kendisinin diğer yarısıdır. Çünkü her biri ikisidir. Şayet kahramanın konumu dünya egemenliğiye bakire dünyadır, kahraman savaştıysa bakire ündür, kısacası bakire kahramanı çevreleyen durumun hapisanesinden kurtaracağı kaderin simgesidir.³⁴ Mitolojik metinlerde kahramana macerasının sonunda büyüdü nesneyle beraber sunulan ya da kahramana macerasında eşlik eden kadınlar, zamanla kahramanla özdeşleşerek tek vücut olurlar. Mitolojik ve modern metinlerin çoğunda arka plana yerleştirilen aşk temasıyla okuyucu düzleminde dikkat çekici kılınan olayların sonunda zafer elde eden kahraman sevdiği kadınla ödüllendirilir. Ancak Odysseia destanında olduğu gibi Odysseus'u macerasından alıkoymaya çalışan "Kalypso" ve "Kirke" gibi baştan çıkarıcı kadınlarla da sıklıkla karşılaşılır. Kahramanın yolculuğunda aşması gereken bir zorluk olarak karşılaşılan bu evre, onun ruhsal açıdan en zor sınavlarından biridir.

18. Kahramanın çabasının hedefi, bilinmeyen babanın keşfedilmesidir. Baba tarafından kutsanan kahraman, insanlar arasına babayı temsil etmek üzere döner.³⁵ Ayrıca kahraman erginlenmeyi babasının yaşadığı yerde fark edebilir. Oğul babasıyla bir olduğunu idrak eder. Aslında kahramanın işi babanın (ejder, dev kral, sınavan) direngen yanını katletmek ve evreni besleyecek olan yaşamsal enerjileri engellerinden kurtarmaktır. Bu durum babanın arzusuyla uyumlu olduğu gibi onun arzusuna karşı olabilir.³⁶ Yolculuk mitinde/arketipinde "Babanın Gönülünü Alma" evresinde fark edilen bu olaylar kahramanın, Tanrıların merhametini kazanmak için geçmesi gereken sınavlardır. Bu kişi kahramanın gerçek babası olmak zorunda değildir. Bilhassa modern metinlerde baba figürü üstlenen farklı kişiler de olabilir.

19. Kahraman tipinin bazıları aziz, çileci ve dünyayı terk edendir. Dünyaya yüzünü çeviren bu kahraman aşkı ve nefreti bir kenara bırakıp yalnızlık içinde az yiyerek vücudunu, zihnini konuşmasını denetleyerek kibir, güç, gurur ve şehvet, öfke ve arzularından arınmış; tükenmez olanla bir olan kahramandır.³⁷ Campbell'ın "Aziz kahraman" olarak nitelendirdiği bu kahraman mitiyle daha çok dini metinlerde karşılaşılır. Ancak bu sadece dini metinlerle sınırlı değildir. Aslında pek çok kahraman macerasının sonunda bu durumu yaşar. Campbell'a göre Kral Oidipous öldürdüğü adamın öz babası ve evlendiği kadının bu durumda annesi olduğunu öğrenmesiyle gözlerine mil çeker ve aslında bu davranışıyla kefareti öder. Nefsini terbiye etmek için kefareti ödeyen kahraman, artık dünyanın bütün nimetlerinden vazgeçmiştir.

33 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.368.

34 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.373.

35 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.378.

36 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.384.

37 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.386.

23. Kahramanın biyografisindeki son eylem ise ölüm ya da ayrılıktır.³⁸ Yolculuğun sonunda kahraman bireyselleşme serüvenini tamamladığı için her şeyi kabullenir. Bütün korkularından arınır, ölüm ve ayrılık için hazırlıklıdır.

2. Kemal Tahir'in Romanlarında Milli Mücadele'nin Seçilmiş Kahramanları

Kemal Tahir, edebiyatçı kimliğini toplumsal kimlikle bütünleştiren nadir yazarlardan biridir. Kaleme aldığı tarihi romanlarla bir taraftan milli kimlik inşası ve kolektif şuuru harekete geçirme amacı taşıırken diğer taraftan ortaya koyduğu iktisadi, felsefi, sosyolojik çıkışlarla okuyucuya eleştirel bir bakış açısı kazandırır. Eserlerini bu ideal üzerine yazan ve mücadelesini eserleri aracılığıyla ortaya koyan yazar, toplumcu gerçekçi çizgide yer alır. Kemal Tahir, yerli ve milli unsurları irdelemek ve kolektif şuuru harekete geçirmek için eserlerinde farklı tarihi dönemlere ve bu dönemlerin iktisadi, siyasi, sosyal ve ekonomik alt yapılarına yönelerek aynı zamanda “sosyolog” tavrıyla toplumsal sorumluluk üstlenmiştir. Edebiyatçı kimliğini ikinci planda gören yazar, pek çok eserinde tarihi olayları esas aldığı için tarihi şahsiyetleri de öncelemiş ve bu şahsiyetlerin yanı sıra kurguladığı milli ideal yüklü kahramanlarla onların kendini gerçekleştirme mücadelesini ortaya koymuştur. Bu bağlamda yazarın roman kişilerine ve romanlarının olay örgüsüne bakıldığında “seçilmiş kahramanlar”ın reel yolculuğun yanında ruhsal yolculuğundan, bu yolculuk neticesinde başarılan ya da başarılabilen bireyselleşme sürecinden söz edilebilir.

Kemal Tahir'in Milli Mücadele konulu romanlarında hem köklü tarihsel bir dönem hem de kurgusal figürlerinin belirli yönlerden mitolojik kahramanlarla benzerlik taşıdığı görülür. Bu kahramanların yaşadığı somut ve ruhsal yolculuklar, onların şahsında toplumun geçirmiş olduğu değişime ışık tutar. Kahramanın yolculuğunun aşamalarının takibi için edebi metinlerde olay örgüsü takip edilir. Olay örgüsü tahkiyeli edebi metinlerin omurgasıdır. Metnin en özgün yanını olay örgüsünün oluşturulduğu düşünülse de “yolculuk” gibi bir sistematığın çok sayıda metinde uygulanması dikkat çekicidir. Bu durum bütünüyle kolektif şuuraltının ürünüdür. Arketipsel yolculuk, mitolojik anlatılarda, seçilmiş kahramanın ülkesinden ayrılarak büyü bir nesneyi elde etmesini amaçlayan bir maceradır. Burada büyü nesne kahramanın yolculuğa çıkış amacıdır. Bir amaç uğruna yola çıkan kahraman aynı zamanda kişilik gelişimini tamamlar. Modern metinlerde bu yolculuk çağın ihtiyaçları çerçevesinde yeni görünümle ortaya çıkar; olaylar, kahramanlar ve semboller çağın okuyucusunun makul karşılayacağı gerçeklik düzlemine taşınır.³⁹

Kahramanlık mitinde vurgulanması gereken bir diğer husus “kahramanlığın” genelde eril kişilerle özdeşleştirilmesidir. Anthony Stevens'in *Jung* adlı eserine göre erkeklerin çocukluk ve gençlik dönemlerine ait arketipik görevleri, dünyanın her yerinde kahramanlık mitlerinde sembolleşir. Kahraman öncelikle evini terk eder, daha sonra başından pek çok

38 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.388.

39 Akça, Hilal, *Kemal Tahir'in Romanlarında Yolculuk Arketipi*, (Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 2016), s.510.

macera geçer. Ejderha ve canavarla savaşarak çetin tecrübeler yaşayan kahramanın zaferi, güçlülükte elde ettiği bir hazine/büyülü nesnedir. Dolayısıyla bir erkek çocuk, hayat macerasına atılmak için yuvasına, ebeveynlerine ve soyuna ait bağlardan kopmalıdır.⁴⁰ Kemal Tahir'in Milli Mücadele konulu romanlarında da tarihi bir olayda dönemin şartları gereği erkekler ön planda olduğu için seçilmiş kahramanlar erkek şahıslardır. Bu kahramanların hayat hikâyelerine bakıldığında evlerinden ayrıldıktan sonra çok zor şartlarda mücadele verdikleri, çetin sınavlardan geçtikleri bu yolculuk neticesinde başarı elde ettikleri görülür.

2.1. Seçilmiş Kahraman "Kamil Bey" ve Büyülü Nesne "Vatan Müdafaası"

Kemal Tahir'in *Esir Şehir* üçlemesi olarak bilinen *Esir Şehrin İnsanları*⁴¹, *Esir Şehrin Mahpusu*⁴² ve *Yol Ayrımı* romanlarından ilk ikisinin tarihi arka planı Milli Mücadele yıllarına dayanır. Üçlemenin ilk cildi *Esir Şehrin İnsanları*'nda vurgulanan "esir şehir" İstanbul'dur. I. Dünya Savaşı ve Mondros Mütarekesi sonrası 16 Mart 1920'de ikinci kez işgal edilen İstanbul'da büyük bir kaos hakimdir. Birlik ve beraberlik duygusunun kalmadığı bu esir şehirde bölünmeler mevcuttur. Çünkü işgalcilere destek veren grup, yeni bir devletin teşekkülünü çıkarlarına ters düşüğü için kabullenememektedir. İstanbul'da bir taraftan padişahı destekleyenler diğer taraftan vatan hainleri ve jurnalciler sürekli birbirleriyle uğraşmaktadır. Savaş döneminde devletin kendi içinde bu kadar bölünmesi işgali kolaylaştırmakta ve halkın sindirilmesine neden olmaktadır. Toplumsal, sosyal ve siyasi ilişkilerin zede gördüğü bu ortamda herkeste "bana dokunmayan yılan bin yaşasın" algısı oluşmuş ve toplumsal değerler zarar görmüştür. Milleti ayakta tutan temel değerlerin zarar gördüğü "Esir İstanbul"da aydınlar deve kuşu misali kafasını kuma gömmüş ve psikolojik bir buhranın girdabına kapılmışlardır. Dönemin aydınlarının bu tavrı halkı da bunalıma sürükleyerek çaresiz bırakmıştır. Dolayısıyla İstanbul'da mekân, insan ruhuyla özdeşleşmiş; insanların işgaller sonucu bitkin, yılgın, umutsuz, kasvetli havası şehrin de ruhunu ele geçirmiştir. Romanda da kahramanın içinde bulunduğu dünya fiziksel ve ruhsal açıdan yıkıma uğramış ya da uğrama noktasına gelmiştir.⁴³ Romanın anlatıcısının "Esir İstanbul" olarak vurguladığı bu mekânda çıkarıcı, ikiyüzlü, vurdumduymaz ve en önemlisi "milli şuur"dan yoksun aydınların yanı sıra Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'ye destek verenler de mevcuttur. Bazı aydınların ise durumu daha vahimdir; ülkesinin gerçeklerinden bihaber, aristokrat geçinen fakat kendi kabuğuna çekilmiş bu aydınlar "sözde aydın" kimliğiyle yaşamlarını sürdürmektedirler. Romanın "seçilmiş kahramanı" Kamil Bey de bu aydınlardan biridir. II. Abdülhamit'in vezirlerinden Selim Paşa'nın oğlu aynı zamanda tek varisi olan Kamil Bey oldukça iyi bir

40 Stevens, *Jung*, s.76.

41 Demir, Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, 16. bsk (İstanbul: İthaki Yayınevi, 2012). (Alıntılar, romanın bu baskısından aktarılmıştır ve eser adı EŞİ olarak kısaltılmıştır.)

42 Demir, Kemal Tahir, *Esir Şehrin Mahpusu*, 11. bsk (İstanbul: İthaki Yayınevi, 2012). (Alıntılar, romanın bu baskısından aktarılmıştır ve eser adı EŞM olarak kısaltılmıştır.)

43 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.49.

eğitim almıştır. İspanyolca, İtalyanca ve Fransızca bilen, Galatasaray Sultanisi ve Avrupa'da eğitim gören; aydın kimliğiyle bütün Avrupa şehirlerini gezen Kamil Bey, sadece ülkesinin durumunu, gerçeğini, geleceğini bilmemektedir.

“Kamil Bey, Abdülhamit'in en zengin vezirlerinden Selim Paşa'nın tek çocuğuydu. Genç yaşında çok büyük bir mirasa konmuş, buna dayanarak, her şeyde, -aile reisliğinde bile- gerçek amatör sporcu ölçüleriyle onurlu yaşamıştı. Tutumlulukta, eli açıklıkta, ataklıkta, ihtiyarlıkta, gururlulukta, alçakgönüllükte, hatta sevgide, düşmanlıkta amatör sporcu doğruluğuyla davranır, hangi zor altında bulunursa bulunsun, bu ölçüyü bozmayacağına güvenirdi.”⁴⁴

“Ruh gücünün, soyluluğun, bilgisinin, olağan sonucu saydığı soğukkanlılığını da çocukluğundan beri korumaya çalışmış, en tehlikeli durumlarda telaşını bastırıp kimseden yardım istememeye kendisini alıştırmıştı.”⁴⁵

Yukarıda hem fiziki hem de ruhsal açıdan tasvir edilen, mitolojik kahramanda olduğu gibi “sıra dışı” olmasa da “soyluluğu, bilgisi, soğukkanlılığı, onuru” gibi pek çok davranışıyla üstün özelliklerle donatılmış olan Kamil Bey, zamanla bu yeteneklerini “kahramanca” kullanmayı da öğrenecektir. Onun için ilk işaret I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve o güne kadar maddi anlamda hiç zorluk çekmeyen kahramanın babasının mallarına el konulmasıyla sıkıntı içine girmesidir. Bütün hesaplarını ülkesinin savaşa katılmayacağı düşüncesiyle kuran Kamil Bey, sonbaharı geçirmek için gittiği İspanyol prensi dostunun Kosova'daki şatosunda Osmanlı'nın savaşa girdiği haberini almıştır. Campbell'a göre, kahramanın maceraya başlaması için beklenmedik bir olay ya da durumun gerçekleşmesi gerekir: “(...) Bir hata -görünüşte yalnızca şans-beklenmedik bir dünyayı ortaya çıkarır ve birey pekiyi anlaşılmayan güçlerle bir ilişkiye sürüklenir. Freud'un gösterdiği gibi, kazalar yalnızca şans eseri değildir. Bastırılmış arzuların ve çatışkılarının sonucudurlar. (...)”⁴⁶ Romanda da Kamil Bey adına beklenmedik bir durum gerçekleşmiş ve paniğe kapılan kahraman, birkaç gün sonra durum hakkında bilgi almak için Madrid elçiliğine bir Osmanlı vatandaşı olarak ne yapması gerektiği hususunda başvuruda bulunmuştur. Selim Paşa'yı yakından tanıyan elçi, ona vatanın kutsallığını hatırlatarak tercümanlık yapabileceğini söylemiştir. Ancak hiçbir şey Kamil Bey'in planladığı gibi olmaz ve haftalar, aylar geçmesine rağmen savaş farklı boyutlarda ve daha kötü koşullarda devam eder.

Maddi durumu kötüye giden Kamil Bey, önce Londra'ya daha sonra da Paris'e giderek durumuna çareler arar. Fakat gittiği ortamlarda ve en güvendiği dostlarında aradığı samimiyeti bulamaz. Yakın çevresinin tutarsızlaştığını, herkesin Osmanlı'nın bu durumundan istifade ederek en büyük payı alma hırsına düştüğünü gören Kamil Bey, çevresini kuşatan ve bir zamanlar oldukça kibar ve nezaket sahibi olan bu insanların gerçek yüzünü görür. Aslında bu durum onun için bir dönüm noktası olur fakat o yine de durumun düzeleceğine inanır.

44 Demir, EŞİ, s. 8.

45 Demir, EŞİ, s. 8.

46 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.65.

Kahramanın maceraya çıkması için kendisine yapılan çağrılara karşı duyarsız kalabilir ya da reddedebilir.⁴⁷ Kamil Bey de bir süre daha Madrid'de yaşadığı tedirginliği belli etmeden zaman geçirmeye çalışır. O, durumun düzeleceğine dair umudu kalmayınca her şeyini satarak Barselona'dan eski bir şilebe binip ülkesine dönmeye karar verir. Bu yolculuk onun için oldukça endişeli geçse de kahraman olma yolunda aydınlanma yaşamasına vesile olur. Kahramanın macerası bir bağlanma değil yeniden bağlanma, keşif değil yeniden keşif çabasıdır.⁴⁸ Kamil Bey de bu yolculuk esnasında tanıştığı bir Fransız sayesinde bildiği halde yüzleşemediği bazı gerçeklerin farkına varmaya başlar: "Kamil Bey, yüreğinin derinlerinde uyuyan tedirginlikle gözlerini kısıtı, Fransız'ın yüzünü seçmeye çalıştı. Bütün Batılılar hain oldukları için mi bu kadar çiğ gerçekçiydiler yoksa, bu kadar çiğ gerçekçi olduklarından mı bir yerde, ister istemez hain, kaba, bencildiler?"⁴⁹ Kamil Bey için bu yolculuk sonrasındaki diğer dramatik hamle "Esir İstanbul"la yüzleşmesi olur. Kahramanın doğum yeri ya da işlerini gerçekleştirmek için geri döndüğü uzak sürgün ülkesi dünyanın orta yeri yani göbek deliğidir.⁵⁰ Kamil Bey için de İstanbul "sürgün" konumunda olup Osmanlı için kaosun merkezi konumuna dönüşmüştür. Eşi Nermin ve kızı Ayşe'yle halasının Nişantaşı'ndaki konağına yerleşen Kamil Bey; otoritenin, iktidarın ve gücün merkezi olan bu şehrin kahramanlığının elinden alındığını hisseder: "İstanbul, pencereden görüldüğü kadarıyla, ağır yaralar alarak yere serilmiş bir erkek gövdesine benziyor, gezgin satıcıların akşam alacasının derinliklerinde, yükselip alçalan anlaşılmaz sesleriyle, sanki inliyordu."⁵¹ Anlatıcı Kamil Bey'in düşünce ve izlenimini aktardığı bu cümlelerle okuyucuda heyecansal bir bağlanım yaratmakta ve yaralı bir erkek bedeni gibi inleyerek yerde yatan İstanbul, adeta her bir köşesi işgal edilen Osmanlı'nın prototipini oluşturmaktadır.

Kamil Bey'in kahramanlığa geçiş aşamasında reel olarak İstanbul'a gelmesi ve macerasının başlaması söz konusuysen ruhsal anlamda bu sorumluluğu üstlenebilmesi için kahramanın içinde bulunduğu simgesel dünyada eksiklik hissetmesi gerekir.⁵² Kahraman bu simgesel eksikliği eşi Nermin'in halasının Nişantaşı'ndaki konağında hisseder. Nermin'in eniştesi işgali destekleyen, mütarekeden hiçbir şikâyeti olmayan, sırtını Almanya'nın önemli şirketlerine dayamış çıkarıcı ve bencil bir kişiliktir. O, Kamil Bey'i İngiliz iş adamlarıyla tanıştırmak ondan babasından kalan Kerkük'teki arazileri bu şirkete satmasını ister. Evdeki görgüsüz haladan, vatanını kendi çıkarları uğruna satmayı göze alan enişteden ve onların eşinden boşanmış kızları Sabriye'den çok bunalan Kamil Bey, giderek kendisine huzursuzluk veren bu evde "kurban" durumuna düşer. Sıkıntıyla, ağır çalışmayla ya da 'kültür' ile kaplanan özne, belirgin eylem gücünü kaybeder ve kurtarılacak bir kurban durumuna düşer.⁵³ Kurban durumuna düşen Kamil

47 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.73.

48 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.50-51.

49 Demir, EŞİ, s. 28.

50 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.366.

51 Demir, EŞİ, s. 42.

52 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.49.

53 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.73.

Bey de bu sıkıntılı süreçten kurtulmak için annesinden miras kalan Üsküdar'daki harap köşke taşınma fikrine kapılır. Kahramanı hayal kırıklığına uğratan, yıllar sonra gördüğü ve viraneyeye dönen köşkün durumudur. Macerasının başında zorluklarla mücadele edecek gücü kendisinde bulamayan kahramanın “doğüstü yardım”a ihtiyacı vardır. Mitolojik metinlerde “tanrı/tanrıça” ya da “yaşlı bilge” figürüyle karşılaşmış yardım alan kahraman modern metinlerde onu maceraya yönlendirecek/destek olacak kişiler aracılığıyla bu yardımı alır. Kamil Bey'in köşk komşuları Mahir Paşa'nın oğlu Fuat'la karşılaşması ve Fuat'ın onun yaşayacağı macerayı önceden deneyimlemesi eserde oldukça ilgi çekicidir. Galatasaray'dan mezun, 1900'lerde oldukça hızlı bir hayat yaşayan ve entelektüel görünümüyle herkesi etkileyen Fuat Bey, İtalyan Büyükelçiliği müsteşarının güzel kızıyla evlenmiş ve Avrupa'ya yerleşmiş fakat eşinin kendisini aldatmasıyla büyük bir hayal kırıklığına uğrayarak Kadiri tarikatına girmiştir. Fuat Bey eşinin ihaneti sebebiyle yıllarca kızını da görmemiş; onun da annesi gibi olacağı düşüncesine kapılarak kaçmayı tercih etmiştir. Yazar o dönem aydınlarının benzer hayat hikâyelerini örneklem oluşturacak şekilde metnin içine yerleştirerek tezini kuvvetlendirmeye çalışmış, aynı zamanda dönem aydınlarının panoramasını çizmiştir. Eserin ilerleyen kısmında Kamil Bey de Fuat gibi eşi tarafından terk edilecek ve bambaşka bir insana dönüşecektir. Çocukluk arkadaşını tanımakta zorluk çeken Kamil Bey, onun yardımıyla köşkün selamlığını onanarak eşi ve kızı Ayşe'yle yoksulluğun, çaresizliğin ve Milli Mücadele'nin semtin her köşesine sindiği yeni bir mekâna yerleşir: “Bir hafta geçmeden, mahalleyi enine boyuna tanıdı. Yalnız mahalleyi değil, bu mahalleden öğrendikleriyle memleketi de biraz anladı.”⁵⁴ Kamil Bey bu ortamda içinde bulunduğu aristokrat zümreden kopmuş, halkla iç içe geçerek Milli Mücadele'ye destek için Anadolu'ya geçen Fuat'ın boşluğunu doldurmaya çalışmıştır. Onun kim olduğunu ve ne yapması gerektiğini hatırlaması hususunda yaşadığı bir diğer dramatik hamle okul arkadaşları Ahmet ve İhsan'ın hayatına girmesidir. Ahmet vasıtasıyla İhsan'ın Kuvayı Milliye'ye destek verdiği için cezaevine girdiğini öğrenen Kamil Bey, İhsan'ın *Karadayı* dergisinin çıkması hususunda karısı Nedime Hanım'a yardım etmesi isteğini kabul eder. Kahraman bu mekânda hem sınavlar yoluna girer hem de tam bir dönüşümünün gerçekleşeceği yeni bir dünyanın eşliğinden adım atar.

“Saate baktı. Neredeyse sabah olacaktı. Sırtı sızlıyordu ama mutluydu. Masaya başka bir adam olarak oturmuştu. Başka bir adam olarak kalkıyordu. Artık ciddi bir dava sahibiydi. Bundan böyle olaylara, insanlara eleştirci gözle bakacaktı. Bir küçük not defteri alıp yazı konularını kaydetmeliydi. Çünkü artık sıradan bir vatandaş değildi. Elinde iyi-kötü bir savaş silahı olan, SORUMLU İNSAN'dı.”⁵⁵

Kamil Bey, *Karadayı* dergisindeki göreviyle hem 16 Mart 1920 İstanbul'un İngilizler tarafından ikinci kez işgali, Yunanlıların İnönü Savaşı'nda yenilerek Bursa'ya doğru çekilmesi,

54 Demir, EŞİ, s. 107.

55 Demir, EŞİ, s. 156.

Çerkez Ethem ve Demirci Efe'yle devam eden iç savaşa hem de savaş esnasında aydınların durumu ve milletin kaderinin nasıl tayin edildiğine hâkim olmaya başlar. Eşi Nermin'in ülkenin bulunduğu duruma kayıtsız kalışına ve arkadaşı Ahmet'in tutuklanmasına oldukça içerleyen Kamil Bey, *Esir Şehrin İnsanları* romanının sonunda Kuvayı Milliye'ye dâhil olur ve Gülcemal vapuru aracılığıyla Yunanlıların işgal planını Anadolu'ya ulaştırmaya çalışırken suçüstü yakalanır. Nemide Hanım hamile olduğu için onun adına bu görevi gerçekleştiren Kamil Bey, suçun ona kalmaması için kendisini feda eder. Kahramanın düşmandan zorla elde ettiği ve kazandığı özgürlük bir kadın olarak simgelenir. Kadın, melun aşktan kurtarılan bir bakiredir; kahramanın kendisinin diğer yarısıdır. Çünkü her biri ikisidir. Şayet kahramanın konumu dünya egemenliğiye bakire dünyadır, kahraman savaşçıysa bakire ündür, kısacası bakire kahramanı çevreleyen durumun hapishanesinden kurtaracağı kaderin simgesidir.⁵⁶ Romanda Nedime Hanım kadın/sevgili/anne/ vatanla özdeşleştirilmiş, onun kurtuluşu vatanın kurtuluşuyla somutlanmıştır. Nemide Hanım'ı kurtarmak için Harp Divanı tarafından devletin güvenliğini tehlikeye attığı gerekçesiyle yedi yıl kürek cezasına mahkûm edilen Kamil Bey, kahraman olma yolundaki macerasının sınavlar evresine *Esir Şehrin Mahpusu* romanında devam eder. Kamil Bey'in ilk sınavı Sultanahmet'teki Yeni Tevfikhane'ye elleri kelepçeli bir şekilde herkesin gözü önünde götürülüşü olur. Selim Paşa'nın tek varisi olan Kamil Bey; hırsızlık, ahlaksızlık, yankesicilik, dolandırıcılık yapmış gibi halkın hiçbir şeyden habersiz bayram hazırlığı yaptığı, II. İnönü Zaferi'ni ve Anadolu'yu unuttuğu bu günde artık mücadelesinin ne olacağının farkına varmış bir aydındır:

“(…) Çeşitli ahlaksızlıkların, çekişmelerin, belki de adam öldürme tasarılarının içinde geçecekti. Hiçbir faydalı iş görmeden, okuyamadan, yazamadan, resim yapamadan... Daha beteri, Mustafa Kemal Paşa'ya sövdüklerini duymazdan gelmeye çabalayarak... Elini çenesine götürdü. Şu anda, yalnız kalmaktan başka hiçbir şey istemiyordu. Bu isteğinde yanılıp yanılmadığını araştırdı... Güven verici, dinlendirici yalnızlık... 'İçindeki karanlık mağarada, umutsuzluğun, aç bir ayı gibi homurdanarak uyandığını, sana duyurmayan bir yalnızlık.’”⁵⁷

Ülke kan ağlarken insanların duyarsızlığına çok içerleyen Kamil Bey, getirildiği koğuştada İstanbul'un ünlü kabadayısı, padişah ve hükümet taraftarı Osman Ağa'yla mücadele etmek zorunda kalır. Eşi Nermin'in görüş günlerinde gelmemesiyle kızı Ayşe'ye olan hasreti gittikçe artan Kamil Bey için yaşadığı bedensel ve ruhsal yalnızlıkta bardağı taşıran son damla kendisini sık sık ziyarete gelen arkadaşı Ramiz'in eşi Fatma Hanım'a Osman Ağa tarafından küfredilmesi olur. Koğuştakilerle sorun yaşamamak için başlarda her türlü zorbalığı göze alan kahraman, bu davranışının ardından Osman Ağa'yı döver. Kahraman kendi bölgesine ait mikrokozmetik bir başarı, mitin kahramanı ise dünya tarihine ait makrokozmetik bir zafer

56 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.373.

57 Demir, EŞM, s. 124.

elde eder.⁵⁸ Kamil Bey de koğuştta büyük bir zafer elde etmiş, Osman Ağa'ya karşı kazandığı zaferle koğuştakilerin kahramanı olmuştur. O artık Selim Paşa'nın oğlu olarak değil "Millici Abi" lakabıyla anılmaktadır. Bu değişim kahramanın hayatında önemli bir dönüm noktasıdır. O güne kadar çevresindeki herkes onu bir paşanın varisi olarak bilirken artık bu durum Kamil Bey'in hayatında küçük bir ayrıntıya dönüşmüş, ülkesinin istikbali için her şeyden vazgeçen kahraman milli şuurla yüklü bir aydına dönüşmüştür. Onun bu dönüşümünde yeni taşındığı koğuştta yarenlik ettiği Binbaşı Arif de oldukça etkili olmuştur. Askeriyedeki haksızlıklara karşı çıktığı için cezaevinde bulunan Binbaşı Arif, *Esir Şehrin İnsanları* romanın başında babasından/Selim Paşa'dan kalan malları kurtarmak için yola çıkan Kamil Bey'in bundan sonraki macerasında ona eşlik edecek, onun yaşadığı ikilemden sıyrılmasına yardım edecektir. Dolayısıyla eserin başında kahramanın Kaf Dağının ardındaki büyü nünesi/babasının mirasına sahip çıkmak iken bu istek büsbütün değişmiş, Milli Mücadele'nin bir neferi konumuna yükselerek "vatanın kurtuluşu/müdafaaı" için her şeyi göze alan kahramana dönüşmüştür. Kahraman erginlenmeyi babasının yaşadığı yerde fark edebilir. Oğul babasıyla bir olduğunu idrak eder. Aslında kahramanın işi babanın (ejder, dev kral, sınavan) direngen yanını katletmek ve evreni besleyecek olan yaşamsal enerjileri engellerinden kurtarmaktır. Bu durum babanın arzusuyla uyumlu olduğu gibi onun arzusuna karşı olabilir.⁵⁹ Kamil Bey babasının mallarını kurtarmak için çıktığı bu yolda Milli Mücadele'ye katılarak hem baba/otorite/devlet figürünün de kurtuluşunu sağlamış hem de bir zamanlar devleti yöneten Selim Paşa'nın/babasının gönlünü alıp onunla bir olduğunun farkına varmıştır. Kahramanı macerasından alıkoymaya çalışan tanrıça/Nermin ve romanlardaki diğer kadın karakterler Nemide ve Fatma Hanım'dan bütünüyle farklıdır. Onlar var gücüyle ülkenin kurtuluşu için mücadele edip bu uğurda her şeyi göze alırken Nermin'in tek istediği şey, rahatının bozulmaması ve alafranga hayatına devam edebilmektir. Kamil Bey'in ziyaretlerini sık sık aksatan ve görüş gününde işgal güçlerinin/Fransızların düzenlediği baloya katıldığı için hizmetçisi Eleni'yi gönderen Nermin Hanım, hiçbir manevi değere sahip değildir. Kamil Bey aslında onu büyük bir aşkla sevmiş, bir zamanlar onun istediği hayatı yaşadığı için bu sevginin karşılıklı olduğunu düşünmüştür. Ancak eşi Nermin'in bu tavrıyla aynı yolda yürüyemeyeceklerini anlayarak ayrılma isteğini bir mektupla bildirmiştir. Kahramanın biyografisindeki son eylem ölüm ya da ayrılıktır.⁶⁰ Kamil Bey de karısından ayrılarak bütün zaaflarından kurtulmuş ve Nirvana'ya ulaşmıştır. *Esir Şehrin İnsanları* romanın başında ülkesine yabancı bir aydın konumunda bulunan Kamil Bey, *Esir Şehrin Mahpusu*'nda Kuvayı Milliye'ye destek veren bir kahramana dönüşür. Mitolojik bir kahraman gibi hem reel hem de ruhsal anlamda çıktığı yolculuğu tamamlayan ve yeni bir "benlik" geliştiren Kamil Bey, babasının topraklarını kurtarmak için çıktığı bu yolculuğu vatani kurtarmak düşüncesiyle tamamlar. Sınavlar yolunu geçerek macerasının sonuna gelen Kamil Bey, tıpkı

58 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.49.

59 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.384.

60 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.388.

kahraman mitinde olduğu gibi ayrılık, esaret, yenilgi, korku, acı, fedakârlık, vazgeçiş gibi bütün tematik olguları yaşar ve artık dönüşünü gerçekleştirmek için hazırdır. Çünkü o artık iyileşmiş ve dinginleşmiş bir kahramandır ve macerasının sonuna gelmiştir. Kahramanın dönüş aşaması üçlemenin son cildi olan *Yol Ayrımı* romanında anlatılmaktadır. Cezaevinde ruhsal manada ölen kahraman artık yeniden diriliş için tekrar macerasının başladığı yere dönecektir. Cumhuriyet'in ilanından sonra Serbest Fırka'nın kuruluş yıllarını anlatan *Yol Ayrımı*'nda Kamil Bey vatanın kurtuluşu idealine ulaşmış, cezaevinden çıkıp Binbaşı Arif'in çiftliğinde kızı Ayşe'den ayrı yaklaşık on yıl geçirmiştir. Dolayısıyla bu romanda Kamil Bey, dönüşünü kendisini öldü bilen kızı için gerçekleştirmiş, ona bütün gerçekleri anlatarak "yaşama özgürlüğü"ne kavuşmuştur.

2.2. Seçilmiş Kahraman "Cehennem Topçu Yüzbaşı Cemil" ve Büyülü Nesne "Vatan Müdafaası"

*Yorgun Savaşçı*⁶¹ romanın tarihi arka planı Milli Mücadele yıllarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin konumlandırılışı, etkinlikleri, Kuvayı Milliye içinden yeniden canlanması üzerine inşa edilmiştir. 1919-1920 yılları arasındaki tarihi olayları eserin kurgusuna dâhil eden yazar, ömrünü cephede geçirmiş bir subay üzerinden geniş çerçevede savaşın boyutlarını dar çerçevede ise Milli Mücadele yıllarında bağımsızlık uğruna verilen savaşın hangi şartlar altında yürütüldüğünü ortaya koymaya çalışmıştır. Bu mücadelenin yarattığı "yorgunluk" kişiler üzerinden halka ve halktan Osmanlı'ya dalga dalga yayılmış, yazar okuyucu düzleminde eserin ismi başta olmak üzere bu hissi uyandırmaya çalışmıştır. Ancak roman kahramanlarının yaşadığı yorgunluk eser içinde de vurgulandığı gibi bedensel değil ruhsal bir yorgunluktur. Bu bağlamda düşünüldüğünde eserin "seçilmiş kahramanı" Cehennem Topçu lakabıyla anılan Yüzbaşı Cemil, yorgun bir savaşçıdır. Onun seçilmiş kahraman olma özelliği bu yorgunluğundan ve yorgunluğu getiren şartlardan kaynaklanmaktadır. Kahraman sıra dışı yetenekleri olan biridir.⁶² Mitolojik metinlerde daha çok kahramanın sıra dışı yetenekleri ona doğum hatta anne karnına düştüğü anda verilmiş olsa da modern metinlerde kahraman bu güçlere eğitimi, zekâsı, yeteneği, fedakârlığı, saygınlığı, cesareti, özveri ve azmi gibi pek çok özellikleri kendinde barındırması aracılığıyla ulaşmaktadır. Balkan Savaşı ve seferberlik dâhil olmak üzere yaklaşık yirmi yıl askerlik yapan Cemil, ömrünü ülkesinin istikbaline ve istiklaline adanmış; cepheden cepheye koşarak kendi hayatından vazgeçmiştir. Manastır Harp Okuluna giden Cemil, on yedi yaşındayken bir gece ansızın Taşkışla'ya götürülüp yeraltında penceresiz bir hücreye kapatılmıştır:

"Hücrenin havası, günlerdir değiştirilmemiş bulaşık suları kadar iğrençti. Yerde insan pislikleri vardı. Yatacağı tahta sedirin üstünde kedi kadar fareler telaşsız dolaşıyorlardı.

61 Demir, Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, 23. bsk. (İstanbul: İthaki Yayınevi, 2011). (Alıntılar, romanın bu baskısından aktarılmış ve eserin ismi metin içi alıntılarda YS. Şeklinde kısaltılmıştır.)

62 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.49.

Ancak iki hafta sonra ışık vermişler, beş hafta sonra yukarıdaki odalardan birine çıkarmışlardı. Yakalanan Jöntürk takımıyla ilgisi olmadığı anlaşılıp salıverildiği zaman, annesini yatakta buldu.”⁶³

Cemil, kahraman olmak için çıktığı bu yolda önce annesini kaybetmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi günlerce hücrede kalan Cemil’in arama yapmak için evleri basıldığından dolayı annesine inme inmiş, dili tutulmuş ve kadın bu acıya daha fazla dayanamadığı için ölmüştür. Babasının vasiyeti sebebiyle “topçu” olmaya karar veren Cemil’in ömrü askeri okullarda geçmiş, aile kurmaya fırsatı olmadığı için yalnızlığı tercih etmiştir.

“‘Topçuluk ağırdır, barışta olsun, savaşta olsun zordur.’ dedi. ‘İnsan asker oldu mu topçu olmalı... Topçuluk ederken de ölmeli...’ dedi. (...) ‘Ölene kadar asker ocağında kalasın diye topçu yaptım seni ben...’ dedi. (...) Topçu ol, iyi topçu olmaya çalış... Von Kres Bey denilen kefere ustasıdır. Topçuluğu iyi öğren... Napolyon toplarını tabanca gibi kullanmış... Sen de öyle yap... Bizim pirimiz Sultan Mahmut’un Cehennem Topçusu’dur. ‘Cehennem Topçu’ diye nam sal orduya...’ dediydi babam o gün...”⁶⁴

Kahraman erginlenmeyi babasının yaşadığı yerde fark edebilir. Oğul babasıyla bir olduğunu idrak eder. Aslında kahramanın işi babasının direnen yanını ortadan kaldırmak, engellerden kurtulmaktır. Bu durum babanın arzusuyla uyumlu olduğu gibi onun arzusuna karşı olabilir.⁶⁵ Cemil de zamanında iyi bir topçu olan fakat Enver Paşa’nın orduda temizlik yaptığı zaman emekliye ayrılan babasının durumunu ancak otuz üç yaşında I. Dünya Savaşı’ndan yenik çıkılmasıyla eve döndüğünde anlar. O dönemde babasının yaşlandığı için emekliye ayrılması gerektiğini düşünen Cemil, bu durumun ona ne kadar ağır geldiğini ancak şimdi idrak edebilmiştir. Onun ordudan ayrıldıktan sonra çökmesi, her şeyinin değişmesi, insanlardan utanması Cemil’e göre artık boşuna değildir. Çünkü savaştan döndükten sonra Selime teyzesinin evine sığınmak zorunda kalması ona da çok ağır gelmiştir: “Saçma gelmişti bana bu laflar... Şimdi, seni dinlerken anladım neler çektiğini... Gözlerini bir an yumdu. İyi olmuş vaktiyle ölüp bu günleri görmediği... Topların, kendi oğlunun elinde bulunduğunu bilmek az mutluluk değilmiş... Hani, nerede benim toplarım?..”⁶⁶ Teğmen Faruk’a bunları anlatırken ruhunun yorgunluğunun ve hüznün pençesinde kıvranan Cemil, babasının vasiyetini yerine getirmiş; Filistin ve Kanal cephesinde gösterdiği üstün başarılarla “cehennem topçu” lakabıyla ün salmış bir subaydır. Kahramanın çabasının hedefi bilinmeyen babanın keşfedilmesidir. Baba tarafından kutsanan kahraman, insanlar arasına babayı temsil etmek üzere döner.⁶⁷ Cemil de şimdi babasıyla aynı duyguları yaşamakta; savaştan yenik

63 Demir, YS., s. 25-26.

64 Demir, YS., s.35.

65 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.384.

66 Demir, YS., s.35.

67 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.378.

çıktıkları için emekli olmuş gibi evde oturmak ona büyük bir acı vermektedir. Ona ağır gelen sadece bu yenilgi değil, 1906'da arkadaşı Patriyot Ömer vasıtasıyla katıldığı İttihat-Terakki'nin vatan hainliğiyle suçlanması ve bir suçlu gibi saklanmak zorunda kalmasıdır. Kahraman yetenekleri sayesinde toplum tarafından ödüllendirildiği gibi reddedilebilir.⁶⁸ Cemil de İttihatçı olduğu için halk tarafından "düşman" olarak görülmekte ve dışlanmaktadır. Selime teyzesinin evinde kocasını savaşta şehit veren kızı Neriman ve onun oğlu Enver'le kalan Cemil, "vatan hainliği"yle suçlandığını aynı evi paylaştığı daha küçük bir çocuk olan Enver'den bile duyar:

"Cemil önce bir şey anlayamadı, sonra irkildi:

— İttihatçı ne demek?

— İttihatçı mı? Savaşta bunlar yendirmiş bizi... Vatan hainiymiş bunlar... Bildiğin, gâvur...

— İttihatçıların gâvur olduğunu kim söyledi sana?

— Hacı Bakkal...⁶⁹

Savaş yıllarında Abdülhamit'in aşçılarından olan ve İaşe nezaretindeki zenginlere ve toptancı Rumlara aracılık edip para kazanan Hacı Bakkal gibi insanlar olduğu sürece ülkenin kurtuluşuna dair ümidi kalmayan ve bütün mücadelesinin boşa gittiğini düşünen Cemil'in yeniden macerasına dönmesi için dramatik bir hamle gerekmektedir. Kahramanın içinde bulunduğu dünyada kaos hakimdir, kahraman da kendisi fiziksel ve ruhsal açıdan yıkıma uğramış hissedebilir.⁷⁰ Cemil'in de içinde bulunduğu durum tam olarak bu yıkımı karşılamaktadır. I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan bir ülke ve ülkede yaşanan kaos memleketin her köşesine sinmiştir. Cemil'i bu kaos ortamında kendine getiren dramatik hamle evinde birkaç gün saklamak için beklediği eski İttihatçılardan Diyarbakır Valisi Doktor Çerkez Reşit Bey'in ölümü olur. Ermenilerin öldürülmesi olayından sorumlu tutulan ve Bekirağa bölüğünden on iki gün önce kaçırılan Doktor Reşit, Cemil'in evinin önünde yakalanacağını anlayınca teslim olmamak için kendisini vurarak intihar eder. Arkadaşının gözünün önünde ölümünü ve tekmelenişini izleyen Cemil, bu olaydan sonra savaştan yenik dönen o yorgun adam değildir. Bu dramatik hamleyle çağırışı alan ve bir şeyler yapması gerektiğine karar veren kahraman İttihatçı karakol komutanı Arap Maksut'un isteğiyle Patriyot Ömer'in kaldığı evden kaçmasını sağlar.

Mitolojik metinlerde kahramanın "eşik"i aşması için doğüstü yardım gerekir. Cemil'e bu konuda teyzesinin kızı Neriman ve İttihatçılarla bağımsız kesmiş olan Doktor Münir yardım eder. Romanın başında onu macerasından alıkoymaya çalışan teyzesinin kızı Neriman'la Cemil, herkesten gizli bir ilişki yaşamaktadır. Eşini şehit verdiği için Cemil'in de kendilerini bırakıp gideceğinden korkan Neriman, bu korkusundan kısa sürede sıyrılar ve onunla bu

68 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.49.

69 Demir, YS., s.14.

70 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.49.

macerada sonuna kadar gitmeye karar verir. Kadın kılığında kaçırılacak olan Patriyot Ömer'e çıkışında dikkat çekmemek için eşlik edecek olan Neriman'ı tehlikeye attığı için pişman olan Cemil için tanrıça/vatan/sevgili konumuna yükselen bu kadın fedakârlığı ve korkusuzluğuyla dikkat çeker: "On adım önünde yürüyen Neriman, yere sağlam basıyor, kara çarşafın içinde, biçimli vücudunun imrendirici canlılığıyla büyüklüğünü ölçüp biçemediği bir tehlikeye doğru, kahramanca yürüyordu."⁷¹ Kahramanın macerasında kadın onun diğer yarısıdır, yaşam enerjisidir.⁷² Neriman da Cemil'le beraber kahramanlığa soyunmaya karar vermiştir. Cemil, Ömer'i kaçıırken Neriman'ın peçesini açmak isteyen komiser yardımcısının kardeşini dövmek zorunda kalmış ve bunun üzerine kısa sürede her yerde aranmaya başlanmıştır. Bu sebeple o da bir süre Ömer'le Doktor Münir'in evinde saklanmak zorunda kalır. Birkaç günlüğüne geldiği bu evde iki buçuk ay kalan Cemil, Doktor Münir'in Halil Paşa'yla yaptığı sohbetler sırasında olaylara farklı açıdan bakmaya başlar. Doktor Münir Osmanlı'da devlet sorunu bulunduğunu, devletle ordu arasındaki ilişkiyi sorgulayarak sadece "adam öldürerek" bu savaşın kazanılamayacağını vurgular. Ona göre tek kurtuluş Anadolu'da yeni bir devlet kurmaktır. İttihatçıların bu noktada en büyük hatası yıkılmak üzere olan bir devlete "hürriyet" fikrini getirmeye çalışmalarıdır. Oysa bu fikir yıkılış sürecini hızlandırmış ve milletin ne istediğini hesaba katmayan İttihatçılar kadro derdine düşmüşlerdir.⁷³ Campbell'a göre, kahramanın yolculuğu bir bağlanma değil yeniden bağlanma, keşif değil yeniden keşif çabasıdır.⁷⁴ Cemil bu evde siyasi ve sosyal açıdan yeni fikirler edinerek göremediği gerçeklerin farkına varmaya başlamış, erginlenmek için hazır hale gelmiştir. Cemil'in macerasına devam etmesi için tekrar reel anlamda yola çıkması gerekir. Dr. Münir'in evinin basılmasıyla Ayasofya'yı korumakla görevli olan Teğmen Recep'in yanına sığınan Cemil, macerasını Anadolu'da sürdürür. Bandırma'da Bekir Sami Bey'in bölüğüne katılarak Akhisar, Bursa, Manisa arasında zorlu şartlarda cephaneliklerin kurtarılması için görev yapan Cemil için "büyülü nesne" vatan hainliği damgasından kurtulmak ve düşmanların bir an evvel bu topraklardan sürülmesidir. İttihatçılardan olan Bekir Sami Bey, 17. kolordu komutanıdır ve birliği dağılmıştır. Ancak o buna rağmen görevini terk etmemiştir. Kahramanın macerası yaşamında aydınlanmayı elde ettiği anı temsil eder.⁷⁵ Cemil, onların arasına katıldıktan sonra yılların "yorgunluğunu" üzerinden atmış ve aylar sonra ilk defa yaşadığını hissetmeye başlamıştır. Kahramanın katledeceği düşman gücün koltuğunda hilebazdır, düşmandır, ejderdir, tirandır.⁷⁶ Korumak istedikleri topraklardan defalarca kovulan Cemil'in en önemli görevi Batı Anadolu'daki en büyük çete lideri Çerkez Ethem'le bağlantı kurmak ve onunla beraber Akhisar'a girerek Yunan bayraklarını indirip Gavur Efe'nin halkın gözü önünde

71 Demir, YS., s.90.

72 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.373.

73 Demir, YS., s.112-141.

74 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.51.

75 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.289.

76 Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s.368.

asılmasına yardım etmesidir. Bu olaydan sonra İttihatçıları "gavur" ilan edip halkı bölen ve padişah taraftarı olduğunu ispatlamaya çalışan Şeyh Anzavur ayaklanmasını bastırmak için Bursa'ya çağrılan Cemil, Kuvayı Milliye birliklerinin harekete geçmesi ve Çerkez Ethem'in Anzavur ayaklanmasını bastırmasıyla "yaşama özgürlüğüne" ulaşır. Yolculuğunun "erginleme" aşamasını bu görevlerle geçiren, hem reel hem de ruhsal anlamda macerasına devam eden Cemil, Şeyh Anzavur'un da öldürülmesiyle ölümsüzlüğe ulaşmış ancak dönüş aşamasına geçememiştir.

3. Sonuç

Kemal Tahir'in Milli Mücadele konulu romanları milli kimlik inşasında önemli bir rol üstlenmiştir. *Esir Şehrin İnsanları*, *Esir Şehrin Mahpusu*, *Yol Ayrımı* üçlemesi ve *Yorgun Savaşçı* romanlarının tarihi arka planı Osmanlı'dan Yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecini anlatır. Üçlemenin ilk iki cildi işgal sonrası İstanbul'un durumunu ve Milli Mücadele yıllarını eserlerin "seçilmiş kahramanı" Kamil Bey'in macerası ekseninde ortaya koyar. Kâmil Bey, dönemin aydını olarak ülkesinin gerçeklerinden uzakta Avrupa'da yaşam sürerken I. Dünya Savaşı ve ülke topraklarının işgaliyle babası Selim Paşa'dan kalan mirası kurtarmak amacıyla ülkesine döndüğünde, kendisini bir kaosun ortasında bulmuştur. Kahraman sadece babasının topraklarını kurtarmak amacıyla çıktığı bu yolda "vatanın kurtuluşu" için mücadele eden bir aydına dönüşmüştür. Onun bu dönüşümünde eski okul arkadaşlarıyla karşılaşması, *Karadayı* dergisinde çalışmaya başlaması ve Osmanlı Devleti'nin çaresizce Amerikan mandasına sığınması oldukça etkili olmuştur. *Esir Şehrin İnsanları* romanının sonunda Kuvayı Milliye'ye dâhil olup Yunanlıların işgal planını Anadolu'ya ulaştırmaya çalışırken yakalanan ve bu sebeple yedi yıl kürek mahkûmu olan Kamil Bey, ailesini kaybetmeyi göze almış, cezaevinde erginlenme aşamasını tamamlayarak tam bir kahramana dönüşmüştür. Kemal Tahir, kurguladığı bu kahraman tipiyle hem Milli Mücadele yıllarının şartlarını hem de bu şartlarda aydına düşen görevin ne olduğunu ortaya koymuştur.

Yorgun Savaşçı romanında I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı, İttihat ve Terakkicilerin vatan hainliğiyle suçlanması "seçilmiş kahraman" Cehennem Topçu Cemil bünyesinde kurgulanmıştır. Cemil, I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkılmasının ardından İstanbul'a dönmüş; yirmi yıllık askerlik sonrasında bu süreç ona çok ağır geldiği için "yorgun" bir savaşçıya dönüşmüştür. Yaşadığı bu ruhsal yorgunluğu bir türlü üzerinden atamadığı ve vatan hainliğiyle suçlandığı için oldukça mutsuzdur. Ancak kısa süre içinde Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'ye katılır ve ülkesinin kurtuluşu için çabalar. Erginlenme sürecini tamamlamasına rağmen bir kahraman olarak hem reel hem de ruhsal manada dönüşünü gerçekleştiremez. Sonuç olarak Kemal Tahir, Milli Mücadele konulu romanlarında yarattığı kahramanın savaşçı kimliğini ön plana çıkarmakta, eserde seçilen her iki kahraman yaşadığı tüm "yenilgi, sürgün, acı, ihanet ve zulme" karşı ülkesinden vazgeçmemektedir. Aslında kahramanlar alegorik temelde bazı yönlerden Osmanlı'yı da temsil etmektedir. Kamil Bey

bir aydın olmasına rağmen gerçekleri görememiş, gücü ve parası tükendiğinde herkes ona sırt çevirmiştir. Cemil, yirmi yıllık mücadeleden yenik ve yorgun çıkmış bir subaydır ve vatan hainliğiyle suçlanmaktadır. Her iki kahramanın yaşadığı süreç Osmanlı'nın trajedisıyla örtüşmekte ancak Milli Mücadele'ye katılan her iki kahraman gibi Osmanlı da yeni bir kahramana/Yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne dönüşerek "yaşama özgürlüğü"ne ulaşmaktadır.

Kaynaklar

- Akça, Hilal. *Kemal Tahir'in Romanlarında Yolculuk Arketipi*. Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 2016.
- Bahadır, Abdülkerim. *Jung ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- Campbell, Joseph. *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. Çeviren Sabri Gürses. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2010.
- Demir, Kemal Tahir. *Esir Şehrin Mahpusu*. 11. bsk, İstanbul: İthaki Yayınevi, 2012.
- Demir, Kemal Tahir. *Yorgun Savaşçı*. 23. bsk İstanbul: İthaki Yayınevi, 2011.
- Demir, Kemal Tahir. *Esir Şehrin İnsanları*. 16. bsk İstanbul: İthaki Yayınevi, 2012.
- Eliade, Mircea. *Ebedi Dönüş Mitosu*. Çeviren Ümit Altuğ (Ankara: İmge Kitabevi 1994), s. 35-36.
- Miller, Dean A. *The Epic Hero*. The Johns Hopkins University Press, USA, 2000.
- Moran, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- Portenier, Loral Lee. *The Heroine's Journey*. Art and Healing, CSP 4520, Ruth Richards, MD, PhD, Saybrook University, San Francisco, California, 2011.
- Rank, Otto. *Kahramanın Doğuş Miti/Mitolojinin Psikolojik Yorumu*. Çeviren Gökçe Yavaş. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2016.
- Sambur, Bilal. *Bireyselleşme Yolu/ Jung'un Psikoloji Teorisi*. Ankara: Elis Yayınları, 2005.
- Stevens, Anthony *Jung*. Çeviren Ayda Çayır. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999.

Trakya'nın İtilaf Devletleri Tarafından Yunanistan'a Devri (1920)

Transfer of Thrace to Greece By the Allied Powers (1920)

Abdurrahman BOZKURT¹

ÖZ

I. Dünya Savaşı'nın ardından siyasi, askerî, iktisadi, sosyal ve kültürel kaygıları doğrultusunda Balkan coğrafyasını yeniden şekillendirmeyi hedefleyen İtilaf Devletleri arasındaki dengeler işgal altına alınan Trakya'da Yunanistan'ın etkisini artırmasına yol açtı. Bulgaristan ile Selanik, Osmanlı Devleti ile Mondros Mütarekesi'ni imzalayan İtilaf Devletleri, öncelikle askerî alt yapı hazırlayarak Yunanistan'ın Batı ve Doğu Trakya'da varlığını hissettirmesini kolaylaştırdılar. Sevr sürecinde ise İtilaf Devletleri, bir koz olarak kullanmak amacıyla Trakya'nın Yunanistan tarafından fiilen işgal altına alınmasına onay verdiler. Bu arada Bulgaristan ile Nöyyi Antlaşması'nı imzalayan İtilaf Devletleri 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Antlaşması'nı Türkiye'ye zorla kabul ettirdiler. Aynı tarihte imzalanan İtilaf Devletleri ile Yunanistan Arasında Trakya'ya İlişkin Antlaşma (Trakya Sevr'i) ve başlıca İtilaf Devletleri (İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya) ile Yunanistan Arasındaki Antlaşma (Yunan Sevr'i)'ndeki bir takım koşul ve yükümlülüklerle Trakya resmen Yunanistan'a devredildi.

Balkanlarla beraber Doğu Akdeniz, Türk Boğazları, Karadeniz ve Anadolu açısından son derece büyük öneme sahip Trakya'nın İtilaf Devletleri tarafından Yunanistan'a devrinde etkili olan faktör ve değişkenleri tahlil edebilmeyi hedefleyen bu çalışmada, İngiliz arşiv belgeleri ile beraber Trakya'nın Yunanistan'a devrini sağlayan antlaşma metinleri ana kaynak olarak kullanılacaktır.

İngiliz arşiv belgeleri, İtilaf Devletlerinin Trakya'ya yönelik politikalarını ve Sevr sürecinde gerçekleşen Yunan harekâtına yaklaşımlarını farklı bir perspektiften değerlendirme imkânı sunmaktadır. Sevr Antlaşması ile birlikte imzalanan ve literatürde çok fazla değinilmeyen antlaşma metinlerinin ise Trakya'nın, hangi koşullar ve yükümlülükler karşılığında Yunanistan'a devredildiğini ortaya koyarak bu çalışmaya özgün değer kazandırması beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Trakya, İtilaf Devletleri, Yunanistan, Sevr Antlaşması, Trakya Sevr'i, Yunan Sevr'i

ABSTRACT

After World War I, the balances between the Entente States aimed at reshaping the Balkan geography in line with their political, military, economic, social and cultural concerns led to an increase in the influence of Greece in occupied Thrace. The Allied Powers, which signed the armistice of Salonica with Bulgaria and the Mudros Armistice with Turkey, primarily prepared the military infrastructure and made it easier for Greece to feel its influence in Western and Eastern Thrace.

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Abdurrahman Bozkurt (Doç. Dr.),
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta: abozkurttt@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-3180-7857

Başvuru/Submitted: 11.04.2019

Revizyon Talebi/Revision Requested:
25.08.2019

Son Revizyon/Last Revision Received:
05.11.2019

Kabul/Accepted: 17.11.2019

Online Yayın/Published Online: 18.12.2019

Atıf/Citation: Bozkurt, Abdurrahman.

"Trakya'nın İtilaf Devletleri Tarafından Yunanistan'a Devri (1920)." *Türkiyat Mecmuası- Journal of Turkology*, 29, 'Milli Mücadele' Özel Sayısı (2019): 25-46.

<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.661160>

In the process of the Treaty of Sèvres, the Allied Powers gave approval for the military occupation of Thrace by Greece. Meanwhile The Allied Powers, which subsequently imposed the treaty of Neuilly on Bulgaria and the Treaty of Sèvres on Turkey, handed over Thrace to Greece officially, with certain conditions and obligations under the Treaty concerning Thrace signed at Sèvres.

In this study, which aims to analyze the factors and variables affecting the transfer of Thrace to Greece by the Allied Powers which is of great importance to the Eastern Mediterranean, Turkish Straits, Black Sea and Anatolia with the Balkans. together with the British archival documents and the treaties texts, will be used.

British archival documents offer a different perspective on the approaches of the Allied Powers to Thrace and their approach to the Greek operation during the Sèvres process. It is expected that the treaty texts signed with the Treaty of Sèvres and which are not mentioned much in the literature, are expected to make a significant contribution to this study by revealing the conditions and obligations of Thrace that were transferred to Greece.

Keywords: Thrace, Allied Powers, Greece, Treaty of Sèvres, Treaty Concerning Thrace, Treaty Between the Principal Allied and Greece

EXTENDED ABSTRACT

In World War I, Bulgaria was defeated by the Allied Powers and had to sign the Armistice of Thessaloniki and thereby lost its authority over Western Thrace. Similarly the authority of the Ottoman Empire in Eastern Thrace was weakened by the Armistice of Mudros.

Following the Armistice of Thessaloniki and Armistice of Mudros, the French occupied Western and Eastern Thrace representing the Allied Powers. French did not prevent the expansion of the Greeks in these regions where Turks were a majority. In the meantime, the French had to loosen their control in Thrace due to their goals towards the Straits region, Cilicia and Syria.

The Greeks, who were aware of this opportunity, increased their activities in the region with their population movements, political, military, economic and intensive propaganda activities. Due to the current conditions and the pressures of the Allied Powers, the Turks (who could not get the necessary support from Istanbul) and the Bulgarians (who had a low population) could not establish enough organization in the region, and this situation created a picture in favor of Greece in the region. However, the competition between Allied Powers, the Treaty of Neuilly and Treaty of Sèvres gave the ground for Greece's historical aspirations towards Thrace. In this process, the Allied Powers aimed to isolate Bulgaria from the Aegean Sea and Turkey from Europe by establishing a special status in Western and Eastern Thrace. Therefore, to ensure that the Turks accepted the Treaty of Sèvres, the Allied Powers asked Greece to initiate a military operation against Western and Eastern Thrace together with Western Anatolia.

The Bulgarian and Ottoman governments, which were under greater pressure due to the oppression of the Allied Powers and Greek operations, could not react to the invasion of Thrace beyond political attempts and had to accept this situation. Despite the passive attitude of the Ottoman Government, the Turkish forces in Thrace tried to resist the Greek operation. However, these forces did not have sufficient military equipment and they did not succeed. As a result Western and Eastern Thrace were fully controlled by Greece.

On August 10, 1920, the Allied Powers decided to transfer Eastern and Western Thrace to Greece with the treaties they signed with the Ottoman Empire and Greece. The Treaty of Sèvres between the Entente States and the Ottoman Empire foresaw the transfer of Eastern Thrace to Greece. The Treaty Concerning Thrace signed at Sèvres and The Treaty Between the Principal Allied and Greece on the other hand, allowed the transfer of Western Thrace to Greece with some obligations and conditions.

Thus, from the Çatalca-Istranca line, the Turkish administration in Europe would come to an end, with the exception of Istanbul and Gelibolu (Gallipoli) which was occupied by the Allied Powers. Although the Allied Powers did not allow the Greeks to have an influence on the Straits Region, the Greek occupations in Western Anatolia along with Eastern and Western Thrace were the forerunners of radical changes in the near east.

The provisions of the treaties on Eastern and Western Thrace also included allowing Turks and other ethnic communities in Thrace to enjoy minority rights in Greece and to establish a new organization in the province of Edirne. However, the Entente States had some rights and privileges in these treaties, especially in Western Thrace. These rights and privileges, including the preservation of freedom of transit within Western Thrace and the fair trade of other nations, were also guaranteed to establish a commercial area in the port of Alexandroupolis and the Aegean outlet, economically promised to Bulgaria with the Treaty of Neuilly.

Furthermore, the port of Alexandroupoli, which is one of the most important ports of Western Thrace, was accepted as an international port by the treaties signed by Greece in Sèvres.

The debates or the problems that could arise from these issues would be solved by the League of Nations, known to be under the auspices of the Britain. Therefore, if the treaties on Thrace signed in Sèvres came into force, the effect of Britain on this region would become permanent.

As a result, Greece, defeated in Anatolia, was forced to surrender Eastern Thrace to Turkey. However, Greece continued her occupation of Western Thrace due to the policies of the Allied Powers.

Although the treaties on Thrace signed in Sèvres were updated and adapted to the Treaty of Lausanne on 24 July 1923, Greece did not recognize the rights that she had granted to minorities in Lausanne.

1. Giriş

I. Dünya Savaşı'nın galibi İtilaf Devletleri, Bulgaristan ile imzaladıkları Selanik Mütarekesi'nin ardından Batı Trakya'yı; Osmanlı Devleti ile imzaladıkları Mondros Mütarekesi'nin ardından Doğu Trakya'yı fiilen işgal altına aldılar. İlk etapta Batı ve Doğu Trakya genelinde kontrol İtilaf Devletleri adına Fransızlar tarafından sağlanmaktaydı. Fransızların kontrolü altına alınan Trakya'da ağırlıklı olarak Fransız ve Yunan askerleri görevlendirilmekte ve demografik mühendislik hareketleri ile bölgenin temel yapı taşları ile oynanmaktaydı. Sevr sürecinde İtilaf Devletlerinin onayıyla Batı Anadolu ile eş zamanlı olarak Batı Trakya ve Doğu Trakya'ya yönelik Yunan harekâtı durumu daha da karmaşık bir hale getirirken 10 Ağustos 1920 tarihinde Türkiye'ye dikte edilen Sevr Antlaşması ile eş zamanlı olarak Yunanistan üç antlaşma daha imzalayarak ciddi toprak kazanımları elde etme fırsatı yakaladı.

10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr'de müttefikleri tarafından adeta tecrit edilen İtalya ile Yunanistan Arasındaki Antlaşma (Bonin-Venizelos Antlaşması)¹ doğrultusunda Rodos hariç On İki Ada'yı devralma imkânına kavuşan Yunanistan'ın, Türkiye ile yapılan Sevr Antlaşması ile Doğu Trakya'yı ilhakının² yolu açıldı. Aynı yerde ve tarihte İtilaf Devletleri, Neuilly (Nöyyi) Antlaşması'na göre üzerinde tasarruf hakkına sahip oldukları Batı Trakya'yı³, İtilaf Devletleri ile Yunanistan Arasında Trakya'ya İlişkin Antlaşma (Trakya Sevr'i)⁴ ile Yunanistan'a devrettiler. Yine aynı gün Başlıca İtilaf Devletleri ile Yunanistan Arasındaki Antlaşma (Yunan Sevr'i)⁵ ise Trakya topraklarında yaşayan azınlıkların haklarını güvence altına almayı ve akit devletlere bir takım imtiyazlar içermekteydi. Yunanistan'daki azınlık hakları ile Başlıca İtilaf Devletlerine tanınan imtiyazlar ayrı bir kategoride değerlendirileceğinden, bu çalışma yalnızca

- 1 29 Temmuz 1919 tarihinde Rodos dışında On İki Ada'nın Yunanistan'a devrini öngören fakat uygulanamayan İtalya ve Yunanistan arasındaki Antlaşma (Tittoni-Venizelos Antlaşması)'nın yerine imzalanan bu antlaşma da hayata geçirilemeyecektir. İtalya ile Yunanistan Arasında 10 Ağustos 1920 Tarihinde Sevr'de İmzalanan Antlaşma, Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Siyasi Kısım (HR.SYS), 2308/7.
- 2 Soy, dil ve din azınlıklarının menfaatlerini korumak amacıyla özel bir antlaşma yapmak kaydıyla Doğu Trakya Yunanistan'a devredildi. Sevr Antlaşması, madde 27, 84-86; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953), 1: 539-540, 557-558.
- 3 Nöyyi Antlaşması, madde 48, "Treaty of Neuilly, And Protocol The United States of America, The British Empire, France, Italy and Japan", Erişim 13 Ocak 2019, <http://www.gwpda.org/1918p/neuilly.html>
- 4 Trakya Sevr'i için b. BOA, HR.SYS, 2308/8, *League of Nations Treaty Series (Publication of Teaties and International Engagements registered with the Secretariat of the League of Nations)*, 710/XXVIII, 225-242; Erişim 15 Eylül 2018, <http://treaties.fco.gov.uk/docs/pdf/1921/TS0013.pdf> ; Erişim 15 Eylül 2018, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%2028/v28.pdf>
- 5 Yunan Sevr'i için b. BOA, HR.SYS, 2308/8; Erişim 15 Eylül 2018, <http://treaties.fco.gov.uk/docs/pdf/1920/TS0013.pdf>; Bu antlaşma Milletler Cemiyeti (MC) tarafından İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Yunanistan Arasında Yunanistan'daki Azınlıkların Korunmasına İlişkin Antlaşma adıyla onaylanmıştır. League of Nations Treaty Series (Publication of Teaties and International Engagements registered with the Secretariat of the League of Nations), 711/XXVIII, 243-265; Bu üç antlaşma dışında Sevr'de İngiltere, Fransa ve İtalya arasında Üçlü Antlaşma, Başlıca İtilaf Devletleri ile Ermenistan Arasında İmzalanan Antlaşma, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Polonya ve Çekoslovakya tarafından imzalanan Merkezi Avrupa Sınırları Antlaşması ve İtalya, Çekoslovakya ve Polonya tarafından imzalanan Yeni Devletler Sözleşmesi şeklinde dört antlaşma daha yapılmıştır. Graham'dan 10 Ağustos 1920 tarihli telgraf, The Public Record Office (İngiliz Devlet Arşivi), War Office (WO), 32/5737, 132a.

Batı ve Doğu Trakya'nın İtilaf Devletleri tarafından hangi koşullar altında, neden ve nasıl Yunanistan'a devredildiğini incelemeyi amaçlamaktadır.

Şu ana kadar Trakya'nın işgali ile ilgili önemli çalışmalar⁶ kaleme alınmış olmakla birlikte İtilaf Devletlerinin bu bölgeyi Yunanistan'a devir süreci hakkında birinci el kaynakların ve Türkiye ile yapılan Sevr Antlaşması dışındaki antlaşma metinlerinin kullanılmamasından kaynaklanan bir boşluk bulunduğu kanaatiyle bu çalışmanın hazırlanmasına karar verilmiştir. İlgili çalışmalarda, Batı Trakya'nın, Trakya Sevr'i; Doğu Trakya'nın, Türkiye ile yapılan Sevr Antlaşması doğrultusunda Yunanistan'a devredildiği belirtilmekle birlikte bu antlaşmaların, bilhassa Trakya Sevr'inin içeriğinden neredeyse hiç bahsedilmemesi, Yunan Sevr'inin Trakya'ya ilişkin hükümlerinin ise sadece azınlık hakları bağlamında ele alınması ayrıca kayda değerdir. Dolayısıyla bu çalışmanın diğer bir amacı, I. Dünya Savaşı sonrasında Trakya'ya yönelik politikaların kavranabilmesine imkân sağlayacak İngiliz arşiv belgeleri ile birlikte bahsi geçen antlaşma metinlerini ana kaynak olarak kullanmak suretiyle İtilaf Devletlerinin hedeflerini değerlendirmeye tabi tutmaktır. Hiç şüphesiz Trakya'nın İtilaf Devletleri tarafından işgalinden itibaren meselenin tarihi arka planının ve süreç içerisinde yaşanan gelişmelerle şekillenen siyasi düzleminin göz önünde bulundurulması sağlıklı bir değerlendirmenin ön koşuludur.

2. Trakya'nın İtilaf Devletleri Tarafından İşgali

Bulgaristan'ın I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmasının ardından İtilaf Devletleri tarafından işgal edilen Batı Trakya 18 Ekim 1918 tarihinden itibaren Fransızların denetimi altına alındı. Kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti ile imzalanan Mondros Mütarekesi'nin tatbikatına yönelik maddeleri gerekçe gösteren Fransızlar Doğu Trakya'da da kontrolü sağlamaya başladılar. General Charpy'nin başkanlığında görünürde Türklerin aktif görevler üstlendiği Müttefikler arası Trakya Hükümeti'ni kuran Fransızlar, paradoksal olarak Yunanlıların bu bölgede etkilerini artırmalarına göz yumuyorlardı⁷. Fransızlar ilk etapta İngilizlerle uzlaşarak Trakya'daki kontrollerini kalıcı bir işgale dönüştürebilmeyi amaçlıyorlardı. Sonrasında İstanbul ve çevresinin de Doğu Trakya'ya dâhil olduğunu ileri süren Fransızların, İstanbul ve Boğazlar Bölgesi, Karadeniz'in batısı ve hatta Anadolu'da varlıklarını hissettirme çabaları müttefikleriyle vardıkları uzlaşmanın bozulmasına sebep oldu⁸. Bunun üzerine İngilizler üst üste hamlelerle İstanbul dâhil olmak üzere Boğazlar bölgesinde etkilerini artırırken Fransızlar, Suriye ve Anadolu'da karşılaştıkları tepkileri bertaraf edebilmek uğruna önce Trakya'da ardından İstanbul'da güç kaybetmeyi göze aldılar. Bölgede duruma tamamen hâkim olmayı hedefleyen İngilizler ise İzmir'de olduğu gibi Trakya'da da mevcut koşullardan yararlanarak Yunanistan eksenli planlarını hayata geçirmeyi tasarlıyorlardı.

6 Bu çalışmalara metin içerisinde ilgili yerlerde atıfta bulunulacaktır.

7 Kemal Şevket Batıbey, *Batı Trakya Türk Devleti 1919-1920* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1979), 45, Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992), 1: 184-191.

8 Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletleri'nin İstanbul'da İşgal Yönetimi* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2014), 72-75.

I. Dünya Savaşı'nın sonlarından itibaren müttefikler arası dengelerin değişmeye başladığını fark eden Yunanistan Başbakanı Venizelos'un 2 Kasım 1918 tarihinde İngiltere Başbakanı Lloyd George'a ilettiği, 30 Aralık 1918 tarihinde de hazırlık aşamasındaki Barış Konferansı'na sunduğu toprak talepleri arasında Batı Trakya⁹ ile birlikte Doğu Trakya da bulunmaktaydı¹⁰. Savaş sonrasında genel anlamda müttefikler arasında anlaşmazlıklar yaşansa da Yunanistan'ın Trakya'ya yönelik toprak talepleri İngiltere ve ABD hatta hem siyasi hem de demografik temelli çekincelerine rağmen Fransa ve İtalya tarafından desteklenmekteydi¹¹. Trakya konusunda müttefikler arasında teorik düzeyde de olsa sağlanan konsensüs Venizelos'un toprak taleplerini ileride düzenlenecek konferanslarda daha kararlı bir şekilde tekrarlamasını sağlayacaktı.

Bulgaristan ve Osmanlı Devleti ile imzalanan mütarekelerin ardından İngilizlerden aldıkları destek sayesinde siyasi teşebbüslerini yoğunlaştıran Yunanlılar, saha hâkimiyeti sağlamak amacıyla önce Batı daha sonra Doğu Trakya'da etkilerini hissedilir derecede artırıyorlardı. 27 Kasım 1919 tarihinde imzalanan Nöyyi Antlaşması ile Bulgaristan'ın Batı Trakya toprakları üzerindeki egemenlik haklarından İtilaf Devletleri lehine feragat etmek zorunda kalması ve antlaşmada bahsi geçen devletlerin bu topraklarla ilgili düzenleme yapabilme hakkına sahip olduklarının belirtilmesi¹² Yunanlılarda ciddi bir beklenti yaratmaktaydı. Elbette kendi aralarındaki dengeleri göz önünde bulundurarak Batı Trakya'nın hangi devlete ait olacağına dair kararın İtilaf Devletleri tarafından verileceğinin farkında olan Yunanlılar Batı Trakya'ya temsilci olarak atadıkları Harisiyos Vamvakas'ın çabalarıyla demografik yapıyı kendi lehlerine değiştirmeye çalışıyor, siyasi, iktisadi ve sosyal faaliyetleriyle idareyi devralacak hazırlıkları yapıyorlardı¹³. Ayrıca Venizelos Hükümeti, her ne kadar hayata geçirmese de Müslüman azınlığın haklarını tanımaya yönelik kanuni düzenlemelerle ve propagandayla Avrupa kamuoyunu etkilemeyi hedefliyordu¹⁴. Bu arada Trakya'da bulunan Fransız kuvvetlerinin önemli bir

9 Batı Trakya'da Türkler bariz bir şekilde çoğunlukta bulunduğu halde Yunanlılar bölgede azınlıkta bulunan Bulgarların ve hatta Türklerin bir kısmının "Helen" soyundan geldiklerini ileri sürmekte ve para diplomasisi ile elde ettikleri sözde Türk ileri gelenlerinin Yunan idaresini istediklerine dair dilekçelerle İtilaf Devletlerini etkilemeye çalışmaktaydılar. Nilüfer Erdem, "Albay Konstantinos Mazarakis Enian'ın Batı Trakya'yı Yunanistan'a Dahil Etmeye Yönelik Faaliyetlerine İlişkin 17 Şubat 1919 Tarihli Raporu", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 12/23, (2013), 84-87.

10 Kuzey Epir, Batı Anadolu, On İki Ada ve Kıbrıs diğer Yunan talepleri idi. Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 146; Çağla Tağmat, "Sevr Barış Antlaşması Sürecinde Eleftherios Venizelos: Görüşmeler, Konferanslar ve İmza", *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, 2, (2016), 310-327.

11 Paul Helmreich, *From Paris To Sévres The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920*, (Ohio: Ohio State University Press, 1974), 85; Murat Köylü, "Yunan Siyasi Tarihinde Siyasal Çalkantıların (1909-1922) İstiklal Harbine Etkisi", *Toros Üniversitesi İktisadi, İdari, Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2/4, (Aralık 2015), 46-47; Mehmet Şükrü Güzel, "Bir Savaş Suçu Olarak Doğu Trakya'da Yunanistan Tarafından Türklere Yapılan Etnik Temizlik Harekâtı 1920 -1922", *Akademik Bakış*, 8/15, (Kış 2014), 140-141.

12 Nöyyi Antlaşması madde 48; Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu* (Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1986), 11-14.

13 Nilüfer Erdem, "Yunan Hükümeti Temsilcisi Harisiyos Vamvakas'ın Batı Trakya'da Bulgarların Etkisini Kırmaya ve Helenlerin Etkisini Arttırmaya Yönelik Faaliyetleri", *Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu*, 23-24 Ekim 2014 Bildiriler (İstanbul: Şen Yıldız Yayıncılık, 2016), 129-134.

14 Esra Özsüer, "Balkan Savaşı'ndan Lozan'a Yunanistan'da Ekalliyet Sorunu ve Müslüman Nüfus", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, XXXIV, (Haziran 2018), 477-481.

kısmını İstanbul ile Gelibolu'ya aktararak İngilizlerin Boğazlar bölgesinde tek egemen güç olmasını engellemeye çalıştıkları bu yüzden kendi kontrolleri altında olduğunu düşündükleri Trakya'yı daha az önemsedikleri görülmüyordu. Fakat İngilizlerin hegemonyasının yanı sıra, Güney Anadolu'da Kuva-yı Milliye'nin, Suriye'de Arap milliyetçilerinin faaliyetleri nedeniyle Fransızların Boğazlar bölgesindeki amaçlarına ulaşmaları oldukça zor görünüyordu. Askeri masrafların ekonomiye getirdiği yük nedeniyle Fransız kamuoyundan yükselen tepkiler de cabasıydı. Kaçınılmaz bir şekilde Fransız kuvvetlerinin önemli bir kısmının önce Boğazlar bölgesine ardından Anadolu ve Suriye'ye sevk edilmesi, Yunanlıların Trakya'daki etkilerini daha da artırmalarına yol açıyordu¹⁵. Trakya-Paşaeli Cemiyeti'ni ve Batı Trakya Komitesi'ni kuran Türkler ise direniş için gerekli organizasyonu sağlayacak imkân ve vasıtalarından mahrumdular¹⁶. Bütün bunlarla beraber Sevr sürecinde yaşanan gelişmelerin ortaya çıkardığı siyasi tablo önce Batı Trakya'nın, ardından Doğu Trakya'nın Yunan idaresine devrinin yolunu açacaktı.

3. Trakya Harekâtı

Türkiye'ye yönelik planlarını San Remo Konferansı'nda şekillendiren İtilaf Devletleri, sert bir barış antlaşması ile eylemlerini hukuken meşrulaştırmayı hedeflerken beklemedikleri gelişmelerle karşı karşıya kaldılar. Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla Ankara'da bir meclis açılması düşüncesi ilk etapta İtilaf Devletlerinin Türkiye'ye yönelik tasavvurlarını etkilemezken ilerleyen süreçte bu meclisin bilinçli, programlı ve sistematik mücadelesi müttefiklerin birbirinden ayrı yol haritaları hazırlamalarına yol açacaktı. Kısa süre içerisinde Anadolu'da otoritesini artıran TBMM ile savaşı göze alamayan İtalyanlar Konya'yı tahliye ederken Urfa, Antep ve Maraş'ta Kuva-yı Milliye'nin direnişi ile karşı karşıya kalan Fransızlar ise geçici bir mütareke arayışı içerisine gireceklerdi. Ayrıca İtilaf Devletleri tarafından Malta adasına sürgüne gönderilen vatansızlara karşılık Mustafa Kemal Paşa'nın müttefik subaylarını tutuklama emri vermesi Anadolu içlerindeki müttefik kontrol subaylarının bir kısmının tutuklanmasına, kalan kısmının ise buldukları yerlerden çekilmelerine yol açmıştı. Bu arada Sevr Antlaşması ve Üçlü Antlaşma taslağının hazırlandığı San Remo Konferansı sırasında bölgesel ve uluslararası gelişmelerle birlikte iç ve dış faktörleri göz önünde bulunduran İtilaf Devletleri askeri ve siyasi stratejilerini yeniden yapılandırarak nüfuz bölgelerini belirlemiş, gecikmeli ve zor da olsa asgari müştereklerde buluşmuşlardı. İtilaf Devletleri bu uzlaşma sonucunda alınan kararların Türkler tarafından kabul edilmesini sağlamak amacıyla Batı Anadolu ile beraber Trakya'da da Yunanistan'ın işgal sahasını genişletmesine onay verdiler. Her ne kadar gerek Venizelos gerekse General Paraskevopoulos, Batı Anadolu'da Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgelere

15 Nagihan Ebru Cambaz, *İtilaf Devletlerinin Doğu Trakya'da İşgal Uygulamaları (1918-1920)* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018), 31-32.

16 Sedef Bulut, "Balkan Savaşları'ndan Lozan'a Batı Trakya Meselesi ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Batı Trakya Politikası", *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1/3, (Güz 2008), 87-94.

yönelik bir harekât neticesinde irtibat hatları arasındaki mesafe açılacağından¹⁷ kuvvetlerinin güvenliğini sağlama noktasında sıkıntılarla karşı karşıya kalacaklarını biliyorlarsa da kendilerine verilen görevi yerine getirmedikçe amaçlarına ulaşamayacaklarının bilincindeydiler. Bu nedenle Venizelos, Doğu Trakya'nın işgali için eldeki bütün imkânların seferber edilmesini emrederken General Paraskevopoulos'tan Batı Anadolu harekâtını ağırdan almasını istiyordu. Fakat bilhassa İngilizlerin acele ve ısrarları sonucunda fikrini değiştirmek zorunda kalan Venizelos, destek amacıyla İzmit'e bir bölük göndermekle yetinmeyip Boğazlar bölgesinin güvenliği için "milliyetçi hareketi ezeceğini" ileri sürmeye başladı. Fransız ve İtalyanlar ise Çanakkale ve İstanbul boğazlarının güvenliği sağlandığı müddetçe daha ileri gidecek yeni bir harekâta karşıydılar¹⁸. Zira müttefiklerin tamamını "Kemalistlerin gücünün artmasından kaynaklanan bir korku" sarmıştı. 1920 yılı başlarından itibaren Fransızların Maraş'ta Kuva-yı Milliye karşısında ağır bir yenilgi yaşamaları ve Akbaş Cephaneliği baskını Milli Mücadele hareketinin rüştünü ispatlamıştı. Buna Misak-ı Milli'nin ilanı ve Amasya'da protokol imzalayarak "milliyetçileri" tanıyan Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin ardından Salih Paşa Hükümeti'nin Anadolu ile işbirliği yaptığına dair şüpheler de eklenince İtilaf Devletleri 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'u resmen işgal ederek Türkiye'ye bir gözdağı vermeyi hedeflediler¹⁹. İstanbul'un resmen işgaliyle birlikte İtilaf Devletleri Boğazlar bölgesinin geleceğine dair plan ve projelerini yeniden masaya yatırarak Batı ve Doğu Trakya'nın geleceğini yakından ilgilendiren adımlar atıldılar.

22 Mayıs 1920 tarihinde Fransızlar, müttefikler arası uzlaşma gereği Batı Trakya'nın idaresini Yunanlılara devrettiler. Bölgede nüfus olarak çoğunlukta bulunan Türkler Petreçeli Tefik, Fuat (Balkan), Teğmen Fahir (Özdilek) Beylerin önderliğinde Batı Trakya Hükümeti'ni kurdularsa da Yunanlılar bu hükümeti dağıtarak saha hâkimiyetini ele geçirmekte zorlanmadılar ve Doğu Trakya'yı da işgal için beklemeye başladılar²⁰.

San Remo Konferansı'nda alınan kararları Damat Ferid Paşa Hükümeti'nin kabul etmemesi ve Anadolu'da TBMM'nin kurulmasıyla Milli Mücadele'nin kurumsallaşarak gelişmesi de İtilaf menfaatleri açısından son derece sakıncalı bulunmaktaydı. 1920 yılı Mart ayından itibaren İngilizlerin, hayati öneme sahip demiryolu merkezi olan Eskişehir'den çekilmelerinin ardından TBMM karşıtı güçleri etkisiz hale getirerek Bursa ve Bandırma'da varlığını hissettiren Kuva-yı Milliye'nin İstanbul ve Boğazlar bölgesini tehdit edebilecek potansiyele sahip olduğu anlaşılıyordu. Buna karşın İngilizler hayati öneme sahip demiryolu ve karayollarının geçtiği İzmit'e çekilerek bu bölgenin güvenliğini sağlayabilmişlerdi. 15 Haziran 1920 tarihinde Kuva-yı Milliye'nin İzmit'i kuşatarak yetersiz İngiliz kuvvetlerine karşı taarruz teşebbüsünde

17 Güzel, "Bir Savaş Suçu Olarak Doğu Trakya'da Yunanistan Tarafından Türklere Yapılan Etnik Temizlik Harekâtı 1920-1922", 138-139.

18 Victoria Solomonidis, *Greece in Asia Minor: The Greek Administration of The Vilayet of Aidin, 1919-1922* (Doctoral Dissertation, King's College, University of London, 1984), 122-124.

19 Joseph Winton Hind, *Lloyd George and Turkish Question: an Examination of Lloyd George's Turkish Policy* (Master Dissertation, The University of Columbia, 1978), 57-61.

20 Abdurrahim Dede, *Balkanlar'da Türk İstiklal Hareketleri* (İstanbul: Türk Dünyası Yayınları, 1978), 50-51; Adil Özgüç, *Batı Trakya Türkleri* (İstanbul: Kutluğ Yayınları, 1974), 30.

bulunması, İstanbul İngiliz Yüksek Komiseri Robeck'in derhal takviye talebinde bulunmasına yol açmıştı. Bu şartlar altında Lloyd George müttefik kuvvetlerinin yetersizliğini gerekçe göstererek Yunan ordusunun Anadolu'da ilerlemesi için izin verilmesini tartışmaya açıyordu²¹. Nitekim 1920 yılı Haziran ayı ortalarında Hythe ve Boulogne'da düzenlenen konferanslarda Lloyd George'un başında bulunduğu Yüksek Konsey, Yunan birliklerinin, Kuva-yı Milliye etkisinin artmasını engellemek amacıyla Boğazlar ve Marmara Denizi kıyıları çevresinde demiryolu hatlarına yönelik bir harekât düzenlemesini kararlaştırdı. Siyasi ve askeri koşulların zorlamasıyla alınan bu karardan hoşnut olmadıkları anlaşılan İtalyanlar ve Fransızlar ise buna karşı bir öneri sunacak durumda değillerdi. Yine de ilerleyen süreçte Anadolu'da yaşanacak gelişmelerin, müttefikler arası tartışmaları ve dengeleri derinden etkilemesi kaçınılmazdı. İşin aslı henüz Kuva-yı Milliye hareketinin ortaya çıktığı dönemlerde Fransız Mareşali Foch, doğru bir önseziyle müttefik kuvvetlerin Anadolu kıyılarından ayrılmalarının ardından "milliyetçilere" boyun eğdirilebilmesi için en az 300.000 kişilik bir orduya ihtiyaç duyulacağına dair yerinde tespitlerde bulunmuştu. Sevr sürecinde Boğazlar ve Marmara Denizi çevresi dışında Yunan harekâtı gündeme geldiğinde İtalyan Dışişleri Bakanı Sforza, Foch'un bu sözlerini hatırlatmak suretiyle müşterek menfaatler adına müttefiklerin ortak cephe kurmalarında herhangi bir sakınca bulunmadığını vurgulasa da gelecekte yapılması planlanan operasyonlardan kaçınılmasını önermekteydi. Hangi şartlar altında kendilerine böylesine ağır bir misyon yüklediğinin bilincinde olan Venizelos ise "başka bir yöntem bulunduğu takdirde Yunanlıların askeri bir araç olmak istemediklerini" özellikle belirtmesine karşın "Türklerin müzakereden değil sadece kuvvetten ve askeri güçten anladıklarını" ileri sürerek verilen görevi yerine getirmeye hazır olduklarını bildirmekteydi²². Aslında daha önce de belirtildiği üzere gerek Venizelos gerekse Başkumandan Paraskevopoulos, Anadolu içlerine doğru gidildikçe başarı şanslarının azalacağını biliyor ve Yunan menfaatleri uğruna eldeki bütün kaynakların Doğu Trakya'nın işgali için seferber edilmesi amacıyla çaba sarf ediyorlardı. Fakat hem İzmir hem de Doğu Trakya ancak verilen görevin yerine getirilmesi halinde kendilerine resmen devredilecekti. Bununla birlikte harekâtın beklenenden daha erken elde edilen bir başarı ile tamamlanması Venizelos'u rehavete sürükleyecek ve bu kez kendisi işgal sahalarının daha da genişletilebilmesi maksadıyla İtilaf Devletleri nezdinde sürekli temaslarda bulunacaktı²³.

Siyasi nedenlerle birlikte iktisadi kaygılardan dolayı Yunan harekâtına temkinli yaklaşan İtalyan ve Fransızlara göre Yunan harekâtı ile Boğazlar bölgesinin güvenliği sağlanmış ve görev başarıyla tamamlanmıştı. Dolayısıyla harekât bu noktadan ileri götürülmemeliydi. Üstelik başta İzmir olmak üzere Yunan işgal sahalarında kapitülasyonlar ile bağlantılı hak ve ayrıcalıkların kaybedilmesine dair tehlike Fransızlar açısından kayda değer bir rahatsızlık

21 Eleftheria Daleziou, *Britain and the Greek-Turkish War and Settlement of 1919-1923: the Pursuit of Security by Proxy in Western Asia Minor* (Doctoral Dissertation, University of Glasgow, 2002), 128-131.

22 Villa Fraineuse, Spa'da yapılan 7 Temmuz 1920 tarihli toplantı tutanağı, WO, 32/5737, 89a.

23 Solomonidis, *Greece in Asia Minor: The Greek Administration of The Vilayet of Aidin 1919-1922*, 120-124.

kaynağıydı²⁴. Osmanlı Devleti ile yapılacak bir antlaşma ile I. Dünya Savaşı öncesi ayrıcalıkların yeniden elde edilmesi Yunan işgalinden daha verimli olabilirdi. Bu nedenle ilk etapta Yunan harekâtına sıcak bakmayan Fransızların, Kuva-yı Milliye karşısındaki başarısızlıkları, fikirlerini değiştirmelerine yol açacaktı. Kuva-yı Milliye'nin elde ettiği başarılar nedeniyle 30 Mayıs 1920 tarihinde TBMM ile yirmi günlük bir mütareke imzalayan Fransızlar, bu mütarekenin bozulmasının ardından iktisadi kaygılarını bir kenara bırakarak Yunan harekâtını desteklemeye başladılar. İtalyanlar ise Üçlü Antlaşma'da öngörülen nüfuz sahalarına saygı gösterilmesi şartıyla Yunan harekâtını onaylıyorlardı²⁵.

Tasarlanan Yunan harekâtı²⁶ ilk etapta Batı Anadolu ile eş zamanlı olarak Doğu Trakya'daki demiryolu hatları ve hinterlandını ele geçirmeye yönelikti. Üstelik sunulan barış tekliflerinden Doğu Trakya'nın da kalıcı olarak Yunanistan'a bırakılacağı anlaşılıyordu. İstanbul'un güvenliğini de yakından ilgilendirecek olan bu karar üzerine Damat Ferid Paşa, 10 Haziran 1920 tarihinde Doğu Trakya'da 1,000,000 Müslümana karşılık 300,000 gayrimüslim bulunduğu altını çizerek demografik temelde bir savunma yapmıştı. Konuşmasının devamında Damat Ferid Paşa, Meriç'i geçmeleri halinde Trakya'daki yönetici ve ahalinin Yunanlılarla savaştan kaçınmayacağını bildirmişse de hiç gereği yokken merkezi hükümetin diplomatik kanallar dışında herhangi bir tepki gösteremeyeceğini belirterek mütereddit ve tutarsız bir duruş sergilemişti²⁷. İtilaf Devletleri ise Yunanlıları "sopa" gibi kullanarak Sevr Antlaşması'nın imzalanması için Türklere baskı yapmaktan başka çıkar yol göremiyorlardı. Bu kez Sevr Antlaşması'nı imzalamaları halinde TBMM karşısında zor durumda kalacaklarını vurgulayarak İtilaf Devletlerinin kendilerine karşı tutumunu yumuşatmayı hedefleyen Damat Ferid Paşa, dozajı artan siyasi baskı ve Yunan harekâtı karşısında²⁸ küçük çaplı revizyon talepleriyle birlikte antlaşmayı imzalamak üzere bir delegasyon belirlendiğini bildirmek zorunda kaldı. Damat Ferid Paşa'nın revizyon talepleri arasında bilhassa İstanbul'un güvenliğini ve Doğu Trakya'yı yakından ilgilendiren hususlar dikkat çekmekteydi. Buna göre Damat Ferid Paşa, Osmanlı Devleti'nin, Çatalca-Istranca hattı olarak belirlenen Batı sınırının Midye-Enez hattı olmasını ve Marmara Denizi kıyılarının tarafsız bölge dışında tutulmasını istemekteydi²⁹. Damat Ferid Paşa'nın bu beyan ve talepleri, tabii olarak İtilaf Devletlerinin kararlarında herhangi bir değişikliğe yol açmadığı gibi gerek imza sürecinde gerekse sonrasında Yunan harekâtı aralıksız sürecekti.

22 Haziran 1920 tarihinde Kuva-yı Milliye'nin yer yer direnişine rağmen Yunanlılar Manisa-

24 İstanbul Fransız Yüksek Komiseri, Yunan Yüksek Komiseri'nin kendisine İzmir'i almaları halinde kapitülasyonları ve konsolosluk mahkemelerini ilga edeceğini söylediğini, bunun antlaşmanın hükümlerinden biri olup olmadığını sormaktaydı. Konsolos Morgan'dan Curzon'a 26 Mayıs 1920, *The Public Record Office (İngiliz Devlet Arşivi), Foreign Office (FO)*, 406/43, 246.

25 Amiral J. de Robeck'ten Curzon'a 28 Haziran 1920 telgraf, FO, 406/44, 296.

26 Trakya'da Yunan harekâtı hakkında değerli bilgi ve değerlendirmeler için b. Cambaz, *İtilaf Devletlerinin Doğu Trakya'da İşgal Uygulamaları (1918-1920)*, 178-185.

27 Amiral J. de Robeck'ten Curzon'a 10 Haziran 1920 tarihli telgraf, FO, 406/43, 278.

28 Amiral J. de Robeck'ten Curzon'a 27 Mayıs (alındığı tarih 17 Haziran) 1920 tarihli mektup, FO, 406/43, 296.

29 Damat Ferit Paşa'nın 22 Haziran 1920 tarihli notası, Amiral J. de Robeck'ten Curzon'a 23 Haziran 1920 telgraf ve 25 Haziran 1920 tarihli mektup, FO, 406/43, 296.

Soma ve Balıkesir-Bandırma demiryolu hattını ele geçirirken 8 Temmuz 1920 tarihinde Bursa'yı işgal altına aldılar. Doğu Trakya'da durum daha da vahim olup buradaki Osmanlı kuvvetleri sayı, askeri teçhizat ve malzeme açısından Yunan ilerleyişine karşı koyabilecek kapasiteye sahip değillerdi. Buna rağmen 21 Temmuz 1920 tarihinde çıkarma yapılan Tekirdağ'da³⁰ Yunanlılara karşı küçük çaplı bir direniş gerçekleşmiş, Meriç civarında³¹ bulunan Türk kuvvetleri ise Albay Cafer Tayyar Bey'in³² kumandası altında Yunan ilerleyişine silahla karşı koymaya çalışmışlardı. Ancak birkaç gün içerisinde Cafer Tayyar Bey'in esir düşmesi ve kuvvetlerinin bir kısmının Bulgaristan'a³³ çekilmek zorunda kalması Doğu Trakya'nın 25 Temmuz 1920 tarihinde Yunanlılar tarafından işgali ile sonuçlanmıştı³⁴: Yunan kuvvetleri ile birlikte Kral

- 30 Yunan Kralı Alexandros da Averof zırhlısı ile Bandırma'ya ulaşmış oradan Tekirdağ'a geçmişti. Özgür Mert, "İşgalden Kurtuluşu Doğu Trakya", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 58, (Bahar 2016), 140-141.
- 31 Yunan ilerleyişi başlar başlamaz Türk kuvvetleri bir kaç saat boyunca Kuleli Burgaz köprüsünü ateşe tutmuş, Yunanlılar misillemede bulunmuşlardı. Karşılıklı ateş sonucu can kaybı ve yaralı olmazken birkaç gün içinde Yunanlıların daha büyük bir kuvvetle ilerleyecekleri anlaşıyordu. General Bridges'den Savaş Bakanlığı'na 12 Temmuz 1920 şifre, WO, 33/1000, 6332.
- 32 Damat Ferid Paşa Hükümeti 20 Nisan 1920 tarihinde Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile birlikte çalışan ve TBMM'nin talimatları doğrultusunda hareket eden Cafer Tayyar Bey'in yerine Albay Muhiddin (Kurtiş) Bey'i atasa da TBMM, Cafer Tayyar Bey'i "Rumeli Umum Kumandanı" olarak görevlendirmiş, Edirne Kongresi ise kendisine Trakya Milli Kumandanı unvanını vermişti. Hüsnü Özlü, "İstiklal Savaşı'nda Doğu Trakya'da Teşkilatlanma Süreci, Lüleburgaz ve Edirne Kongreleri", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, (Mart 2012), 33-35; Muhiddin Bey de TBMM ile irtibata geçmiş olmakla birlikte Trakya'yı müdafaa konusunda Cafer Tayyar Bey ile fikir ayrılığına düşmüştür. Cafer Tayyar Bey milis kuvvetlerinin desteğiyle gayri nizami bir harp yürütülmesine taraftarken Muhiddin Bey Trakya'da düzenli ordu ile alan savunması yapılmasından yanaydı. Zülal Keleş, "İstiklâl Savaşı'nda Trakya Bölgesi ve Başarısızlık Nedenleri (Ekim 1918-Temmuz 1920)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIX/57, (Kasım 2003), 1036-1038.
- 33 Bulgaristan'a giden Türk kuvvetlerinin silahsızlandırılmalarını takip için İngiliz, Fransız, Sırp ve Yunan subaylarından oluşacak müttefikler arası bir komisyon kurulmuştu. Bulgar Hükümeti, bu kuvvetleri silahsızlandırmadığı takdirde Yunan birliklerinin Bulgaristan içlerine girerek bu kuvvetleri takibine izin verileceği tehdidine de başvurulmuştu. İngiliz Askeri Temsilcisi'nden Savaş Bakanlığı'na 22 Temmuz 1920 şifre, WO, 33/1000, 6327; Bu bilgiler "Bulgaristan diplomatik belgeleri" tarafından de teyit edilmektedir. İbrahim Kamil, "Bulgaristan Diplomatik Belgelerine Göre Trakya'da Millî Mücadele ve Türk-Bulgar İlişkileri (1919-1922)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVII/35, (2017-Güz), 87-95.
- 34 Bulgar Dışişleri Bakanı, "Tayyar kuvvetlerine" kesinlikle yardım etmeyeceklerini ve "çetelerin" sınırı geçmemesi için talimat verdiğini, bununla birlikte Türkiye doğumlu ve Türkiye'ye sempatisi olan subayların desteğiyle bazı "çetelerin" geçişine göz yumulduğunu, 25.000 göçmenin Bulgar sınırına doğru Kızıl-Ağaç'a gittiklerini, Muhiddin Bey'in de motorla buraya vardığını bildirmekteydi. Bulgar Başbakanı M. Stambolisky de Türklerin kesinlikle Avrupa'dan çıkarılması gerektiğini düşünmekteydi. Bu arada Müttefikler arası Sınır Teftiş Komisyonu temsilcilerinden İngiliz Yüzbaşı Baker, 25.000 göçmenin Bulgaristan sınırını geçtiğini doğrularken, bunların silahsızlandırıldıklarını ve gözaltında tutulduklarını, yanlarında getirdikleri 4 sahra topuyla bir howitzer topunun Bulgar ordusunun tasarrufuna geçtiğini beyan etmişti. Herbert G. Dering'den Curzon'a 29 Temmuz (alındığı tarih 11 Ağustos) 1920 tarihli mektup, FO, 406/44, 75; Müttefikler arası Trakya Sınır Komisyonu İngiliz temsilcilerinden Binbaşı Neate ve komisyonun Yunan temsilcisi Teğmen Spathais, Doğu Trakya'da Yunan operasyonları sürerken Bulgar sınırını ve Sofya'yı ziyaret etmişler, kendilerine misafirperverce davranılmış, Türk askerlerin Yanbolu'da sivillerin ise Vratsa'da enterne edildiklerini öğrenmişler fakat komisyona yardımcı olunmamasından dolayı memnuniyetsizliklerini dile getirmişlerdi. Öte yandan Bulgar General Neresof "bu davetsiz misafirler" için İtilaf Devletlerinden yardım beklentilerini iletmekteydi. Neate'nin 2 Ağustos 1920 tarihli raporu; Herbert G. Dering'den Curzon'a 4 Ağustos (alındığı tarih 12 Ağustos) 1920 tarihli mektup, FO, 406/44, 77.

Aleksandros'un da Edirne'ye girmesi Türk-Müslüman ahaliyi derinden yaralamıştı³⁵. Önlerinde hiçbir engel kalmayan Yunan kuvvetleri yaklaşık iki aylık periyot zarfında Batı ve Doğu Trakya'da kontrolü sağladıkları gibi kalıcı bir idare tesis edebilmek amacıyla teşkilatlanmaya başladılar³⁶. Trakya'daki ilerleyişleri esnasında bir ara Yeşilköy'e de bir birlik göndermeyi teklif eden Yunanlılar, İstanbul yakınlarında varlıklarını hissettirmeyi hedefledilerse de Çatalca hattını savunma görevi Fransızlara verildiğinden bu teklif geri çevrildi. Bununla beraber Yunan kuvvetlerinin İtilaf Devletlerinin müşterek işgali altındaki İstanbul'da güçlerini artırmaları istenmediğinden Fransızlar, Terkos-Büyükçekmece gölleri arasındaki hattı kontrol etmek üzere düzenlemeler yaptılar. Diğer yandan Bolayır hattı da aynı şekilde Fransız kuvvetleri tarafından kontrol edilmekteydi³⁷.

Yunan ordusunun ilerleyişi neticesinde Edirne'nin hızlı bir şekilde düşüşü ve Cafer Tayyar Bey'in esir alınması Atina'da büyük bir coşku ile karşılanırsa da kutlamalar sırasında Yunanistan'da siyasi kutuplaşmalar dikkat çekiyordu. Bu kutlamalar sırasında Venizelos şarkıları millî marş gibi çalınırken, muhalifler uygunsuz bir takım sözlerle karşı karşıya kalmışlardı. Gerek iktidara gerekse muhalefete yakın gazeteler, Yunan kuvvetlerinin zaferinden övgüyle bahsetme noktasında tek ses olsalar da satır aralarında karşılıklı hoşnutsuzluklar göze çarpıyor, gelecekte nüksedecek siyasi bölünmenin belirtileri hissediliyordu³⁸. Sevr'de Yunanistan tarafından imzalanacak antlaşmalarla elde edilecek kazanımların dahi bu hoşnutsuzlukları giderip gidermeyeceği belirsizdi.

Sevr Antlaşması ile İzmir üzerinde büyük ölçüde söz sahibi olan ve Çatalca-Istranca hattından itibaren Doğu Trakya'yı ele geçirmesine izin verilen³⁹ Yunanistan, Yunan Sevr'i ile akit devletlere bir takım imtiyazlar tanıyor ve azınlık hakları konusunda teminatta bulunuyordu. Söz konusu anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren bir yıl içerisinde, Edirne şehrinin (Doğu Trakya'nın) teşkilatlanmasına dair bir plan taslağını, onaylaması amacıyla Miletler Cemiyeti (MC) Konseyi onayına sunacağını taahhüt ediyordu. Bu taslak, şehirde sürekli yerleşik olan farklı azınlıklarının temsil edileceği bir belediye meclisi kurulmasını sağlayacak ve dolayısıyla Müslümanlar kısmen yerel yürütme aygıtına katılma hakkına sahip olacaklardı. Bundan başka Yunanistan, Müslümanların ibadetine ayrılmış binalara ebediyete kadar dokunmayacak,

35 Tağmat, "Sevr Barış Antlaşması Sürecinde Eleftherios Venizelos: Görüşmeler, Konferanslar ve İmza", 324.

36 Yunanlılar öncelikle Trakya'yı bütün milletler için güvenli bir bölge haline getireceklerini, yabancı finans çevreleriyle sanayi yatırımları için temasa geçeceklerini, ziraat koleji ile birlikte ziraatı teşvik edeceklerini, halihazırda gönüllülük esasıyla celp işlemi yaptıklarını, hijyen ve kalite denetimi ile kasaplardan işe başlayarak ticari hayatı düzenleyeceklerini, her sınıf et fiyatı için ücretlerin ayarlandığını, ürünler üzerinde fiyatını gösteren etiket bulundurma mecburiyeti getirdiklerini, bu tür düzenlemelerin halihazırda jandarma tarafından takip edildiğini, gümrüklerin ve diğer vergi oranlarının, Doğu Trakya'da eski Türk tarifelerine; Batı Trakya'da eski Bulgar tarifelerine göre belirlendiğini bildirmekteydiler. Bu arada İstanbul'dan Edirne'ye mal getirilmesi halinde eski Türk tarifeleri üzerinden vergi alınacağı açıklanmıştı; Trakya İngiliz İstihbarat Subayı Teğmen H. Clarke'nin Raporu (Sofya 20 Ağustos 1920), FO, 406/44, 100 ek.

37 İstanbul İngiliz Kuvvetleri Genel Karargâhı'ndan Savaş Bakanlığı'na 12 Temmuz 1920 şifre, WO, 33/1000, 6291; General Bridges'den İstanbul İngiliz Kuvvetleri Genel Karargâhı'na 21 Temmuz 1920 şifre, WO, 33/1000, 6322.

38 Granville'den Curzon'a 30 Temmuz (alındığı tarih 30 Ağustos 1920) tarihli mektup, FO, 406/44, 73.

39 Sevr Antlaşması, madde 27.

kamu yararı gerekçesiyle dahi bu ilkedden uzaklaşmayacaktı⁴⁰. İleride bu hüküm Doğu Trakya Türkiye'ye iade edileceği ve dolayısıyla Yunan Sevr'i Lozan Antlaşması'na uyarlanacağı için geçersiz sayılacaktı. Aynı şekilde Lozan Antlaşması doğrultusunda güncellenecek olan Trakya Sevr'i ise bir takım koşullarla Batı Trakya'nın Yunanistan'a devrini öngörmektedir.

4. Trakya Sevr'i ve Batı Trakya'nın Yunanistan'a Devri

27 Kasım 1919 tarihinde İtilaf Devletleri ile Bulgaristan arasında imzalanan Nöyyi Antlaşması ile⁴¹ Bulgaristan'ın yeni sınırları⁴² dışında kalan Batı Trakya toprakları üzerindeki tüm hak ve sorumluluklarından İtilaf Devletleri lehine feragat etmek zorunda kaldığından bahsetmiştik⁴³. Buna göre Batı Trakya sakinlerinin uyuğu hakkında Nöyyi Antlaşması esas alınacak; bu bölgedeki Bulgaristan vatandaşları kendiliğinden Yunanistan vatandaşı sayılacak ancak 1 Ocak 1913 tarihinden (Balkan Savaşlarından) sonra bu topraklara iskân edilenler Yunanistan'dan izin alınmaksızın bu hakkı elde edemeyeceklerdi⁴⁴.

Nöyyi Antlaşması'nın 46. maddesiyle belirlenen ve Batı Trakya özelinde azınlıkların korunmasına, transit özgürlüğe, adil ticari muamele ve Bulgaristan'ın üstleneceği finansal borçlara ilişkin hükümler bundan böyle Yunanistan tarafından üstlenilecekti⁴⁵. Yunanistan; nüfusunun çoğunluğundan ırk, dil veya din bakımından farklı olan Batı Trakya sakinlerinin menfaatlerini korumak amacıyla Başlıca İtilaf Devletleri ve Müttefik Devletler tarafından gerekli görülebilecek hükümleri içeren bir antlaşma yapmayı da kabul etmekteydi. Bununla beraber Yunanistan yine aynı devletlerle; transit özgürlüğünün korunabilmesi ve diğer ulusların adil ticari muamelelere tabi tutulmasını içeren bir antlaşma yapacağına dair taahhütte bulunmaktaydı⁴⁶.

40 Yunan Sevr'i, madde 11-15

41 Nöyyi Antlaşması'nın 27. maddesi ile Bulgaristan'ın komşuları; Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, Yunanistan ve Romanya ile sınırları belirlenmişti. Nöyyi Antlaşması, madde 27, 43.

42 Nöyyi Antlaşması, Balkan Savaşlarının ardından imzalanan Bükreş Antlaşması ile Bulgaristan'a bırakılan Batı Trakya'nın dağlık kuzey kesimlerinin Bulgaristan'da kalmasını güney kısmının ise müttefiklerin kontrolüne bırakılmasını öngörmektedir. Tağmat, "Sevr Barış Antlaşması Sürecinde Eleftherios Venizelos: Görüşmeler, Konferanslar ve İmza", 327.

43 Antlaşmanın onaylanmasından itibaren on beş gün içerisinde Başlıca İtilaf Devletleri ve Müttefiklerini temsilen beş, Yunanistan ve Bulgaristan'dan birer temsilci olmak üzere toplan yedi kişiden oluşacak bir komisyon tarafından yeni sınır çizilecekti. Nöyyi Antlaşması, madde 48. Daha sonra aynı komisyon Trakya Sevr'i ile belirlenen sınırları çizmekle de görevlendirilecekti. Trakya Sevr'i, madde 1-2.

44 Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren iki yıl içerisinde Batı Trakya'da 18 yaşının üzerindeki Bulgaristan uyruklular istedikleri takdirde Bulgaristan vatandaşlığına seçebileceklerdi. Kocalarının kararları karısını, ebeveynlerinin kararı ise 18 yaş altı çocukları kapsamaktaydı. Bu haktan yararlanan şahıslar, takip eden on iki ay içerisinde ikametgâhlarını seçtikleri ülkeye taşıyabileceklerdi. Bu şahıslar her türlü taşınır mallarını herhangi bir gümrük vergisi ödemeksizin beraberlerinde götürebilecek ve taşınmaz malları üzerindeki haklarını koruyacaklardı. Söz konusu topraklarda doğan ancak Bulgaristan ve Türkiye vatandaşlığına geçenlerin yine iki yıl içerisinde Yunan makamlarına vatandaşlıktan çıktıklarına dair bildirimleri yeterli sayılacaktı. Yunan Hükümeti bu konularda herhangi bir engel çıkarmayacaktı. Nöyyi Antlaşması, madde 44-45.

45 Nöyyi'de kararlaştırılan mübadeleyle dair sözleşme hükümleri de bu topraklarda uygulanacaktı. Trakya Sevr'i, madde 3/3

46 Bu hükümler de Nöyyi Antlaşması'na atfen uygulanacaktı. Nöyyi Antlaşması, 46, Trakya Sevr'i, madde 3/2

Ayrıca Bulgaristan'ın, Nöyyi Antlaşması'na atfen Osmanlı borçlarından payına düşen miktardan⁴⁷ dolayı ödemesi gereken dış borçlar, devri gerçekleştirilecek Batı Trakya toprakları ile orantılı olarak Yunanistan tarafından ödenecekti. Daha da mühimi bu anlaşma ile kararlaştırılmayan veya söz konusu bölgenin devri sonucu ortaya çıkabilecek tüm sorunlara sonraki süreçte yapılacak anlaşmalarla çözüm bulunacağına kararlaştırılmış olmasıydı⁴⁸. Ayrıca Nöyyi Antlaşması ile aynı tarihte Yunanistan ile Bulgaristan arasında imzalanan nüfusun mübadelesine ilişkin sözleşme⁴⁹ Batı Trakya'yı da kapsar hale getirilecekti. Netice itibarıyla Başlıca İtilaf Devletleri ayrı ayrı antlaşmalar yerine 10 Ağustos 1920 tarihinde bu hususların tamamını içeren Yunan Sevr'ini hazırlamış bulunuyorlardı.

Öte yandan Nöyyi Antlaşması ile ekonomik olarak Ege Denizi'ne çıkışını temin etmek amacıyla Bulgaristan'a, İtilaf Devletlerinin tasarrufuna bırakılan topraklar ve limanlar üzerinden bir menfez (çıkış yolu) vaat edilmiş ve bu konudaki düzenlemeleri daha sonra gerçekleştirme taahhüdünde bulunulmuştu. İtilaf Devletleri, Trakya Sevr'i ile Batı Trakya'yı Yunanistan'a devrederken Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne ekonomik çıkışını temin etmeye yönelik haklarını bu antlaşmada saklı tutuyorlardı. Buna göre Trakya Sevr'inin onaylanmasının ardından Bulgaristan ile Yunanistan arasında yapılacak özel bir sözleşmeyle menfez meselesinin çözümü kavuşturulması gerekiyordu. Bu kapsamda Bulgaristan'a, Ege Denizi'ne serbestçe çıkabilmesi için transit geçiş özgürlüğü de tanınacaktı. Sadece Bulgaristan değil Başlıca İtilaf Devletleri de söz konusu topraklarda hâlihazırda yararlandıkları transit geçiş haklarını kullanmaya devam edeceklerdi. Bütün bu hakların nasıl kullanılacağına dair koşullar, Yunanistan ve Bulgaristan veya ilgili idareler arasında uluslararası sözleşmeler doğrultusunda yapılacak özel sözleşmelerle belirlenecekti⁵⁰.

Nöyyi Antlaşması'na göre Bulgaristan, topraklarından uluslararası taşımacılık için en uygun güzergâhlarda demiryolu, seyyar su yolu veya kanalla, herhangi bir bölgeden bu bölgelere gelen ya da buralardan giden kişilere, mallara, gemilere, arabalara, vagonlara ve postalara, kendi toprakları üzerinden geçiş özgürlüğü tanımayı taahhüt etmek zorunda kalmıştı. Müttefik

47 11 Ekim 1915 (Bulgaristan'ın I. Dünya Savaşı'na giriş) tarihi esas alınarak Osmanlı borçlarından Bulgaristan'ın payına düşen miktar tespit edilecek ve Bulgaristan'ın toprak terk ettiği Romanya, Yunanistan, Sırp-Hırvat-Sloven devletleri, aldıkları toprak oranında bu borçtan paylarına düşeni üstleneceklerdi. Nöyyi Antlaşması, madde 141, Trakya Sevr'i, madde 3/2.

48 Nöyyi Antlaşması, madde 47.

49 Bu antlaşmaya göre "her iki ülke sınırları içerisinde bulunan farklı dil, din ve milliyete mensup azınlıkların serbest iradeleriyle diğer ülkeye göç etmelerine" müsaade edecekti. İbrahim Kamil, "Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 60, (Bahar 2017), 104-113.

50 Nöyyi Antlaşması ile Bulgaristan, genel bir sözleşme imzalanıncaya değin Başlıca İtilaf Devletleri veya Müttefikleri için demiryolları, deniz yolları, iç deniz yolları veya kanallar üzerinden; şahıslara, mallara, gemilere, arabalara, vagonlara ve postalara her türlü geçiş özgürlüğü tanıyacağına, onlara gerekli kolaylıkları göstereceğine, ücret, kısıtlama ve diğer meselelerde en çok gözetilen millet/soy/ithalat/mülkiyet muamelesi yapacağına dair taahhütte bulunmuştu. Bu kapsamda transit mallar gümrük dâhil tüm vergilerden muaf tutulacaktı. Ayrıca biletler ve yol ücretleri dâhil olmak üzere transit trafik tarifeleri, ilgili devletin talebi üzerine belirlenecekti. Transit özgürlüğü, posta, telefon ve telgraf hizmetlerini de kapsayacak olup bütün transit geçiş ücretleri, trafik koşulları dikkate alınarak makul düzeyde tutulacaktı. Nöyyi Antlaşması, madde 212, Trakya Sevr'i madde 4.

Devletlerin, bu amaçla kara sularından geçişine de izin verecekti⁵¹. Trakya Sevr'i ile devredilen Batı Trakya toprakları özelinde Yunanistan da bu yükümlülüğü yerine getirmekle mükellefi. Bu amaçla Yunanistan ve Bulgaristan arasında özel düzenlemeler yapılması öngörülmekteydi⁵².

Trakya Sevr'i Bulgaristan'a, gelen ya da giden mallar için kullanılmak üzere Dedeağaç limanından yararlanma izni verilmekteydi. Antlaşma Bulgaristan'ın MC tarafından yapılacak düzenlemelerle Dedeağaç limanında ticari amaçlı bir depo/bölge kiralamasına da imkân tanımaktaydı. Bu bölgenin belirlenerek sınırlandırılması, mevcut demiryolları ile bağlantısı, teçhizatı, genel olarak kira bedeli de dâhil olmak üzere tüm kullanım koşulları Bulgaristan, Yunanistan ve MC tarafından atanacak delegelerden müteşekkil bir komisyon tarafından belirlenecekti⁵³. Bahsi geçen depoların inşası ve kullanımı dâhil bu bölgede tüketilmesine izin verilen tüm mallar gümrükten, her türlü harçtan, tüketim vergisinden ve diğer tüm tarifelerden muaf tutulacaktı. Ürünlerin ambalajlanması/paketlenmesi ve ambalajından/paketinden çıkarılması mevcut ticari mevzuata ve koşullara uygun olacaktı. Yalnız söz konusu bölge içinde üretim yapılmasına izin vermek veya yasaklamak Yunanistan'ın takdirindeydi⁵⁴.

Trakya Sevr'inde, Batı Trakya'nın en önemli limanı olan Dedeağaç için özel bir statü belirlenmişti. Buna göre Dedeağaç limanı uluslararası bir liman olarak ilan edilecek, MC üyesi bütün devletlerin vatandaşları, malları ve bayrakları, bu limandan her konuda eşitlik prensibi doğrultusunda serbest bir şekilde yararlanabileceklerdi⁵⁵.

Dedeağaç limanının muhtelif aksam ve olanaklarından yararlanmak isteyenlerden ancak Trakya Sevr'inde belirlenen kriterlere göre vergi ve ücret alınabilecek; bu vergi ve ücretler, liman idare ve bakım masrafları göz önünde bulundurularak makul düzeyde tutulacaktı⁵⁶. Daha açık bir ifadeyle sadece Dedeağaç limanına özgü düzenleme ve uygulama gerçekleştirilemeyecek, Yunanistan'da bütün limanlar için yapılan düzenlemeler burada da geçerli olacaktı. İthalat veya ihracattan alınacak bütün vergi, ücret ve harçlar Yunan vatandaşlarından nasıl tahsil ediliyorsa diğer bandıralı gemilerden de aynı şekilde eşitlik prensibi doğrultusunda alınacaktı. Ayrıca Yunanistan'da diğer limanlardan ya da su yollarından hangi oranda vergi ya da ücret alınıyorsa

51 Nöyyi Antlaşması, madde 212.

52 Trakya Sevr'i giriş kısmı ve madde 5.

53 Trakya Sevr'i, madde 5.

54 Yunanistan topraklarından geçerek Bulgaristan'a tahsis edilecek gümrük bölgesine gelen ya da buradan giden şahıslar, ürünler, posta hizmetleri, gemiler, deniz taşıtları, vagonlar ve diğer ulaşım araçları transit geçiş kapsamında değerlendirilecekti. Ancak bu bölgeden Yunanistan'a giden ya da oradan gelen ürünler vergiye tabi olacaktı. Sadece gümrük bölgesindeki trafiği düzenlemek amacıyla gerçekleştirilecek istatistiksel işlemler için cüzi bir "istatistik vergisi" alınabilecekti. Trakya Sevr'i, madde 11-14.

55 Bu bağlamda ve her bakımdan özellikle yanaşma, yükleme, boşaltma, tonaj vergi ya da ücretleri, rıhtım, kılavuzluk, karantina, deniz feneri gibi tesisler dâhil olmak üzere tüm liman ve rıhtım hizmetleri tam bir eşitlik temeli üzerinde ücretlendirilecekti. Gümrük, polis, halk sağlığı ve göç ile ilgili düzenlemeler kapsamında yasaklı ürünlerin ithalatı ve ihracatı ile ilgili olanlar dışında kişilerin veya gemilerin hareketi konusunda herhangi bir kısıtlama getirilmeyecekti. Ayrıca bu düzenlemeler makul ve tekdüze olacak ve gereksiz yere trafiği engellemeyecekti. Trakya Sevr'i madde 6.

56 Trakya Sevr'i, madde 7.

Dedeğaç'ta da aynı şekilde tahsilat yapılabilecek⁵⁷ aşırı vergilendirme ve ücretlendirmenin önüne geçilecekti.

Dedeğaç limanının bakımı ve iyileştirilmesine yönelik çalışmaların yürütülmesine ilişkin özel bir düzenleme bulunmaması durumunda, seyrüsefere yönelik engel ve tehlikeleri ortadan kaldırmak ve gemilerin hareketi için tesislerin güvenliğini sağlamak amacıyla gerekli tedbirler Yunanistan tarafından alınacaktı⁵⁸. Bununla birlikte Yunanistan, Dedeğaç limanı veya aksamının kullanımını engelleyebilecek herhangi bir eylemde bulunamayacaktı⁵⁹.

Bulgaristan'a tanınacak menfez ile Dedeğaç limanının statüsüne ilişkin hükümlerin yorumlanması veya uygulanması aşamasında ortaya çıkabilecek farklılıklar, MC'nin belirttiği şartlara uygun bir şekilde çözüme kavuşturulacaktı⁶⁰. Bu yönüyle Dedeğaç limanının statüsü uluslararası teminat altına alınmış oluyordu. Hatta Bulgaristan tarafından MC'ne müracaatta bulunulması halinde Fransa, İngiltere, İtalya, Yunanistan ve Bulgaristan devletlerince aday gösterilen beş üyeden müteşkil bir uluslararası komisyon oluşturulacak, bu komisyon bahsi geçen menfez ve Dedeğaç limanının statüsüne ilişkin hükümler çerçevesinde belirlenen rejimi yürütecekti⁶¹. İlerleyen süreçte Trakya Sevr'ine taraf devletler uluslararası sorunlardan dolayı Dedeğaç limanının statüsüne ilişkin bir düzenleme yapamadılar. Bu arada Yunanistan 1931-35 yılları arasında Dedeğaç limanını genişletmeye ve geliştirmeye yönelik inşaa çalışmaları yürüttü. II. Dünya Savaşı sırasında Yunanistan işgal altına alındığı için bu mesele tamamen unutuldu. Savaş sonrasında Yunanistan Truman Doktrini ve Marshall Plânı kapsamında desteklendiğinden, daha sonraki yıllarda Avrupa Birliği'ne dâhil olduğundan Dedeğaç limanı Batı ittifak sistemine hizmet edecek şekilde yeniden yapılandırıldı⁶². Öte yandan Bulgaristan Soğuk Savaş dönemine kadar menfez meselesini sürekli gündeme getirmeye ve amacına ulaşmaya çalıştı.

5. Menfez Meselesi

Trakya Sevr'inin ardından onay süreci ve yaşanan uluslararası sorunlar nedeniyle menfez konusunda herhangi bir ilerleme kaydedilemedi. Lozan Konferansı'nda Trakya sınırı ile ilgili görüşmelerde Bulgar temsilciler menfez meselesini gündeme getirerek amaçlarına ulaşmak istedilerse de başarılı olamadılar. Lozan Konferansı'nın ardından Yunanistan, kendisine ticari açıdan avantaj sağlayacağı için hem Yugoslavya hem de Bulgaristan'ın Ege limanlarından ticaret yapabilmelerini sağlayacak düzenlemeleri yapmaya hazır olduğunu bildirirse de Bulgaristan ile

57 Trakya Sevr'i, madde 8.

58 Trakya Sevr'i, madde 9.

59 Trakya Sevr'i, madde 10.

60 Dedeğaç limanı veya aksamından yararlanmayı engelleyecek uygulama farklılıkları, hızlandırılmış prosedürle tartışmaya açılacak ve bu süre zarfında geçici bir kararla söz konusu işlemler askıya alınabilecek ya da durdurulabilecekti. Trakya Sevr'i, madde 15.

61 Bu rejime ilişkin her türlü farklılıklar, kararlarını salt çoğunluk ile alacak bu komisyon tarafından incelenerek karara bağlanacaktı. Bu karara karşı MC'nin yetkili makamı nezdinde müracaatta bulunulabilecekti. Trakya Sevr'i, madde 16.

62 "Historical Development of the Port", Erişim 18 Ocak 2019, <http://www.olasa.gr/News/Details/tabid/126/ID/5/Default.aspx>

Yunanistan sınırında güvenlik görevlileri arasında bir takım olaylar yaşanması ve iki ülkenin savaşın eşiğine gelmesi görüşmelerin tıkanmasına yol açtı⁶³. Bulgaristan II. Dünya Savaşı'na kadar menfez taleplerini gündeme getirirse de bu konuda somut bir çözüme ulaşamadı. 6 Nisan 1941 tarihinde Yunanistan'ı işgal etmeye başlayan Alman birlikleri birkaç hafta içerisinde Batı Trakya'yı Bulgaristan'a devrettiler. II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yenilmesi üzerine bölge Bulgaristan'dan alınarak bir kez daha Yunanistan'a verildi⁶⁴. Savaş sonrasında tehdit algılarının değişmesi nedeniyle Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne ulaşmasını "kesinlikle dezavantaj" olarak gören İngilizler, menfez meselesinin daha ciddi sakıncaları beraberinde getireceğini düşündüler. Sovyetlerin, Slav birliği ve komünist ideolojiyi kullanarak Bulgaristan üzerinden Ege'ye ulaşma ihtimali hem Türkiye'nin hem de Yunanistan'ın Ege Denizi'ndeki pozisyonunu tehdit edecekti. Bu da pratikte bölgedeki İngiliz menfaatleri ve nüfuzuna karşı doğrudan meydan okunması anlamına geliyordu. II. Dünya Savaşı'nın ardından Balkanlarda Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikası kapsamında İngiltere'nin rolünü üstlenen ABD açısından da menfez meselesi sakıncalı bulunacak ve soğuk savaş döneminde hayata geçirilmesine imkân kalmayacaktı⁶⁵.

Menfez meselesi adeta zaman aşımına uğrayarak hayata geçirilemese de 2017 yılında Yunanistan ve Bulgaristan temsilcileri, Yunanistan'a ait Kavala ve Dedeağaç limanları ile Tuna Nehri yakınlarındaki Rusçuk üzerinden Bulgaristan'a ait Burgaz ve Varna limanları arasında çok yönlü ulaşım koridoru kurma konusunda resmen anlaşmaya vardıklarını açıkladılar. Projenin gerçekleşmesi halinde Ege Denizi-Tuna Nehri-Karadeniz arasında bağlantı kurulması suretiyle⁶⁶ Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne Yunanistan'ın da Karadeniz'e doğrudan ulaşma imkânı elde etmeleri söz konusudur. Ayrıca uzun vadede Sırbistan ve Romanya'yı da projeye dâhil etme fikri gündemdedir⁶⁷ ki, bu projenin bir nebze de olsa Türk Boğazlarının önemini azaltması muhtemeldir.

6. Trakya Sevr'inin Geçerliliği

Lozan Antlaşması ve ekindeki belgeler kapsamında 25 Ağustos, 29 Eylül ve 30 Ekim 1923 tarihinde Yunan Sevr'i ile birlikte onaylanarak Hükümet Gazetesi'nde yayınlanan Trakya Sevr'inin, yürürlükte olduğu Yunan Yargıtay ve Danıştay'ı tarafından verilen muhtelif kararlarla tescil edilmiştir. Kaldı ki, bu antlaşmanın Batı Trakya'nın Yunanistan'a katılımını sağlayan

63 "Bulgaria and the Aegean", Erişim 15 Ocak 2019, <https://www.foreignaffairs.com/articles/bulgaria/1926-10-01/bulgaria-and-aegean>; "MC Bulgaristan ve Yunanistan arasındaki Sınır Olaylarını Araştırma Komisyonu tarafından hazırlanan rapor", Erişim 15 Ocak 2019, https://biblio-archive.unog.ch/Dateien/CouncilDocs/C-727-1925-VII_EN.pdf

64 M. Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988), 229-231, 263.

65 Marietta Stankova, *Bulgaria in British Foreign Policy 1943-1949* (London: Anthem Press, 2014), 125-155.

66 "Bulgaria and Greece to Build Multimodal Freight Corridor Between Black Sea, Aegen Sea and Dunabe", Erişim 15 Ocak 2019, <https://www.novinite.com/articles/181043/Bulgaria+and+Greece+to+Build+Multimodal+Freight+Corridor+Between+Black+Sea%2C+Aegen+Sea+and+Dunabe>

67 "Greece, Bulgaria announce new rail link plan between Black Sea, Aegean ports", Erişim 18 Ocak 2019, <http://www.hurriyetdailynews.com/greece-bulgaria-announce-new-rail-link-plan-between-black-sea-aegean-ports-117711>

hukuki bir belge olarak yok sayılması mümkün değildir⁶⁸. Daha da ötesi Lozan Konferansı'nda Türkiye ile yapılan antlaşmaya uyarlanarak güncellenen Trakya Sevr'i⁶⁹ MC'nin 5 Eylül 1924 tarihli beşinci toplantısında onaylanmış, uluslararası geçerliliği bir kez daha tescillenmiştir⁷⁰. MC Soy, Dil ve Din Azınlıkları Özel Komisyonu Başkanı Willoughby Dickinson ve MC Dernekleri Uluslararası Birliği Sekreter Yardımcısı William O'molony tarafından hazırlanan raporlar da Yunan Sevr'i ve Trakya Sevr'inin uluslararası geçerliğe sahip olduğunu göstermektedir⁷¹.

7. Sonuç

Balkan Savaşları neticesinde Bulgaristan'a bırakılan Batı Trakya ile birlikte Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da kalan son toprağı olan Doğu Trakya'nın I. Dünya Savaşı'nın ardından İtilaf Devletleri tarafından işgali ve nihayet Sevr'de Yunanistan'a devri, bölgesel çatışmalardan öte uluslararası değişken ve faktörlerin belirleyici olduğu bir sürecin sonucu olarak değerlendirilebilir. Savaşa Almanya'nın yanında katılan Osmanlı Devleti'nin Avrupa'dan, Bulgaristan'ın Ege Denizi'nden uzaklaştırılması suretiyle Balkan coğrafyasının yeniden dizayn edilmesi, her ne kadar iç savaş sürecinde olsa da Sovyet-Rusya'nın Bulgaristan üzerinden Akdeniz'e açılarak tarihî emellerini gerçekleştirmesinin ve ideolojik açıdan tehlike yaratmasının engellenmesi İtilaf Devletlerinin ortak hedefleri arasındaydı. Ayrıca savaş sonrasında oluşan konjonktürde bozulan müttefikler arası dengelerin yeniden kurulması ki, bu noktada Fransa'nın; İngiltere'nin mutlak hâkimiyet kurmak istediğı Boğazlar bölgesine Batı ve Doğu Trakya üzerinden baskı kurmasının önüne geçilmesi ya da "Trakya rüşveti" ile Yunanistan'ın, İtalyan nüfuz sahası olarak belirlenen Batı Anadolu'ya yönelik emellerinin törpülenmesi gibi etken ve değişkenlerin tamamının Trakya'nın Yunanistan'a devrinde etkili olduğunu ileri sürebiliriz. 1920 yılı olağanüstü şartlarında çok yönlü tehdit öğeleri içeren karşı bir operasyonla Türkiye'ye Sevr Antlaşması ile birlikte nüfuz bölgelerini belirleyen Üçlü Antlaşma'nın kabul ettirilmesine yönelik hedefler de müttefikler arasında konsensüs sağlanmasında ve devir sürecinin hızlanmasında etkili olmuştur.

Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan tablo teyit etmiştir ki mesele Türklerin Avrupa'dan uzaklaştırılması olduğunda -elbette kendi menfaatlerini ön planda tutmak kaydıyla- Büyük Devletlerin tamamı Trakya'nın Yunanistan'a devri konusunda ortak bir paydada buluşabilmişlerdir. Trakya'nın sadece dini, kültürel, duygusal ya da romantik sebeplerle Yunanistan'a devredilmediğı, gerek Sevr sürecinde Yunanistan'a yüklenen misyon

68 Turgay Cin, *Yunanistan'daki Türk Azınlığın Hukuki Özerkliği: Müftülük Meseleleriyle İlgili Yunan Yargıtay ve Danıştay Kararları ve Diğer Belgeler* (Ankara: Orion Kitabevi, 2009), 73-75.

69 Trakya Sevr'inin 1. maddesi Lozan Antlaşması'nın 2. maddesine uygun şekilde sınırlandırılacaktı. "XVI. Protocol Relating to the Treaty Concluded at Sèvres Between the Principal Allied Powers and Greece on the 10th August, 1920, Concerning the Protection of Minorities on Greece, and to the Treaty Concluded on the Same Day Between the Same Powers Relating to Thrace", Erişim 23 Kasım 2018, http://www.mfa.gov.tr/xvi_-protocol-relating-to-the-treaty-concluded-at-s_vres-between-the-principal-allied-powers-and-greece-on-the-10th-august_-1920.en.mfa

70 Treaty Concerning Thrace signed at Sèvres, August 10, 1920, League of Nations Treaty Series (Publication of Teaties and International Engagements registered with the Secretariat of the League of Nations), 710/XXVIII, 225-242.

71 "10 Ağustos Yunan Sevr'i"; Erişim 20 Eylül 2018, <https://www.abttf.org/html/index.php?link=detay&id=%053&arsiv=1&typ=1>

gerekse Sevr’de yapılan antlaşmaların içerikleri değerlendirmeye tabi tutulduğunda çarpıcı bir realite olarak kabul görecektir. Bununla birlikte Venizelos’un Doğu Trakya’ya odaklanarak Batı Anadolu’ya yönelik harekâtı ağırdan alması risk unsurlarının farkında olduğunun göstergesidir. Ancak başta İngiltere olmak üzere müttefik baskısıyla karşı karşıya kalan Venizelos tabiri caizse ülkesinin kaderiyle adeta “kumar oynayacak”; ilk elde kazanınca risk unsurlarını bir kenara bırakarak “oyuna” devam edecektir. Sevr’de imzaladığı antlaşmalarla önemli kazanımlar elde eden Venizelos’un, bahsi geçen antlaşmalardaki tavizkâr hükümler bağlamında kaybedeceklerini pek de fazla önemsemediği anlaşılmaktadır. Nitekim Trakya Sevr’inin, Batı Trakya’yı Yunanistan’a devreden maddeleri dışındaki hükümleri İtilaf Devletlerinin, Ege Denizi’nin en önemli limanlarından biri olan Dedeağaç’ta elde edecekleri imtiyazları kapsamaktaydı. Bulgaristan’a Nöyyi Antlaşması ile kabul ettirilen ve galip devletlerin Dedeağaç limanından serbest bir şekilde yararlanabilmeleri ile transit geçiş hakkını içeren özel statüye ilişkin yükümlülüklerin tamamının halefiyet ilkesi doğrultusunda Yunanistan’a da yüklenmiş olması İtilaf Devletlerinin menfaatleri söz konusu olduğunda galip-mağlup ayrımı gözetmediklerinin göstergesidir. Öte yandan Nöyyi Antlaşması ile Bulgaristan’ın ekonomik olarak Ege Denizi’ne çıkışını sağlayacak menfez düşüncesinin ve Dedeağaç limanının statüsüne ilişkin hükümlerin tarihi süreç içerisinde hayata geçirilememesinde de Yunanistan’ın engelleyici tutumuyla birlikte büyük devletler arasındaki menfaat ve güç dengelerinin belirleyici olduğunu ileri sürebiliriz. Bu tespit son dönemlerde Yunanistan ile Bulgaristan’ın Türk Boğazlarını bir nebze olsun baypas etmek suretiyle sahip oldukları Ege ve Karadeniz limanları arasında çok yönlü bağlantı kurma arayışları için de geçerlidir.

Bulgaristan’ın, Nöyyi Antlaşması doğrultusunda ırk, dil veya din azınlıklarına tanıyacağı haklar da Trakya Sevr’i ile Yunanistan tarafından üstlenilmiştir. Buna ilaveten Yunanistan, söz konusu azınlıkların haklarını teminat altına alacak ayrı bir antlaşma yapma taahhüdünde bulunmuş, Yunan Sevr’ini imzalayarak taahhüdünü kâğıt üzerinde gerçekleştirmiştir. Trakya Sevr’i ve Yunan Sevr’i ile Yunanistan’daki azınlıkların genel hakları kapsamında Batı Trakya’daki azınlık hakları da yine kâğıt üzerinde çifte teminat altına alınmıştır. Bu iki antlaşmanın, Lozan Antlaşması’na uyarlanarak güncellenmesi, onaylanması ve MC tarafından tasdikiyle birlikte söz konusu teminatın daha kapsamlı bir güvence altına alındığını da vurgulamak gerekir. Ne var ki, Yunanistan elde ettiği kazanımlar için söz konusu antlaşmaları referans kabul ederken, üstlendiği yükümlülükler mevzubahis olduğunda bu antlaşmaları yok saymaya çalışmaktadır. Yunanistan’ın yaptığı antlaşmaları imzalayan, bundan dolayı garantör durumunda bulunan devletlerin ise uygulanmayan hükümlerin takipçisi olmamalarının nedeni, ilerleyen süreçte değişen koşullarla birlikte bu devletlerin izledikleri dış politika mantalitesindeki yeniden yapılandırma ve yaklaşımlarla alakalıdır. Açıkçası Yunanistan II. Dünya Savaşı öncesi, savaş esnası ve savaş sonrası ortamı fırsat olarak değerlendirerek üzerine düşen sorumlulukları objektif hukuki normlar ölçüsünde değil iç politikada belirlediği subjektif çizgiler çerçevesinde sınırlandırma eğilimi içerisine girmiştir.

Kaynaklar

Arşivler

- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Siyasi Kısım (HR.SYS), 2308/7; 2308/8.
The Public Record Office (İngiliz Devlet Arşivi), Foreign Office (FO), 406/43; FO, 406/44.
The Public Record Office (İngiliz Devlet Arşivi), War Office (WO), 32/5737; WO, 33/1000.

Kitap, Tez ve Makaleler

- Batıbey, Kemal Şevket. *Batı Trakya Türk Devleti 1919-1920*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1979.
- Bıyıklıoğlu, Tevfik. *Trakya'da Milli Mücadele*. 1. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.
- Bozkurt, Abdurrahman. *İtilaf Devletleri'nin İstanbul'da İşgal Yönetimi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2014.
- Bulut, Sedef. "Balkan Savaşların'dan Lozan'a Batı Trakya Meselesi ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Batı Trakya Politikası", *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1/3 (Güz 2008): 83-96.
- Cambaz, Nagihan Ebru. *İtilaf Devletlerinin Doğu Trakya'da İşgal Uygulamaları (1918-1920)*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018.
- Cin, Turgay. *Yunanistan'daki Türk Azınlığın Hukuki Özerkliği: Müftülük Meseleleriyle İlgili Yunan Yargıtay ve Danıştay Kararları ve Diğer Belgeler*. Ankara: Orion Kitabevi, 2009.
- Dalezio, Eleftheria. *Britain and the Greek-Turkish War and Settlement of 1919-1923: the Pursuit of Security by Proxy in Western Asia Minor*. Doctoral Dissertation, University of Glasgow, 2002.
- Dede, Abdurrahim. *Balkanlar'da Türk İstiklal Hareketleri*. İstanbul: Türk Dünyası Yayınları, 1978.
- Erdem, Nilüfer. "Albay Konstantinos Mazarakis Enian'ın Batı Trakya'yı Yunanistan'a Dahil Etmeye Yönelik Faaliyetlerine İlişkin 17 Şubat 1919 Tarihli Raporu", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 12/23 (2013): 83-94
- Erdem, Nilüfer. "Yunan Hükümeti Temsilcisi Harisios Vamvakas'ın Batı Trakya'da Bulgarların Etkisini Kırmaya ve Helenlerin Etkisini Arttırmaya Yönelik Faaliyetleri", *Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu, 23-24 Ekim 2014 Bildiriler*, İstanbul: Şen Yıldız Yayıncılık, 2016, 125-134.
- Erim, Nihat. *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, 1. cilt (*Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953.
- Güzel, Mehmet Şükrü. "Bir Savaş Suçu Olarak Doğu Trakya'da Yunanistan Tarafından Türklere Yapılan Etnik Temizlik Harekâtı 1920 -1922", *Akademik Bakış*, 8/15 (Kış 2014): 133-159.
- Hatipoğlu, M. Murat. *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988.
- Helmreich, Paul. *From Paris To Sèvres The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920*, Ohio: Ohio State University Press, 1974.
- Hind, Joseph Winton. *Lloyd George and Turkish Question: an Examination of Lloyd George's Turkish Policy*. Master Dissertation, The University of Columbia, 1978.
- Kamil, İbrahim. "Bulgaristan Diplomatik Belgelerine Göre Trakya'da Milli Mücadele ve Türk-Bulgar İlişkileri (1919-1922)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVII/35 (2017-Güz): 85-119.

- Kamil, İbrahim. “Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 60 (Bahar 2017): 91-118.
- Keleş, Zülal. “İstiklâl Savaşı’nda Trakya Bölgesi ve Başarısızlık Nedenleri (Ekim 1918-Temmuz 1920)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIX/57 (Kasım 2003): 1017-1042.
- Köylü, Murat. “Yunan Siyasi Tarihinde Siyasal Çalkantıların (1909-1922) İstiklal Harbine Etkisi”, *Toros Üniversitesi İktisadi, İdari, Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2/4 (Aralık 2015): 31-56.
- League of Nations Treaty Series (Publication of Teaties and International Engagements registered with the Secretariat of the League of Nations), 711/XXVIII, 243-265
- Mert, Özgür. “İşgalden Kurtuluşa Doğu Trakya”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 58 (Bahar 2016): 123-176.
- Oran, Baskın. *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1986.
- Özgüç, Adil. *Batı Trakya Türkleri*. İstanbul: Kutluğ Yayınları, 1974.
- Özsüer, Esra. “Balkan Savaşı’ndan Lozan’a Yunanistan’da Ekalliyet Sorunu ve Müslüman Nüfus”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, XXXIV (Haziran 2018): 453-491.
- Solomonidis, Victoria. *Greece in Asia Minor: The Greek Administration of The Vilayet of Aidin, 1919-1922*. Doctoral Dissertation, London King’s College, University of London, 1984.
- Stankova, Marietta. *Bulgaria in British Foreign Policy 1943-1949*. London: Anthem Press, 2014.
- Tağmat, Çağla. “Sevr Barış Antlaşması Sürecinde Eleftherios Venizelos: Görüşmeler, Konferanslar ve İmza”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, 2 (2016): 307-339.
- Treaty Concerning Thrace signed at Sèvres, August 10, 1920; *League of Nations Treaty Series (Publication of Teaties and International Engagements registered with the Secretariat of the League of Nations)*, 710/XXVIII, 225-242.

İnternet Kaynakları

- “XVI. Protocol Relating to the Treaty Concluded at Sèvres Between the Principal Allied Powers and Greece on the 10th August, 1920, Concerning the Protection of Minorities on Greece, and to the Treaty Concluded on the Same Day Between the Same Powers Relating to Thrace”, Erişim 23 Kasım 2018, http://www.mfa.gov.tr/xvi_protocol-relating-to-the-treaty-concluded-at-s_vres-between-the-principal-allied-powers-and-greece-on-the-10th-august_-1920.en.mfa
- “10 Ağustos Yunan Sevr’i”, Erişim 20 Eylül 2018, <https://www.abttf.org/html/index.php?link=detay&id=%2053&arsiv=1&typ=1>
- “Bulgaria and the Aegean”, Erişim 15 Ocak 2019, <https://www.foreignaffairs.com/articles/bulgaria/1926-10-01/bulgaria-and-aegean>
- “Bulgaria and Greece to Build Multimodal Freight Corridor Between Black Sea, Aegean Sea and Dunabe”, Erişim 15 Ocak 2019, <https://www.novinite.com/articles/181043/Bulgaria+and+Greece+to+Build+Multimodal+Freight+Corridor+Between+Black+Sea%2C+Aegen+Sea+and+Dunabe>
- “Greece, Bulgaria announce new rail link plan between Black Sea, Aegean ports”, Erişim 18 Ocak 2019, <http://www.hurriyetdailynews.com/greece-bulgaria-announce-new-rail-link-plan-between-black-sea-aegean-ports-117711>

“Historical Development of the Port”, Erişim 18 Ocak 2019, <http://www.olasa.gr/News/Details/tabid/126/ID/5/Default.aspx>

Erişim 15 Eylül 2018, <http://treaties.fco.gov.uk/docs/pdf/1921/TS0013.pdf>

Erişim 15 Eylül 2018, <http://treaties.fco.gov.uk/docs/pdf/1920/TS0013.pdf>

Erişim 15 Eylül 2018, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%2028/v28.pdf>

“MC Bulgaristan ve Yunanistan arasındaki Sınır Olaylarını Araştırma Komisyonu tarafından hazırlanan rapor”, Erişim 15 Ocak 2019, https://biblio-archive.unog.ch/Dateien/CouncilDocs/C-727-1925-VII_EN.pdf

Nöyyi Antlaşması, Erişim 13 Ocak 2019 *Treaty of Neuilly, And Protocol The United States of America, The British Empire, France, Italy and Japan*, <http://www.gwpda.org/1918p/neuilly.html>

Milli Mücadelenin İlk Zaferi: Maraş Millî Mücadelesi ve Maraş'ın Kahramanlığı*

First Victory of The National Struggle: The National Struggle and Heroism of Marash

Nejla GÜNAY¹

*Bu bildiri, 11-14 Haziran 2019 tarihinde Samsun'da düzenlenen "100. Yılında 19 Mayıs ve Millî Mücadele" isimli sempozyumda sunulan sözlü bildirinin makale olarak düzenlenmiş ve genişletilmiş hâlidir.

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Nejla Günay (Prof. Dr.),

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

E-posta: ngunay@gazi.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5895-8359

Başvuru/Submitted: 10.09.2019

Revizyon Talebi/Revision Requested:

15.11.2019

Son Revizyon/Last Revision Received:

25.11.2019

Kabul/Accepted: 01.12.2019

Online Yayın/Published Online: 26.12.2019

Atıf/Citation: Günay, Nejla. "Milli Mücadelenin İlk Zaferi: Maraş Millî Mücadelesi ve Maraş'ın Kahramanlığı." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology*, 29, 'Milli Mücadele' Özel Sayısı (2019): 47-74.

<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.665123>

öz

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Anadolu İtilaf Devletleri tarafından işgal edildi. Maraş da 1918 yılı sonlarında İngiliz işgaline uğradı. Daha önce tehcir edilen Ermeniler mütarekenin imzalanmasından hemen sonra çıkarılan "Geri Dönüş Kararnamesi"yle memleketlerine dönmeye başladılar. Bu bazı gerginliklerin çıkmasına sebep olabildi. Ancak İngilizler, şehri işgal ettikten sonra yerli halkın yaşantısına müdahale etmemeye özen göstermek suretiyle huzursuzluk çıkmasına fırsat vermedi. Maraş'taki İngiliz işgali sekiz ay kadar devam etti ve onların yerini Fransızlar aldı. Fransız ordusu, şehrin en zengin kişisi olan Agop Hırlakyan tarafından finanse edildi. Katolik mezhebine mensup olan Hırlakyan, aynı zamanda 1914 seçimlerinden sonra Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Maraş mebusu olarak yapmıştı.

Maraş halkı, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti kurup örgütlendi. Bu örgütlenme; Evliya Efendi, Aslan Bey gibi isimlerin önderliğinde gerçekleştirildi. Maraş'taki mahallelerin tamamında işgalden kurtulmak için hazırlık yapıldı. Maraşlılar, düşman işgali altında Cuma namazı kılmayı ret ederek Fransızlara ve Fransız üniforması giymiş Ermenilere karşı şehri müdafaa etti. Bunun sonucunda Maraş'ta 22 gün 22 gece süren savaş başladı. Maraşlılar şehri kahramanca savundular. Silah ve kuvvet olarak Fransız ve Ermeniler Maraş halkından daha iyiydi. Psikolojik üstünlük de onlardaydı. Ancak bu üstünlük Maraş halkının kararlılığı karşısında başarılı olmayı sağlayamadı. Maraş halkının elde ettiği başarı TBMM tarafından onurlandırıldı. Maraş'a "İstiklal Madalyası" verildi. Maraş'a "Kahramanlık" unvanı 1973 yılında verildi. Ancak Maraş'a bu unvanın verilmesi için çok daha önce çalışmalar yapıldığı, ancak kanun taslağının onaylanmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada; Maraş milli mücadelesi ve Maraş'ın düşman işgalinden kurtuluşu incelenecektir. Maraş halkının milli mücadelede gösterdiği kararlılığını, Türk milletinin moralini yükseltmesi ve Anadolu'nun tamamının düşman işgalinden kurtarılması için milletin cesaretini artırması ele alınacaktır. Çalışmada; Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, Cumhuriyet Arşivi ve ATASE Arşivi'nden elde edilen belgelerle Maraş milli mücadelesinde görev almış kişilerin anıları kaynak olarak kullanılacaktır.

Anahtar kelimeler: Maraş, Fransız, Ermeni, Kahramanlık unvanı

ABSTRACT

Anatolia was invaded by the Allied Powers after the signing of the Armistice of Mudros. Marash was also invaded by the British towards the end of 1918.

The Armenians who had been relocated prior to this started to return to their homelands after the announcement of the 'Decree of Return'. This could have caused some tension; however, the British did not let these tensions arise by not interfering with the lives of the locals. The British Invasion lasted for approximately eight months after which the French took over the city. The French Army was financed by Agop Hirlakian who was the richest person of the city. Hirlakian, who was a catholic, also served as a representative of Marash in the Ottoman Parliament after the 1914 elections.

The people of Marash formed a national defense community and got organized. This was pioneered by people such as Evliya Efendi and Aslan Beg. Preparations were made to save all the neighborhoods of Marash. The people of Marash refused to practice Friday's prayers when the city was under invasion and defended the city against the French and the Armenians wearing French uniforms. As a result, a war broke out which continued for 22 days and 22 nights. The people of Marash heroically defended the city. The French and the Armenians were much better equipped, and also had the numbers and psychological advantage; however, the determination of the people of Marash prevailed.

The victory of Marash was honored by the Turkish Parliament and Marash was given the 'Medal of Liberty'. The 'Heroism' title was given to Marash in 1973. However, it is clear that this title had in fact been given to Marash long before, and this will be discussed in the papers.

In this study, the national struggle and the liberation of Marash will be examined. The fact that the determination of the people of Marash increased the moral of the Turkish nation and increased the courage of the people to save the whole of Anatolia will be examined. The main bibliography will consist of documents from the Archive of the Turkish Parliament, Republic Archives and Military Archives as well as the memoirs of the people who served in the national struggle of Marash.

Keywords: Marash, French, Armenian, Title of Heroism

EXTENDED ABSTRACT

After World War I, the Armistice of Mudros was signed between the Ottoman Empire and the Allied Powers. This deal, often criticized for being too harsh, had granted the Allies to occupy and seize any strategic points in case of a threat to the Allied security (via its 7th Stipulation), and the right to demobilize the Ottoman Army. However, incursion by the Allies into Anatolia in the name of restoring order without any casus belli soon followed.

Marash was occupied by the British Forces in November 1919. During this time, Armenians who were deported from Marash in 1915/1916 were on their way back to the city. The British Administration decided to settle these Armenians in some neighborhoods or villages which were not traditionally inhabited by the Armenian Communities. This led to mutinies between the Armenian and Turkish communities within the city. After 8 months, the British handed over Marash to the French.

Marash housed a considerable amount of Armenian Catholics. When the French, who had seen themselves as the sole protector of the Catholic world for centuries, seized the city, the Armenian Community was quite satisfied with the developments, and welcomed the French in a very hospitable manner. In return, the French Army militarized the Armenian Community of Marash by leasing them weapons and building protected headquarters for their use. This move only resulted in increased tension between the Muslims and the Armenian minority.

In contrast, the Muslim Community did not have sufficient materials with which to fight. Seeing the Armenian preparations and witnessing the arrests of their leaders by the French Army, the Muslims also started to prepare for a clash which was inevitable. Muslim leaders,

Dr. Mustapha, his brother Pharmacist Lutfi, Kadızada Hacı Hasan Efendi, his son Mehmet Ziya, Katipzada Mehmet, Vehbizade Hasıp, Kocabashzade Omar, Mustapha and Nazim, who wanted to merge the Muslim response to the French occupation under a single banner, created the “Marash National Struggle Committee” on October 28th, 1919 in Albistan, Marash. These individuals tried to gather much needed weapons and ammunition. Ali Rıza Begh and his friends founded a resistance organization led by a board of directors.

The Committee of Representation, which governed from Sivas, incorporated Marash into its sphere of influence. The leader of the Committee of Representation, Mustapha Kemal Pascha, elected Kilic Ali to mount an organized defense of the city. Kilic Ali selected 3 well-known locals from both Marash and Aintab as his companions. Arslan Begh, Evliya Efendi and Hafız Ali Efendi were selected from Marash, and Sadik Efendi, Kazim Efendi and Mulazim Mustapha Efendi were selected from Aintab. Kilic Ali, who quickly organized the forces of Marash and Aintab, carefully planned the defence of Marash and Aintab in consultation with the Beghs and Efendis mentioned earlier.

Captain Kilic Ali Begh, Leader of the Atmali Tribe’s Yakup Hamdi and Memik Agha would take up positions in Pazarcik. Their main duty was to cut off French supply bands and reinforcements which would be sent to Marash from Aintab immediately after the beginning of the clashes. Captain Yoruk Selim would be deployed in Goksun with Pharmacist Lutfi Bey. Major Ali Begh and Nakipzada Mehmet Begh would be responsible for the communications with the Committee of Representation for additional troops. Arslan Begh was selected to the Marash National Struggle Committee as the president with Kirmaci Hadji Efendi being his deputy. They would separate Marash into 10 zones and take up commanding duties during the struggle.

On January 20th, French soldiers lowered the Turkish Flag and replaced it with the French Flag. This move was not accepted by the exasperated Muslim Community and resulted in skirmishes between the Turks and the Occupiers. For 22 days and 22 nights they clashed in the streets of Marash. Turkish casualties numbered around 200 martyrs and hundreds if not thousands of veterans. General Querette, commander of the French Occupation Force, retreated from Marash on the night of February 11th and was soon followed by his forces and Armenian collaborators.

The victory at Marash created a spark which would turn into a fire when it also saved Aintab, Urfa and Adana from occupation and this fire would save a nation from its annihilation.

TBMM (Grand Assembly of Turkey) awarded Marash with the Independence Medal (İstiklâl Madalyası) in 1925 and would add the word “hero” into its name as a title in 1973, hence the name Kahramanmarash.

1. Giriş

Osmanlı hükûmeti tarafından daha önce zorunlu göçe tabi tutulan Ermenilerle ilgili olarak savaşın sona ermesinden sonra çıkarılan geri dönüş kararnameyle “Askerî ve siyasi sebeplerden dolayı başka mahallere sevk edilmiş olan Ermenilerin memleketlerine dönmelerine müsaade edileceği” ilan edildi ve bu, aralıklarla ilgili vilayetlere duyuruldu.¹ Bu kararname sadece tehcir edilenleri değil kendi isteğiyle başka ülkelere göç edenleri de kapsıyordu. Nitekim Dâhiliye Nezareti 12 Nisan 1919’da, Harbiye Nezareti’ni, Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya ve başka yabancı ülkelere kaçan Ermenilerden kanunen mâni hâlleri olmayanların ülkeye geri dönmelerine izin verilmesi ancak cinayet ve diğer suçlar sebebiyle firar etmiş olanların ülkeye dönmelerine izin verilmemesi konusunda uyardı.²

Bu kararnamenin ardından bazı Ermeniler memleketlerine döndüler. Geri dönenlerle ilgili olarak hazırlanan ve Maraş ile Zeytun nüfusunu detaylandıran bir raporda, savaş öncesi ve savaş sonrası Ermeni nüfusu verilmiştir. Buna göre Maraş merkezde savaş öncesi 30000 Ermeni’nin yaşadığı, bunlardan 19000’inin sürgün edildiği, 11000’inin yerinde bırakıldığı, sürgün edilen 11000 Ermeni’nin göçerken kayıp olduğu, savaş sonrasında sürgün edilen 19000 Ermeni’den 8000’inin geri döndüğü, 1919 yılında Maraş’ta toplam Ermeni nüfusunun 19000 olduğu, diğer yerlerden gelen 3000 Ermeni’yle birlikte 1920’deki sayılarının 22000’e ulaştığı, sürgünden döndükten sonra 11000 Ermeni’nin daha kaybedilmesiyle toplam kayıp sayısının 22000 olduğu tespit edilmektedir.³

Fransız işgal komutanı Albay Brémond’un belirttiğine göre Antep ve Maraş’a birçok Ermeni gelmiş, Zeytun yeniden iskân edilmişti. 1919 yılı Kasım ayında Maraş’ın Fransız işgaline bırakılmasından sonra Maraş’taki Ermeni sayısı çok artmıştı.⁴ Ermeni nüfusun Maraş’a ve Adana, Antep, Urfa gibi civar bölgeye geri dönmesi, Büyük devletlerin burayla ilgili projeleri açısından büyük önem arz etmekteydi. Çünkü Ermeniler tarafından “Kilikya”⁵ denilen güney bölgelerinde bağımsız bir Ermeni devletli kurulması tasarlanmaktaydı. Boghos Nubar Paşa, Ermeni delegasyonu başkanı olarak katıldığı barış müzakerelerinde Kilikya’dan “Küçük Ermenistan” şeklinde bahsederek burada bir Ermenistan devleti kurulması çabasını açıkça ortaya koymaktaydı.⁶ Bu durum bölgeyi işgal etmeyi planlayan yabancı devletlerin işini

1 Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih, Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE). İSH. Kl. 342, Göm. 63, Fh. 63-1; ATASE. İSH. Kl. 72, Dos. 149, Fh.149-1.

2 ATASE. İSH. Kutu 22, Göm. 102, Fh. 102-1; ATASE. İSH. Kutu 33, Göm. 159, Fh. 159-1.

3 Hikmet Özdemir, Kemal Çiçek, Ömer Turan, Ramazan Çalık ve Yusuf Halaçoğlu, *Ermeniler: Sürgün ve Göç* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004), 130.

4 É. Brémond, *La Cilicie en 1919-1920* (Paris: Imprimerie Nationale, 1921), 12. Yeni Adana gazetesinde tefrika edilmiştir. Bk. “Kilikyada İki Yıl İşgal Valiliği Yapan Bremon’un Hatıraları”, çev. Fevzi Dural, *Yeni Adana Gazetesi*, 29 Ekim 1954/31 Aralık 1954.

5 Kilikya; Ermeni literatüründe coğrafi bir terimdir. Buna göre Kilikya; Suriye’nin kuzeyinde Toroslarla Akdeniz arasında dağlarla çevrilmiş bir yer olup Urfa’dan Mersin’e, Maraş’tan İskenderun’a geniş bir alanı kapsar. Bk. Major T. E. Compton, “The French Campaign of 1920-21 in Cilicia”, *Royal United Service Institution, Journal*, 67, (1922), 68.

6 Price Clair, “Present Turkish Rule in Cilicia”, *Current History*, 16/2, (1922), 217.

kolaylaştıracaktır. Nitekim İtilaf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından imzalanan Mondros Mütarekesi'ne aykırı olarak⁷ Ermenilerin Kilikya diye adlandırdıkları güney bölgelerini işgal ettiler.

2. Mondros Mütarekesi'nin Ardından Maraş'ın İşgali

Mondros Ateşkes Antlaşması'na göre müttefikler ancak Toros tren geçidini ve müttefikler için bir tehdidin ortaya çıkmasına neden olabilecek herhangi bir stratejik noktayı işgal edebilirlerdi. Ancak Toroslarda müttefiklerin güvenliğini tehdit edebilecek herhangi bir tehlike yoktu. En azından böyle bir tehlike, Fransızlar ateşkes antlaşmasının maddelerini ihlal edene kadar yoktu. Diğer taraftan Çukurova'daki hiçbir vilayetin işgal edilmesini gerektirecek geçerli bir neden yoktu.⁸ Buna rağmen Maraş, Osmanlı askerinin şehri terk etmesinin ardından mütarekeye aykırı olarak 22 Şubat 1919'da İngilizler tarafından işgal edildi. Maraş halkı, işgali engellemek amacıyla Maraş-Narlı arasındaki Aksu Köprüsü'nü yıktı. Ancak bu ve benzeri önlemler şehrin işgal edilmesini önleyemedi. İngilizler küçük bir köprü kurmak suretiyle Aksu Çayı'nı geçip Maraş'a doğru ilerleyişlerine devam ettiler. Bu, şehirdeki Ermenilerin sevinçle karşıladığı bir olay olarak tarihe geçti.⁹

Maraş'a ilk giren ve çoğunluğu Hintli olmak üzere bir alay süvariden ibaret olan İngiliz birliği; Amerikan Koleji, Abarabaşı Kilisesi, Ermeni ve Katolik kiliseleriyle Alman Çiftliği binalarına yerleşti. Maraş'ta Türk birliklerinden sadece kışla muhafızlığı görevi verilen Teğmen Cemal komutasında bir takım kadar piyade birliği bulunmaktaydı.¹⁰ Şehre girer girmez buradaki İttihat ve Terakki Fırkası binasını basıp bütün belgelerine el koydular.¹¹ Maraş'ta İngiliz işgali yaklaşık sekiz ay sürdü. Bu dönemde Ermeniler, işgali fırsat bilip Türklere intikam alma hevesine düşmüşlerse de İngilizler, Ermenilerin tahriklerine kapılmamak suretiyle şehirde tansiyonun yükselmesine sebep olabilecek olaylara izin vermediler. Osmanlı hükümeti, Müslüman olan kadın ve kızların eski dinlerine dönebileceğini belirtip onların ailelerine dönebileceğini belirtti.¹² İngilizler, bu arada geri dönen Ermenileri, kendi kasaba ve köyleri yerine topluca Maraş'ın içine ve Süleymanlı'ya yerleştirdiler.¹³ Ekim 1919'dan itibaren İngilizlerin yerini Fransızların alacağı söylentisi ortaya çıktı. Bu, Maraş'ın Müslüman halkı tarafından endişeyle karşılandı. Çünkü

7 Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesine göre; "Müttefikler güvenliklerini tehdit eden bir durum olursa stratejik önemi olan bölgeleri işgal edebileceklerdir." hükmü vardı. Maraş'ta herhangi bir devletin güvenliğini tehdit eden bir durum yoktu. Mondros Mütarekesi ve mütarekenin uygulanışıyla ilgili olarak bk. Tolga Başak, *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim-30 Kasım 1918)* (İstanbul: IQ Yayınları, 2013), 313-320.

8 Justin McCarthy, *Osmanlı'ya Veda*, haz. Mehmet Tuncel, (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006), 255.

9 F. Rezzan Ünalp, "Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş'ın İtilaf Devletlerince İşgali ve Maraş Savunması", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 11/22, (Yaz 2018), 208-209.

10 *Türk İstiklâl Harbi*, Güney Cephesi, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1966), IV, 56.

11 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Dâhiliye Şifre Kalemi Evrakı (DH. ŞFR). 97/169 (1337 C 14/15 Şubat 1919). Bk. EK 1.

12 BOA. DH. ŞFR. 93/300 (1337 08 23/ 9 Mayıs 1919). Bk. EK 2.

13 Yaşar Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015), 10.

Maraş'ta uzun yıllardır Fransa ile yakın ilişkileri olan bir Katolik Ermeni cemaati vardı. Üstelik bu cemaatin içinde çok varlıklı ve etkili aileler vardı. Bunlardan biri olan Hırlakyan ailesi bütün Fransız ordusunu finanse edebilecek ekonomik güce sahipti. Agop Hırlakyan 1914 seçimlerinde Osmanlı Mebusân Meclisi'nin tek Katolik Ermeni mebusuydu ve Maraş'tan seçilmişti.¹⁴ Bütün bunlar sebebiyle Müslümanlar, Ermenilerin Fransızlar üzerinde etkili olabileceği endişesine kapılmışlardır.¹⁵

Maraş'ın Fransızlara devredileceğinden Türk askerî yetkililerinin de haberdar olduğu ve bölgede ilave tedbirler alınması gerektiğini tartıştıkları, 13. Kolordu Komutanlığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne çekilen bir telgraftan anlaşılmaktadır. Buna göre;

Bölgenin İngilizlerce tahliye edilip onların yerini Fransız ordusunun alacağı kesinleştiği, Fransızların Maraş, Antep ve Urfa'da kendilerine bağlı bir Ermeni devleti kurabileceklerinin iddia edildiği ve Fransız işgalinin kuzeye doğru genişleyebileceği, bunun önlenmesi için Malatya'da bulunan 12. Süvari Alayı'nı iki dağ topu ve iki makineli tüfekle takviye edip Besni'de mevziledirdikleri, Fransız işgalinin Diyarbakır'a kadar genişlemesi ihtimaline karşı Karaburun ve Viranşehir'de kuvvetler bulundurulduğu, Elbistan'da da Üçüncü Kolordu'dan bir kuvvet bulundurulmasının yerinde olacağı, bildirildi.¹⁶

Güneydeki gelişmeleri yakından görmek amacıyla Sivas'tan Elbistan'a gelen Üçüncü Kolordu Kumandanı Kurmay Albay Selahattin Bey, Maraş'ın Fransız işgaline bırakılacağını gözlemleyerek, Sivas'taki vekiline konuyla ilgili bazı talimatlar verip şu tedbirlerin alınmasını emretti:

Bölgeye Fransız kuvvetleri gelmeden orada fiilen millî teşkilatın kurularak, milletin haklarına sahip çıkması, işgale karşı koyması kutsal vazifedir. Maraş'ı ve bunun yanında Antep'i mümkün olduğu takdirde Üçüncü Kolordu koruyacaktır. Elbistan, Maraş ve Antep'te millî direniş teşkilatı düzenlenecek ve tertip edilecektir. Malatya'dan Maraş'a askerî müfreze gönderilmesi düşünülmektedir. Üçüncü Kolordu'nun Maraş'taki millî kuvvetleri ele alması ve organize etmesi için acele olarak Aziziye'den bir süvari takımının güneye gönderilmesi gereklidir. Sivas'tan bir subay ile iki hafif makineli tüfek bu müfreze yetişmek üzere yollanmalı ve müfrezenin masrafları verilmelidir. Müfreze subayı Elbistan ve Maraş'taki durumdan telgrafla kolorduya bilgi verecektir. Hristiyanların mal ve canlarına dokunulmaması müfrezenin en kısa zamanda hareket etmesi ve hareketinin gizli tutulması gereklidir.¹⁷

Maraş'ta durumun daha da kötüleşmesi ihtimali ortaya çıkınca ahali merkez hükümetten yardım istedi.¹⁸ Ancak Maraşlılara, sulh yapılma ihtimalinin olduğu bir dönemde Fransızlar

14 Bk. Nejla Günay, *Maraş'ta Ermeniler ve Zeytin İsyancıları* (İstanbul: IQ Yayınları, 2007), 113, 115., Nejla Günay, *Zoraki İttifaktan Yol Ayrımına İttihat Terakki ve Ermeniler* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015), 277.

15 ATASE. İSH. Kutu: 109, Gömlek: 112, Fh. 112-1.

16 Ünalp, "Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş'ın İtilaf Devletlerinde İşgali ve Maraş Savunması", 209.

17 ATASE. İSH. Kutu: 33, Gömlek: 114, Fh. 114-1.. Ayrıca bk. Akbiyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, 170-171.

18 ATASE. İSH. Kutu: 48, Gömlek: 166, Fh. 166-1.

saldırmadıkça olaylar çıkmasına sebep olabilecek davranışlarda bulunmamaları tavsiye edilerek herhangi bir yardım gönderilmedi.¹⁹ Sivas'ta faaliyet gösteren Heyet-i Temsiliye ise Maraş'a sahip çıkarak şehrin inzibat ve harekât açısından Üçüncü Kolorduya, Maraş Mutasarrıflığı dâhilindeki Maraş, Pazarcık ve Elbistan'ı idare açısından Sivas'a bağladı.²⁰ Bunun gerekçesini, Mustafa Kemal Paşa Kılıç Ali'yi bu görevi vermek için yanına çağırıldığında Urfa-Maraş-Ayntab bölgesinde teşkilatlanmanın önemini özetle şu şekilde ifade ederek belirtti:

Seni Maraş-Antep havalisinde millî kuvvetler teşkilâtını yapman için oraya gönderiyorum... Düşmanların amacı, Ege'de Yunan işgalini serbest bırakırken kendi ellerindeki toprakları bizden koparacaklarıyla genişletmek ve bağımsız Türk devletine imkân vermemek... İlk anda Fransızları karşımızda buluyoruz... Bugün için en buhranlı bölge Urfa-Maraş-Antep... Bu konuda tecrüben var. O bölgenin halkını bilirim. Yiğit, sadık, fedakâr insanlardır...²¹

Kılıç Ali, yanına Ali Çavuş'u da alarak 19 Ekim 1919'da Elbistan'a doğru yola çıktı. Buraya geldiğinde ilk işi Millî Mücadele'ye taraftar olmayan Kürt ve Çerkez liderlerini kazanmak ve Elbistan kaymakamını görevden uzaklaştırmaya çalışmak oldu. Kılıç Ali, teşkilatın ve harekâtın sağlıklı yürütülebilmesi için Maraşlı ve Antepli üçer kişiden oluşan bir heyet kurdu. Maraş'tan Arslan Bey, Evliya Efendi ve Hafız Ali Efendi heyette yer alan isimlerdi. Antep'ten ise Heyet-i Merkeziye'den Sadık, Kasım ve Mülazım Mustafa Efendi vardı. Kılıç Ali oluşturduğu bu isimlerle kongre niteliği taşıyan bir toplantı yaparak iki şehirdeki harekât tarzını belirledi. Yeni semt ve mahalle teşkilatıyla herhangi bir kuşatmaya karşı alınacak önlemlerle şehirlerin savunma ve direnme yetenekleri ortaya çıkarıldı.²²

3. Maraş'ta Müslüman Ahalinin Örgütlenmesi

Maraş halkı Doktor Mustafa önderliğinde Fransızların Maraş'a gelme ihtimalini protesto etmek istedi. Ancak Mutasarrıf, bir fayda getirmeyeceğini ileri sürerek buna engel oldu. Buna rağmen Doktor Mustafa, Ulu Cami'de halka hitaben bir konuşma yaparak Fransızların yakında Maraş'a geleceğini anlattı. Bundan cesaret alacak olan Ermenilerin Müslümanlara karşı katliam ve işkence yapabileceğinden bahsedip halkı, buna karşı koyabilmek için teşkilatlanmaya davet etti.²³ Millî Mücadele'ye önderlik yapabilecek isimler, Fransızların tutuklama ve Ermenilerin suikast ihtimallerine karşı karargâh olarak belirlenen Elbistan kazasına gitmeyi uygun buldu. Bu isimler arasında Doktor Mustafa başta olmak üzere Kadızade Hacı Hasan Efendi, oğlu

19 ATASE. İSH. Kutu: 48, Gömlek: 167, Fh. 167-1.

20 ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 6, Fh. 57-1.

21 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, haz. Hulusi Turgut, 10. Baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008), 83.

22 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, 87.

23 Akbıyık, *Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, 87. Ayrıca bk. Mehmet Şahingöz, *İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler* (Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1986). İsmail Özçelik, *Millî Mücadele'de Anadolu Basınında Güney Cephesi (Adana, Antep, Maraş, Urfa) 1919-1921* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2005).

Mehmet Ziya, Doktor Mustafa, Eczacı Ömer Lutfi, Katıpzade Mehmet, Vehbizade Hasip, Kocabaşzade Ömer, Tapağın oğlu Mustafa ve İslâhiyeli Nazım bulunmaktaydı. Bu kişiler 28 Ekim 1919'da Elbistan'a giderek burada Kuva-yı Milliye'nin oluşturulup silah ve cephane temin edilmesine çalıştılar.²⁴

Sulh Hâkimi Ali Rıza Bey ve arkadaşlarının gayretiyle Elbistan'da kuvvetli bir Heyet-i Merkeziye ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. Mustafa Kemal Paşa, Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ali Rıza Bey'e gönderdiği telgrafta; Malatya'dan bir süvari bölüğü ile iki mitralyöz bölüğünün Elbistan'a doğru hareket ettiğini, bu kuvvetin millî teşkilatın dayanağı olacağını ve Elbistan deposundaki silah ve teçhizatın Kuva-yı Milliye'ye dağıtılmasına karar verildiğini bildirdi. Öte yandan Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na bağlı bazı kuvvetler Binbaşı Suzi Bey komutasında Elbistan'a gönderildi. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, daha önce istifa etmiş subaylardan Yüzbaşı Selim Bey (Yörük Selim) ile Yüzbaşı Asaf Bey'i (Kılıç Ali) de bölgeye gönderdi. Bu subaylar, Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ali Rıza Bey ile birlikte Maraş ve civarında millî teşkilatı yaygınlaştırıp idare edeceklerdi. Bir süre sonra Binbaşı Suzi Bey Sivas'a dönecek, onun yerine Binbaşı Ali Bey gelecektir. Maraş'tan gelen heyet içerisinde ise Doktor Mustafa, kardeşi Eczacı Lutfi, Kadızade Hacı Hasan ile oğlu Ziya, Sarıkâtıpoğlu Mehmet, Kocabaşoğlu Ömer ve Muallim Hayrullah bulunuyordu. Yapılan çalışmalar sonunda Maraş Kuva-yı Milliye teşkilatı kuruldu ve şu şekilde örgütlendi: Yüzbaşı Kılıç Ali Bey Pazarcık'ta Atmalı Aşireti Reisi Yakup Hamdi ve Memik Ağa ile birlikte hareket edecekti. Ona verilen görev Fransızların Antep üzerinden Maraş'taki birliklerini takviye etmesini önlemek ve ayrıca bir kısım kuvvet ile Türkoğlu (Eloğlu) bölgesine geçerek İslâhiye-Maraş yolunu kapamaktı. Yüzbaşı Yörük Selim Bey Göksun'da; Eczacı Lütfi Bey Bertiz Köyü'nde teşkilatlanmayı sağlayacaktı. Binbaşı Ali Bey ise Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Nakıpzade Mehmet Bey ve arkadaşları ile Maraş ile Heyet-i Temsiliye arasında irtibat sağlayacak ve Maraş'a destek birlik temin etmeye çalışacaktı.²⁵ Öte yandan Andırın Kuva-yı Milliye Kumandanlığı'na Yaycıoğlu İbrahim Ağa getirildi ve burada hazırlanan ilk müfreze Maraş'a gönderildi.²⁶ Kuva-yı Milliye, telsiz merkezini Maksutlu Köyü'ne kurdu, burada bir tehlike olması durumunda haberleşme edevatı Hamidiye Karakolu'na kaydırılacaktı.²⁷

4. Maraş'ta Fransız İşgal Dönemi

İngilizler, 15 Eylül 1919'da Fransızlarla imzaladıkları Suriye Antlaşması gereği 1 Kasım 1919'da Maraş'ı Fransızlara teslim ederek geri çekildiler.²⁸ Fransız askerleri arasında 400

24 Adil Bağdatlılar, *Uzunluk (İstiklâl Harbinde Maraş)*, haz. Ali Rıza Pişkin (İstanbul: Ülkü Basımevi, 1942), 45. Elbistan'a gidenler arasında olan Dr. Mustafa ve kardeşi Eczacı Lutfi'de Maraşlı İttihatçılardandı. Onların Elbistan'da Türk millî direnişinin organizasyonunu yaptıkları hakkında bk. Stanley Kerr, *The Lions of Marash: Personal Experiences With American Near East Relief 1919-1922* (Albany: State University of New York Press, 1973), 67.

25 Akbıyık, *Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, 152-154.

26 Ünalp, "Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş'ın İtilaf Devletlerince İşgali ve Maraş Savunması", 213.

27 ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 15, Fh. 15-1.

28 BOA. Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Evrakı (DH. KMS). 56-1/42 (1338 M 26/ 21 Ekim 1919). Bk. EK 3.

Ermeni, 500 civarında Cezayirli vardı.²⁹ Fransız işgali Maraş'taki Ermeniler tarafından coşkuyla karşılandı. Ermeniler Fransız ordusunda Ermeni lejyonları da olmasının etkisiyle Müslümanlara karşı katliama başladılar. Şehirdeki Ermeniler Fransız ordusunu “Yaşasın Kilikya Bayrağı! Kahrolsun Türkiye” nidalarıyla karşıladı. Bu, Müslüman halkı çok tedirgin etti.³⁰ Fransızlar, Maraş'ı işgal ettikten sonra Maraş'taki mevcut düzeni bozup yönetime de el koymak isteyince Maraşlı Müslümanlar buna karşı koydu.³¹ Fransızlar, Rus işgalinden kaçıp Maraş'a sığınan Müslüman göçmenleri geldikleri bölgelere geri gönderdiler.³²

Müslüman ahali, Ermenilere işgale karşı işbirliği teklif ederek şehri Fransız işgaline karşı birlikte savunmayı teklif ettiler. Ancak ret cevabı almışlar, bu sefer de Ermenilerden hiç olmazsa tarafsız kalmaları istenmiş fakat onlar Fransızlarla birlikte hareket etmeyi tercih etmişlerdir. Türkler, bu amaçla Ermeni vatandaşlarına hitaben şöyle bir beyanname hazırladılar:

Ey zavallı ve müeffel Ermeniler!

Yeter artık yeter! Mütevelliler menafine, Fransızların amaline akıttığımız kanlarınız! Hakikati idrak etmek zamanı çoktan geçmiştir. Anadolu'nun sair yerlerindeki Ermeniler bu hakikate agah oldular. Ermeniler her yerde bizimle beraberdir. Yalnız siz muhalif kaldınız. Başka yerlerdeki vatandaşlarımız siperlerimizdir. Onlar bizimle hem dest-u fâh oldukları hâlde kahramanane harbediyor. Haksız düşmanlara yüzsüz tecavüzlere karşı koyuyorlar. Siz burada Fransız sansürü altında bulunduğunuz için ahval-i umumiye vakıf değildiniz. Fransızlar şüenât-ı kaine ve fütuhâtınızdan korkarak sizi mütemadiyen kontrol altında bulunduruyor, sizi ihtilattan men ediyorlar. Geliniz! El ele verelim sarılalım, zavallı vatanımızı zehir-i istilay-ı icabından kurtarmak için lazım gelen esbaya birlikte tavassul edelim. Arkadaşlar bu vatan ne Fransızın ve ne de İngilizlerindir. Ancak yedi yüz seneden beri sahibi bulunan ve üzerinde şimdiye kadar kemal- i şan-ı sükun beraber yaşayan milletlerindir. Yani sizin ve bizimidir. Diğerleri hep gasp hep şakidir.³³

Fransızların şehrin yönetimini ele geçirmeye çalışmaları, halkın dinî ve millî duygularına saygı göstermemeleri, hatta kadınların namusuna el uzatmaya kalkışmaları şehirde gerginliği artırdı. Ermeniler ve Türkler arasındaki anlaşmazlık Fransızların Ermenilere verdiği destek sonucunda uzlaşılabilir bir hâl aldı. 31 Ekim 1919 günü Fransızlardan cesaret alan Ermeniler, Maraş sokaklarında devriye gezmeye başladılar. Ermeni askerlerden biri Çukur Hamamı'ndan çıkan bir Müslüman kadına saldırarak “Artık burası Türklerin değildir. Fransız memleketinde peçe ile gezilmez.” dedi. Olayı gören Sait, Taha ve Osman adlı Müslümanlar, Ermenileri uyarak yollarına devam etmelerini söylediler. Ancak Ermeniler, bu uyarıya silahla karşılık

29 Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, 45-46.

30 ATASE. İSH. Kutu: 109, Gömlek: 115, Fh. 115-1.

31 ATASE. İSH. Kutu: 48, Gömlek: 151, Fh. 15-1.

32 İngiliz işgali döneminde başlayan Müslüman mültecilerin şehirden çıkarılma çalışmalarının Fransız işgal döneminde de sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Bk. BOA. DH. ŞFR. 98/343 (1337 B 27/ 28 Nisan 1919). Bk. EK 4. Ayrıca krş. Brémond, *La Cilicie en 1919-1920*, 13.

33 ATASE. İSH. Kutu: 1329, Gömlek: 39, Fh. 39-1.

verdi. Olayda Çakmakçı Sait ağır yaralandı ve sonra şehit düştü. Gaffar Kabuloğlu Osman da yaralandı. Bu sırada olayı gören Sütçü İmam, Ermeni askerlerden birini öldürdü ve olay yerinden uzaklaştı. Henüz şehri terk etmemiş olan İngiliz askerlerinin yatıştırmasıyla olay büyümedi. Ancak bunun intikamını almak isteyen Fransızlar, Sütçü İmam'ı yakalayamamanın da verdiği öfkeyle İmam'ın dayısının oğlu Tiyeklioğlu Kadir'i feci şekilde şehit ettiler.³⁴

Fransızlar, Kılılı, Sarılar, Eloğlu köylerini işgal edip eli silah tutan erkekleri ayırıp götürdüler. Geride kalan kadın, çocuk ve yaşlıların çoğunu öldürdüler.³⁵ Eloğlu'nda çoluk çocuğu bir evde toplayıp bunlardan yirmisini katletmişlerdir. Hopur Köyü'nde bazı kadınları kocalarının yanından alıp götürmüşlerdir.³⁶

Fransızlar, şehrin yönetimini tamamen ele geçirmek için harekete geçtiler. Fransızların Adana İşgal Bölgesi Komutanı Albay Brémond, Maraş Mutasarrıfı Ata Bey'e, Osmaniye Valisi Yüzbaşı Andre'nin Maraş Valisi olarak tayin edildiğini bildirdi.³⁷ 26 Kasım günü Maraş'a gelen Yüzbaşı Andre, Mutasarrıf Ata Bey'den b hükümet binasındaki Türk bayrağını indirmesini istedi. Mutasarrıf Ata Bey, çok büyük olaylar çıkacağını bahane ederek bayrağı indirmeyeceğini söyleyip Andre'nin binadan eli boş çıkmasını sağladı. Yüzbaşı Andre, 28 Kasım Cuma günü, kalede dalgalanan Türk bayrağını indirip Fransız bayrağını astırdı. Cuma namazı kılmak için Ulu Cami'ye gelen ahali, kalede Fransız bayrağının asılı olduğunu görünce buna çok büyük tepki gösterip kaleye doğru tırmandı ve Fransız bayrağını indirerek Türk bayrağını tekrar ait olduğu yere astı.³⁸

Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti örgütlenmesini tamamlamış başkanlığa Arslan Bey, yardımcılığına da Kırmacı Hacı Efendi seçilmişti. Arslan Bey Maraş'ı on bölgeye ayırarak Maraş millî mücadelesinin nasıl yürütüleceğinin detaylarını belirledi.³⁹ Her bölgenin birer yönetim kurulu vardı. Merkeze bağlı köyler de bu bölgelere bağlandı. Ancak Yenice kale ve Bertiz köyleri Heyet-i Merkeziye'ye bağlı birer müstakil idare heyetine bağlandı. Kaza merkezlerinde de birer yönetim kurulu vardı. Şehirdeki on İdare Heyeti ile reisleri şu şekildeydi:

- 1- Çavuşlu, Reis Çuhadarzade Hacı Mustafa Efendi
- 2- Bektutiye, Reis, Ser müsevvid Ahmet Efendi
- 3- Resteabiye, Reis, Baba Halilzade Ahmet Efendi
- 4- Acemli, Reis, Evkaf Memuru Evliya Efendi
- 5- Kayabaşı, Reis, Tapu memuru Faik Efendi

34 ATASE. İSH. Kutu: 103, Gömlek: 95, Fh. 95-2. Krş. Kerr, *The Lions of Marash: Personel Experiences With American Near East Relief 1919-1922*, 63. Ayrıca krş. Hüsameddin Karadağ, *İstiklal Savaşı'nda Maraş*, (Mersin: Ata Çelebi Basımevi, 1943), 11; Bağdatlılar, *Uzunluk (İstiklâl Harbinde Maraş)*, 45; Arslan Toğuzata, "İstiklal Mücadelesinde Maraş Sokak Muharebeleri", *Edik Dergisi*, 12 Şubat 1961, 7.

35 ATASE. İSH. Kutu: 103, Gömlek: 95, Fh. 95-5.

36 ATASE. İSH. Kutu: 103, Gömlek: 95, Fh. 95-7.

37 Brémond, *La Cilicie en 1919-1920*, 31.

38 Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, 126. Albay Brémond anılarında Türk bayrağının indirilip Fransız bayrağının asılmasını inkâr etmekte ve Fransız bayrağının Fransız kıtalarının bulunduğu mevkiye asıldığını öne sürmektedir. Krş. Brémond, *La Cilicie en 1919-1920*, 33-34.

39 Sait Zarifoğlu, "Vezir Hocayla Röportaj", *Edik Dergisi* (12 Şubat 1962), 14.

- 6- Divanlı, Reis, Hasan Bey
- 7- Ekmekçi, Reis, sapsız Hacı Efendi
- 8- Cığcığı, Muhacir memuru Nasrullah Efendi
- 9- Alemlı, Reis, Dulkadıroğlu Süleyman Bey
- 10- Hatuniye, Reis, Şeyh Ali Sezai Efendi

İdare Heyeti, bundan sonra para, erzak, silah ve cephaneye tedarikine başladı. Jandarmanın gizli deposunda bulunan 850 kadar silah ile 1000 sandık mermi vardı. Bunlar merkez Bölük Komutanı Yüzbaşı Mahmut Bey'in emriyle jandarma tarafından ahaliye dağıtıldı.⁴⁰

5. Maraş ve Çevresinde Çatışmaların Başlaması

Kılıç Ali, Maraş Müdafaası için Elbistan'ı uygun görmeyip Pazarcık'a geçti. Böylece bazı aşiretlerin Millî Mücadele'yi desteklemeleri temin edildi.⁴¹ Fransızlar, Maraş halkının direniş eğiliminde olduğunu anlayınca buraya yüksek rütbeli bir subay göndermeye karar verdiler. 1 Aralık 1919 tarihinde Antep, Maraş ve Urfa'nın da bulunduğu bölgeye General Querette atandı. General 15 Aralık 1919 günü Maraş'a gelerek mutasarrıf ve şehrin ileri gelenlerini karargâhta yapacağı toplantıya çağırdı. Toplantı, Türk tarafının kabul edemeyeceği talepler yüzünden sert tartışmalarla geçti. Fransızların şehre ilave kuvvet sevk etmesiyle Ermenilerin bazı camilere saldırmaları aynı anda gelişti. Bunlar şehirde tansiyonu yükseltti. Fransızların Antep'ten Maraş'a asker ve top sevk ettiği sırada Kılıç Ali'ye bağlı kuvvetler bunu önlemek istedi. Ancak Fransızlar az bir kayıpla şehre ulaşmayı başardılar. Fransızlarla daha çetin çatışmalar 21 Aralık 1919'da başladı ve Maraş'a yakın yerlerde yaklaşık bir ay sürdü. 1920 yılı Ocak ayının ilk günlerinde Fransızlar Maraş'a, İslâhiye'den kuvvet sevk etmek istediler. Bu kuvvetlerin güvenliğini sağlamak için de Maraş'ta bulunan birliklerden birini İslahiye'ye doğru yola çıkardılar. Burada mevzilenmiş olan Muallim Hayrullah ve Benli Ökkeş müfrezesi, bu Fransız birliğini pusuya düşürdü. Fransız kuvvetleri daha üstündü.⁴² Türk müfrezesi geri çekilmek zorunda kaldı. Ceceli Köyü ve Türkoğlu yakınlarında meydana gelen çatışmalarda Muallim Hayrullah şehit düştü. Bu haber üzerine Fransız komutanı General Querette, karargâhını 20 Ocak'ta Maraş'a taşıdı.⁴³

Fransızlar, yeniden Antep'ten Maraş'a kuvvet sevk etme ihtiyacı duydular ve 450 kişiden oluşan piyade ve süvariye Maraş'a doğru yola çıkardılar. Fransız birliği, 13 Ocak 1920 günü Araplar yakınlarında Sarılar Köyü mevkiinde Türk birlikleri tarafından dağıtıldı ve Antep yolu Pazarcıklılar tarafından kapatıldı. Fransızlar, 19 Ocak'ta yeniden harekete geçti. Ancak bunu tahmin eden Yüzbaşı Kılıç Ali Pazarcık'ta, Pişkin Ali Rıza Müfrezesi de Aksu Köprüsü

40 Karadağ, *İstiklal Savaşı'nda Maraş*, 23-27.

41 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, 88. Ali Rıza Pişkin, "Maraş İstiklâl Savaşının Tarihi Rolü", *Edik Dergisi* (12 Şubat 1962), 7.

42 Mabel Evelyn Elliott, "The 22 Days of Marash: Papers on the Defense of the City Against Turkish Forces Jan.-Feb., 1920", *The Armenian Review*, 31 (Spring 1978), 47-69.

43 *Türk İstiklâl Harbi*, 92-93; *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, 91.

yakınlarında tertibat almıştı. Buralarda yaşanan çatışmalarda Fransızlar ağır kayıplar verdiler.⁴⁴

Maraş içinde bütün engelleme çabasına rağmen 4000 kadar Fransız askeri vardı. Fransızlar, şehrin hâkim noktalarına yerleşmişlerdi. Bu, önceden Maraş'ta bulunan Fransa, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere misyoner örgütlerine ait okul, hastane gibi binalar olması sebebiyle çok kolay olmuştu. Şehirde bulunan iki hastane Fransızlar tarafından tutulmuştu. Ermenilere ait kilise ve okullar da müstahkem yapılarıydı. Maraş'taki mahallelerin çoğunda Ermenilerle Müslümanlar bir arada oturmaktaydı. Ama işgalden sonra Müslüman mahallelerinde oturan Ermeniler Hristiyanların çoğunlukta oturduğu mahallelere sevk edildi.⁴⁵ Böylece şehrin bir tarafında Ermeniler, bir tarafında Müslümanlar toplanmış oldu. Bazı Ermenilerin oturdukları evler de çok sağlamdı. Zeytun Ermenileri de memleketlerine geri dönmüşlerdi. Zeytun, Maraş-Elbistan yolu üzerinde olduğu için, Elbistan'dan Maraş'a sevk edilecek kuvvetlerin güvenliği için Zeytun Ermenilerinin kontrol altında tutulması gerekiyordu. Türk millî kuvvetleri, Bayezitli Mahallesi'nde bulunan Kâtipzade Mehmet Efendi'nin evini karargâh olarak kullanıyordu. Arslan Bey, şehrin savunma harekâtını buradan idare ediyordu.⁴⁶

Fransız Kumandan General Querette, 21 Ocak 1920'de, Mutasarrıf Vekili Cevdet Bey ve Maraş'ın ileri gelenlerini toplayıp Fransızlara karşı gelmemelerini ve Kılıç Ali'yi ortadan kaldırmaları gerektiğini söyledi. Sonra da toplantıya katılan bazı kişileri bir odaya hapsedti. Diğerlerini dediklerinin yerine getirilmesini temin etmeleri için serbest bıraktı.⁴⁷ Kılıç Ali de sokak çatışmalarının başlayacağına anlaşılması üzerine karargâhını Maraş yakınlarındaki Dehliz'e, daha sonra Haznedarlı Mahallesi'ne taşıdı.⁴⁸ Önde gelen bazı Maraşlıların tutuklanması, Maraş halkını galeyana sevk edecektir. Öte yandan Maraş, Generalin emriyle top ve makineli tüfek atışına tutuldu. Şehrin batı kesiminde Mercimektepe'de tahkimat yapmaya çalışan Fransızlar, 22 Ocak 1920 günü Mustafa Çavuş kuvvetlerinin baskını karşısında buradan çekilmek zorunda kaldılar. General Querette, teslim belgesi hazırlayıp bunu daha önce rehin aldığı Mutasarrıf Vekili Cevdet Bey, Belediye Reisi Sıtkı ve Jandarma Komutanı İsmail Hakkı'ya silah zoruyla imzalattı. Fakat bu teslim belgesini Kuva-yı Milliye yönetimi kabul etmedi.⁴⁹ Şehirde Müslümanlar adeta ölüm kalım savaşı vermekteydi. Aynı dönemde Adana'daki Müslüman ahaliye karşı da Ermenilerin yaptığı katliam devam etmekteydi. 12. Kolordu Komutanı, Adana ve Maraş'taki durumun tahammül edilemez boyutlara vardığını ifade ederek merkezi hükümetten 26 Ocak 1920 günü acil yardım istedi.⁵⁰ Maraş'a acil yardım çağırısı, daha sonraki günlerde de komutanlar tarafından defalarca merkeze yazıldı.⁵¹ Öte yandan Maraş Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti

44 Pişkin, "Maraş İstiklâl Savaşının Tarihi Rolü", 7. Ayrıca krş. Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, 187.

45 ATASE. İSH. Kutu: 115, Gömlek: 121, Fh. 121-3.

46 Karadağ, *İstiklâl Savaşı'nda Maraş*, 38-40.

47 "The 22 Days of Marash: Papers on the Defense of the City Against Turkish Forces Jan.-Feb., 1920", *The Armenian Review*, 31, (April 1979), 393. Toğuzata, "Maraş Sokak Muharebeleri", 7.

48 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, 92.

49 Toğuzata, "İstiklâl Mücadelesinde Maraş Sokak Muharebeleri", 7.

50 ATASE. İSH. Kutu: 204, Gömlek: 30, Fh.31-1.

51 Mesela bk. ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 13, Fh.13-4, 13-6, 13-7.

adına Elbistan Heyet-i Merkeziyesi aracılığıyla Dâhiliye Nezareti'ne bir telgraf çekilerek Maraş'ta yaşanan faciyanın önüne geçilmesi için girişimde bulunulması isteniyordu.⁵²

Üçüncü Kolordu Komutanı Selahattin Bey, 29 Ocak 1920'de çatışmaların şiddetinin arttığını, Hatuniye, Çavuşlu, Ekmekçi ve Şekerdere mahallelerinin Ermeniler tarafından yakıldığını, Müslüman ahalinin maneviyatının bozulduğunu, çatışmaların şehrin içinde ve giriş noktalarında tüm şiddetiyle devam ettiğini bildirdi.⁵³ Maraş mücadelesinin her günü şiddetli çatışmalarla geçti. Her Maraşlı şehrin kurtarılması için büyük çaba gösterdi. Ancak çatışmaların 18. ve 19. gününe rastlayan 7-8 Şubat 1920 günlerinde gösterilen çabanın ayrı bir önem taşıdığı tespit edilmektedir. Çünkü düşman şehirde kuşatılmıştı. Bu sebeple dışarıdan gelecek düşman takviyesinin şehre sokulmaması gerekmekteydi. Ek düşman birliklerinin şehre sokulmaması için Mercimektepe'nin güçlendirilip oraya takviye birlikler gönderilmesi kararlaştırıldı. Ancak bu daha sonra mümkün olmadı. Cancık mevkiindeki Elbistan kuvvetleriyle ihtiyat olarak tutulan Bertiz ve Yenice kale kuvvetleri güçlendirildi. Yörük Selim, Yüzbaşı Kamil, Şube Reisi Binbaşı Cemil, Binbaşı Hasan ve Yüzbaşı Mahmut Cancık'ta bulunuyorlardı. Çuhadar Hacı Mehmet ile Bayezit oğlu Kenan da Cancık mevkiine gitmek üzere şehirden ayrılmışlardı. Elbistan'dan gelen Eczacı Lutfi'nin Bertiz ve Yenice kale kuvvetlerini Kılıç Ali kuvvetlerine katılmak üzere Şark Cephesine sevk ettiği anlaşıldı. Bu durumda Mercimektepe'nin mevcut kuvvetlerle tutulması icap etmekteydi. Bunun için Çuhadar Ali, Mustafa Evliya ve Mustafa Çavuş⁵⁴ kuvvetleri Mercimektepe'yi tutacaklardı. Kendilerine ihtiyat olarak 200 silahsız kişi gönderildi.⁵⁵ Tahmin edildiği gibi düşman Mercimektepe üzerine yüklendi. Şehirde yangın, ölüm ve sefalet vardı. Çok büyük bir fedakârlık gösterilerek Fransız askerlerinin Maraş'ı terk etmesi temin edildi.⁵⁶

52 Bu telgraf üzerine Dâhiliye Nezareti tarafından Harbiye Nezareti'ne verilen bilgi için bk. ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 14, Fh.14-1.

53 ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 17, Fh.17-8.

54 Mustafa Çavuş (Sarıççek) Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Dördüncü Ordusu'nda 47. Alay, Üçüncü Tabur, 10. Bölük Çavuşu olarak görev yapmıştı. Burada başarılı çalışmaları, okur-yazar olması ve yerli halkla iletişim kurabilmesi nedeniyle Harp Liyakat Madalyası ile şereflendirilerek Liman won Sanders'in emrine verilir. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra memleketi Maraş'a döner ve düşman işgaline karşı kendi mahallesi olan Şekerdere ve yakındaki Acemli Mahallesi'nde halkın Milli Müdafaa Cemiyeti içerisinde örgütlenmesinde görev alır. Acemli Mahallesi'nden Evliya Efendi ile birlikte hareket eder. Bedesten ve Taşhan'ın kurtarılmasında aktif rol oynar. Savaşın 14. günü Bedesten kurtarılıp Taşhan'ı kuşattıkları sırada Arasta Cami civarında düşmanın pususuna düşerler. Bu sırada Evliya Efendi şehit düşer. Cenazesi Acemli Camii avlusuna defnedilir. Mustafa Çavuş bu olaydan çok etkilenir. Ancak savaşı devam eder. Maraş'ın kurtarılmasından sonra kendi kurduğu birlikle Antep kuşatmasına katılır. Bu sırada kalbinin hemen üst yanından girip sırtından çıkan bir kurşunla yaralanarak "Gazi" olur. Aylarca hastanede yatar. Kendisine beş ay izin verilir. Taburcu edildikten sonra Batı Cephesi'nde 42. Alay, Üçüncü Tabur'da görev alarak muharebelere katılır. Kaynak Kişi: Süleyman Sarıççek (Mustafa Çavuş'un oğlu), 86 yaşında, kasap. Görüşme tarihi: 8 Temmuz 2016. Bu bilgilerle ilgili ayrıntılı bilgi ve karşılaştırma için bk. "Türk Kurtuluş Savaşında Maraş Mücadelesi'nden Kısa Notlar", *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, Yıl: 3, Numara: 34+517, 6/2/1953. Mustafa Çavuş'un askerlik geçmişi ile ilgili bilgiler için Milli Savunma Bakanlığı Arşivi'nde yer alan Künye Kayıt Belgesi, 432-433 kullanılmıştır. Bk. EK 5.

55 "Türk Kurtuluş Savaşında Maraş Mücadelesi'nden Kısa Notlar", *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, Yıl: 3, Numara: 34+516, 11/2/1953.

56 "Türk Kurtuluş Savaşında Maraş Mücadelesi'nden Kısa Notlar", *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, Yıl: 3, Numara: 517, 12/2/1953.

Çatışmalar Fransızların şehri terk ettiği 11 Şubat 1920 gecesine kadar devam etti. Fransızlar, Maraş'ta başarılı olamayacaklarını anlayıp ağır silahlarını tahrip ettiler. Fransız ordusu, 22 Ocak'ta başlayan ve yaklaşık 22 gün süren çarpışmalar neticesinde 11 Şubat 1920 gecesini Ermenilere haber dahi vermeden Maraş'ı terk ettiler. Fransızlar giderken; Belediye Başkanı Bekir Sıtkı, Kocabaş Hacı Nuri, Şişmanzade Arif, Mühendis Abdülattif Beyler ile Maraş Jandarma Komutanı İsmail Hakkı Bey'i esir edip beraberlerinde götürdüler. Daha sonra Jandarma Komutanı İsmail Hakkı Bey, soğuktan etkilenerek yolda yürüyemez hâle gelince Fransızların onu bıraktıkları anlaşıldı. İsmail Hakkı Bey, Fransız birliklerini takip eden Türk kuvveleri tarafından bulunarak Maraş'a getirildikten sonra tedavi edilmeye çalışıldıysa da başarılı olunamadı ve 22 Şubat'ta şehit oldu.⁵⁷ Maraş müdafaasında 15 Şubat 1920'de tespit edilen şehit sayısı 200⁵⁸, yaralı sayısı ise 500 civarında idi. Kayıplar çoğunlukla dom dom kurşunu da denilen ucu kesik mermiler sebebiyle olmuştu. Bu yaralıların tedavisini güçleştirmekteydi.⁵⁹

Soğuk nedeniyle 1000 civarında Ermeni ile çoğu Senegalli 800 civarında Fransız askeri hayatını kaybetti. Bu rakamlar Fransızların Maraş'ta verdikleri ölü ve yaralı sayısının toplamına, Ermenilerin de Maraş'ta verdikleri ölü sayısına yakındır. Maraş'ta çatışmalarda 1200 civarında Fransız askeri ölmüştür.⁶⁰ Ölen Fransız askerlerinin çoğunun da Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen gönüllü Ermeniler olduğunu düşünen yazarlar vardır.⁶¹

12 Şubat 1920 günü Kerhan Köyü'nde bulunan ve savaşın kazanılmasında büyük emeği olan Kılıç Ali ile başta Yakup Hamdi Bey olmak üzere diğer Kuva-yı Milliye komutanları Maraş'a geldi. Komutanlar düşmanın geri dönme ihtimalini dikkate alarak Maraş'ın giriş yerlerinde mevziler hazırlattılar⁶² Şehrin asayişini temin etmekle görevli olan Elbistan'daki askerler⁶³ ve savaşın başlamasıyla Elbistan taraflarına giden Müslümanlar da şehre geri dönmeye başladı⁶⁴. Maraş savunması için vilayetin değişik bölgelerinden gelenler için sabah ve akşam olmak üzere

57 Bağdathlılar, *Uzunoluk (İstiklâl Harbinde Maraş)*, 113. Diğer tutuklular ise daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Harbiye Nezareti'ne telgraf çekmesiyle hükümetin girişimleri ve Amerikalı Amiral Bristol'un gayretleriyle serbest kaldı. Fransa'nın Beyrut Genel Komutanı General Gouraud Türk tutsakları Ağustos 1921'de serbest bırakacaktır. Bk. Cengiz Gönen, *Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı*, (Ankara: Lazer Yayınları, 2005), 325.

58 Milli Savunma Bakanlığı'nın yayınladığı şehit listeleri, Ayhan Doğan tarafından derlenip yayımlanmış ve 1919-1923 yılları arasında Maraş ve köylerinden toplam 452 şehit tespit etmiştir. Ancak bu sayının tamamının Maraş milli mücadelesi sırasında şehit düşenler olmadığı, bu sayıya diğer cephelerde şehit düşen Maraşlıların da dâhil olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bk. Ayhan Doğan, "Çanakkale'den Cumhuriyet'e Maraşlı Şehitler", *Edik Dergisi*, 2015, 50.

59 Sivas'tan Harbiye Nezareti'ne çekilen telgraf için bk. ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 49, Fh. 49-1.

60 Gönen, *Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı*, 337.

61 Bu konuyla ilgili olarak bk. "The 22 Days of Marash: Papers on the Defense of the City Against Turkish Forces Jan.-Feb., 1920", 397.

62 Ahmet Hulki Saral ve Tosun Saral, *Vatan Nasıl Kurtarıldı* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1970), 202.

63 Ahmet Eyicil, "I.Dünya Savaşı ve Kurtuluş savaşı Mücadelesi Sırasında Maraş'ta Ermeni Mezalimi", *Belleten*, LXVII/250, (Aralık 2003), 945.

64 Yalçın Özalp, *Mustafa Kemal ve Milli Mücadele'nin İlk Zaferi* (Ankara: Semih Ofset, 1984), 236. Müslümanların Elbistan'a savaştan kaçmak değil orada teşkil olunan "Milli Kuvvetler"e katılmak amacıyla gittikleri hakkında bkz. Abraham H. Hartunian, *Neither to Laugh nor to Weep a Memoir of the Armenian Genocide*, translated from the original Armenian manuscripts by Hartunian, Vartan, (Boston: Beacon Press, 1968), 130.

günde iki kez sıcak yemek dağıtılmaktaydı. Bunun için camilerde millet mutfakları kurularak Maraşlı kadınlar tarafından mücahitlere ekmek ve yemek pişirildi. Teslim olduktan sonra şehirde kalan Ermenilerin iâşesi de bir süre millî kuvvetlerce temin edildi. Öte yandan şehitler defnedilip yaralıların bakımına başlandı. Bunun için Alman Hastanesi düzenlenerek Sıhhiye Müdürü Murat, Hükümet Doktoru Hilmi ve sıhhiye memurlarından Cereñağaoğullarından Hamdi, hastanede çalışmaya başladı⁶⁵ Müslüman halk büyük bir sevinç yaşamının yanı sıra perişan bir hâldeydi. Toplam 200 kişi şehit olurken en az 500 kişi de yaralanmıştı.⁶⁶ Üstelik bunların büyük kısmı dom dom kurşunu denilen ucu açık mermilerin isabetiyle yaralandığından durumları çok ağırdı ve iyileşme ihtimalleri zayıftı.⁶⁷Bütün bunların yanı sıra savaşın getirdiği ağır şartlar nedeniyle şehirde sıtma, dizanteri ve İspanyol Gribi gibi salgın hastalıklar baş gösterdi. Hatta Amerikalı Doktor Wilson da sıtmaya yakalananlar arasındaydı⁶⁸ Yaralıların bakımında Amerikan misyonerleriyle Near East Relief Cemiyeti çalışanlarının katkıları oldu. Yaralıların bakımı için Alman Hastanesi yetersiz kalınca şehrin farklı noktalarında düzenlenen iki hastane daha kullanıldı. Daha sonra bu hastanelerin teşkilatı daha da genişletilerek Bahçe, İslahiye, Haruniye ve Antep civarından getirilen yaralıların tedavisine uygun hâle getirilmiştir⁶⁹

Fransızların şehri terk etmesi Müslüman ahali tarafından büyük sevinç ve coşkuyla karşılanırken düşmanla işbirliği yapan Ermeniler hayal kırıklığına uğradılar. Ermenilerden bir kısmı düşmanın ardından şehri terk ederken yenilgiyi kabul etmekte zorlanan bazı Ermeniler Abarabaşı Kilisesi'nden ateş açmaya devam ettiler. Geride kalan Ermeniler Abarabaşı Kilisesi'nden başka Fransisken Manastırı ve Katolik Kilisesi'nde bulunuyorlardı. Şehirdeki Protestan Ermenilerin lideri olan Hartunian, anılarını yazdığı eserinde kendi kilisesi güvenli olmadığı için Katolik Kilisesi'ne sığındıklarını ve 5000 kişi olduklarını ifade etmektedir.⁷⁰ Fransız işgalinin sona ermesi gerçekten de Ermeniler için zor bir durumdu. Çünkü Ermenilerin de teşvikiyle ülke işgal edilmiş ve bunun sonucunda hem birçok Maraşlı şehit olmuş hem de memleket viraneye dönmüştü. Yaptıklarının farkında olan Ermeniler, durumlarının ne olacağı konusunda endişeliydi. Savaşın yıkıcı etkilerini şehirde bulunan Müslümanlar ve Ermenilerle birlikte hissedenden Amerikalılar da Maraş Mutasarrıflığı'na bir dilekçe yazarak canları ve Amerikan müesseselerinin korunması talebinde bulundu⁷¹ Bunun üzerine savaşın sona ermesiyle Maraş'ta önemli görevler üstlenip güvenliği sağlamaya devam eden Kuvay-ı Milliye, Maraş'taki Amerikalıların güvenliğini sağlama sorumluluğunu da üstlendi.⁷²

65 Bağdadlıoğlu, *Uzunluk (İstiklâl Harbinde Maraş)*, 113-114.

66 Bazı Türk şehit ve yaralıların toplam sayısını 200 olarak vermektedir. Bkz. Bağdadlıoğlu, *Uzunluk (İstiklâl Harbinde Maraş)*, 113. Bazı Batılı kaynaklar ise 200 şehit sadece düzenli birliklerin verdiği kayıptır. Türklerin toplam kaybının 4500 civarında olduğu görüşünü ortaya atmaktadır ki bu çok abartılı bir rakamdır. Bk. Kerr, *The Lions of Marash: Personel Experiences With American Near East Relief 1919-1922*, 195; .

67 Saral ve Saral, *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, 203.

68 Kerr, *The Lions of Marash: Personel Experiences With American Near East Relief 1919-1922*, 206, 211.

69 Bağdadlıoğlu, *Uzunluk (İstiklâl Harbinde Maraş)*, 113.

70 Hartunian, *Neither to Laugh nor to Weep a Memoir of the Armenian Genocide*, 147.

71 Yalçın Özalp, *Ermeni İntikâm Alayı Maraş'ta Vesikalar: 1919-1920*, (Kahramanmaraş: Selçuk Ofset, 2005), 191.

72 ATASE. İSH. Kutu 119, Göm. 81, Fh. 81-1; ATASE. İSH. Kutu 57, Göm. 49, Fh. 49-3.

Yıllardır Ermenileri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendiren ve Ermenilerin Maraş'ı terk etmelerinden endişelenen Amerikan misyonerleri beyaz bayrakla Heyet-i Merkeziye'ye gidip Ermeniler için af talebinde bulundular. Bu talebin kabul edilmesi sonucunda kiliselerinden ateş açmaya devam eden Ermeniler silahlarıyla birlikte teslim olmayı kabul ettiler.⁷³ Maraş Kuvay-ı Milliye Heyeti adına Kılıç Ali, Arslan Bey ve Yörük Selim bu işlemin yapılabilmesi için jandarma mülazımı Ramazan, Karaküçük Hacı Mustafa, Fatmalı Derviş, Vezir Mehmet, Ali Rıza Pişkin ve Efe Hasan'dan oluşan bir heyet belirledi. Bu heyete daha sonra Amerikalı Doktor Wilson ve Mr. Lyman da iştirak edecektir. Heyet, şunları teslim almıştır:

Katolik Kilisesi'nde; 700'den fazla Ermeni, ikisi subay olmak üzere 10 Fransız, 27 mavzer ve birçok yerli tüfek. Kümbet'deki yetimhanede; 800 Ermeni, beş Alman memur ve öğretmen, 30 mavzer ve birçok yerli silah. Abarabaşı Kilisesi'nde; çoğunluğu askerlik çağında 75 Ermeni erkek, biri subay 51 Fransız askeri, 30 mavzerle birçok başıbozuk tüfeğiyle çok miktarda cephane. Hastane ve kolejde ise çoğu çocuk olmak üzere binden fazla Ermeni.⁷⁴

Daha sonra yapılan tahkikatta geride kalan Fransız askerlerinin, bir kısmının kış gecesi ani olarak verilen ve çok gizli yürütülen çekilme kararını haber alamadıkları için, bir kısmının da yaralı olduklarından dolayı gidemedikleri anlaşıldı. Kiliseler ve evlere toplu olarak sığınan Ermenilerin can, mal ve namus güvenlikleriyle beraber şehirde kısa sürede asayiş ve huzur temin edildi. Esir düşen Fransızların da güvenliği için tedbirler alınıp yaralı olanlarının tedavisine başlandı. Ölümlerine saygı gösterilerek cesetleri kendi inançlarına göre defnedildi. Maraş'taki çarpışmalarda şehrin yarısı yanmış, üçte biri de top mermileri ile tahrip edilmişti. En büyük on mahalle tamamen yıkılmış, 8 cami, 10 kilise, 15 okul ve Maraş Kışlası yakılmıştı.⁷⁵

6. Maraş Millî Mücadelesi'nin Türk Millî Mücadelesine Etkileri

Maraş Millî Mücadele'si, sadece kırlarda dağlarda değil şehrin sokaklarında, evlerinde gerçekleşti. Maraşlılar, varlıklarını, şehirlerini, meşru haklarını savunmak için dünyayı hayrete ve dehşete düşüren kahramanca hamlelerle Türk Kurtuluş Savaşı'nın yolunu açtılar. Üstelik Maraş'ta top yoktu, tüfek yoktu, imkânlar son derece kısıtlıydı. Kılıç Ali Maraş Millî Mücadelesi yaşadığı bir olayı şu şekilde anlatmaktadır:

Maraş'ın Şekerli Camii civarında şiddetli bir sokak çatışması oluyordu. Bir aralık yanımda bir kadın belirdi. Bir eliyle bir gaz tenekesi taşıyor, öteki elinde birkaç altın tutuyordu. Hâlinde büyük bir telaş ve heyecan vardı. Yalvarır bir sesle:

73 Hartunian, *Neither to Laugh nor to Weep a Memoir of the Armenian Genocide*, 148., Karadağ, *İstiklal Savaşı'nda Maraş*, 54-55.

74 Teslim alınan silah ve cephanenin saklanan, çünkü savaştan sonraki aylarda toprak altından pek çok silah çıkarılmıştı. Kullanılan ve kaçırılan silahların geri kalanı olduğu ve özellikle Fransız ordusunun arkasından Maraş'ı terk eden Ermenilerin silahlarını beraberlerinde götürdüğü konusunda bk. Bağdadlıoğlu, *Uzunoluk (İstiklâl Harbinde Maraş)*, 114.

75 Tekke, Kümbet, Kuyucak mahalleleri tamamen, Divanlı, Pınarbaşı, Şekerdere, Acemli, Ekmekçi ve Çukuroba mahalleleri kısmen, Abarabaşı Kilisesi'nin doğu ve kuzey tarafı kısmen, Belediye Çarşısı ve beş köy tamamen yanmıştı. Bk. Saral ve Saral, *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, 203.

-Aman Paşam, diyordu, evimin bitişiğindeki evde Fransız ve Ermeni kuvvetleri var. Oradan size ateş ediyorlar. İşte şu bir teneke gazı getirdim. Benim evimi yakın ki, onların barındığı ev de yansın! Bu paraları da yakan yiğide ödül olarak verin!

Abarabaşı Kilisesi civarında buraya yardımcı kuvvet gönderilene kadar kendi kendilerine savunma yapan ve düşmanı kayıplara uğratan da sadece kadınlardı. Kadın erkek çoluk çocuktan ibaret Maraş'ın bir avuç yiğit evladı, bütün düşmanlara karşı ayaklanmıştı. Her bir Maraşlı delikanlı tek başına koca bir ordu kesilmişti. Bu diyarın yalnız evlatları değil, havası da suyu da toprağı da hatta gündüzü ve gecesi de dövüşüyordu.⁷⁶ Maraş'ın düşmana, işgalci güçlere karşı direnişi Türk Millî Mücadelesi'nin ilk zaferiyle sonuçlandı. Bu zafer, İtilaf Devletleri'nin en önemlilerinden biri olan Fransızlara karşı kazanıldığı için ayrıca bir önem taşımaktaydı. Öte yandan İtilaf Devletleri, henüz Osmanlı Devleti ile imzalayacakları barış antlaşmasının metnini hazırlayamamışlardı. Barış taslağını görüşmek üzere Londra'da toplanmışlardı. İşte böyle bir zamanda Maraş'tan gelen Fransızların yenildiği haberi, bütün planlarını alt üst etmiş ve konferans bir karar alamadan dağılmıştı.

Maraş'ın kurtuluşu, Antep, Urfa ve Adana gibi Fransız işgali altındaki diğer bölgelerin de kurtulacağı umudunu ve cesaretini artırmıştı. Öte yandan Ermenilerin "Kilikya Ermeni Devleti" kurma hayalleri, çok büyük ölçüde suya düşmüştü.

Fransızlarla 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşması ile Fransızların bölgeyi Türklere bırakmasıyla Ermenilerin umudu tamamen sona erdi. Ermenilerden bazıları Suriye ve Lübnan'a, bir kısmı da yabancı ülkelere göç etti. Bazı Ermeniler de Anadolu'da bağımsız devlet olma umutlarını hâlâ kaybetmeyip Batı Anadolu'yu işgal altında tutan Yunanlıların zafer kazanmasına bel bağlayarak Rumlarla işbirliği yapıp var güçleriyle Yunan ordusuna destek olmak⁷⁷ için buraya göç etmeye başladılar. Bu amaçla Maraş'ın yanı sıra Mersin, Beyrut ve hatta İstanbul'dan İzmir'e geçen Ermeniler vardı. Maraş'ın Protestan lideri Papaz Hartunian da İzmir'e gidenlerden biriydi.⁷⁸ Dolayısıyla 1920 yılının yaz aylarında Anadolu'nun güneyinden büyük bir Ermeni göç hareketi başladı. Mersin Limanı bu hareketliğin ana merkezlerinden biri oldu. Zira hem Yunan ordusuna katılmak isteyenlerin hem de İzmir Limanı'ndan Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmek isteyenlerin ilk çıkış yeri burasıydı.⁷⁹

Yunanlılar, kendi işgal bölgelerine göç eden Ermenileri ihtiyaç olduğunu düşündükleri Türk bölgelerinde iskân ettiler. Örneğin Hudut Emniyet Müfettişi'nin 14 Temmuz 1921'de bildirdiğine göre Silivri'ye üç vapur dolusu Rum ve Ermeni iskân edildi.⁸⁰ Yunanlılar başlangıçta işgal bölgelerinde Hristiyan nüfus yerleştirmeyi amaçlarken savaşın ilerleyen safhalarında asker ihtiyaçlarının artmasıyla iskân ettikleri kişilere askerliği zorunlu hâle getirdiler. Hatta

76 Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, 94-95.

77 8 Mayıs 1921'de Mersin'de toplanan Ermenilerden bir kısmının vapurlara binerek Yunan ordusuna katılmak üzere yola çıktıkları hakkında bk. ATASE. İSH. Kutu 1251, Göm. 113, Fh. 113-1.

78 Hartunian, *Neither to Laugh nor to Weep a Memoir of the Armenian Genocide*, 187.

79 ATASE. İSH. Kutu 638, Göm. 62, Fh. 62-1; ATASE. İSH. Kutu 639, Göm. 21, Fh. 21-1.

80 ATASE. İSH. Kutu 1501, Göm. 50, Fh. 50-1.

Yahudilerden de askere gitmemeleri karşılığında altı ay için 1000 Drahma bedel talep ettiler.⁸¹

Maraş'ın kurtuluşunu bir telgrafla kutlayan Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafta Maraş'ı “*Kahraman*” sıfatı ile birlikte kullanmak suretiyle onurlandıran ilk kişi oldu. Paşa, telgrafta sunları söyledi:⁸²

“Uğradıkları zulüm ve yolsuzluklara karşı **kahraman** Maraşlı kardeşlerimizi yirmi güne yaklaşan bir süredir kan ve ateşler içerisinde işgalci Fransızlarla, onların silahlandırıp saldırttıkları kan dökücü Ermenilerle uğraşmakta idiler. 10/11 gecesi düşmanı Islahiye yönünden çığneyerek, kaçmaya zorlayarak millî varlıklarını elde etmeyi başarmışlardır.”

Maraş'ın adının “Kahramanmaraş” olarak değiştirilmesi gündeme geldi Dâhiliye Nezareti konuyla ilgili olarak “Esbab-ı Mucıbe Layihası” hazırladı. Buna göre; Maraşlıların Millî Mücadele'deki fedakârlığı ve kahramanca mücadelesinden söz edilmiş ve Maraş çiftçi murahhasaları İktisat Kongresi'ne müracaat ederek Maraş'ın adının “Kahramanmaraş” olarak değiştirilmesini talep etmişlerdir. Bunun gerekçesi olarak ise Anadolu'nun güneyinde yer alan Maraş livasının işgale uğradığı, ancak Maraşlıların buna karşı çıkarak kahramanca bir mücadele sergiledikleri, bütün imkânsızlıklara rağmen düşmanı şehirlerinde barındırmadıkları, bunun işgale uğrayan diğer şehirlerde de direniş azim ve kararlılığını artırdığı, Maraş'ın millî mücadele ruhunun oluşmasında çok büyük bir rol oynadığı belirtildi. İşgalciler tarafından kuşatılmış Gazi Ayntab'ın kurtuluşunda da Maraşlıların önemli hizmetleri olduğu ifade edildi. Bu büyük başarıyı gösteren şehrin “Menakıb-ı Tezkiri” için “Kahraman” unvanını hak ettiği ifade edildi.⁸³ Dâhiliye Vekaleti, Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in bilgisi dâhilinde ve bu gerekçelerle bir kanun müsveddesi hazırlayarak 29 Mart 1923 (29/03/1339) tarihinde 1277/10689 numaralı kararla Hüseyin Rauf Bey başkanlığındaki İcra Vekilleri Heyeti'ne sundu.⁸⁴ Ancak İcra Vekilleri Heyeti'nin 29/03/1923 tarihli toplantısında, taslağın kanunlaştırılmayarak iade edilmesine karar verilmiş⁸⁵ ve bu şehrin kahramanlık destanının görmezden gelinmesi tercih edilmiştir. Maraş Valiliği'ne, Millî Mücadele sırasında kimlerin kahramanlık gösterdiği soruldu. Valilik 13 Aralık 1924 tarihinde verdiği cevapta Maraş halkının tamamının kahramanlık gösterdiğini bildirdi. Bunun üzerine Maraş şehri, 5 Nisan 1925 tarihinde, kırmızı şeritli İstiklal Madalyası verilerek onurlandırılmıştır.⁸⁶

Maraşlılar, sonraki yıllarda bu konuyu takip ettiler. 13 Ocak 1949 tarihli Maraş Postası Gazetesi, “KahramanMaraş meselesi” manşetiyle çıktı. Gazete konuyla ilgili haberinde ise, “Şehir meclisini fevkalade içtimaya davet ediyoruz. Kurtuluş Bayramına kadar kahramanlık

81 ATASE. İSH. Kutu 1501, Göm. 56, Fh. 56-1, 56-2.

82 Mehmet Saray, *Atatürk'ün Konuşma ve Yazışmalarında Ermeni Sorunu* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010), 78.

83 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CA). 030.10.66.439.22. lef 1.

84 CA. 030.10.66.439.22. lef 2. Bk. EK 6.

85 CA. 030.10.66.439.22. lef 3.

86 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D. II, Cilt 17, İctima Senesi II, İctima: 94, 5/4/1341). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararı, 14 Nisan 1925 tarihinde Resmî, Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Bk. *Resmî Gazete*, Numara 92, 14 Nisan 1341 (14 Nisan 1925), 30.

unvanı kanunlaştırılmalıdır. Meclisin bu konuda bir karar almasını 12 Şubattan evvel bekliyoruz.” cümlelerine yer verdi.⁸⁷ Ancak Maraş kamuoyunun talebi politikacılar tarafından görmezden gelindi. Maraş 1973 yılına kadar “Kahramanlık” unvanını almaya muvaffak olmadı. TBMM 7 Şubat 1973 tarihinde aldığı 1657 numaralı kararla şehrin adını “Kahramanmaraş” olarak değiştirdi.⁸⁸

7. Sonuç

Bağımsız devlet kurabilmek için elli yılı aşkın süredir faaliyet gösteren Ermeniler, Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’nı kaybetmesini fırsat bilerek “Kilikya” dedikleri Güney Anadolu’nun bir bölümünü kapsayan bölgenin önce İngiltere, daha sonra da Fransa tarafından işgal edilmesinde büyük rol oynadılar. Müslümanlar Ermenilere işgale karşı birlikte hareket etmeyi teklif ettilerse de olumsuz cevap aldılar. Üstelik Ermeniler, işgal döneminde tehcir nedeniyle nefret ettikleri Müslümanlardan intikam almaya kalkışarak bölgedeki Müslümanlara karşı mezalim başlattılar. Özellikle Fransızların Maraş’ı işgal ettikten sonra yönetimi ele alıp Müslüman halkın dini duygularını hiçe saymaları Ermenilerin Müslümanlara yönelik tahriklerinin kontrolden çıkmasına sebep oldu.

İşgali kabul etmeyen Türk milleti örgütlenerek direniş hareketi başlattı. Bunun sonucunda Fransız ordusu Ermenilere haber dahi vermeden kaçarcasına Maraş’tan ayrıldı.

Maraşlılar, Pazarcık ve Elbistan’da kurulan Kuva-yı Milliye’nin etrafında toplanarak örgütlendiler. Taraflar arasında 22 Ocak 1920’de başlayan sıcak çatışmalar 11 Şubat 1920 gecesine kadar devam etti. Maraşlıların baskısına daha fazla dayanamayacağını anlayan Fransız güçleri kimseye haber vermeden sessizce geri çekildiler.

Maraş’ın istiklal mücadelesi bir ordunun savaşı değil, kendilerine yol gösteren askerlerin önderliğinde bir şehrin halkının ölüm kalım mücadelesidir. Maraş halkı, bir bütün olarak mücadeleye katılmış ve savaşın sonuna kadar kader birliği edip hiçbir fedakârlıktan çekinmemiştir. Bu sebeple Türkiye Büyük Millet Meclisi şehre 5 Nisan 1925 tarihinde kırmızı şeritli İstiklâl Madalyası; 7 Şubat 1973 tarihinde de “Kahraman” unvanını vermiştir.

Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

Başkanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

Dâhiliye Şifre Kalemî Evrakı (DH. ŞFR). 97/169 (1337 C 14/15 Şubat 1919).

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA). (.....)DH. ŞFR. 98/343 (1337 B 27/ 28 Nisan 1919).

BOA. DH. ŞFR. 93/300 (1337 08 23/ 9 Mayıs 1919).

Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Evrakı (DH. KMS). 56-1/42 (1338 M 26/ 21 Ekim 1919).

87 “KahramanMaraş meselesi”, *Maraş Postası*, 13 Ocak 1949, 1.

88 İlgili kanun için bk. *T.C. Resmî Gazete*, Sayı 14446, 12 Şubat 1973.

Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih, Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE)

- ATASE. İSH. Kl. 342, Göm. 63, Fh. 63-1.
ATASE. İSH. Kl. 72, Dos. 149, Fh.149-1.
ATASE, İSH. Kutu 22, Göm. 102, Fh. 102-1.
ATASE, İSH. Kutu 33, Göm. 159, Fh. 159-1;
ATASE. İSH. Kutu: 109, Gömlek: 112,Fh. 112-1.
ATASE. İSH. Kutu: 33, Gömlek: 114, Fh. 114-1.
ATASE. İSH. Kutu: 48, Gömlek: 166, Fh. 166-1.
ATASE. İSH. Kutu: 48, Gömlek: 167, Fh. 167-1.
ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 6, Fh. 6-1.
ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 15, Fh. 15-1.
ATASE, İSH. Kutu: 109, Gömlek: 115, Fh. 115-1.
ATASE. İSH. Kutu: 48, Gömlek: 151, Fh. 15-1.
ATASE. İSH. Kutu: 1329, Gömlek: 39, Fh. 39-1.
ATASE. İSH. Kutu: 103, Gömlek: 65, Fh. 95-2.
ATASE. İSH. Kutu: 103, Gömlek: 95, Fh. 95-5.
ATASE. İSH. Kutu: 103, Gömlek: 95, Fh. 95-7.
ATASE. İSH. Kutu: 115, Gömlek: 121, Fh.121-3.
ATASE. İSH. Kutu: 204, Gömlek: 30, Fh.31-1.
ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 13, Fh.13-4, 13-6, 13-7.
ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 14, Fh.14-1.
ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 17, Fh.17-8.
ATASE. İSH. Kutu: 57, Gömlek: 49, Fh. 49-1.
ATASE. İSH. Kutu 119, Göm. 81, Fh. 81-1.
ATASE. İSH. Kutu 57, Göm. 49, Fh. 49-3.
ATASE. İSH. Kutu 1251, Göm. 113, Fh. 113-1.
ATASE. İSH. Kutu 638, Göm. 62, Fh. 62-1.
ATASE. İSH. Kutu 639, Göm. 21, Fh. 21-1.
ATASE. İSH. Kutu 1501, Göm. 50, Fh. 50-1.

Cumhuriyet Arşivi (CA).

030.10.66.439.22.

Milli Savunma Bakanlığı Arşivi

Künye Kayıt Defteri

Yayımlanmış Belgeler

TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, Cilt 17, İctima Senesi II, İctima: 94, 5/4/1341).

Sürelî Yayınlar

“Türk Kurtuluş Savaşında Maraş Mücadelesi’nden Kısa Notlar”, *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, Yıl: 3, Numara: 34+517, 6/2/1953.

“Türk Kurtuluş Savaşında Maraş Mücadelesi’nden Kısa Notlar”, *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, Yıl: 3, Numara: 34+516, 11/2/1953.

“Türk Kurtuluş Savaşında Maraş Mücadelesi’nden Kısa Notlar”, *Demokrasiye Hizmet Gazetesi*, Yıl: 3, Numara: 517, 12/2/1953.

“KahramanMaraş meselesi”, *Maraş Postası*, 13 Ocak 1949.

“Kilikyada İki Yıl İşgal Valiliği Yapan Bremon’un Hatıraları”, *Yeni Adana Gazetesi*, çeviren Fevzi Dural, 29 Ekim 1954/31 Aralık 1954.

Resmî Gazete, Numara 92. 14 Nisan 1341 (14 Nisan 1925).

T.C. Resmî Gazete, Sayı 14446. 12 Şubat 1973.

Araştırma ve Tetkik Eserler, Anılar ve Yayımlanmış Belgeler

Akbıyık, Yaşar. *Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015.

Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları. Hazırlayan. Hulûsi Turgut. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.

Bağdadlıoğlu, Adil. *Uzun Oluk (İstiklâl Harbinde Maraş)*. Hazırlayan. Ali Rıza Pişkin. İstanbul: Ülkü Basımevi, 1942.

Başak, Tolga. *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim-30 Kasım 1918)*. İstanbul: IQ Yayınları, 2013.

Brémond, É. *La Cilicie en 1919-1920*. Paris: Imprimerie Nationale, 1921.

Clair, Price. “Present Turkish Rule in Cilicia”, *Current History*, 16:2, (New York 1922): 216–220.

Compton, Major T. E. “The French Campaign of 1920–21 in Cilicia”, *Royal United Service Institution, Journal*, 67, (1922): 68–79.

Doğan, Ayhan. “Çanakkale’den Cumhuriyet’e Maraşlı Şehitler”, *Edik Dergisi*, 2015.

Elliott, Mabel Evelyn. “The 22 Days of Marash: Papers on the Defense of the City Against Turkish Forces Jan.-Feb., 1920”, *The Armenian Review*, 31, (Spring 1978): 47-69.

Eyicil, Ahmet. “I.Dünya Savaşı ve Kurtuluş savaşı Mücadelesi Sırasında Maraş’ta Ermeni Mezalimi”, *Belleten*, LXVII/250, (Aralık 2003): 911–947.

Gönen, Cengiz. *Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı*. Ankara: Lazer Yayınları, 2005.

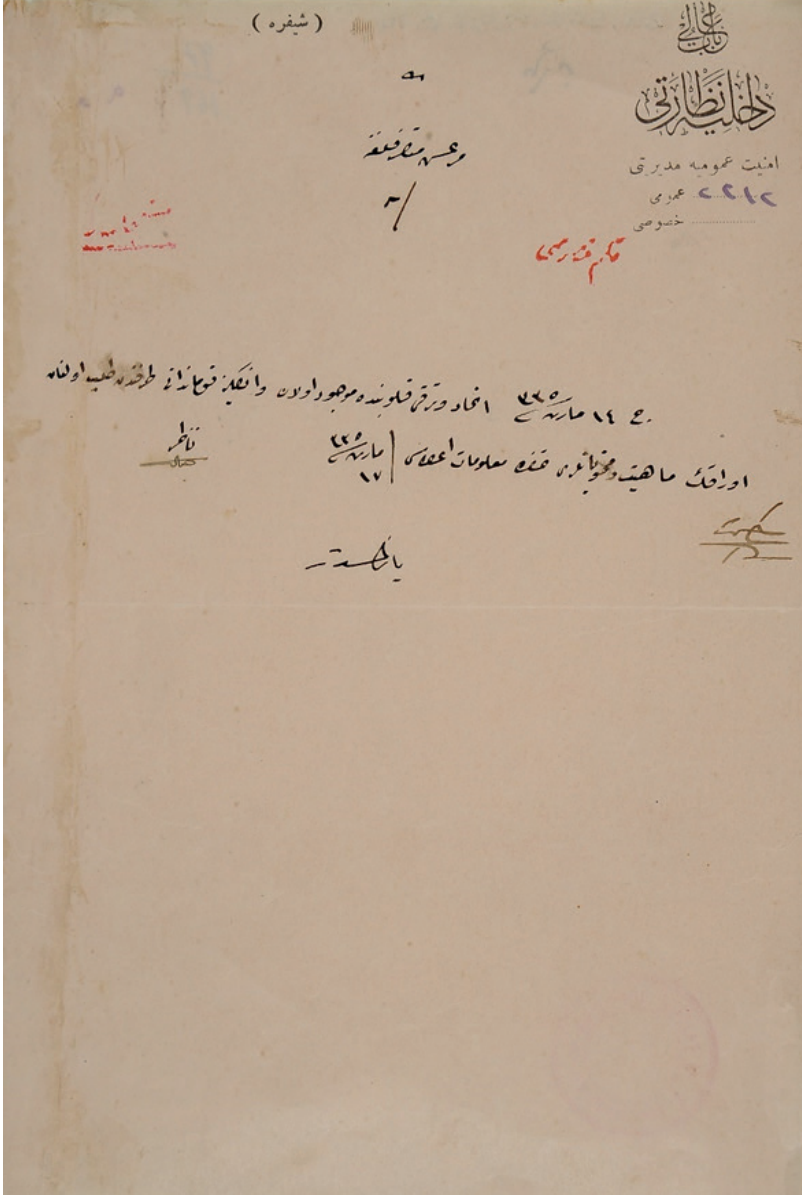
Günay, Nejla. *Maraş’ta Ermeniler ve Zeytin İsyanları*. İstanbul: IQ Yayınları, 2007.

Günay, Nejla. *Zoraki İttifaktan Yol Ayrımına İttihat Terakki ve Ermeniler*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015.

Hartunian, Abraham H. *Neither to Laugh nor to Weep a Memoir of the Armenian Genocide*. translated from the original Armenian manuscripts by Hartunian, Vartan, Bostan: Beacon Press, 1968.

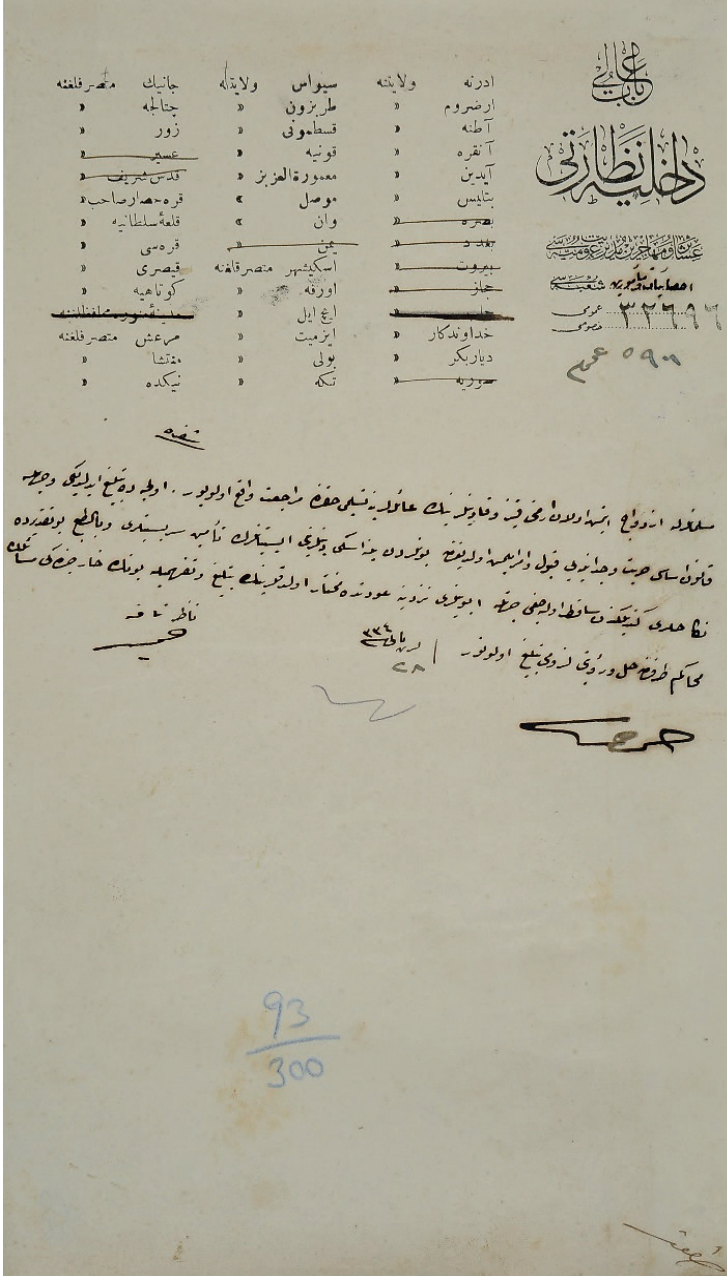
- Kerr, Stanley E. *The Lions of Marash: Personal Experiences With American Near East Relief 1919–1922*. Albany: State University of New York Press, 1973.
- McCarthy, Justin. *Osmanlı'ya Veda*. Çeviren. Mehmet Tuncel. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006.
- Özalp, Yalçın. *Ermeni İntikâm Alayı Maraş'ta Vesikalar: 1919–1920*. Kahramanmaraş: Selçuk Ofset, 2005.
- Özalp, Yalçın. *Mustafa Kemâl ve Milli Mücadele'nin İlk Zaferi*. Ankara: Semih Ofset, 1984.
- Özdemir, Hikmet, Kemal Çiçek, Ömer Turan, Ramazan Çalık ve Yusuf Halaçoğlu. *Ermeniler: Sürgün ve Göç*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004.
- Pişkin, Ali Rıza. “Maraş İstiklâl Savaşının Tarihi Rolü”, *Edik Dergisi*, 12 Şubat 1962: 7.
- Saral, Ahmet Hulki ve Tosun Saral. *Vatan Nasıl Kurtarıldı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1970.
- Saray, Mehmet. *Atatürk'ün Konuşma ve Yazışmalarında Ermeni Sorunu*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.
- “The 22 Days of Marash: Papers on The Defense of The City Against Turkish Forces Jan.-Feb., 1920”, *The Armenian Review*, 30, (Winter 1977-1978): 382-397.
- Toğuzata, Aslan. “Maraş Sokak Muharebeleri”, *Edik Dergisi*, (12 Şubat 1961): 7.
- Türk İstiklâl Harbi Güney Cephesi*. IV. Cilt. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1966.
- Ünalp, Rezzan F. “Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş'ın İtilaf Devletlerince İşgali ve Maraş Savunması”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 11 / 22, (Yaz 2018): 205-235.
- Sözlü Kaynak
- Sarıçiçek, Süleyman. Mustafa Çavuş'un oğlu. 86 yaşında, kasap. Görüşme tarihi ve yeri: 8 Temmuz 2016, Kahramanmaraş.

EKLER
EK 1

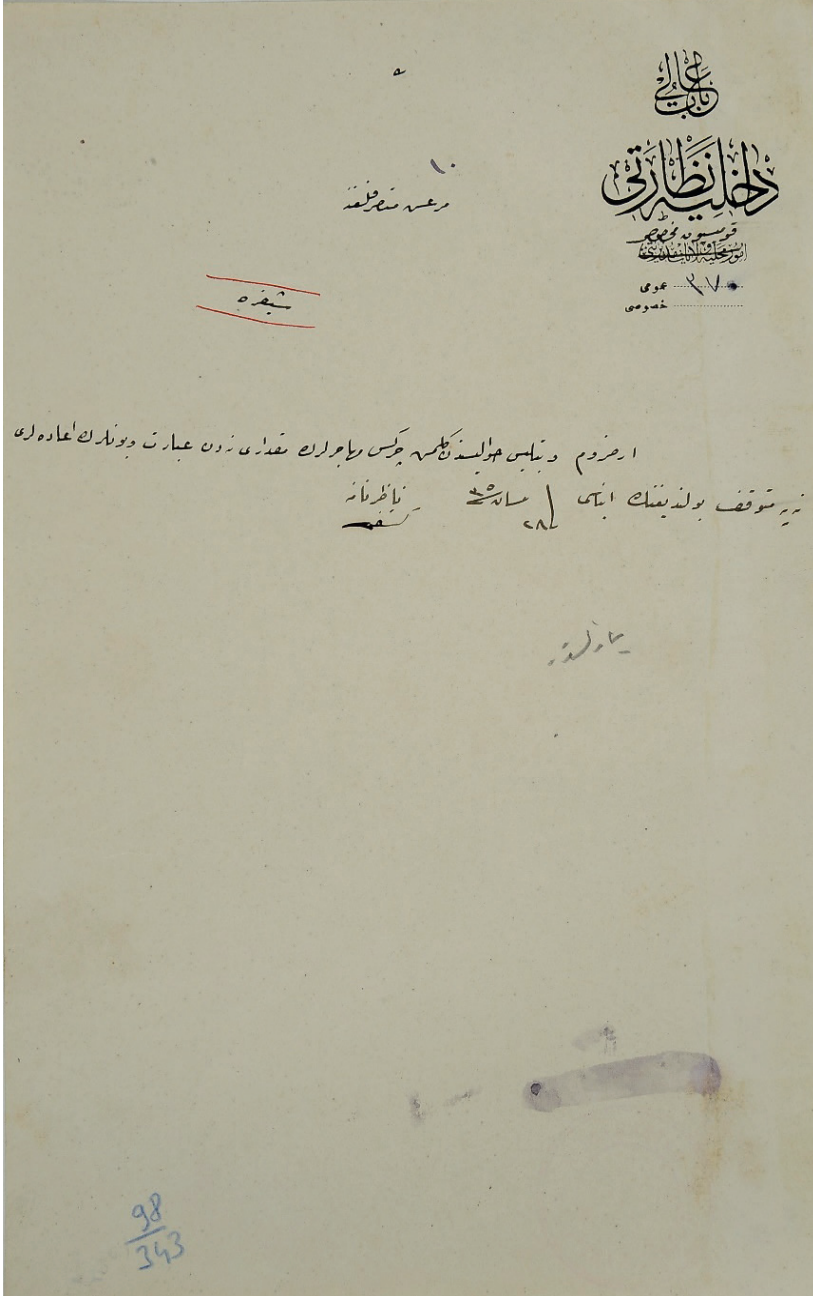
İşgalci güçlerin İttihat ve Terakki Kulübündeki belgeleri toplaması
(BOA. DH. ŞFR. 97/169 (1337 C 14).

EK 2

Müslümanlarla birlikte kalan Ermeni kadın ve kızlarının ailelerine teslim edilmesi (BOA. DH. ŞFR. 93/300 (1337 08 23)).

EK 4

Erzurum ve Bitlis'ten gelen Çerkez muhacirlerin geri gönderilmesi
(BOA. DH. ŞFR. 98/343 (1337 B 27).

EK 5

KÜNYE KAYIT BELGESİ
Millî Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğünde Bulunan K.Maraş Askerlik Şubesi Başkanlığının 6337 Nolu İhtiyat Defterinden Kayıtlı Çıkarılmıştır.

Kayıtlı No	316-317 (70)
Sıra No	3
Yaşadığı	Maraş
Kazası	1202
Mahallesi	Mağaralı
Adı	Mustafa
Baba Adı	Ali
Lakabı	Sarıçekoğullarından
Doğum Tarihi	1307
Hizmeti üzerine veya mukame olduğu	Tarime
İhtiyat	Alay 47, Tabur 3, Bölük 10
Tarifi Duhulu	---
Tarifi Terhiz	---
Notları	Piyade Çavuşu
Hukukî veya mücazalı	---
Sarıklı olarak olup	---
Özellik	---
İhtiyat ve ihtiyat hizmette mi	---
bulunmaktadır	---

Yükseklikleri
* Mesele : 17.11.1926 ile 20.05.1935 tarihleri arası şahsın yükseklikleri yapılmıştır.
* Dönüşü muayenesinde (sırttan, muayene) pedeni berberat, vaktinde bari, kardeşleri Vah, Hasan muayenesinde, ailesi devamlı marakeşinde olduğundan taahhüt meyluhumuz olduğu 26.11.1926

NOT : Şahsın "Duhulu" ve "Terhiz" yazılı değildir.

Yukarıdaki bilgiler defter kayıtlarının aynı olup, başka bir bilgi yazılı değildir.

Oğuz SAVAŞ
Devlet Memuru
Uzman

Ahmet KÜÇÜK
Devlet Memuru
Müdür Yrd Vek

ONAY
02 Haziran 2016
Ertuğrul ÖZTÜRK
Personel Şube
Arşiv Müdürü

KÜNYE KAYIT BELGESİ
Millî Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğünde Bulunan K.Maraş Askerlik Şubesi Başkanlığının 6910 Numaralı Kütük/Künye Defterinden Kaydı Çıkarılmıştır.

Sıra No	432-433 (29)
Sıra No	---
Viyahet	---
Kazası	---
Hane No	1202
Mahallesi	Mağaralı
Lakabı	Sarıçekoğullarından
Adı	Mustafa
Baba Adı	Ali
Doğum Tarihi	1307

Mülâhazat

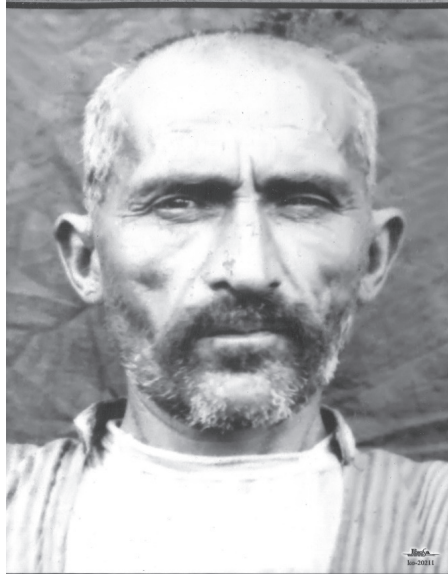
- * Merhum muayene edilerek K.2 Merkez Hastahane sertababetinin 27 Şubat 1337 tarih ve 641 numaralı raporuyla beş mah tecil terki ve K.2 sertababetinin 01 Mart 1337 tasdikıyla
- * Hıtamı : 01 Ağustos 1337 1324
- * Sıvki : 27 Ağustos 1337 müsefahıyla beraber müzaheret bölük kumandanlığına
- * Merhumun Dördüncü Ordu-yu Hümayun Sinop Alay 47, Tabur 3, Bölük 10 çavuşu olduğu ve yedinde Harbî Liyakat madalyası bulunduğu Yıldırım Ordular Grubu Kumandanı Müjir Liman Paşa'nın becerilerinden anlaşılmalıdır.
- * Alay 42, Tabur 3 ten firan 29 Mayıs 1338 tarih ve 24 numaralı jurnali şehitir.
- * Celbi : 07 Haziran 1338 1324
- * Celbi : 16 Kasım-ı Sani 1339 16 Ocak 1343
- * Celbi : 18.06.1339

Yukarıdaki bilgiler defter kayıtlarının aynı olup, başka bir bilgi yazılı değildir.

Oğuz SAVAŞ
Devlet Memuru
Uzman

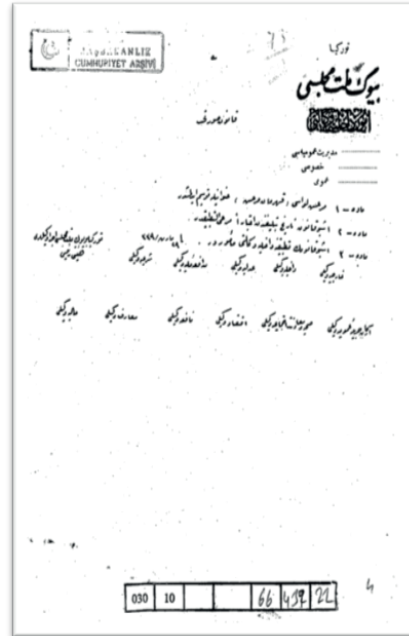
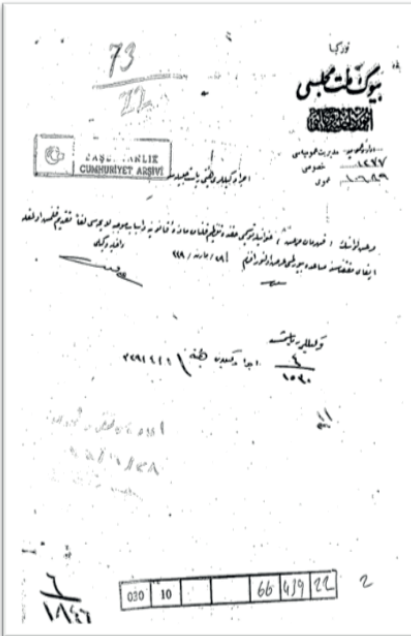
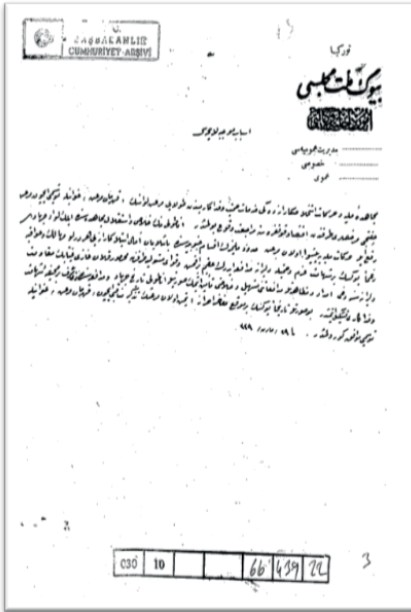
Ahmet KÜÇÜK
Devlet Memuru
Müdür Yrd Vek

ONAY
02 Haziran 2016
Ertuğrul ÖZTÜRK
Personel Şube
Arşiv Müdürü

Mustafa Çavuş ve askerlik belgeleri

EK 6

Maraş Şehrine 1923 yılında "Kahramanlık" Unvanı Verilmesi Hakkında Kanun Tasarısı (CA. 030.10.66.439.22).

Millî Mücadele Döneminde Dertli Gazetesi

Dertli Newspaper During the War of Independence

Fahri KILIÇ¹

ÖZ

Millî Mücadele sırasında kamuoyu yaratma ve halkı yönlendirmede basın önemli rol oynamıştır. Mustafa Kemal Paşa Millî Mücadelenin başından itibaren basına büyük önem vermiş, Kuvâ-yı Milliye hareketinin yanında yer alan bir basının oluşması için çaba sarf etmiştir. İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde çıkartılan Millî Mücadele yanlısı gazeteleri ilgi ile takip etmiş, yürüttüğü mücadeleyi kamuoyuna duyurmada bir araç olarak görmüştür. Millî Mücadele'nin ulusal ve uluslararası kamuoyu desteğinin sağlanmasında, halkın doğru bilgi edinmesinde Millî Mücadele yanlısı basın önemli bir işlevi yerine getirmiştir.

Millî Mücadele döneminde Anadolu basının en önemli örneklerinden birisi Bolu'da yayınlanan Dertli gazetesidir. Vilayet matbaasında çıkartılan gazete Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde yürütülen Millî Mücadele'nin Bolu'da sözcülüğünü yerine getirmiş, yayınları ile kamuoyunu aydınlatıp halkın bilinçlenmesini sağlamıştır. Gazete, 1919'dan 1928 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür. Gazetenin imtiyaz sahibi TBMM Bolu milletvekili İlyaszade Şükrü Bey'dir. Haftalık olarak çıkartılan gazetenin sorumlu yazı işleri müdürü dava vekili Ali Saib Beydir. Gazetede Millî Mücadele ve erken Cumhuriyet Dönemi ile ilgili yayınlara, Bolu ve çevresine ait siyasi, iktisadi ve kültürel konulara yer verilmiştir. Dertli Gazetesi tam koleksiyonu ile günümüze kadar muhafaza edilebilen Anadolu basınının seçkin örneklerinden birisini oluşturmaktadır.

Bu araştırmada Dertli Gazetesi'nin Hakkı Tarık Us Koleksiyonunda bulunan tüm sayıları gözden geçirilerek gazetede çıkan yazı ve haberler incelenerek gazetenin yazar kadrosu, yayın ilkeleri ve politikası hakkında veriler değerlendirilecektir. Doküman incelemeye dayalı olarak nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılacak çalışmada gazetede yer alan Millî Mücadele ile ilgili haber ve yazıların bölgede oluşturulan Kuvâ-yı Milliye'ye sağladığı destekele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Millî Mücadele, Basın, Dertli Gazetesi, Tunalı Hilmi, İlyaszade Şükrü

ABSTRACT

During the War of Independence the press played a great role in diverting and creating a public opinion. During the War of Independence, Mustafa Kemal Pasha prioritised the presence of the press and media, and performed great efforts to ensure its presence aside the Kuvâ-yı Milliye (National Forces). He followed pro-War of Independence press in İstanbul and various cities of Anatolia very closely, and saw them as a means to inform the public of the struggle that was taking place. Pro-War of Independence press in İstanbul and

*Sorumlu yazar/Corresponding author:

Fahri Kılıç (Doç. Dr.),
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi/Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü,
Bolu, Türkiye.
E-posta: kilic_f@ibu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0882-5811

Başvuru/Submitted: 08.09.2019

Revizyon Talebi/Revision Requested:
03.10.2019

Son Revizyon/Last Revision Received:
22.10.2019

Kabul/Accepted: 23.10.2019

Online Yayın/Published Online: 06.11.2019

Atf/Citation: Kılıç, Fahri. "Millî Mücadele Döneminde Dertli Gazetesi," *Türkiyat Mecmuası- Journal of Turkology*, 29, 'Millî Mücadele' Özel Sayısı (2019): 75-87.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.643691>

Anatolia became a crucial part in gaining the support of national and international actors, as well as playing a great role in fulfilling its duty by correctly informing the public.

One of the most important examples of the Anatolian press during the National Struggle Period was the Dertli newspaper in Bolu. The newspaper was published in the provincial printing house, and it informed and enlightened the public on the War of Independence led by Mustafa Kemal Atatürk as the provincial spokesperson. The newspaper was published between 1919 and 1925. The Publisher of the newspaper was known as Deputy of Bolu to the Turkish Grand National Assembly, İlyaszade Şükrü Bey. The editor-in-chief of the weekly newspaper was Ali Saib Bey. The newspaper published news on the War of Independence, the early stages of the Republic, as well as news on politics, business and culture in Bolu and its surrounding provinces. The Dertli Newspaper is one of the outstanding examples of the Anatolian press, which has been kept up to the present day with its full collection.

In this study, all the issues of the Dertli newspaper in the Hakkı Tarık Us Collection will be reviewed, and the articles and news in the newspaper will be examined, and the data on staff, publication principles and policy of the newspaper will be evaluated. The study will be conducted using a qualitative research method based on document review and the contribution of the news and articles related to the War of Independence, and its contribution to the National Forces.

Keywords: War of Independence, Press, Dertli Newspaper, Tunalı Hilmi, İlyazade Şükrü

EXTENDED ABSTRACT

The press supportive of the national struggle played a crucial role in informing people and seeking national and international support for the National Struggle. Mustafa Kamal Pasha aimed to continue the Struggle with the support of the press. In this period the newspapers Minber, İrade-i Milliye and Hakimiyet-i Milliye paved the way for the foundation of Anatolian News Agency and the Press General Directorate.

There was a visible increase in the number of Anatolian press supportive of the national struggle carried out under the leadership of Mustafa Kamal Pasha after the Greek occupation of İzmir. These newspapers, published with great devotion, became the announcers for the national struggle rising as a result of the unfair occupation of Anatolia by the Allied Powers. The newspapers were published notwithstanding big difficulties financially and technically, but published only 200-600 pieces. Generally, most of them were colourless two pages without pictures, only with one sheet. Those published two-three times a week were four pages.

We must appreciate the effort and determination of those newspapers that supported the national struggle despite material and nonmaterial difficulties, sought ways for the liberation of the nation and the land, and tried hard to raise the awareness of the people. One of those newspapers which were published in line with national profits despite censor and oppression by the Allied Powers and the collaborator Damat Ferit Pasha Government, was the newspaper Dertli, published in Bolu. The newspaper published in the Bolu Provincial Press acted as spokesperson in the region for the National Struggle, and raised awareness among the people with its issues, including local news, the newspaper usually conveyed the National Struggle themed news and developments in the national and international press. The paper had the goal to inform its readers on fields like education, health, history and religion, as well as citing national and international political issues. It was generally published as one sheet,

two pages, and the upper part of the first page included a logo of Dertli, the grant holder, managing director, printing house, editorial room, year, issue, sales, subscription info and advert fares. The newspaper was published from 1919 until 1928. The grant holder of the newspaper was İlyaszade Şükrü Bey, Member of Parliament for Bolu. The newspaper was published weekly, and the editor in chief was attorney Ali Saib Bey, while the contributors included names such as Tunalı Hilmi Bey. It included publishing about the National Struggle and the Republican Period, as well as political, financial and cultural issues in Bolu, and the environment. The people of Bolu supported the Struggle and held aid campaigns with all efforts as in all of Anatolia. The amounts collected via these campaigns were released to the public in detail in the relevant issues. Each victory in the National Struggle was announced to the readers with great joy in every issue. The celebrations in the city, as a result of those good news, were also included in the newspaper. The headlines in the newspaper were Mustafa Kamal Pasha, parliamentary elections, the Independence Court, the Damat Ferit Pasha Government, Sultan Vahdettin, Turkish-Greek War, election rallies held in Bolu during the National Struggle, aid campaigns in Bolu during the National Struggle, the Paris Conference, the sultanate, the caliphate, the Treaty of Lausanne, practices of forestry, industry, prosperity and education in Bolu, and the Malta memoirs of Mehmet Akif Bey. Analysing the editorials, articles highlighting social unity, political and financial development catch our attention. Articles generally had a fluent language use and included comments on the National Struggle. Besides, there were periodical writings on political developments, education, prosperity and economy. Because of the political and social circumstances Mustafa Kamal wrote often on love of the country, nation, and flag, not submitting to the enemy, giving one's own, being determined and anti-Greek. The newspaper Dertli is an outstanding example of Anatolian press that has been kept until today as a whole collection. Thus, the newspaper is a fundamental source for the history of the National Struggle.

In this work, all issues of the newspaper Dertli based in the Hakkı Tarık Us Library will be scanned, writings and news will be analysed, and the editorial staff, publishing principal and policy will be evaluated. A qualitative research method based on document analysis will be used. We will discuss Contribution of the Struggle-related news and writings of the Turkish Revolutionaries formed in the region.

1. Giriş

Millî Mücadele sırasında kamuoyu yaratma ve halkı yönlendirmede basının önemli rolü olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele boyunca millî bir basın oluşmasına çalışmış ve Millî Mücadele’yi basından aldığı güçle sürdürmeyi amaç edinmiştir. Minber, İrade-i Milliye, Hakimiyet-i Milliye gazeteleri Anadolu Ajansı ve Matbuat Umum Müdürlüğü’nün kurulmasına öncülük etmiştir.

Dönemin basını, Anadolu’da ve İstanbul’da Millî Mücadele yanlısı ve karşıtı olarak iki farklı yayın politikası izlemiştir.¹ İstanbul basınında Millî Mücadele’den yana olan gazetelerden bazıları Tasvir-i Efkâr, Vakit, İkdâm, Zaman, Akşam, Tercüman, İstiklâl, İleri, Yenigün ve Minber’dir.² İstanbul basını içinde Millî Mücadele yanlısı gazetelerin yazı kadrosunda dönemin ünlü gazetecilerinden Cenap Şahabettin, Ruşen Eşref (Ünaydın), Abdülhak Hamid (Tarhan), Yahya Kemal (Beyatlı), Süleyman Nazif gibi isimler yer almıştır.

İtilaf Devletlerinin baskısıyla İstanbul Hükümeti, Millî Mücadele yanlısı İstanbul basınına ağır bir sansür uygulamıştır. Millî Mücadele ile ilgili olumlu haberler kısıtlanmış, Mustafa Kemal Paşa’nın, resminin basılması, adının yanında “Paşa” unvanının yazılması yasaklanmıştır. Bu engellemeler nedeniyle, zaman zaman gazete sayfaları boş sütunlar halinde çıkmıştır. Hiçbir İstanbul gazetesi, Erzurum Kongresi’nden söz edememiş, Sivas Kongresi kararlarına yer verememiştir. Gazetelerin üzerinde ağır baskıların olduğu bu dönemde yine de Tasvir-i Efkâr, İkdâm, Akşam gibi gazeteler sansürlenmiş sayılarıyla da olsa Anadolu harekâtı ve Mustafa Kemal Paşa’dan söz etmekten, Millî Mücadele’ye ait haberleri yayımlamaktan geri kalmamışlardır.³

İstanbul’da Millî Mücadele yanlısı gazetelerin yanı sıra İstanbul Hükümetinin ve İngilizlerin desteklediği Millî Mücadele’ye karşı çıkan gazeteler de yayımlanmıştır. Millî Mücadele’ye karşı olan bu İstanbul gazetelerinden bazıları ise Alemdar, İrşad, Akşam, İstanbul, Peyam-ı Sabah, Serbesti gazeteleri ve Ümit dergisidir. Bu gazetelerin yazarları arasında Millî Mücadele karşıtı yazılarıyla Refî Cevat (Ulunay), Refik Halid (Karay), Ali Kemal gibi dönemin tanınmış yazarları yer almıştır.⁴

Mustafa Kemal Paşa ve onun öncülüğünde yürütülen Millî Mücadele’yi destekleyen hatırı sayılır sayıda bir Anadolu basını bulunmaktadır. Özellikle Millî Mücadele’yi destekleyen Anadolu basınına sayısında İzmir’in Yunan işgaline uğramasından sonra gözle görülür bir artış olmuştur. İtilaf Devletlerinin Anadolu’daki haksız işgalleri sonucunda doğmaya başlayan ulusal direncin sözcülüğünü Anadolu’nun birçok şehrinde fedakârlıklarla çıkartılan bu gazeteler yapmıştır. Millî Mücadele’yi destekleyen Anadolu basını arasında

1 Yücel Özkaya, “Millî Mücadele’de Anadolu Ajansı’nın Kuruluşu ve Faaliyetine Ait Bazı Belgeler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2, (1985), 589-590.

2 Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, (İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1992), 19.

3 Hülya Baykal, “Millî Mücadele’de Basın”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 4/11, (1988), 471-479.

4 İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı’nda Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921) Türkiye İle İlgili Dış Haberler ve Bunların İç Basındaki Tepkileri*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayını, 1981), 3-13.

yer alan bazı gazeteler, İzmir’de “Hukûk-ı Beşer”, Sivas’ta “İrâde-i Milliye”, Ankara’da “Hâkimiyet-i Milliye”, önce İstanbul’da sonra Ankara’da “Yeni Gün”, önce Eskişehir’de “Yeni Dünya”, sonra Ankara’da “Seyyâre-i Yeni Dünya” önce Afyon, sonra Konya, daha sonra da Ankara’da “Öğüt”, Balıkesir’de “Ses”, “Doğru Söz” ve “İzmir’e Doğru”; Adana’da “Adana” ve “Yeni Adana”; Kastamonu’da “Açıksöz”; Konya’da “Babalık” ve “Nasihat”; Erzurum’da “Albayrak” ve “Varlık”; Amasya’da “Emel”, “Hakikat” ve “Hadâse”; Edirne’de “Ahali”, “Trakya” ve “Yeni Edirne”; Trabzon’da “İstikbâl”; Giresun’da “Işık”, “Gedikkaya” ve “Yeni Giresun”; Samsun’da “Ahali”; Antalya’da “Anadolu”; İzmir’de “Sadâ-i Hak” ve “Anadolu”; Nazilli’de “Aydın İli”; Bursa’da “Ertuğrul”, “Hüdâvendigâr”, “Kardaş” ve “Arkadaş”; Eskişehir’de “Ahrar”; Kayseri’de “Adana’ya Doğru”, “Erciyes”, “Misâk-ı Millî” ve “Kayseri”; Ordu’da “Güneş”, “Ses” ve “Ordu Bucak”; Samsun’da “Aksisedâ” ve “Ahali”; Artvin’de “Yeşil Yuva”; Elazığ’da “Satvet-i Milliye”; Maraş’ta “Amâl-i Milliye”; Bolu’da ve “Türkoğlu”, “Dertli”dir.⁵

İstanbul Hükümetinin ve İşgal güçleri tarafından desteklenen Millî Mücadele karşıtı Anadolu basını arasında yer alan bazı gazeteler ise Trabzon’da “Selâmet”, Balıkesir’de “İrşâd”, Adana’da “Ferdâ”, Kastamonu’da “Zafer”, İzmir’de “Köylü”, “Şark”, “Müsâvât” ve “İslâhât”, Edirne’de “Teemmin”, Bandırma’da “Adalet”, Bursa’da “Bursa” ve “Mücâhede”dir.

Millî Mücadele döneminde Anadolu’daki gazeteler, ekonomik ve teknik açıdan büyük zorluklarla yayımlanmış; ancak 200-600 adet basılabilmıştır. Gazetelerin çoğu renksiz ve resimsiz iki sayfa, tek yapraktır. Haftada iki-üç gün çıkanlar ancak dört sayfadır. Bu gazetelerin haberleri okuyucularına aktarış, biçimleri, sütun sayıları hemen hemen aynıdır. Başyazarları bellidir ancak kesin yazar kadroları yoktur. Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Mehmet Akif (Ersoy), Reşat Nuri (Güntekin) gibi dönemin bazı ünlü yazarları Anadolu’da yayın yapan bu gazetelere zaman zaman yazılarıyla destek olmuşlardır. Millî Mücadele döneminin gazeteleri genellikle konusu vatan sevgisi olan lirik tarz ve üslupta şiirler yayımlamışlardır.⁶

Millî Mücadele Dönemi’nde özellikle maddî ve manevî sıkıntılara rağmen direniş destekleyen, vatan ve milletin kurtuluşu için yol arayan, halkı bilinçlendirmeye çalışan Anadolu basınının gayret ve azmi takdire şayandır. Bu dönemde zorluklar içinde, milletin çıkarları doğrultusunda yayın yapan gazetelerden biri de Bolu’da çıkmış olan Dertli Gazetesidir.⁷

a) Bolu’da Yerel Basının Ortaya Çıkışı

Teşkil-i Vilayet Nizamnamesi’nin 8 Ekim 1864 tarihinde ilan edilmesinden sonra ilk defa Tuna Vilayetinde bir vilayet matbaası kurulmuş ve vilayet adına bir gazetenin çıkarılması kararlaştırılmıştır. Daha sonra özellikle 1866 tarihinden itibaren başka vilayetler de kendi matbaalarını kurup, gazetelerini çıkarmaya başlamışlardır. XX. yüzyılın başında sayısı

5 İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, 361-362.

6 Bahir Selçuk, “Millî Mücadele’nin Elazığ’dan Yükselen Sesi Satvet-i Milliye’nin Edebi Yönü Üzerine”, *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2, 2018), 1026-1028.

7 Atilla Girgin, *Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik*, İnkılap Yayınevi, (İstanbul: 2001), 110-111.

otuzu bulan vilayet matbaaları aynı zamanda dergi ve gazeteler için basımevi görevini üstlenmişlerdir. Böylece taşra/yerel dergi sayısında büyük bir artış meydana gelmiştir. Tanzimat Dönemi yerel basını ve vilayet matbaaları merkezin taşıyıcı idare etmesinde önemli araç haline gelmiştir.⁸ Bu da vilayetlere dergilerin girmesini, bölgesel dergiciliğin doğmasını ve bu dergilerin ışığında bir kamuoyunun oluşmasını sağlamıştır

Vilayet matbaalarının bir örneği de 1913 yılında Bolu'da kurulmuştur. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bolu Vilayet Matbaası açıldıktan sonra Vilayet Gazetesi'nin yanı sıra, salname, haber bültenleri, resmî bildiri ve duyurular ile sanat ve edebiyat içerikli dergi ve gazeteler çıkarılmaya başlanmıştır. Bu dönemde (1913) Mithat Kemal Bey tarafından Ferda; Hacı Ağâh, İsmail Cemil, Âdem Zeki, Mehmet Cemil beyler tarafından da (1916) Kardeş isimli dergiler çıkarılmıştır. Millî Mücadele ve erken Cumhuriyet Döneminde ise Dertli, Türkoğlu, Kürsü-i Millet, Gamlı, Duygu Yurdu, Yeni Yol, Millî Gaye Altın Yaprak ve Yeşil Yaprak gibi dergi ve gazeteler yayımlanmıştır. Bu yayınlardan sonra Bolu'da ciddi bir süreli yayın geleneği başlamış, Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar süregelmiştir.

b) Dertli Gazetesi

Millî Mücadele Döneminde Bolu'da yayımlanan Dertli Gazetesi'nin imtiyaz sahibi İlyazade Şükrü, Mesul Müdürü Dava Vekili Ali Saib ve Baş Yazarı, Dr. Şerafettin Abdurrahman Bey'dir. Bolu Vilayet Matbaası'nda basımı yapılan Dertli Gazetesi; 1. ve 8. sayılar arasında; Cumartesi günleri, 9. sayıdan 66. sayıya kadar; Pazartesi günleri yayımlanmıştır. Gazete, 67. ve 78. sayılar arasında; haftada iki gün (Pazar ve Salı) yayımlanmış, 79. sayıdan, 175. sayıya kadar haftada bir gün (Salı) yayımlanmıştır. Dertli Gazetesi'nin satış fiyatı; 1. ve 8. sayılar arasında, 2(iki) kuruş, 9. ve 175. sayılar arasında 100 para, sayfa sayısının artırıldığı günlerde de 4 (dört) veya 5(beş) kuruşa⁹ satılmıştır. Gazete 1919 yılından 1928 yılına kadar düzenli olarak yayımlanmış genellikle siyasi, mizahi ve edebi konulara yer vermiştir.

Gazetenin Cumhuriyet'in ilanından sonra logosu ve mesul müdürü değişmiştir. Gazetenin yeni mesul müdürlüğüne Yağlıoğlu Ahmet Reşat Bey'in göreve gelmesiyle de yeni başlığın yanında siyasi, ilmi mizahi, Cumhuriyetçi ve halkçı bir Türk gazetesidir¹⁰ ibaresi yer almıştır.

İsmi Bolulu ünlü şair Dertliden alan aynı zamanda Türk Milletinin içinde bulunduğu durumu ifade eden Dertli, Millî Mücadele yanlısı bir yayın politikası izlemiştir. Tevriye sanatı kullanılarak ismi belirlenen Dertli Gazetesi Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin de sözcülüğünü yapmış, sık sık Mustafa Kemal Paşa ve millî kuvvetlerin cephelerdeki başarılarını okuyucularına aktarmıştır. Gazetenin zaman zaman ortaya çıkan mali sorunları ise sahibi Mehmet Şükrü Bey tarafından karşılanarak yayım hayatı sürdürülmüştür.¹¹

8 Bülent Varlık, "Yerel Basının Öncüsü: Vilayet Gazeteleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.1, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 99-...

9 Celal Yılmaz, *Millî Mücadele'de Dertli Gazetesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi 1991), 4.

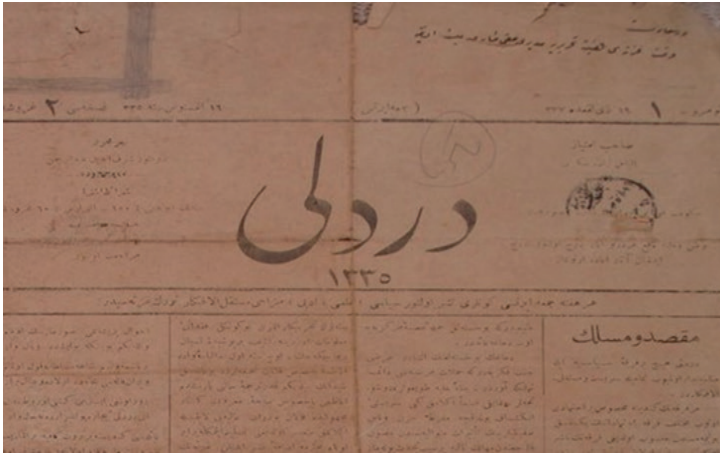
10 *Dertli Gazetesi*, 6 Ağustos 1928.

11 Serap Üstünel Gül, *TBMM Bolu Mebusu Mehmet Şükrü Gülez (1920-1939)*, (Bolu: Bamer Yayınları, 2015), 8-12.

c) Dertli Gazetesinin Yayın İlkeleri

Dertli Gazetesi'nin 16 Ağustos 1919 tarihinde yayımlanan ilk sayısında; Dertli başlığı altında; Her hafta Cumartesi günleri neşrolunur; siyasi, ilmî, edebî, mizahi, müstakil, elefkar Türk gazetesidir ifadesi yazılıdır. Yine bu ilk sayıda; Maksat ve Meslek başlığı altında gazetenin amaç ve ilkeleri belirtilmektedir: Dertli, hiçbir fırka-i siyasiye ile münasebettar olmayıp, tamamıyla serbest ve müstakil elefkardır. Bütün gayemiz hak ve hakikati takip ve izhar ile milleti tadyip ve irşad etmektir. Hak ve hakikat ne kadar acı olsa da, tatlıdır. Millet hakikati anlayıp hak verdikçe daima bir sükûnet ve itidalin muti bir lisanı olur. Her türlü ihtirasattan menafî hasiseyi maddiye ve maneviyeden azade olan mesaimizdeki emel-i yegânemiz, hak ve hakikatten ayrılmayarak bir niyeti menafî mülk ve millete çalıştığımız görüldükçe, sığınacağımız saye-i teveccühattan mahrum bırakılmamaklığımızdır.¹² İfadesine yer vermiştir.

Millî Mücadele Döneminde Bolu'da yayımlanan Dertli, izlediği yayın politikası ile Bolu'da Kuvâ-yı Millîye lehine kamuoyu oluşturmayı amaç edinmiştir. Gazete, yerel haberlere yer vermekle birlikte, genelde ulusal ve uluslararası basın ajanslarında yer alan Millî Mücadele odaklı haberler ve gelişmeleri de okuyucularına aktarmıştır.¹³ Genellikle tek yaprak iki sayfa olan gazetenin ilk sayfasının en üst kısmında dertli yazan logosu imtiyaz sahibi, mesul müdürü, basıldığı matbaa, idarehanesi, yıl, sayı, satış, abonelik bilgileri ve ilan tarifeleri bulunmaktadır.

Resim 1

Dertli Gazetesi Millî Mücadele döneminde Damat Ferit Paşa Hükümetinin uygulamalarına karşı izlediği yayın politikası nedeniyle yayınlarına bir süre ara vermek zorunda kalmıştır.

12 Dertli Gazetesi, 16 Ağustos 1919.

13 Dertli Gazetesi, 16 Ağustos.1919.

Gazetenin 25 Nisan 1921 tarihli 56. sayısında çıkan yazıda “...Ah güzel İstanbulumuzun sefil sakinleri!.. Silkinin ki üstünüzdeki alçaklık tozları uçup gitsin. Silkinin ve ölmeye hazır olduğunuzu herkese belli edin. Bu büyük kapışmada sizin de payınız bulunsun”...¹⁴ Yazısı üzerine sansür kurulu tarafından geçici bir süre gazete kapatılmıştır.

d) Mehmet Şükrü (Güleç) Bey

Dertli Gazetesinin sahibi Mehmet Şükrü Bey, 1869 yılında Bolu’da dünyaya gelmiştir. Babası İlyaszâde Hacı Emin Efendi, annesi Sıddıka Hanım’dır. İlk ve ortaöğrenimini Bolu Rüşdiye Mektebinde tamamlamıştır. Bolu Bidâyet Mahkemesi Kaleminde 1883 yılında memuriyete başlamış ardından da 1885’te Mudurnu Mahkemesi 2.

Kâtipliği, 1889’da Bolu Bidâyet Mahkemesi Zâbit Kâtipliği’ne atanmış, 1909’da Bolu Bidâyet Mahkemesi Başkâtip Yardımcısı, 1911’de Başkâtip olmuştur. Memuriyetinin yanı sıra dava vekilliği ve ticaretle uğraşan Mehmet Şükrü Bey siyasete de ilgi göstermiştir. Bu dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne üye olup, cemiyetin Bolu şubesi riyasetinde idare heyeti azalığına seçilmiştir.¹⁵ Mondros Mütarekesi’nin ardından da İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin kapatılmasıyla yerine açılan Teceddüt Fırkası’nın Bolu şubesi riyasetine Mehmet Şükrü Bey üstlenmiştir.

Mehmet Şükrü Bey, Sivas Kongresi’nin toplanmasından sonra Millî Mücadele’ye iştirak ederek Bolu Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti’nde görev almıştır. TBMM’nin 1. dönemi için yapılan seçimde Bolu Mebûsu olarak seçilmiştir. Bu sırada Bolu ve çevresinde bir ayaklanmanın baş göstermesi üzerine Mustafa Kemal Paşa’nın direktifleriyle oluşturulan Heyet-i Nâsiha üyeliğine seçilmiştir. Ancak Gerede’de asilerin eline düşen Mehmet Şükrü Bey ve Heyet-i Nâsiha’nın diğer üyeleri ile birlikte millî kuvvetlerin isyanı bastırması sonucunda kurtulabilmişlerdir. Yaklaşık iki ay süren esaretten sonra Meclis’teki görevine tekrar dönen Mehmet Şükrü Bey Adalet, Bütçe, Mali Kanunlar, Tapu-Kadastro ve İktisat Komisyonlarında görev yapmıştır. TBMM 2. dönem için 11 Ağustos 1923’te yapılan seçimlerde yeniden Bolu Mebûsu seçilen Mehmet Şükrü Bey, Bu dönemde İktisat, Umûr-ı Tasarrufiye, Nizâmname-i Dâhili, Ziraat, Kadastro ve Divân-ı Muhasebât Komisyonlarında bulunmuştur. Mehmet Şükrü Bey, TBMM 3. Dönemi için 1 Kasım 1927’de yapılan seçimde tekrar Bolu Mebusu seçilmiştir. Bu dönemde de Tarım Komisyonunda çalışmıştır. TBMM’nin 4. dönem için 4 Mayıs 1931’de yapılan seçimde tekrar milletvekili seçilen Mehmet Şükrü Bey, bu dönemde de İktisat Komisyonu’nda bulunmuştur. TBMM’nin 5. Döneminde bir kez daha Bolu’dan Mebûs seçilerek 1 Mart 1935’te Meclis’e girmiştir. Dönem boyunca Ziraat Encümeni üyeliği ve Orman Kanunu Muvakkat Encümeni’nde¹⁶ görev almıştır.

Mehmet Şükrü Bey, Bolu bölgesindeki ayaklanmaları bastırmak konusundaki başarılı ve fedakârca hizmeti sırasında 9 yerinden yaralanmış olması nedeniyle 20 Nisan 1925 tarih

14 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, (CBA) İ..DUİT/17- 87.

15 TBMM ATHKÖ, Sicil No:64.

16 İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM V. Dönem, (1935-1939)*, C.2, (Ankara: 2001), 119.

ve 131 sayılı Meclis kararıyla Kırmızı-Yeşil şeritli İstiklâl Madalyası ile taltif edilmiştir.¹⁷ Mehmet Şükrü Bey 1920 yılında, Bolu milletvekili olarak Meclis'e girmiş ve bu görevi kesintisiz olarak, beş dönem, 1939 yılına kadar devam ettirmiştir. Mehmet Şükrü Bey 1950 yılında vefat etmiştir.¹⁸

f) Dertli Gazetesinde Yayımlanan Yazıların (Makalelerin) Özellikleri

Dertlinin Gazetesinin en büyük özelliği dönem basını gibi, Millî Mücadele'ye destek olmak, halkı bilinçlendirmek, bilgilendirmek amacıyla yazılar ve haberler yayımlamak olmuştur. Ayrıca şehrin ve şehir halkının sorunlarını sütunlarına taşımış, okuyucularını yaşadıkları yerle ilgili konularda aydınlatmaya çalışmıştır. Gazete, uluslararası ve ulusal siyasi konuları halka aktarmaya çalışmasının yanı sıra eğitim, sağlık, tarih, din gibi alanlarda da okuyucularına bilgi vermeyi amaç edinmiştir.

Gazetede siyasi ve tarihî özellikteki başyazılar, şiirler ve edebî yazılar, duyuru ve haberlerden, oluşan bir içeriğin var olduğu görülmektedir. Dertli Gazetesinin başyazıları genel olarak bilgilendirme amaçlı siyasi, tarihî özelliktedir. Bunun yanında ön ve arka sayfalarda öğretici yanı ağır basan yazılar da yer almaktadır.

Gazetenin başyazıları incelendiğinde toplumsal dayanışmayı siyasi ve ekonomik gelişmeyi ön plana çıkartan yazılar dikkat çekmektedir. Makalelerde genellikle akıcı bir dil kullanmış Millî Mücadele konulu yorumlara yer verilmiştir. Bunun yanı sıra dönemsel olarak ortaya çıkan siyasi politik gelişmeler, eğitim, bayındırlık ve iktisadi gibi alanlarda yazılar yazılmıştır.

Dertli Gazetesinde yayımlanan yazıları şu başlıklar çerçevesinde tasniflemek mümkündür: Mustafa Kemal Paşa ve TBMM ile ilgili yazılar, I. TBMM için yapılan seçimler ile ilgili yazı ve haberler, İstiklal Mahkemesi ile ilgili yazılar, İstanbul Hükümeti, Damat Ferit Paşa, Sultan Vahdettin ile ilgili yazılar, Türk-Yunan Savaşı ile ilgili yazılar, Millî Mücadele sırasında Bolu'da yapılan mitingler, kutlamalar, toplanan yardımlarla ilgili yazı ve haberler, Paris Konferansı ile ilgili yazılar, Saltanatın ve Halifeliğin kaldırılması ile ilgili yazılar, Lozan Konferansı ile ilgili yazılar, Bolu'da ormancılık ile ilgili yazı ve haberler, sanayileşme ve iktisadi konularla ilgili yazı ve haberler, bayındırlık ile ilgili yazı ve haberler, Eğitim uygulamaları¹⁹ ile ilgili yazı ve haberler yer almaktadır.

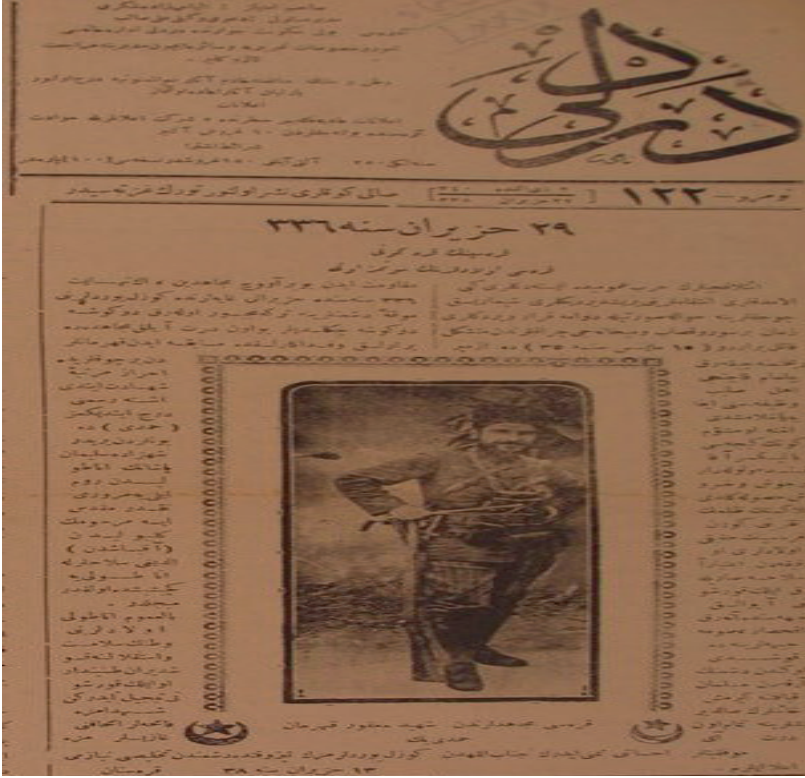
Gazetede dikkat çekici bir yazı dizisi ise Mithat Akif Bey'in Malta hatıralarıdır. Beş ayrı sayıda yayımlanan hatıralar gazetenin Millî Mücadele tarihi araştırmaları için temel bir kaynak olma özelliğini oluşturmaktadır. Gazetenin yazarları arasında Cumhuriyetin kurucu kadrolarının arasında önemli bir yere sahip olan ve aynı zamanda Bolu Milletvekili olarak I.

17 Erol Evcin, *Birinci Dünya Savaşı'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Bolu ve Çevresi (Olaylar ve İz Birakanlar)*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2013), 664-666.

18 Üstünel Gül, *TBMM Bolu Mebusu Mehmet Şükrü Gülez (1920-1939)*, 46-69.

19 Yılmaz, *Millî Mücadele'de Dertli Gazetesi*, 4.

TBMM’de görev yapan Tunalı Hilmi Bey’in de “Kurtuluş İmcesi”²⁰ başlığı ile yayımlanmış makaleleri bulunmaktadır.

Resim 2

Gazete ilerleyen yıllarda logosunda değişikliğe gitmiştir. Gazetenin resimli olarak nadir basılan sayısında Karesi muharebelerinde şehit düşen Hamdi Bey ile ilgili haber görülmektedir.²¹

g) Dertli Gazetesinde Millî Mücadele İle İlgili Haber Örnekleri

Dertli Gazetesinde Millî Mücadele döneminin en önemli gelişmeleri günü gününe aktarılmış Kuvâ-yı Milliye lehine bir kamuoyunun oluşması için çaba sarf edilmiştir. Öncelikle Batı Cephesinde Yunanlılara karşı elde edilen başarılar okuyuculara bütün detayları ile aktarılmıştır. Bu örneklerden oluşan pek çok haber gazetenin hemen her nüshasında yer almaktadır. Ayrıca Millî Mücadeleye kamuoyu desteğini sağlamak amacıyla bir yayın politikası izlenmiştir. Örneğin Bolu Müdafaa-ı Vatan Gazi Kadınlar Cemiyeti üyesi

20 Zekai Konrpa, *Bolu Tarihi*, (Bolu: Vilayet Matbaası, 1960), 630-633.

21 *Dertli Gazetesi*, 29 Haziran 1936.

Bolu kadınlarının erkeklere hitaben yazdığı dilekçe Bolu mutasarrıflığı vasıtasıyla telgrafla Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına da iletilmiştir. Bu dilekçe ile erkekleri ülkenin kurtuluşu için harekete geçirmeyi amaçlayan kadınlar gerekirse cepheye gideceklerini ifade etmişlerdir. Kadınların bu hareketine dikkatleri çekmek isteyen Dertli Gazetesi “*Erkeklerimiz Okusun ve Utansın*” başlığı altında bu dilekçeyi “*Gazi Kadınlar Cemiyeti tarafından makam-ı mutasarrıfıyeye takdim edilen arzıyı gözlerimiz yaşararak bervech-i ati derc ediyoruz.*”²² sözleriyle aynen yayınladığını belirtmiştir.

Kadınların bu teşebbüsü sadece Bolu kamuoyuna duyurulmamıştır. “*İstilaya Karşı Kadınlarımız Ne Diyorlar?*” başlığıyla Ankara’da yayınlanan 23 Temmuz 1920 tarihli Hâkimiyet-i Milliye ve “*Bolu Kadınlarının Erkeklere Hitabı*” başlığıyla Kastamonu’da çıkan 26 Temmuz 1920 tarihli Açıklama²³ gibi gazetelerde de yer almıştır.

Millî Mücadele Döneminde Bolu’da yapılan yardım kampanyalarına da Dertli Gazetesi öncülük etmiştir. Örneğin Bolu Hilal-i Ahmer Hanımlar Şubasının başlattığı yardım faaliyetlerine destek verilmesi yönünde haberler yapılmıştır. Millî Mücadeleye yardım toplamak amacıyla Bolu Hilal-i Ahmer Hanımlar Şubasının 10 Şubat 1921 Perşembe günü Anamektebi salonunda şehitler için düzenlenen tören okuyucularına duyurulmuştur. Törende Kuvâ-yı Milliye’nin amacı, kadınların vatanperverliği hakkında uzun bir açıklamada bulunulmuştur. Öğrenciler de marşlar söylenmiş, şiirler okumuştur. Programın heyecanıyla kadınlar adeta birbirleriyle yarışırca hemen yardım kampanyasına katılmışlardır. Başkan İnyet Hanım’ın yaptığı 800 liralık yardımdan başlayarak çoğunluğu asker ve sivil bürokratların eşleri yardımda bulunmuşlardır.²⁴ Cemiyetin ilk toplantısında 15.800 kuruş bağış toplanmıştır.²⁵ Dertli Gazetesi halka örnek oluşturması düşüncesiyle yardımda bulunan kadınların ismini ve verdiği para miktarlarını uzunca bir liste halinde şekilde yayımlamıştır.

2. Sonuç

Millî Mücadele Dönemi Anadolu basınının önemli temsilcilerinden olan Dertli Gazetesi, Millî Mücadele’ye destek olmak ve bu çerçevede halkı bilgilendirmek gayesiyle ortaya çıkmış, bunun yanında okuyucularını şehir, ülke ve dünya ölçeğindeki önemli olaylardan da haberdar etmiştir. Siyasi ve tarihî özellikteki yazılar, edebî metinler, güncel haberler, eğitim uygulamaları, ilanlar duyurular gazetenin içeriğini oluşturmuştur.

Bu yönüyle Dertli, sadece tarihî, siyasî ve sosyal yazılar neşreden bir gazete olmamış, her yönüyle okuyucusunu aydınlatmaya çalışan bir yayın politikası izlemiş; mali ve teknik

22 *Dertli Gazetesi*, 19 Temmuz 1920.

23 Nuray Özdemir, “Millî Mücadelede Kadın Desteği: Bolu Müdafaa-ı Vatan Cemiyeti”, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, (2011), 50-61.

24 Nuray Özdemir, “Millî Mücadele Döneminde Bolu Hilal-i Ahmer Cemiyeti”, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, (2012), 83-106.

25 *Dertli Gazetesi*, 14 Mart 1337.

sıkıntılara rağmen yayımlanmaya devam etmiştir. Siyasi, ilmî, edebî, tarihî, dinî pek çok konuda yazılar yayımlamıştır.

Millî Mücadele'nin verildiği bir dönemde yayın yapmış olan Dertli, dönemin siyasi ve sosyal şartlarından dolayı Mustafa Kemal, vatan, millet ve bayrak sevgisi, düşmana boyun eğmeme, gayret gösterme, azimli olma, Yunan karşıtlığı gibi konuları sıkça işlemiştir.

Mehmet Şükrü Bey, Millî Mücadele'nin hemen başında yayımlaya başladığı gazetesinde İtilaf Devletlerinin Anadolu işgalini gerçekleştirmek için yapmaya çalıştıkları siyasî ve askerî manevralarını sıkça dile getirmiştir.

Millî Mücadele'de elde edilen askerî zaferler gazetenin her sayısında büyük bir sevinçle okuyucularına duyurulmuştur. Bu haberler sonucunda şehirde oluşan kutlama törenleri de yine okuyuculara haber olarak sunulmuştur.

Şehir halkı bütün Anadolu'da olduğu gibi tüm imkânlarıyla Millî Mücadele'ye destek vermiş yardım kampanyaları düzenlemiştir. Bu kampanyalarda elde edilen yardım tutarları gazetenin ilgili sayılarında ayrıntılarıyla kamuoyuna duyurulmuştur.

Boluluların oluşturduğu yardım heyetinin cepheye kadar gidip kendi elleriyle teslim ettikleri yardımlar gazetede yayımlanmıştır. Ayrıca Hilal-i Ahmer Cemiyeti için düzenlenen yardım kampanyaları ile şehirde görev yapan tüm memurların ordunun ihtiyacı için maaşlarının yüzde yirmisini bağışlamaları haber olarak verilmiştir.

İstiklal mahkemelerinde yargılananların ve aldıkları cezaların neler olduğu gazete sütunlarında okuyucuya aktararak vatan hainliği olarak adlandırılan suçların özellikle askerden kaçmaların önlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca bölgede baş gösteren Kuvâ-yı Milliye aleyhtarlığının da önünün alınması için çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Gazetede İngilizlerle İstanbul Hükûmetinin iş birliği üzerine sıkça eleştiriler görülmektedir. Bu konuda tam bağımsızlık politikasının ileri sürüldüğü mandacı fikirlerin kesinlikle reddedildiği makaleler yayımlanmıştır.

Bolu'da ormancılık alanında yapılması gerekenler konusunda da gazete çok sık haber, makale türü yazılar yayımlamıştır. Bolu'nun ormanlarının değeri üzerine ekonomik bir planlamanın yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

Dertli Gazetesinde Bolu'daki eğitim uygulamaları hakkında da haber ve yorumlara yer verilmiştir. Şehirdeki okulların eğitim öğretim süreçleri ve ihtiyaçları üzerinden dönemin eğitim yaklaşımlarını gözlemek mümkündür.

Kaynaklar

Baykal, Hülya, "Millî Mücadele'de Basın", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 4/11, (1988), 471-479.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, (CBA) İ..DUİT /17- 87.

Dertli Gazetesi, 14 Mart 1337

Dertli Gazetesi, 16 Ağustos 1919.

Dertli Gazetesi, 16 Ağustos.1919.

Dertli Gazetesi, 19 Temmuz 1920.

Dertli Gazetesi, 29 Haziran 1336.

Dertli Gazetesi, 6 Ağustos 1928.

Evcin, Erol, *Birinci Dünya Savaşı'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Bolu ve Çevresi (Olaylar ve İz Bırakanlar)*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2013), 664-666.

Girgin, Atilla, *Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik*, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2001.

Güneş, İhsan, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM V. Dönem, (1935-1939)*, C.2, Ankara: 2001.

İnuğur, Nuri, *Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1992.

Konrapa, Zekai, *Bolu Tarihi*, Bolu: Vilayet Matbaası, 1960

Özdemir, Nuray, "Millî Mücadele Döneminde Bolu Hilal-i Ahmer Cemiyeti", *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, (2012), 83-106.

Özdemir, Nuray, "Millî Mücadelede Kadın Desteği: Bolu Müdafaa-ı Vatan Cemiyeti", *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, (2011), 50-61.

Özkaya, Yücel, "Millî Mücadele'de Anadolu Ajansı'nın Kuruluşu ve Faaliyetine Ait Bazı Belgeler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2, (1985), 589-590.

Öztoprak, İzzet, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921) Türkiye İle İlgili Dış Haberler ve Bunların İç Basındaki Tepkileri*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayını, 1981.

Selçuk, Bahir, "Millî Mücadele'nin Elazığ'dan Yükselen Sesi Satvet-i Milliye'nin Edebî Yönü Üzerine", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2, 2018), 1026-1028.

TBMM ATHKÖ, Sicil No:64.

Türk Basınında Mustafa Kemal Atatürk, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayını, 1981.

Üstünel, Gül, Serap, *TBMM Bolu Mebusu Mehmet Şükrü Gülez (1920-1939)*, Bolu: Bamer Yayınları, 2015.

Varlık, Bülent, "Yerel Basının Öncüsü: Vilayet Gazeteleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.1, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 99-...

Yılmaz, Celal, *Millî Mücadele'de Dertli Gazetesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1991.

İşgalden İhtilale Millî Mücadele Hareketinin Diplomatik Boyutu

Diplomatic Dimension of National Struggle Movement from Occupation to Revolution

Tekin ÖNAL¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Tekin Önal, (Dr. Öğr. Üyesi),
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve
Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü,
Ankara, Türkiye
E-posta: tekin_onal@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-8746-1445

Başvuru/Submitted: 28.08.2019

Revizyon Talebi/Revision Requested:
10.09.2019

Son Revizyon/Last Revision Received:
25.09.2019

Kabul/Accepted: 10.11.2019

Online Yayın/Published Online: 28.11.2019

Atıf/Citation: Önal, Tekin. "İşgalden İhtilale Millî Mücadele Hareketinin Diplomatik Boyutu." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology*, 29, 'Milli Mücadele' Özel Sayısı (2019): 89-125.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.652128>

öz

Osmanlı Devleti için Birinci Dünya Savaşı 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile bitmiş, ancak ülkenin birçok yerinde başlayan işgaller Türkler açısından yeni bir mücadele safhasını teşkil etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışıyla fiili olarak başlayan Millî Mücadele ile vatanın düşman işgalinden kurtarılması ve milletin istiklalinin sağlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda kongreler düzenlenmiş, Millî kuvvetler birleştirilmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla mücadelenin tek elden yönetilmesi sağlanmıştır. Bu aşamada Heyet-i Temsiliye'nin teşkili ile milletin temsili meselesi kısmen ortadan kaldırılmış ve vatanın bütünlüğü için tüm imkânlar seferber edilmiştir. Mücadele sırasında kazanılan askerî başarıların siyasi başarılarla taçlandırılması ve vatanın sınırlarını belirleyen Misak-ı Milli'nin tanıtılması için yoğun çaba sarf edilmiştir. Doğu'da Ermenilere, Batı'da Yunan kuvvetlerine karşı kazanılan savaşlar ve TBMM hükümetinin başarılı diplomatik çabaları İtilaf Devletleri'ni 21 Şubat 1921'de Londra'da Sevri'nin yumuşatılması için bir konferans toplamaya zorlamış, ancak konferans istenilen sonuca ulaşmadan dağılmıştır. Bu süreçte TBMM ve Misak-ı Milli'yi tanıyan ilk İtilaf Devleti, 20 Ekim 1921'de imzalanan ve ön barış niteliğindeki Ankara İtilafnamesi ile Fransa olmuş, böylece düşman hattındaki çözümler derinleşerek devam etmiştir. Bu durum siyasi manada TBMM hükümetinin elini güçlendirirken, güney cephesindeki güçlerin batı cephesine nakledilmesi ve Fransa'dan alınan askerî yardımlar, düşman karşısında topyekûn savaş durumuna geçilmesini kolaylaştırmıştır. Bu çalışmayla, Mondros Mütarekesi'nden sonra Türk yurdunun işgali ile başlayan Millî Mücadele hareketinin diplomatik boyutu ve bu hareketin vatanı düşman işgalinden kurtarıp, artık Anadolu'da yeni bir devletin kurulduğunu tüm dünyaya ilan etmesine, yani ihtilalin tesciline kadar olan süreç ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Mondros Mütarekesi, Millî Mücadele, Heyet-i Temsiliye, TBMM, Diplomasi

ABSTRACT

The First World War ended for the Ottoman Empire with the Armistice of Mudros signed on October 30, 1918, but the occupations that started in many parts of Turkey constituted a new stage of struggle for the Turks. The aim of the National struggle, which had actually started with the arrival of Mustafa Kemal Pasha in

Samsun May 19, 1919, was to save the country from the occupation of the enemy and to ensure the independence of the nation. For this purpose, congresses were organized and national forces were united, and the national struggle was managed from a central power with the establishment of the Grand National Assembly of Turkey. At this stage, with the formation of the Representative Committee, the issue of representation of the nation was partially eliminated and all opportunities for the integrity of the country were mobilized. Vigorous efforts were made to crown the military achievements gained during the struggle with political achievements and to promote the National Pact which defined the borders of the homeland. The battles won against the Armenians in the East and the Greek forces in the West and the successful diplomatic efforts of the government of the Grand National Assembly of Turkey forced the Allied Powers to convene a conference for the alleviation of Sevres in London on February 21, 1921, but the conference was disintegrated before reaching the desired result. In this process, the first Allied State to recognize the Grand National Assembly of Turkey and the National Pact was France with the Ankara Treaty signed on October 20, 1921, which was a preliminary peace, and thus the dissolution of the enemy forces continued. While this situation strengthened the hand of the Grand National Assembly of Turkey government in political terms, the transfer of the forces from the southern front to the western front and the military aid received from France facilitated the transition to a total war situation against the enemy. In this study, the diplomatic dimension of the National Struggle movement which started with the occupation of the Turkish homeland after the Armistice of Mudros and the process of this movement starting from the liberation of the homeland from the enemy occupation to the declaration of the establishment of a new state in Anatolia to the whole world, namely the approval of the revolution, will be discussed. **Keywords:** Armistice of Mudros, National Struggle, Representative Committee, Grand National Assembly of Turkey, Diplomacy

EXTENDED ABSTRACT

The progress of the Ottoman Empire in Europe and the spread of Islam in this geography alarmed Christian European countries, and in time these states started to implement their plans which they called the ‘‘Oriental Question’’ and whose aim was to remove Turks from Europe and even Anatolia. The weaknesses that emerged in the administration of the Ottoman Empire weakened the state against the strengthened Europe. In the face of this situation, some European countries with imperialist goals agreed to share the lands of the Ottoman Empire and considered it as a right to intervene in the internal affairs of the state with pretexts such as political, military, economic impositions, and minority rights. The fact that these states were the victors of the First World War showed that the Ottoman lands would narrow and even Turks would not be granted the right to live in many regions. In accordance with the agreements reached by the Allied Powers, they immediately started to invade the lands of the Ottoman Empire at the end of the war and made many attempts in such a way that disregarded international law.

The Turkish nation, which remained unresponsive to the invasions, preferred to fight rather than live stateless and embarked on an important struggle against the occupation forces by establishing the National Forces. Meanwhile, with the support of the British, the invasion of Izmir by the Greek forces became the final straw and the occupation was protested all over the country. Mustafa Kemal Pasha, who was assigned to ensure public order around the Black Sea, started the National Struggle movement to spread the same understanding throughout the country. Mustafa Kemal Pasha, who managed to raise public awareness through congresses and meetings organized in various parts of Anatolia, became a threat for both Allied Powers and the Istanbul government. Mustafa Kemal Pasha challenged both parties by opposing the

invasions and stating that the Istanbul government was not performing its duties in the face of these invasions.

The Allied Powers, who wanted to pass on the bill of the war to the defeated states and wanted to create legal ground by protecting their interests, first came together in Paris, but could not determine the provisions of the peace agreement to be signed by the Ottoman Empire. Later, the Allied Powers, which finalized the peace text with the London and San Remo conferences, were also able to make the Ottoman Empire sign the Sevres Agreement, which was the death sentence for the Turkish nation, to separate the Istanbul government from the National Struggle movement. However, the National Struggle movement, which started in Anatolia, declared to the world that it did not recognize the signed peace agreement or the Istanbul government. Their military success proved that the National Struggle and the Grand National Assembly of Turkey established in Ankara could not be ignored. The most important objective of the National Struggle movement, which succeeded in getting the text of the National Pact in the last Ottoman Parliament (Meclis-i Mebusan), opened in Istanbul, was to introduce this document to the whole world and it was once again declared that independence would not be compromised.

The significant achievements of the Grand National Assembly of Turkey and its regular army brought the Allies, especially France, to Ankara, and Ankara's government was forced to make peace by promising some changes to the unacceptable Sevres text. For this reason, the Allied Powers convened a conference in London and invited representatives of both the Istanbul government and the Ankara government. The Allied Powers, who wanted to take advantage of this situation, could not find what they had hoped for and realized that the unity between them had started to disintegrate. Mustafa Kemal Pasha noticed this issue and he immediately contacted the French counterparts in order to leave England alone against France. The Ankara Agreement signed between the government of the Grand National Assembly of Turkey and France was accepted as the first great diplomatic success of the National Struggle period and it was seen that the revolution, namely the liberation, was at the door. Realizing that they could not hold in Anatolia as a result of the Sakarya Pitched Battle and the Commander-in-Chief Battle, the Allied Powers had to come to the table for a ceasefire and then for peace. Finally the Turkish side, which had left the table as a defeated party five years ago, came to the table as the victorious state and the establishment of an independent Turkish state within the national borders was declared to the world.

As a result, the imperialist states that started with the Armistice of Mondros and tried to impose their ambitions on Turkish territory with the Treaty of Sevres failed in the face of the National Struggle movement initiated and executed by Mustafa Kemal Pasha and they had to accept the justified Turkish cause in the process from occupation to revolution. Although the new Turkish state, which had achieved a great deal of its national goals with the Treaty of Lausanne, had to deal with some border issues in the following years, it entered into a total renewal process in the judicial, financial, economic, legal and political fields.

1. Giriş

Türklerin Avrupa'daki ilerleyişini 1683'te Viyana'da durdurmayı başaran Avrupa devletleri, bundan sonra Türklerin Avrupa'dan, hatta Anadolu'dan atılmaları gerektiğini düşünmeye başlamıştır. Bu düşünce zamanla büyük bir haçlı anlayışına dönüşmüş ve paylaşım planları, Rus Çarı Deli Pedro ile Avusturya İmparatoru II. Joseph zamanlarında başlayarak Sevr Antlaşması'na kadar devam etmiştir. İki ülke arasında başlatılan bu çalışmalara daha sonra Avrupa'nın diğer ülkeleri de katılmıştır. Avrupa devletlerinin paylaşımına dönük niyetleri 1815'te Viyana Kongresi'nde "şark meselesi"¹ tabiriyle ortaya çıkmıştır. Burada, Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslim tebaanın himayesini anlatan "şark meselesi" tabiri, zamanla daha geniş bir anlam ifade etmeye başlamıştır.² Rus Çarı I. Nikola'nın Ocak 1853'te Osmanlı Devleti için kullandığı "hasta adam" tabiri ise paylaşımın hızlandırılması, "şark meselesi"nin nihayete erdirilmesi amacını taşımıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, 19. yüzyıldan itibaren birçok taraftan baskı altına alınmış, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Trablusgarp ve Balkan savaşları sonucunda Avrupa'daki topraklarının tamamını kaybetmiştir.

20. yüzyıla birlikte başlayan bloklaşmalar, dünyayı büyük bir savaşa sürüklerken, kendi topraklarında cereyan edecek savaşta tarafsız kalması imkânsız olan Osmanlı Devleti'ni Almanya ile ittifaka sürüklemiştir.³ Böylece 4 yıl sürecek olan savaş, Avrupa devletleri açısından Osmanlı'nın tasfiyesi için bulunmaz bir fırsatı ifade etmiştir. Savaş boyunca İtilaf bloğundaki ülkeler, kendi aralarında imzaladıkları gizli anlaşmalarla Osmanlı toprakları için paylaşım planları yapmış ve savaş sonunda da bu planları uygulamaya geçirmişlerdir. Aslında daha savaş başlamadan, 1911'de İngiliz diplomat Sir Mark Sykes tarafından yazılan mektupta kullanılan: "Türkiye diye bir şey artık var olmamalı. İzmir Yunanlıların olacaktır. Adana İtalyan, Güney Toroslar ve Kuzey Suriye Fransız, Filistin ve Mezopotamya İngiliz ve geri kalan, İstanbul dâhil Rusya (...)"⁴ ifadeleri, Osmanlı Devleti'nin topyekûn imhasına çalışıldığını göstermektedir.

İstanbul, Londra, Sykes-Picot, St. Jean de Maurienne gibi gizli anlaşmalarla paylaşılan Osmanlı toprakları üzerinde birçok millete bağımsız devletler vaat edilmiş, Rusya'nın savaştan çekilmesiyle de söz hakkı daha çok İngiltere ve Fransa'ya geçmiştir. Özellikle Ortadoğu coğrafyasının paylaşımı birçok kez bu iki devleti karşı karşıya getirirken, izlenen iki yüzlü politikalar Ortadoğu'da uzun yıllar sürecek olan istikrarsızlığa sebep olmuştur. Anadolu topraklarının paylaşımı ise Osmanlı Devleti açısından I. Dünya Savaşı'nın bittiğini ifade eden

- 1 Şark meselesi, "Avrupa büyük devletlerinin, Osmanlı Devleti'ni iktisadi, siyasi nüfuz ve hükmü altına almak veya sebepler ihdas ederek parçalamak ve Osmanlı idaresinde yaşayan çeşitli milletlerin bağımsızlıklarını temin etmek istemelerinden doğan tarihi meselelerin tümü" şeklinde tanımlanmıştır. Cevdet Küçük, "Şark Meselesi Hakkında Önemli Bir Vesika", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 32 (1979), 607-638
- 2 Mustafa Turan, *Siyasi ve Hukuki Açından Millî Mücadele (30 Ekim 1918-24 Temmuz 1923)*, 2. Baskı, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2014), 13-14.
- 3 Ökkeş Narinç, "Birinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Kurulan Güdümlü İttifak'ın Sona Ermesi", *Mondros Mütarekesi'nin 100. Yılı: I. Dünya Savaşı'nın Sonu, Mütarekeler ve Barış Andlaşmaları* içinde, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019), 1: 212.
- 4 İsmail Şahin, Cemile Şahin ve İsmail Şükür, "Ortadoğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması", *The Journal of Academic Social Science Studies* 38 (2015), 243.

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi ile başlamıştır. Mütareke'nin hemen sonrasında İtilaf Devletleri, Anadolu topraklarında işgallere başlamışlar ve emperyal amaçları doğrultusunda Türk milletini bağımsızlığından ederek boyunduruk altında yaşamaya mahkûm etmek istemişlerdir.

2. Mondros Mütarekesi ve Osmanlı Devleti Topraklarının İşgali

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda mağlup olmuş ve 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladığı Mondros Mütarekesi ile geleceğini belirleme hakkını İtilaf Devletleri'nin eline vermiştir. Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'un yayımladığı ve Anadolu'da Türklerin çoğunlukta oldukları yerlerin Türklerin elinde kalacağı prensibine güvenerek imzalanan bu mütareke, İsmet (İnönü) Paşa'nın da belirttiği üzere, memleketin canını yakacak esaslı maddeler ihtiva etmiştir.⁵ Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın "... galip devletler ahde vefa gösterebilecekler miydi? Yoksa bir kin ve intikam politikası mı güdeceklerdi?"⁶ şeklinde yaklaştığı Mütareke'nin hemen ertesi günü başlayan işgaller, İtilaf Devletleri'nin asıl gayelerini ortaya koymuştur. Zira İngiliz temsilcisi Amiral Calthorpe ile Osmanlı Devleti temsilcisi Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf (Orbay) Bey arasında imzalanan Mütarekenin yedinci maddesiyle İtilaf Devletleri emniyetlerini tehdit edecek bir durum karşısında herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahip olacaklardı.⁷

Aslında Ahmet İzzet Paşa hükümeti tarafından Mondros'a gitmek için görevlendirilen Rauf Bey başkanlığındaki heyete verilen 8 maddelik talimatta, Boğazların ticaret ve harp gemilerine açık olması, askerin terhisinin sağlanması, harp cephelerinin tecavüz edilmemesi ve millî gururu incitecek her çeşit isteğin reddedilmesi yer almıştır.⁸ Bunun yanında Padişah, halifelüğün ve Osmanlı soyunun haklarının korunması gibi bazı şartlar da eklenmesini istemiş, ancak Ahmet İzzet Paşa kendisinin de asıl maksadının bu olduğunu, böyle hususların mütareke konuşmaları içine dâhil edilmesinin uygun olmayacağını söyleyerek bu isteğe karşı çıkmıştır. 26 Ekim'de Mondros'a varan Türk heyeti, ertesi gün, daha önce kendilerine verilmemiş olan mütareke metnini dinleyerek müzakerelere başlamıştır.⁹ 28 Ekim akşamı Babıali'ye gönderilen telgrafta mütareke şartlarının gayet ağır ve durumun son derece elim olduğu, İngiliz heyetinin müzakereyi kabul etmediği bildirilmiştir. 29 Ekim'de gelen cevabi telgrafta İstanbul Hükümeti, 11 maddelik bir tadilat taslağı hazırlamış ve bunun kabul ettirilmeye çalışılmasını istemiştir. 30 Ekim tarihli telgrafta ise doğudaki altı vilayet hakkındaki 24. maddenin gizli kalması, gerekirse buralara İtilaf denetçilerinin gönderilmesi ve elde edilecek tadilat neticesinde mütarekenin imzalanması bildirilmiştir.¹⁰ Nihayet 4 gün süren müzakereler sonucunda İngilizlerin

5 Sebahattin Selek, *İsmet İnönü, Hatıraları* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1985), 1: 164.

6 Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları* (İstanbul: Temel Yayını, 2000), 27.

7 Mondros Mütarekesi maddeleri için bkz. *Türk İstiklal Harbi*, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, 3. Baskı, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999), 1: 42-49.; Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 2. Baskı, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 1: 2-5.; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi* (Ankara: TTK Yayınları, 1983), 3/4: 742-746.; Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983), 11-13.; Sebahattin Selek, *Anadolu İhtilali* (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2010), 1: 44-48.; İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları* (1920-1945), (Ankara: TTK Yayınları, 1983), 1: 12-14.

8 *Türk İstiklal Harbi*, 1: 33-35.

9 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar* (Ankara: MEB Yayınları, 1977), 1: 22-23.

10 *Türk İstiklal Harbi*, 1: 38-40.

hazırladığı mütareke metni küçük bazı değişikliklerle imzalanmıştır. Mütareke metni dışında Calthorpe, Rauf Bey'e bir mektup vererek mütarekenin birinci maddesine göre İstanbul ve Çanakkale boğazlarının işgalinde yalnızca İngiliz ve Fransız askerlerinin kullanılacağını garanti etmiştir. İşgal sonrası bölgede az sayıda da olsa Türk askerinin kalmasına müsaade edilmesini hükümetine tavsiye edeceğini belirten Calthorpe, hükümetine ayrıca ne İstanbul ne de İzmir'e Yunan askerinin girmesi gerektiğini sebepleriyle anlattığını da ifade etmiştir.¹¹

Heyet Başkanı Rauf Bey, İstanbul'a dönüşünde gazetecilere verdiği beyanatta mütarekeyi imzaya giderken böylesine sevinçli döneceğini tahmin etmediğini ifade etmiş ve müzakereler sırasında İngilizlerin çok samimi hareket ettiklerini belirtmiştir. Mondros Mütarekesi ile devletin istiklali ve saltanatın hukukunun kurtarıldığını vurgulayan Rauf Bey, mütarekeyi "...yenilen ile yenilen arasında yapılmış bir mütareke değil, savaş halinden çıkmak isteyen denk iki kuvvetin aralarındaki düşmanlığı durdurmaları hali gibi bir şeydir." şeklinde yorumlamıştır. Rauf Bey ayrıca İngilizlerin Osmanlıları yaşatma fikrinde olduklarından bahisle, ne İstanbul'un ne de Adana'nın işgal edileceğini sözlerine eklemiştir.¹² Rauf Bey'in bu ılımlı tavrı Türkler arasında aşırı iyimser bir beklentiye sebep olurken Mondros heyeti kâtibi Ali Türkgeldi, İngilizlerin ağır mütareke şartlarını yumuşak tavırlarıyla telafi ettiğinden bahsetmiştir.¹³

Savaşın bitişi Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'yı da memnun etmiş ve İngiliz temsilci Amiral Calthorpe'a bir teşekkür telgrafi göndermiştir. İzzet Paşa, Calthorpe'a delegelere gösterdiği ilgiden dolayı teşekkür ederek "Akdedilmiş bulunan mütarekenin İngiltere ile Türkiye arasında gerekli bir sulhun başlangıcı olacağına kani bulunmaktayım. İstikbalde iki memleket arasındaki dostane münasebetleri ve ahengi bir daha hiçbir hadisenin bozmaması için Cenâb-ı Hakk'a niyaz ederim."¹⁴ demiştir. Ayrıca Sadaret makamı, 2 Kasım'da bir genelge yayımlayarak mütareke şartlarının hafifliğinden söz etmiş ve ordulara gönderilen genelgeyle de asker kaçaklarına karşı kovalamanın durdurulmasını istemiştir.¹⁵ Sadrazam, çeşitli unsurlar arasındaki ahenkten, toprak kardeşliği ve huzurun devamı gibi konulardan bahsederken mütarekenin Türkler lehine olduğunu da eklemiştir.¹⁶ Gazetelere verdiği demeçte mütareke şartlarının Bulgaristan'a uygulanan şartlardan daha hafif olduğunu belirten Sadrazam, ülkenin işgalinin de talep edilmediğini sözlerine eklemiştir.¹⁷ Mütarekenin ağır şartlar taşıdığını düşünen Mustafa Kemal Paşa ise mütarekeyi, memleketin işgaline göz yumulması olarak değerlendirmiştir.¹⁸

11 Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, 3/4: 751.

12 *Türk İstiklal Harbi*, 1: 50.; Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1: 26.

13 Ali Türkgeldi, *Moudros (Mondros) ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi* (Ankara: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1948), 34.

14 Celal Bayar, *Ben De Yazdım*, Millî Mücadeleye Gidiş 1, (İstanbul: Sabah Kitapları, 1997), 61.; *Türk İstiklal Harbi*, 1: 51.

15 Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, 3/4: 759.

16 İsmet İnönü, "Devlet Kurucusu Atatürk", *Belleten* XXXIII/129 (1969), 1-19.

17 Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 2. Baskı, (Ankara: TTK Yayınları, 1987), 1: 9.; Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, yay. haz. Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar, 2. Baskı, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 2: 33.

18 Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, 3/4: 759.

Hem İzzet Paşa'nın hem de Rauf Bey'in daha müzakereler devam ederken İngiliz siyasetinden yakınmaları, onların bir türlü müzakereye yanaşmadıkları, mütareke şartlarının İngilizler tarafından kendilerine dayatılmak istendiği gibi yorumları, sulhun sevinciyle unutulmuş ve kısa bir süre içerisinde de İtilaf Devletleri'nin Anadolu topraklarındaki asıl emelleri anlaşılmaya başlanmıştır. Daha önce onur kırıcı şartları kabul etmekteyse sonuna kadar savaşıacaklarını söyleyen İzzet Paşa, mütarekeyi kabullenmekte bir sakınca görmemiştir.

Mütarekenin yürürlüğe girmesi, İtilaf Devletleri'ni harekete geçirmiş ve zaman kaybedilmeden işgaller başlatılmıştır. Birkaç gün içinde Musul ve İskenderun İngilizler; Dört Yol, Mersin, Tarsus ve Adana Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. Mütareke masasına oturmadan önce Musul'u işgal etmek isteyen İngilizler, 18 Ekim'de saldırıya geçmişler, mütarekenin imzalandığı gün ise ileri harekâta devam etmişlerdir. 1 Kasım'da Hamam-ı Alil'e giren İngilizler, Musul'u işgal edeceklerini ve Türk kuvvetlerinin 5 mil daha kuzeye çekilmelerini istemişlerdir.¹⁹ Bu durum karşısında 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa, 2. ve 5. Tümen komutanlıklarına işgali protesto etmeleri, ancak ateşle karşılık vermemelerini emretmiştir. Ertesi gün Ahmet İzzet Paşa, Ali İhsan Paşa'ya gönderdiği telgrafta mütareke şartlarında Musul'un boşaltılacağına dair bir maddenin olmadığını, savaşın hemen durması ve Musul'un Türk tarafında kalması gerektiğini bildirmiştir. Ancak gerçekten büyük bir savaş hâli olursa savaşmadan Musul'un kuzeyine çekilmelerini de söylemiştir. İngiliz Kuvvetleri Komutanı General Marshall ise 3 Kasım'da mütarekenin 7. maddesine göre gerekli gördüğü stratejik noktaları işgale hakkı olduğunu ileri sürmüştür. İzzet Paşa buna karşılık 7. maddede geçen "müttefiklerin güvenliklerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda..." kaydını hatırlatmış ve İngilizlerin Musul'u almaya yetkilerinin olmadığını vurgulamıştır.²⁰ Ancak 7 Kasım'da Osmanlı birliklerinin 15 Kasım öğleye kadar Musul'u boşaltmaları gerektiğini bildiren İngiliz ultimatomu karşısında şehrin boşaltılmasına başlanmış ve 8 Kasım günü Musul'a İngiliz bayrağı çekilmiştir.²¹

İtilaf kuvvetlerinin İskenderun'u işgal girişimleri Mütarekeden yalnızca 3 gün sonra bir Fransız torpidosunun bölgeye gelmesiyle başlamış ve 9 Kasım günü 15 kişilik bir İngiliz müfrezesi tarafından sonuçlandırılmıştır. 4 Kasım'da İskenderun Limanı ateşe tutulurken, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği bir telgrafta Fransızların şehre zorla girmek istemeleri durumunda karşılık verilmemesini ve bu durumun İngiliz Başkomutanlığı nezdinde protesto edilmesini istemiştir. Bu sırada İngilizler de Halep'teki kuvvetlerine erzak göndermek için İskenderun-Halep yolunu kullanmak istediklerini bildirmişler ve bu talep olumlu karşılık bulmuştur. Ahmet İzzet Paşa, İngilizlerin bu bölgeyi kullanmalarına neden müsaade ettiğini ise liman ve şehrin yine Osmanlı Devleti'nde kalacağı, onların sadece istifade edeceğini sebep göstererek açıklamıştır. Ancak İngiliz kuvvetlerinin asıl amaçları İskenderun ve Kilikya bölgesinin işgaline hazırlanmak olmuştur. Nitekim bu durumu fark eden Mustafa Kemal Paşa, 6 Kasım 1918 tarihli telgrafında İskenderun'a her ne sebeple olursa olsun asker

19 Turan, *Siyasi ve Hukuki Açından Millî Mücadele*, 31.

20 Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, 3/4: 760-761.

21 Turan, *Siyasi ve Hukuki Açından Millî Mücadele*, 31-32.

çıkarmaya teşebbüs edecek olan İngilizlere ateşle karşılık verilmesi gerektiğini bildirmiştir. Ahmet İzzet Paşa ise böyle bir hareketin devletin izlediği siyasete uygun düşmeyeceğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla liman ve şehir teslim edilmiş, aleyhte gösteri yapan Türklerin ise Fransız Komutan David Beaugard tarafından şehri terk etmeleri sağlanmıştır.²²

Mütareke hükümlerine aykırı olarak gerçekleştirilen bir başka işgal girişimi de Adana'da yaşanmıştır. İngiliz baskısı karşısında tutunamayan Osmanlı Devleti, 22 Kasım'da bölgeden askerlerin çekilmesini kabul etmiş ve 26 Kasım'da da Adana vilayeti 2. Ordu birlikleri tarafından Pozantı'ya kadar boşaltılmıştır. Bunun üzerine 17 Aralık'ta Mersin'e çıkarılan ve çoğunluğu Ermenilerden müteşekkil 1.500 kişilik Fransız birlikleri Tarsus, Adana ve Misis'i işgal etmiştir. İşgalden sonra bu kuvvetlerin 600'ü Adana'da bırakılmış, geri kalanı da İskenderun ve Ceyhan'a birer bölük, Toprakkale, Yenice ve Pozantı'ya birer takım, Islahiye, Tarsus ve Kelebek'e de birer müfreze şeklinde dağıtılmıştır. İşgaller sırasında, daha önce Mısır'da kurulan Lejyon Doryan isimli Ermeni Alayı da Fransız askeri üniformasıyla faaliyette bulunmuştur. Ayrıca Urfa, Antep, Maraş, Saimbeyli, Zeytin, Şar, Kozan, Osmaniye, Haruniye ve Mersin civarlarında yapılan muharebelerde de Ermeni milis kuvvetleri işgallere katılmıştır. Bu kuvvetler; Fransız üniforması giymiş askerler, emir komutaya bağlanmış Millî kuvvetler ve silahlı çeteler olarak üç gruba ayrılırken, bölgede toplam sayıları 10.150 civarında hesaplanmıştır.²³

Ermeni birlikleri sadece Fransızların değil aynı zamanda İngiliz askerlerinin de yanında işgallere katılmış ve bu durum bölge halkının moralini olumsuz yönde etkileyen faktörlerin başında gelmiştir. Anadolu'nun önemli bir ticaret ve sanayi merkezi olan Antep 17 Aralık 1918'de içinde Ermenilerin de bulunduğu İngiliz kuvvetleri tarafından işgal edilirken bunu Maraş'ın izleyeceği anlaşılmış ve 22 Şubat 1919'da da Maraş işgal edilmiştir. 24 Mart'ta Urfa'nın işgaliyle Güney Anadolu'nun önemli merkezleri İtilaf kuvvetlerini eline geçmiştir.²⁴

İngilizlerin Kilis, Antep, Urfa ve Maraş'ı da içine alacak şekilde işgal bölgelerini genişletmeleri Fransa ile aralarında sorun yaşanmasına sebep olmuştur.²⁵ Zira 16 Mayıs 1916 tarihli Sykes-Picot Anlaşması'na göre bu bölgeler Fransa'ya ait olacaktı. Anlaşmada ayrıca Suriye kıyıları, Çukurova (Kilikya), Sivas, Elazığ, Maraş ve Mardin de Fransızlara verilirken, Halep-Şam-Musul üçgeninde de Fransız nüfuz bölgeleri oluşturulmuştur. Rusya'nın payına Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis, Muş ve Siirt'in kuzeyinden İran sınırına kadar olan bölge düşerken,²⁶ İngiltere'ye Basra'dan Bağdat'a kadar tüm Mezopotamya, Akka ve Hayfa limanları verilmiş ve neredeyse sınırsız bir nüfuz alanı tahsis edilmiştir.²⁷ 1919 yılının Ekim ayı sonuna kadar Urfa, Antep ve Maraş'ta işgallerine devam eden İngilizler, bu tarihten sonra, Sykes Picot Anlaşması hükümlerine göre buraları Fransızlara bırakmışlardır.²⁸

22 *Türk İstiklal Harbi*, Güney Cephesi, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009), 4: 49-51.

23 *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 1/1 (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1952), 49-52.

24 *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 54-59.

25 Bige Yavuz, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* VIII/23 (1992), 273-308.

26 *Türk İstiklal Harbi*, Batı Cephesi, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1994), 2/1: 1-2.

27 Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti* (Ankara: TTK Yayınları, 1973), 11-12.

28 *Türk İstiklal Harbi*, 4: 59.

Güney'deki işgaller bu şekilde devam ederken Batı Anadolu'yu ele geçirip Doğu Akdeniz havzasında hâkimiyet kurmayı planlayan İtalya da boş durmamıştır. Savaşa katılması karşılığında İngiltere ve Fransa tarafından 26 Nisan 1915'te Londra Anlaşması'yla Güneybatı Anadolu ve Akdeniz kıyıları İtalya'ya vaat edilmiştir. Üç devlet arasında 19-21 Nisan 1917'de imzalanan St. Jean de Mourinne Anlaşması'na göre ise Ayvalık Körfezi'nden başlayıp Balıkesir-Bursa hattından Afyon'a uzanan bölge de İtalyan nüfuz alanı olarak belirlenmiştir.²⁹ Fakat 1915 yılında savaşa katılması karşılığında İzmir, Manisa, Denizli ve Muğla'yı da içine alan Aydın Vilayeti Yunanistan'a vaat edilmiştir. Söz konusu bu değişimin arkasında Doğu Akdeniz'de güçlenecek bir İtalya'nın İngiltere ve Fransa için önemli bir tehdit unsuru oluşturmasına karşı önlem alma amacı bulunmaktadır.³⁰

Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra Batı Anadolu'yu işgal etmek için hazırlıklara başlayan İtalya, 4 Ocak 1919'da Marmaris'e bir filo göndermiş, ancak İtilaf Yüksek Komiserliğinin devreye girmesiyle filo bir müddet bekletilmiştir. Asıl büyük sorun ise İzmir'de çıkmıştır. 7 Ocak'ta İzmir'e hem İtalya'dan hem de Yunanistan'dan birer siyasi temsilci gelerek kendi lehlerine propaganda yapmaya başlamışlardır. İzmir'in Yunanistan'a verileceğini anlayan İtalyanlar, 28 Mart 1919'da Antalya'yı işgal etmişlerdir. Önce Konya ve Burdur gibi yerleri işgal edeceği düşünülen İtalya, 11 Mayıs'ta Marmaris, Fethiye ve Bodrum'u işgal etmiştir. İleri harekâta devam eden İtalya, Güneybatı Anadolu'nun birçok yerini işgal ederken Edirne, Tekirdağ, Muratlı, Konya ve Eskişehir'e de çok miktarda asker sevk etmiştir.³¹

İtilaf Devletleri, Mondros Mütarekesi şartları ve uluslararası hukuk kurallarına aykırı hareket etmeye devam ederken Mütarekenin 11. maddesine göre Kars, Ardahan ve Batum'un boşaltılması talep edilmiştir. Bu talep karşısında 9. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa'nın ağır hareket etmesi üzerine, İngiliz baskısı artmış ve Paşa görevden uzaklaştırılmıştır. Ardından da 17-18 Aralık 1918 tarihinde Batum'a gelen İngiliz kuvvetleri, 24 Aralık'ta Batum'u işgal etmiştir. Öte yandan 13 Kasım'da 22 İngiliz, 12 Fransız, 17 İtalyan ve 4 Yunan savaş gemisinin Dolmabahçe önünde demirlemesi büyük bir yıkıma sebep olmuştur. Zira İstanbul'da yaşayan Rumların Yunanistan lehine tezahüratı Türkler tarafından üzüntüyü bir kat daha artırmıştır.³² Devam eden günlerde Doğu Trakya, Karadeniz kıyıları ve Batı Anadolu'nun birçok yeri işgal edilmiştir.

İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı topraklarındaki işgalleri devam ederken, Birinci Dünya Savaşı'nın mağlup devletleriyle imzalanacak barış antlaşmalarının tespiti, İtilaf Devletleri arasındaki siyasi, ekonomik anlaşmazlıkların giderilmesi ve sınır meseleleriyle ilgili pürüzlerin ortadan kaldırılması amacıyla başta İtilaf Devletleri olmak üzere toplam 32 devletin katılımıyla 18 Ocak 1919'da Paris'te bir konferans toplanmıştır. Bu konferansta ABD'nin isteği doğrultusunda Milletler Cemiyeti kurulmuş, ayrıca Almanya, Avusturya-

29 *Türk İstiklal Harbi*, 1: 210-211.

30 *Turan, Siyasi ve Hukuki Açından Millî Mücadele*, 34.

31 *Türk İstiklal Harbi*, 1: 211-221.

32 *Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1: 50-54.

Macaristan İmparatorluğu ve Bulgaristan ile imzalanacak antlaşmaların taslakları hazırlanırken, Osmanlı Devleti ile imzalanacak antlaşma şartlarının daha sonra belirlenmesi yönünde bir karar alınmıştır. Böyle bir kararın alınmasında Rusya'nın savaştan çekilmesi ve daha önce Rusya'ya vaat edilen toprakların yeniden paylaşılması sorunu etkili olmuştur.

Osmanlı topraklarının eşit bir şekilde paylaşılması düşüncesi, Paris'te birtakım değişikliklerin olacağını göstermiştir. Bu anlamda 30 Ocak'ta ABD Başkanı Wilson'un önerisi üzerine bir prensip kararı alınmış ve Suriye, Mezopotamya (Irak), Filistin ve Arabistan topraklarının Osmanlı Devleti'nden tamamen koparılması yönünde fikir birliğine varılmıştır.³³ Konferansta savaş sırasında imzalanan gizli antlaşmaların aynen uygulanması kararı da alınmıştır. Böylece hem İtalya hem de Yunanistan daha önce imzaladıkları gizli antlaşmalara dayanarak toprak paylaşımı noktasında ısrarcı davranmışlardır.

Konferansta Yunan temsilcisi Elefterios Venizelos, Kıbrıs, Oniki Ada ve tüm Ege adaları, Epir, Batı Trakya, Marmara Denizi ile birlikte, İkinci Balkan Savaşı'nda Bulgaristan'a bırakılan toprakların büyük kısmının Yunanistan'a verilmesini talep etmiştir. Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal kendisine krallık verilmesini isterken, 26 Şubat'ta Ermeni temsilcileri Bogos Nubar Paşa ile Avetis Aharoniyan, Trabzon'un batısından Mersin Limanı'na uzanan hat boyunca bir Ermenistan devleti kurulması talebinde bulunmuşlardır.³⁴ Siyonist temsilciler ise sınırları kuzeyde (Lübnan) Sidon, doğuda Hicaz demiryolu yakınından geçip güneyde Akabe körfezinde biten ve sınırları batıda Akdeniz olarak belirlenen bir Yahudi devleti kurulmasını talep etmişlerdir. Günümüzde bu sınırlar, Filistin'in tamamı, Güney Lübnan, Suriye, Ürdün ve Birleşik Arap Emirliği'ni kapsamaktadır.³⁵

Paris'te sunulan taleplerin bazıları karşılık bulurken büyük bir kısmı ertelenmiştir. Osmanlı Devleti ile yapılacak barış antlaşmasının şartları ise Şubat 1920'de Londra ve Nisan'da San Remo konferansları neticesinde nihayete erdirilmiştir. San Remo'da daha çok Ermeni devletinin kuruluşu³⁶ ve Filistin'in İngiliz mandasına devri konuları tartışılmıştır. Ayrıca Irak ve Filistin'de İngiliz mandası, Suriye'de ise Fransız mandası kurulması, İngiliz himayesinde bir Kürdistan devleti kurulup Doğu Anadolu'nun Ermenilere verilmesi planlanmıştır.

Osmanlı toprakları üzerindeki Yunan iddialarının yanlış olduğu kanıtlanmasına rağmen, 7 Mart'ta Yunanistan'ın Trakya'daki talepleri kabul edilmiş, Oniki Ada ve Batı Anadolu'daki isteklerine ise İtalya karşı çıkmıştır. 24 Nisan'da konferanstan çekilme kararı alan İtalya işgal planlarını uygulamaya koyarken,³⁷ 15 Mayıs'ta bir İngiliz savaş gemisinin himayesinde birkaç

33 Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri* (Ankara: TTK Yayınları, 1994), 9.

34 İsmail Köse, "Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı", *History Studies* 6/3 (2014), 217-238.; Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası* (Ankara: TTK Yayınları, 1983); Ayrıca bkz. Bayram Kodaman, *Ermeni Macerası* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, 2001).

35 Ataöv, Türkkaya, "Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek: İsrail'in Kuruluşuna Kadar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 25/3 (1970), 29-66.

36 Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Sait Dilek ve Evren Küçük, "San Remo Konferansı'nda İngiltere'nin Ermeni Politikası (18-26 Nisan 1920)", *Turkish Studies* 7/3 (2012), 959-971.

37 Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*, 10.

Yunan gemisi İzmir limanına girmiş ve hızlı bir şekilde önemli yerlerin işgaline girişilmiştir. İşgal haberini alan İstanbul hükümeti, hazırladığı notayı Amiral Webb'e sunmuş ve Paris Barış Konferansı'nda İzmir'in Müttefikler tarafından işgal edileceği kararı alındığı hâlde, Yunan askerinin şehri işgali için bir sebep bulunmadığı bildirilmiştir.³⁸

3. Millî Mücadele Hareketi ve Heyet-i Temsiliye Diplomasisi

İzmir'in Yunan askeri tarafından işgali tüm ülkede derin bir üzüntüyle karşılanmış ve bu işgal İzmir'e kara bir bulutun çöktüğü şeklinde yorumlanmıştır. İşgali kabul edemeyen İstanbul hükümeti de derhal bu işgali protesto etmiştir. Harbiye Nazır Vekili Cevat (Çobanlı) Paşa ise bütün birliklere gönderilmek üzere kaleme aldığı yazıda Türk birliklerinin yerlerini terk etmemesi, bir oldubittiye fırsat vermemek için toplu hâlde silah başında beklenmesini istemiştir.³⁹ İşgalin ağırlığı karşısında 57. Tümen Komutanı Albay Şefik, 23 Mayıs 1919 tarihinde Harbiye Nezareti'ne sunduğu raporunda ilk kez "Kuvayı Millîye" fikrinden bahsetmekte, raporun altına "son fıkra gayet mühimdir, isticlal lazımdır." kaydını düşen Cevat Paşa'nın da aynı fikirde olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰

Yunan kuvvetleri İzmir'in işgalinden sonra ileri harekâtlarına devam ederken Büyük Menderes Vadisi'nin ele geçirilmesi için de birtakım girişimlerde bulunulmuştur. Buna göre Venizelos, 19 Mayıs'ta Paris Barış Konferansı Heyeti'ne başvurarak kuzeyde Ayvalık, güneyde ise Aydın'a kadar uzanan toprakların Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmesi için izin istemiştir. Müttefikler Konseyi, Yunan birliklerinin Selçuk'un güneyine geçmemeleri şartıyla Büyük Menderes Vadisi'nin işgaline razı olmuşlardır. Böylece 27 Mayıs sabahı Yunan kuvvetleri hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Aydın'ı işgal etmiştir. İşgaller karşısında Ödemiş Kaymakamının 30 Mayıs 1919 tarihinde İzmir Valisine çektiği telgrafta geçen "... İzmir'e Yunan ayağının bastırılmasıyla cinayet işlendiği ve insanlık âleminin ateş ve kan içinde bırakıldığı..." düşüncesi, Türk halkının bu duruma sessiz kalamayacağı ve topyekûn bir savaşa girişeceğini göstermiştir.⁴¹ Zaten Miralay Kazım (Özalp) Bey'in de belirttiği gibi işgallerin hemen ardından Reddi İlhak Cemiyetinin teşkili ve Millî kuvvetlerin hazırlıkları hakkında alınan memnuniyet verici haberler, Millî Mücadelenin lider kadrosunu son derece mutlu etmiştir.⁴²

Aynı tarihlerde Karadeniz bölgesinde Pontus Rum çetelerinin Müslüman ahaliye saldırıları çoğalmış, ancak işgal güçleri bu saldırıların sebebini Türklerin Hristiyanlara saldırılarında görmüşlerdir. İngilizler asayişin sağlanamaması durumunda bölgeyi işgal edeceklerini bir nota ile bildirirken, Sadrazam Damat Ferit Paşa, önce İngiliz siyasi temsilcisi yanında da Dâhiliye Nazırını Mehmet Ali Bey'le durumu müzakere etmiştir. Mehmet Ali Bey'in asayişini sağlamak üzere bölgeye geniş yetkilerle Mustafa Kemal Paşa'nın gönderilmesini tavsiye etmesi üzerine,

38 Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1: 189-200.

39 Kâzım Özalp, *Millî Mücadele*, 4. Baskı, (Ankara: TTK Yayınları, 1998), 1: 10.

40 *Türk İstiklal Harbi*, 2/1: 62.

41 *Türk İstiklal Harbi*, 2/1: 68-73.

42 Özalp, *Millî Mücadele*, 1: 13.

Damat Ferit Paşa da bunun yerinde bir karar olacağını düşünmüş ve 30 Nisan 1919 tarihinde hazırlanan irade-i seniyye ile Mustafa Kemal Paşa 9. Ordu Müfettişliğine atanmıştır.⁴³ Bu suretle Mustafa Kemal Paşa, Trabzon, Erzurum, Sivas, Van vilayetleriyle birlikte Erzincan ve Canik müstakil livalarına gerekli tüm emirleri verebilecek ayrıca Bitlis, Ma'muretü'l-aziz, Ankara, Kastamonu vilayetleri ile kolordu kumandanları da onun görevi sırasındaki tüm müracaatlarını dikkate alacaklardı. Daha sonra Maraş ve Kayseri'nin de bu geniş sorumluluk alanına dâhil edildiği bildirilmiştir.⁴⁴ Böylece Mustafa Kemal Paşa rahat hareket edebileceği bir fırsat yakalamış ve vatanın kurtuluşunun Millî kuvvetlerin birleştirilmesinden geçtiğini tüm halka anlatabilmek için 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan Samsun'a hareket etmiştir.

19 Mayıs'ta Samsun'a ulaşan Mustafa Kemal Paşa, ülkenin genel durumunu değerlendirmiş ve "Millî hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurma"⁴⁵ kararını hayata geçirmek için çalışmalarına başlamıştır. Türk milletinin haysiyet, gurur ve kabiliyetinin çok yüksek olduğunu vurgulayan Mustafa Kemal Paşa, böyle bir milletin esir yaşamaktansa yok olmasının daha iyi olacağını belirtmiş,⁴⁶ bütün milleti ve orduyu ayaklandırmanın gerekliliği üzerinde durmuştur. Bölgede kolordu komutanlarıyla yaptığı yazışmalar sayesinde Türk askerî gücünü yakından tanıma fırsatı bulan Mustafa Kemal Paşa, diğer taraftan da sivil idareciler vasıtasıyla halkın işgallere karşı bilinçlenmesinin sağlanması ve protesto mitingleri düzenlenmesini organize etmiştir. Ancak bu eylemler, 8 Haziran'da Mustafa Kemal Paşa'nın Harbiye Nezareti kanalıyla İstanbul'a geri çağırılmasına sebep olmuştur.⁴⁷ Mustafa Kemal Paşa ise 21-22 Haziran 1919 tarihlerinde yayımlanan Amasya Genelgesi ile ilk kez İstanbul hükümetine meydan okumuştur. Genelgede ülkenin bütünlüğü ve bağımsızlığının tehlikede olduğu, bu durumdan ancak milletin azim ve kararıyla çıkılabileceği vurgulanırken İstanbul hükümetinin üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmediği ifade edilmiştir.⁴⁸ Mustafa Kemal Paşa, ayrıca İstanbul'da Abdurrahman Şeref Bey, Ahmet İzzet Paşa, Halide Edip, Kara Vasıf Bey, Ahmed Rıza Bey gibi bazı kimselere gönderdiği mektubunda sadece miting ve gösterilerin büyük amaçları gerçekleştirmek için yeterli olmadığını ve artık İstanbul'un Anadolu'ya hâkim değil, bağlı olmak mecburiyetinde bulunduğunu ifade etmiştir. Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey ise bir genelge yayımlamış ve Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alınmış olduğunu, kendisi ile hiçbir resmî işleme girilmemesi gerektiğini ve hükümet işleri ile ilgili hiçbir isteğinin yerine getirilmemesini bildirmiştir.⁴⁹ İşgal güçleri Başkomutanı General Milne ise 30 Haziran'da Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alınması talebini yinelemiş ve Sivas'ta Mustafa Kemal

43 *Harp Tarihi Vesikalari Dergisi*, Sayı 1, Vesika no: 1.

44 *Harp Tarihi Vesikalari Dergisi*, Sayı 1, Vesika no: 13.; Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1: 226-230.; Ayrıca bkz: Ökkeş Narinç, "1919-1920 Yıllarında Müfettişlik Müessesesi", *Asia Minor Studies Dergisi* 1/1 (2013), 77-93.

45 Atatürk, *Nutuk*, 1919-1927, yay. haz. Zeynep Korkmaz, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006), 1-9.

46 Atatürk, *Nutuk*, 10.

47 *Harp Tarihi Vesikalari Dergisi*, Sayı 1, Vesika no: 19.

48 Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*, 23-24.

49 Atatürk, *Nutuk*, 24-25.

Paşa ile Konya’da Cemal Paşa’yı iki kışkırtıcı olarak değerlendirmiştir. Milne ayrıca Millî Mücadele hareketinden duyduğu rahatsızlığı dile getirerek, bu akımın daha da güçlenmeden önlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁰

Amasya Genelgesi hazırlıkları sürerken 28 Mayıs 1919 tarihinde Ermenistan Cumhuriyeti ilan edilmiş ve kurulan hükümet, dünya üzerindeki tüm Ermenileri temsil eden bir yetkiyle donatılmıştır. Öte yandan 11 Haziran 1919’da Ermeni kuvvetlerinin Türk hududunda yığınaklarını artırdığı ve Müslüman ahaliye saldırılara giriştiği haberleri gelmiş ve 15. Kolordu tedbir almak için görevlendirilmiştir.⁵¹ Bunun üzerine Doğu İlleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Doğu Şubeleri ile Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti, İngilizler tarafından Ermenilere teslim edilen Kars’tan sonra Erzurum’un da bir Ermeni saldırısına uğramasının ve Trabzon civarında devlet kurma hayalinde olan Pontusçuların önüne geçmek için Erzurum’da bir kongre toplamaya karar vermişlerdir.⁵² 17 Haziran’da ilk kongresini yapan Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, herhangi bir Ermeni saldırısı karşısında sonuna kadar savaşmak ve Osmanlı camiasından ayrılmamak için her türlü fedakârlığı göze almak gibi kararlar almıştır.⁵³

Erzurum’daki asıl önemli kongre 23 Temmuz-7 Ağustos tarihleri arasında yapılmış,⁵⁴ bu kongre vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı prensibini esas aldığı için bölgesel olmaktan çok, ulusal bir nitelik taşımıştır. Ayrıca bu kongreyle Millî direniş teşkilatları “Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” adıyla birleştirilmiştir. Burada alınan en önemli kararlardan birisi de Doğu illerini temsil etmek ve kararları uygulamak için oluşturulan Heyet-i Temsiliye’nin⁵⁵ kuruluşudur.⁵⁶ Kongre Beyannamesinin 3. maddesinde belirtilen vatanı koruma ve istiklali temin etme gayesi için geçici bir hükümetin kurulacağı ve bu hükümet üyelerini kongre heyetinin seçeceği yaklaşımı, kuvvetler birliği prensibine dayanırken bundan sonraki uygulamalar Heyet-i Temsiliye’nin hükümet vazifesini bizzat kendisinin üstleneceğini göstermiştir. Bu durum Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışına kadar devam etmiş, siyasi ve diplomatik faaliyetler Heyet vasıtasıyla yürütülmüştür.

Erzurum’dan sonra 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında “...Anayasadaki açıklığa rağmen, Âyan ve Mebusan meclislerini hâlâ toplamamış bir idareyi gören bu zavallı millet, meşru hakkına dayanarak ve hiçbir parti hırs ve özel görüşüne uymadan vatanın çökmesine engel olacak son

50 Salâhi R. Sonyel, *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı* (Ankara: TTK Yayınları, 2008), 1: 286-287.

51 *Türk İstiklal Harbi*, Doğu Cephesi (1919-1921), (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1995), 3: 21.

52 Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*, 25.

53 *Türk İstiklal Harbi*, 3: 26.

54 Erzurum Kongresi hakkında ve alınan kararlar için bkz. Bekir Sıtkı Baykal, *Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler* (Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1969), 23 vd.

55 Doğu illerini temsil eden Heyet-i Temsiliye üyeleri şunlardır: Mustafa Kemal (Eski 3’üncü Ordu Müfettişi), Rauf Bey (Eski Bahriye Nazırı), Raif Efendi (Eski Erzurum Milletvekili), İzzet Bey (Eski Trabzon Milletvekili), Servet Bey (Eski Trabzon Milletvekili), Şeyh Fevzi Efendi (Erzincan’da Nakış Şeyhi), Bekir Sami Bey (Eski Beyrut Valisi), Sadullah Efendi (Eski Bitlis Milletvekili), Hacı Musa Bey (Mutki Aşiret Beyi).

56 Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi kararlarını 7 maddede özetlerken, Kazım Karabekir, Şarkî Anadolu Vilâyetinin Erzurum Kongresi Beyannamesi adıyla kongre kararlarını 10 madde halinde aktarmıştır. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 1: 115-116.

tedbirleri almak üzere...⁵⁷ Sivas'ta gerçekleştirilen kongre,⁵⁸ ülkedeki tüm Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” adı altında birleştirerek, mücadelenin tek elden yürütülmesini kolaylaştırmıştır. Erzurum'da kurulan Heyet-i Temsiliye ise Sivas'ta tüm yurdu temsil edecek şekilde yeniden organize edilmiş ve Ali Fuat Paşa'yı Batı Anadolu Umum Kuva-yı Millîye Kumandanlığına atayarak ilk icraatını da gerçekleştirmiştir. Heyet-i Temsiliye tarafından alınan bu kararlar bazı komutan ve fikir adamlarını telaşlandırmış ve bu kimselerde İstanbul'dan bağımsız kurulacak bir hükümetin zayıf olacağı kanaatini uyandırmıştır.⁵⁹ Millî Kongre adına gerektiğinde geçici hükümeti teşkil yetkisine sahip yarı yasama, yarı yürütme gücünü elinde bulunduran bir teşekkül olarak ifade edilen Heyet-i Temsiliye, bundan sonraki mücadelenin tek hâkimi, Mustafa Kemal Paşa da tek yürütücüsü olacak,⁶⁰ ancak İstanbul hükümeti, Heyet-i Temsiliye'nin bir çete olduğunu ilan etmekten geri durmayacaktır.

Sivas Kongresi, Millî mücadelede kurulan başsız teşkilata ve karargâhı olmayan silahlı mücadeleye kılavuzluk etmiş, emir ve komutayı ele almak bakımından büyük önem taşımıştır.⁶¹ Bu bağlamda Sivas'ta 11 Eylül günü Damat Ferit Paşa hükümetine duyulan güvensizlik sebebiyle İstanbul ile her türlü münasebeti kesme kararı alınmış ve Damat Ferit Paşa'ya gönderilen bir telgrafla son ihtar yapılmıştır.⁶² Heyet, 14 Eylül'de de Padişaha bir telgraf göndererek Damat Ferit Paşa hükümetini Aydın faciasını önleyememek, Paris Barış Konferansı'ndan kovulmak, Millî meclis için seçim yaptırmamak ve Millî teşkilatı dağıtmaya çalışmakla suçlamıştır.⁶³ Damat Ferit Paşa bunun üzerine Padişahı da yanına alarak bir beyanname hazırlatmıştır. Millî Mücadele karşıtı olan bu beyannameye işgal haberlerinin rivayetler üzerine kurulu olduğu belirtilmiş ve girişilecek hareketlerin makul olması gerektiği vurgulanmıştır.⁶⁴ Damat Ferit Paşa, her ne kadar bu beyannameyi tüm il ve ilçelere göndermek istemişse de Millî Mücadele taraftarlarının aldığı önlemler sayesinde başarısız olmuştur. Heyet-i Temsiliye de

57 Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, 111.

58 Sivas Kongresi hakkında ve alınan kararlar için bkz. Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları* (Ankara: TTK Yayınları, 1986), 113 vd.

59 Ali Fuat Cebesoy, “Mustafa Kemal-Millî Lider”, *Belleten* XX/80 (1956), 549-555.

60 Turan, *Siyasi ve Hukuki Açından Millî Mücadele*, 51.

61 *Türk İstiklal Harbi*, Batı Cephesi, 3. Baskı, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999), 2/2: 12.

62 11-12 Eylül gecesi Damat Ferit Paşa'ya gönderilen telgraf şu şekildedir: “Vatan, millet ve Padişaha hainliğiniz açıkça bizim tarafımızdan bilinmektedir. Milletın, Padişahımızın başka hiç birinize emniyeti kalmamıştır. Hepinizin meşru olmayan hareketlerinin sonucundan korkarak millet ile Padişah arasındaki bağlantıya engel oluyorsunuz. Bu haliniz, daha bir saat devam ederse millet artık kendisini, her türlü harekât ve icraatında serbest görecektir. Bütün vatanın sizlerle olan irtibatı kesilecek, burada bulunan yabancı subaylar vasıtasıyla İtilaf Devletleri temsilcilerine duyurulacaktır.” *Türk İstiklal Harbi*, 2/2: 20-21.; Selek, *Anadolu İhtilali*, 1: 306.

63 Telgraf şu şekilde sona ermiştir: “Bu vaziyeti nazar-ı itibara alan heyet-i memlûkanemiz, vatani kurtaracak son çare olmak üzere hiçbir siyasi partiye mensup olmayacak ve millî iradeyi tamamıyla izhar ederek, millette istinat edecek bir vekiller heyetinin işbaşına getirilmesini istemek ve niyaz ile böyle bir kabine teşekkül etmediği takdirde milletın teşebbüsât ve icraat-ı zaruriyesini duyurmaya imkân olmayacağını arz ederiz. Her halvalde emr-i ferman sevgili Padişahımız, efendimiz hazretlerindir.” Selek, *Anadolu İhtilali*, 1: 310.

64 Selek, *Anadolu İhtilali*, 1: 311-312.; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*; (Ankara: MEB Yayınları, 1978), 2: 134-136.

bu beyannameye karşılık Padişah'a gönderdiği başka bir telgrafta, halkı birbirine düşüren bu kabinenin iktidarda kalmasının büyük felaketlere yol açacağını bildirmiştir. Nihayet Damat Ferit Paşa kabinesi 2 Ekim 1919 tarihinde görevden çekilmek zorunda kalmış ve yerine daha ılımlı bir siyaset güden Ali Rıza Paşa hükümeti kurulmuştur.⁶⁵

3.1. Amasya Görüşmeleri

İstanbul'da yeni kurulan hükümetle temas arayan Heyet-i Temsiliye, 3 Ekim günü Meclis-i Vükelâ'da kendileriyle görüşüleceği yönünde söz verildiğini öğrenmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa bir genelgeyle yeni kabinenin Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararlara saygılı olması durumunda Kuva-yı Millîye'nin kendilerine yardımcı olacağını bildirmiştir. Genelgede Millî Meclis'in toplanmasına kadar yeni hükümetin milletin kaderi ile ilgili herhangi bir taahhüde girmeyeceğini de vurgulayan Mustafa Kemal Paşa, barış konferansına tayin edilecek temsilcilerin de milletin güvenini kazanmış, bilgili ve yetenekli kişilerden seçilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁶ İki taraf arasındaki yazışmalarda Millî Mücadele'ye yardım ettikleri için azledilen memurların görevlerine iadesi, bu sebeple açılan soruşturmaların durdurulması, bu harekete ihanet eden valilerin devlet hizmetinde kullanılmaması, önemli askerî makamların ehil ellere bırakılması gibi talepler dile getirilmiştir. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti'ne Cevat Paşa ya da Fevzi Paşa'nın, Harbiye Nezareti Müsteşarlığı'na da Albay İsmet Bey'in tayin olunmaları istenirken, hükümetin yayımladığı bildirimlerin yayınlanmadan önce görülmesi de talep edilmiştir.⁶⁷ Böylece Hükümet, Heyet-i Temsiliye ile daha yakından temas kurulmasını lüzumlu görerek, Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı Amasya'ya göndermiş ve 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında yapılan müzakereler sonucunda bir anlaşmaya varılmıştır.⁶⁸ Buna göre Millî teşkilat ve hükümet arasında bir anlaşmazlık kalmadığı, vatan topraklarının bütünlüğü ve istiklalin muhafazasının esas olduğu, Müslüman olmayan unsurlara imtiyaz verilmeyeceği, milletvekili seçimlerinin serbestçe yapılacağı, Sivas Kongresi kararlarının Meclis-i Mebusan'da kabul olunacağı gibi kararlar alınmıştır.⁶⁹ Bu sıralarda Anadolu'ya gelen ve yabancı gözlemcilerden oluşan bir heyete Millî Mücadele'nin en iyi şekilde tanıtılması için kolordu ve fırka kumandanlıklarına Heyet-i Temsiliye adına önemli bir de telgraf gönderilmiştir.⁷⁰

Amasya görüşmelerinden sonra Mustafa Kemal Paşa, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin merkeze bağlanması, cephelerle meşgul olmak ve seçim hazırlıklarını yakından takip etmek üzere, Heyet-i Temsiliye'nin diğer üyeleriyle yaptığı müzakereler sonucunda Ankara'ya geçmeye karar vermiştir. Yapılan hazırlıklar sonucunda Heyet, 18 Aralık 1919 tarihinde

65 Sonyel, *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı*, 1: 143-148.

66 Atatürk, *Nutuk*, 134.

67 İstanbul hükümeti ile Heyet-i Temsiliye arasında geçen yazışmalar için bkz. Selek, *Anadolu İhtilali*, 1: 315-323.

68 Amasya görüşmelerinin detayı için bkz. Atatürk, *Nutuk*, 166-171.

69 Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 2: 145-146.; *Türk İstiklal Harbi*, 2/2: 78.

70 *100. Yılında 1919 Arşivimizden Belgeler* (Ankara: Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşiv Dairesi Başkanlığı, 2019), 10-11.

Sivas'tan ayrılmış ve 27 Aralık'ta Ankara'ya ulaşmıştır.⁷¹ Heyet, Ankara'ya gelişini ve artık Heyet-i Temsiliye'nin merkezinin Ankara olduğunu bir tebliğ ile duyurmuştur.⁷² Bu arada 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa, 3 Ekim tarihli telgrafında doğu illerinin Kuva-yı Millîyesi olarak tanımladığı Heyet-i Temsiliye'nin bölgeden uzaklaşmasını, buradaki illerin teşkilatsız kalacağı gerekçesiyle yerinde bulmadığını beyan etmiştir. O'na göre Heyet'in 3 ay daha Sivas'ta kalması bu uyarının tesiriyle olmuştur.⁷³

3.2. Misak-ı Millî'nin Hazırlanması

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya gelişinin hemen ertesi günü çalışmalarına başlamış ve şehrin ileri gelenlerini bir araya toplayarak nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini anlatmıştır. Burada Wilson ilkelerinin 12. maddesinin Türkiye için uygulanabilir olduğunu belirten Paşa, Mondros Mütarekesi'nden sonra bu ilkelerin İtilaf Devletleri'nce nasıl çiğnendiğine değinmiştir. O'na göre Mondros'un imzalandığı andaki sınırlar tüm devletler tarafından benimsenmeliydi. Buna göre Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'nin güney sınırını, "İskenderun Körfezi'nin güneyinden, Antakya'dan Halep ile Katma İstasyonu arasındaki Cerablus köprüsünün güneyinde bulunan Fırat nehrine kavuşur. Oradan Dir'izor'a iner; ondan sonra doğuya uzatılarak Musul, Kerkük, Süleymaniye'yi içine alır."⁷⁴ şeklinde anlatmıştır. Anılan sınırlar içerisinde kalan ülke topraklarının Osmanlı topluluğundan ayrılmaz bir bütün olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade eden Mustafa Kemal Paşa, milletin birliği koruyup bağımsızlığı için fedakârlıktan çekinmemesi hâlinde başarının muhakkak olacağını da dile getirmiştir.⁷⁵

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya gelen mebuslara da görüş ve düşüncelerini anlattıktan sonra "Misak-ı Millî" adıyla bir ortak metin kaleme alınmıştır. Kasım ayı içerisinde yapılan seçimlerde Anadolu'nun hemen her ilinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin aday gösterdiği

71 Selek, *Anadolu İhtilali*, 1: 328-333.

72 27 Aralık 1919 tarihli tebliğ şu şekildedir: "Sivas'tan Kayseri yoluyla Ankara'ya hareket eden Heyet-i Temsiliye, bütün yol boyunca ve Ankara'da büyük milletimizin çok sıcak ve içten gelen vatanseverlik gösterileri arasında bugün şehre geldi. Milletimizin gösterdiği bu birlik ve kararlılık örneği, memleketimizin geleceğine güven konusundaki inançları sarsılmaz bir şekilde güçlendirici niteliktedir. Şimdilik Heyet-i Temsiliye'nin merkezi Ankara'dadır." Atatürk, *Nutuk*, 228.; Heyet-i Temsiliyenin Ankara'daki faaliyetleri için bkz. Cemil Özgül, *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920)* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1989).; Ayrıca Heyet'in aldığı kararlar için bkz. Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları* (Ankara: TTK Basımevi, 1974).; Ulug İğdemir, *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, 2. Baskı, (Ankara: TTK Basımevi, 1989).

73 Kazım Karabekir'in telgrafi şöyledir: "Kuva-yı Millîye'yi temsil eden yüksek heyetin, değil Ankara'ya, hatta Sivas'ın batısına bile geçmemesi görüşündeyim. Çünkü Doğu illerinin Kuva-yı Millîyesi demek olan bu heyetin bütün bütün uzaklaşması, dolayısıyla bu illetin teşkilatsız kalmasına yol açacaktır. Şimdiye kadar pek meşru ve mantıklı olarak yönetilmekte olan Millî Mücadele'nin, öteden beri her zaman her teşebbüsümüzü kötü görmek ve göstermek isteyen düşmanlarımıza karşı da eskiden olduğu gibi bir yerden yönetilmesi için, Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'tan batıya geçmemesi görüşünde bulunduğumu arz ederim." Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 1: 366-367.; Atatürk, *Nutuk*, 229.

74 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, yay. haz: Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Akif Tural, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006), 30-40.

75 Atatürk, *Nutuk*, 245-246.

isimler mebus seçilmiştir. Seçilen isimler Aralık 1919 ile Ocak 1920 arasında ikişer üçer kişilik gruplar hâlinde Ankara'ya gelerek Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüşler ve kongrelerde alınan kararlar üzerinde mülakatlarda bulunmuşlardır. İşte bu mülakatlar sonucunda Misak-ı Millî metni son şeklini almış ve Heyet-i Temsiliye üyelerince imzalanarak Trabzon mebusu Hüsrev Sami Bey'e aracılığıyla İstanbul'a gönderilmiştir. Ahd-i Millî adıyla kaleme alınan altı maddelik bu metin,⁷⁶ 17 Şubat 1920 tarihli toplantının ikinci oturumunda Edirne Mebusu Şeref Bey tarafından okunmuş ve Misak-ı Millî adıyla yayımlanmıştır.⁷⁷ Bunun üzerine İngiliz kuvvetleri 15-16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal etmişlerdir. Ardından da Cemal Paşa, Mahmut Paşa, Rauf Bey gibi mebuslar ve birtakım aydınlar tutuklanıp Malta'ya sürgün edilmiştir.⁷⁸ İstanbul hükümeti yayımladığı bir bildiri ile işgali halka duyurmuştur.⁷⁹

İşgal hareketi derhal Ankara'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgrafla bildirilmiştir. O da derhal vali ve komutanlar ile Müdafaa-i Hukuk Heyetlerine bir genelgeyle⁸⁰ İtilaf Devletleri'nin silah zoruyla İstanbul'u işgal ettiklerini, bu durumdan faydalanmak isteyenlerin çıkabileceğini, yanlış hareketlere mahal verilmemesi gerektiğini ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin milleti aydınlatacağını bildirmiştir. Ayrıca İstanbul'da bulunan İngiliz, Fransız, İtalyan siyasi temsilcileri ile Amerikan siyasi temsilcisine birer protesto gönderen Mustafa Kemal Paşa, hiçbir kuvvetin bir milletin yaşama hakkına tecavüz edemeyeceğini ve bu olaydan doğacak olan tarihi sorumluluğa tüm dünyanın dikkatini çekmek istediğini vurgulamıştır.⁸¹ Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye adına aynı gün yayınladığı bir başka bildiriyle, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u zorla işgal etmek suretiyle, Osmanlı Devleti'nin altı yüz yıllık hayat ve hâkimiyetine son verdiğini duyurmuş ve millet vatan savunmasına davet etmiştir.⁸²

76 Misak-ı Millî maddeleri için bkz. *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 17 Şubat 1336 (1920), 1: 144-145. Ayrıca bkz. İhsan Ezherli, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı (1877-1920)* (Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1992), 24.; *Millî Egemenlik Belgeleri* (Ankara: TBMM Basımevi, 2015), 32-38.; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar* (Ankara: MEB Yayınları, 1978), 3: 18-19.; *Türk İstiklal Harbi*, 2/2: 125-126.

77 Cevdet Küçük, "Misak-ı Millî", *İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30: 173-175.

78 Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985), 173-175.

79 Bildiri şu şekildedir: "İtilaf Devletleri siyasi temsilcilerinin sabahleyin hükümete verdikleri notada ve bugünkü akşam gazetelerinde çıkan bildirisinde görüldüğü üzere İstanbul, bugünden itibaren geçici olarak askeri işgal altına alınmıştır. Hükümet kendine düşen vazifeleri yapacağı için halkın, kendi iş ve güçleriyle meşgul olmaları tavsiye olunur." *Türk İstiklal Harbi*, 2/2: 132.

80 Mustafa Kemal Paşa, Balıkesir'de bulunan 61. Fırka Kumandanlığına İstanbul'un işgalini şu şekilde duyurmuştur: "Bu sabah 16.3.1920 İngilizlerin Şehzadebaşı'ndaki karakolu askerimiz uykuda iken basarak altı kişiyi şehit ve on beş kadarını mecruh ettikten sonra, karakolu bir taraftan da Harbiye Nezaretini ve Tophane'yi ve Harbiye telgrafhanesini işgal ettikleri bildirildi. Bu hareketi yapan, rihtıma yanaşan İngiliz zırhlıları bahriye efradıdır. İstanbul'da fevkalade bir halin cereyan etmekte olduğu anlaşılıyor. Vaziyet, heyetimizce takip edilmektedir. İstanbul'la muhabere ve münasebette müteyakkız bulunulması arz olunur." Özalp, *Millî Mücadele*, 1: 102-103.; *Türk İstiklal Harbi*, 2/2: 134-135.

81 Atatürk, *Nutuk*, 284-285.

82 *Türk İstiklal Harbi*, 2/2: 135.

Osmanlı Devleti'nin ayakta kalıp yaşayacağı varsayımıyla Misâk-ı Millî'yi kabul eden Meclis-i Mebusan⁸³ ise 18 Mart'ta son toplantısını yapmış ve bu tarihten itibaren çalışmalarına ara vermiştir. 11 Nisan 1920'de de Padişah, Meclis'i feshetmiştir.⁸⁴ Padişah yayımladığı hatt-ı hümayunda Millîyetçilik hareketlerinin bir türlü önüne geçilemediğini vurgulamış ve ayaklanma olarak nitelediği Millî Mücadele hareketinin daha tehlikeli hâllere sebebiyet vereceğini ifade etmiştir. Damat Ferit Paşa ise aynı gün yayınladığı hükümet bildirisinde Ankara'yı fitne ve fesat çıkarmakla suçlamış, barış şartlarının daha da ağırlaşmasına sebep olduklarını iddia etmiştir.⁸⁵ Bu sırada Mustafa Kemal Paşa'nın askerî mahkemece ölümüne mahkûm edilmesi İstanbul ile Ankara arasındaki bağları iyice zayıflatırken, direniş hareketinin emperyalizm ve saltanat karşıtı, ulusal bir nitelik kazanmasına neden olmuştur.⁸⁶ Ayrıca İngilizler bu eylemleriyle, önderlerini kaybeden Karakol Cemiyeti'nin Mim Mim Grubu adıyla Ankara'nın emrine girmesine vesile olmuşlardır.⁸⁷

İşgalden 3 gün sonra Mustafa Kemal Paşa, valilikler, kolordu komutanlıkları ve bağımsız sancaklara yeni seçim hazırlıklarına başlanması için 12 maddelik bir talimatname daha göndermiştir. Devlet merkezinin korunması, milletin bağımsızlığı ve devletin kurtarılması tedbirlerini uygulamak üzere, millet tarafından olağanüstü yetkiler taşıyan bir meclisin Ankara'da toplantıya çağrılmış olduğunu ifade eden Mustafa Kemal Paşa, dağılmış milletvekillerinden Ankara'ya gelebilecek olanların da meclise katılımını zaruri görmüştür.⁸⁸ Seçimlere derhal başlanmış ve 232 mebus seçilmiştir. Bunlara sonradan 92 mebusla, biri Yunanistan ve diğerleri Malta'dan gelen 14 mebusun da eklenmesi ile sayı 337'ye ulaşmıştır.⁸⁹ Mustafa Kemal Paşa, 21 Nisan'da yayımladığı genelgede 23 Nisan Cuma günü, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılacağını, vatanın istiklali, Hilafet ve Saltanat makamlarının kurtarılması gibi hayati görevleri bu meclisin üstleneceğini duyurduktan sonra, bu tebliğin memleketin her tarafına ulaştırılmasını istemiştir. Mustafa Kemal Paşa, ertesi gün yayınladığı genelgede ise askerî ve sivil bütün makamlarla bütün milletin tek yetkili merciinin Büyük Millet Meclisi olacağını ilan etmiştir.⁹⁰ Böylece Anadolu ihtilalinin ilk önemli siyasi ayağı tamamlanmış, sıra askerî ve diplomatik ihtilalin gerçekleşmesine gelmiştir.

83 Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis* (İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1999), 12.

84 Ahmet Mumcu, "Misâk-ı Millî ve Anayasamız", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 1/3 (1985), s. 813-830.

85 Padişah'ın Hatt-ı Hümayunu şöyledir: "Mütarekeden beri, siyasi durumumuz, gittikçe düzelmeye yüz tutmuşsa da "Millîyetçilik" adı altındaki karışıklıkların bir türlü önüne geçilememiştir. Bu ayaklanmaların devamı, Tanrı korusun, daha tehlikeli hâllere sebep olacağı için bilinen tertipler hakkında kanun hükümlerinin uygulanması ve bütün milletin saltanat etrafında toplanarak barışın bir an önce elde edilmesi en büyük emelimdir." Ayrıca Damat Ferit Paşa'nın bildirisini için de bkz. *Türk İstiklal Harbi*, 2/2: 137-138.

86 Kemal H. Karpat, *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980*, çev. Esin Soğancılar, (Ankara: İmge Kitabevi, 2007), 24-25.

87 Erik Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası* (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992), 32.

88 Atatürk, *Nutuk*, 287-288.

89 Tarık Zafer Tunaya, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri", *İ.H.F.M.* 23/3-4, 227-247.

90 Atatürk, *Nutuk*, 294-295.

4. TBMM Diplomasisi

Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi'nin açılışının ertesi günü gerçekleştirilen gizli oturumda ülkenin dört bir yanında işgallerin devam ettiğini belirtmiş ve bu durumda yapılacak iki şeyden birine karar vermek gerektiğini vurgulamıştır. Bunlardan birincisinin İstanbul hükümetinin yaptığı gibi İngilizlere esir olmak olduğunun altını çizen Mustafa Kemal Paşa, ikincisinin ise millet namus ve şerefiyle yaşatılmak isteniyorsa mevcut kuvvet ve vasıtaların icabına göre kullanılarak, düşmanın emellerini kırmak şeklinde hareket etmek olduğunu ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, işgal altında bulunan devletin merkezi için İstanbul demekle Londra demek arasında hiçbir farkın olmadığını da sözlerine eklemiştir.⁹¹ Aynı gün TBMM Başkanlık Divanı teşkil edilirken Mustafa Kemal Paşa da 110 oyla Meclis Başkanı seçilmiştir.⁹² Derhal bir önerge veren Mustafa Kemal Paşa, hükümet kurulmasının zorunluluğunu vurguladıktan sonra, geçici bir hükümet başkanı ya da Padişah vekili atanmanın mümkün olmadığını ifade etmiştir. TBMM'nin üzerinde hiçbir gücün olmadığını belirten Mustafa Kemal Paşa, Meclis'in yasama ve yürütme yetkilerini elinde bulundurduğunu, Meclis'ten seçilecek bir heyetin hükümet işlerini yürütmesi gerektiğini ve Padişah ve Halife'nin de Meclis'in düzenleyeceği kanuni esaslar çerçevesinde yerlerini alacaklarını dile getirmiştir.⁹³ Böylece hem Meclis hükümeti sistemi hem de güçler birliği prensibi resmen hayata geçirilmiş, Türk milletinin tek temsilcisinin Büyük Millet Meclisi olduğu tüm dünyaya ilan edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, 1 Mayıs 1920 tarihli oturumda ise İstanbul hükümetinin bir ordusu bulunduğunu, ancak bu ordunun iş yapamaz halde olduğunu belirtmiş ve vatanın savunması görevinin doğrudan doğruya millete yöneldiğinin altını çizmiştir. Milletlin düşman işgali altındaki yerlerde görevli kılınmasının mecburiyetini anlatan Mustafa Kemal Paşa, bu harekete Kuva-yı Millîye dendiğini aktarmıştır.⁹⁴ Meclis'te 2 Mayıs'tan itibaren İcra Vekilleri Heyeti teşkil edilirken, Millî Mücadele'nin bundan sonraki safhası bizzat Meclis eliyle ve daha sistematik bir şekilde sürdürülmüştür.

4.1. Türk-Fransız İtilafnamesi ve Sevr'in Reddi

Millî Mücadele döneminde Türk-Fransız münasebetleri, Fransız askerinin Anadolu'dan çıkarılması ve bir an önce iki ülke arasında barışın sağlanması amaçları etrafında şekillenmiştir. Mondros Mütarekesi ile birlikte Anadolu'nun güney kesimlerinde işgallere başlayan Fransız kuvvetleri uzun bir süre boyunca bölgedeki işgalleri devam ettirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, buralarda topyekûn savaş vermek yerine Kuva-yı Millîye güçleriyle harekete geçilmesine karar vermiştir. Bunun için bir taraftan Batı Anadolu'daki Yunan ilerleyişi durdurulmaya çalışılmış, diğer taraftan da güneyde Fransızlarla mücadele edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bölgeye gönderdiği cesur subaylar sayesinde Kilikya'da işgal kuvvetlerine karşı Millî teşkilatın

91 TBMM Gizli Celse Zabıtları, 24 Nisan 1920, 1: 8.

92 TBMM Zabıt Ceridesi, 24 Nisan 1920.

93 Atatürk, *Nutuk*, 300.

94 TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1 Mayıs 1920, 1: 6.

kurulmasını sağlamış, bu kuvvetler yaptıkları baskınlar sayesinde 11 Şubat 1920’de Maraş’ı, 8 Nisan’da Urfa’yı, 28 Mayıs’ta Toroslar’da Gülek Boğazı ve Toros tünellerini, daha sonra Haçin (Saimbeyli) ve Kozan’ı Fransız işgalinden kurtarmışlardır. Öte yandan Antep, Adana, Tarsus, Osmaniye taraflarında da emniyet bölgeleri oluşturulmuş, böylece Fransızlar Torosların güneyine çekilmek zorunda kalmışlardır.⁹⁵

Güney cephesinde yaşanan işgalleri sonlandırmak ve Fransızlarla barış yaparak buradaki kuvvetleri Batı’ya sevk etmeyi düşünen Mustafa Kemal Paşa, Fransızları İngilizlerden ayırmak ve San Remo’da devam eden barış görüşmelerinde Türkler lehine olumlu bir etki yaratmak umuduyla tüm gücünü Kilikya’da Fransızlar ve Ermeniler üzerine seferber etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, milis güçleri organize etmenin yanında, Suriye’deki Arapları Fransızlara karşı kıskırtmış ve Suriye’den Fransızlara gönderilen silahların akışını bir şekilde engellemiştir. Fransızlar bu durum karşısında Çukurova’daki gerginliği azaltmak için General Gouraud vasıtasıyla TBMM hükümeti ile görüşmenin yollarını aramışlar ve Mustafa Kemal Paşa’nın ulusal sınırlar içinde olan ve Fransız işgali altında bulunan bölgelerin tamamıyla boşaltılması talebiyle karşılaşmışlardır. Durum Paris’te müzakere edildikten sonra, barış koşulları onaylanmış ve 28 Mayıs 1920’de Ankara’ya bildirilmiştir. Buna göre 29 Mayıs gece yarısından itibaren iki taraf arasında 20 gün süre ile düşmanca tavırlar sona erecek ve bu süre içinde Pozantı, Sis, Antep, Maraş ve Urfa boşaltılarak, buraların güvenliği Türk jandarmasına bırakılacaktır. Ayrıca Fransızlar, Türk Millî hareketine karşı hiçbir davranışta bulunmayacak ve Millî Mücadelenin siyasi amaçlarını gayri resmî olarak destekleyeceklerdir.⁹⁶ Fransızların 8 Haziran’da Zonguldak Ereğlisi’ne asker çıkarmaları üzerine bozulan bu anlaşma, Fransa’nın “de facto” (fiilî) olarak TBMM’yi tanıması açısından son derece önemlidir.

TBMM, bu süreçte bir taraftan işgal kuvvetleriyle, diğer taraftan da içeride baş gösteren isyanları bastırmakla uğraşmıştır. İşte bu durumda Türk milletine şartları gayet ağır bir barış antlaşmasının kabul ettirilmesi için uğraşan İtilaf Devletleri, 18 Nisan’da San Remo’da toplanarak aldıkları kararları iletmek üzere,⁹⁷ 22 Nisan’da Osmanlı Devleti’ni resmen konferansa davet etmişlerdir. 6 Mayıs’ta konferansa katılan Tevfik Paşa başkanlığındaki heyete, 11 Mayıs’ta Fransız Dışişleri Bakanı Alexandre Millerand tarafından barış anlaşması metni verilmiştir. Tevfik Paşa, barış şartları için devletin yıkılması ve Padişah’ın hukukunun imhası yorumunu yaptığı bir mektubu Damat Ferit Paşa’ya göndermiş ve anlaşmayı imzalamaya imkân olmadığını söylemiştir.⁹⁸ TBMM üyeleri anlaşma hükümlerine var güçleriyle karşı

95 Tevfik Bıyıklıoğlu, “Başkumandan Atatürk’ün Kısa Bir Portresi”, *Belleten* XX/80 (1956), 701-735.

96 Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 2. Baskı, (Ankara: TTK Yayınları, 1991), 2: 69-72.; Konu TBMM’de de tartışılmış ve 29 Mayıs tarihli gizli oturumda Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili İsmet (İnönü) Bey, anlaşmanın muhtevisiyatını anlatan bir konuşma yapmıştır. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, 29 Mayıs 1920, 1: 43.

97 San Remo görüşmelerinde Irak ve Filistin’de İngiliz, Suriye’de Fransız mandasının kurulması, Güney ve Güneydoğu Anadolu’da İtalyan ve Fransız nüfuz bölgelerinin oluşturulması, İngiliz himayesinde Kürdistan’ın teşkili, Doğu Anadolu’nun Ermenilere, İzmir ve Trakya’nın büyük bölümünü Yunanistan’a verilmesi ve Boğazların uluslararası bir komisyonca idaresi gibi kararlar alınmıştır. Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, 3: 149.

98 Bayur, *Türkiye Devleti’nin Dış Siyaseti*, 60.

koyacaklarını söylerken, Mustafa Kemal Paşa, "...milletimizin duygularını yansıtan bu heyecan ve üzüntüyü yitirmeden, bizi ölüme mahkûm eden düşmanlarımıza karşı daha kuvvetli ve daha etkin direnme yolları..." aranmasını istemiştir.⁹⁹ Öte taraftan Padişah, İngiliz Kralına seslenmiş ve anlaşmanın koşullarının yumuşatılmasını, hiç olmazsa Türk halkının yaşadığı yerlerin paylaşılmaktan kurtarılması istemiştir. İngiliz Kralı 5 Haziran'da Türkiye'nin geleceğinin müttefik devletlerin elinde olduğunu ve adil bir barış anlaşması için uzun süreli bir sabır gösterdiklerini belirtmiştir.¹⁰⁰ İçeride yoğun baskıya dayanamayan Damat Ferit Paşa ise istifa etmek mecburiyetinde kalmıştır. Ancak yeni hükümeti kurma görevi yine kendisine verilmiş ve kabine, anlaşmayı oy birliğiyle imzalayacak kişilerden oluşturulmuştur. Tevfik Paşa'dan sonra barış görüşmelerini yürütmek üzere heyet başkanı olarak Paris'e giden Damat Ferit Paşa, kendi hazırladıkları metni konferans heyetine vermiş ve Türkiye'nin savaşa girerek suç işlediğini, bu suçun İttihat ve Terakki yöneticilerinde olduğunu, bir Ermeni devletinin kurulması konusunda konuşmaya hazır olduklarını, fakat ülkenin parçalanmasına razı olamayacaklarını söylemiştir.¹⁰¹

İtilaf Devletleri diğer taraftan da Osmanlı Devleti'ne barış anlaşmasını imzalatmak için Yunan kuvvetlerinin işgallerini genişletmesini uygun görmüşlerdir. Yunan ordusu 22 Haziran 1920 tarihinde 60.000 kişilik kuvvetiyle taarruza geçerken Batı Anadolu'daki zayıf Kuva-yı Millîye cephesi kısa sürede çökmüştür.¹⁰² Bu gelişme üzerine İtilaf Devletleri, Damat Ferit Paşa'nın Paris'te sunduğu önerileri reddetmiş ve Tevfik Paşa'ya verilen metin üzerinde hiçbir değişiklik yapılamayacağını bildirmişlerdir. Anlaşmanın 27 Temmuz'a kadar imzalanmaması hâlinde de Türklerin ebediyen Avrupa'dan kovulacağı ve İstanbul'un Yunan askeri tarafından işgal edileceği tehdidinde bulunmuşlardır.¹⁰³ Diğer taraftan Yunan askerleri de Burhaniye, İvrindi, Soma, Akhisar, Salihli ve Nazilli hattını işgal ederken, iki hafta içinde Alaşehir-Bursa hattına kadar varmışlardır. Yunan kuvvetlerinin Doğu Trakya'da toprak kazanma peşine düşmeleri ise Millî Mücadeleye 4 ay kadar bir zaman kazandırmıştır. Yunanistan'da gerçekleştirilen seçimler ve hükümet değişikliği de 6 ay sürmüş ve Mustafa Kemal Paşa, bu zamanı lehine kullanarak Batı'da yeni bir ordunun kurulmasını sağlamıştır.¹⁰⁴

Askerî mücadelenin yanında diplomatik ilişkiler devam ettirilmiş ve Adana Cephesi Kumandanlığı tarafından 6 Temmuz 1920 tarihinde Hariciye Vekâleti'ne gönderilen yazıda Fransa ile ilişkilerin kesilmesi niyetinde olunmadığı bildirilmiştir.¹⁰⁵ Bir hafta kadar sonra, yani 14 Temmuz'da da TBMM tarafından Kastamonu Valiliği'ne gönderilen yazıda Fransızlarla iyi münasebetler kurulması yönünde talimat verilmiş,¹⁰⁶ bununla birlikte İngiliz ve Fransız

99 TBMM Zabıt Ceridesi, 22 Mayıs 1920, 2: 13-22.

100 Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 2: 81.

101 Turan, *Siyasi ve Hukuki Açından Millî Mücadele*, 74-75.

102 Bıyıklıoğlu, "Başkumandan Atatürk'ün Kısa Bir Portresi", 701-735.

103 M. Cemil Bilsel, *Lozan* (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1998), 1: 342.

104 Bıyıklıoğlu, "Başkumandan Atatürk'ün Kısa Bir Portresi", 701-735.

105 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) Fon Kodu: 030.18.1.1, Yer Numarası: 1.3.15. (Bu dipnottan itibaren "Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi" kısaltılarak "BCA" şeklinde kullanılacaktır. Eğik çizginin (/); sol tarafı fon kodunu, sağ tarafı ise yer numarasını ifade edecektir.)

106 BCA, 30.10/54.354.4

uçaklarının Karadeniz sahillerindeki vilayetlere attıkları beyannamelere karşı halkın uyanık bulunması için genelge gönderilmiştir.¹⁰⁷ Ancak İstanbul hükümeti, 20 Temmuz günü “Ya İstanbul’da ve Millî beşiğimiz olan Anadolu’da hâkim kalmak suretiyle küçük, fakat yine bir devlet hâlinde bulunmak veyahut yapılan teklifi reddederek Osmanlı Devleti’nin hayatına son vermekten başka çare olmadığı” gerekçesiyle barış anlaşmasının imzalanmasına karar vermiştir. Böylece 10 Ağustos günü Paris’e giden ve Hâdi Paşa, Tevfik Bey ve Reşat Halis Bey’den oluşan heyet, Sevr (Sevres) Müessese-i Smâiyyesi Dairesinde sunulan barış anlaşmasını imzalamıştır.¹⁰⁸ İmzalanan Sevr Anlaşması, İstanbul hükümetinin Türk milletini temsil etmediği gerekçesiyle TBMM tarafından kabul edilmezken, Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir’in 17 Ağustos tarihli “Sevr anlaşmasını imzalayanların ve Saltanat Şûrası’nda olumlu oy kullananların vatan haini ilan edilmelerine dair teklifi”, 19 Ağustos’ta TBMM üyeleri tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir.¹⁰⁹ Sonraki yıllarda da bu anlaşmayı imzalayanlar unutulmamış, 30 Ocak 1923 tarihinde Damat Ferit kabinesinde bulunanlar ile Saltanat Şûrası üyelerine hiçbir suretle para verilememesi karara bağlanmıştır.¹¹⁰ Ayrıca gıyaben mahkûm olan Damat Ferit ve diğer üyeler hakkındaki kararın tebliğinin savcılık kanalıyla yapılması uygun görülmüştür.¹¹¹

4.2. Londra Konferansı

İtilaf Devletleri’nin Osmanlı topraklarını aralarında paylaşma konusunda tam bir anlaşmaya varamamış olmaları Sevr Anlaşması’nın yumuşatılmasını gündeme getirirken,¹¹² özellikle Fransızlar anlaşma maddelerinin değiştirilmesi noktasında daha olumlu bir tavır takınmıştır. Fransa Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Berthelot, 7 Aralık 1920 tarihli telgrafında İngilizlerin Sevr’in revize edilmesine karşı çıkmalarına rağmen, kendilerinin Türklerin geleceğini Bolşeviklere teslim etmemeye kararlı olduklarını bildirmiştir. İngilizler ise direnmeye devam etmiş ve Lloyd George, 22 Aralık’ta Parlamento’da yaptığı konuşmada Mustafa Kemal Paşa’yı “asi” ilan edip Yunan işgalini desteklemeye devam etmiştir.¹¹³ Aslında Fransızların, özellikle Ortadoğu’da İngiliz yayılmacılığından rahatsız oldukları çok önceden biliniyor ve buna göre de yeni politikalar üretiliyordu. Aralık 1919’da Suriye’deki Fransız Yüksek Komiseri George Picot’un Sivas’a gelip ekonomik ayrıcalıkların devam etmesi karşılığında Adana, Antep ve Urfa’nın boşaltılacağı yönünde Mustafa Kemal Paşa ile pazarlığa tutuşması da bunun bir göstergesiydi.

Sevr Anlaşması, Türk-Fransız münasebetlerine de yeni bir boyut kazandırmış, Mustafa

107 BCA, 30.10/54.354.11

108 Turan, *Siyasi ve Hukuki Açıldan Millî Mücadele*, 75-76.; Sevr Anlaşmasının tam metni için bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1953), 1: 524-691.; Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, 3: 175-177.

109 *TBMM Zabıt Ceridesi*, 19 Ağustos 1920, 3: 333.

110 BCA, 30.18.1.1/6.47.9

111 BCA, 30.10/204.394.28

112 Sadi İrmak, *Atatürk Devrimleri Tarihi* (İstanbul: Fatih Yayınevi, 1973), 87.

113 Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*, 105.

Kemal Paşa'nın İngiltere ile Fransa'yı birbirine düşürme planı 1921 yılı başlarından itibaren yeniden gündeme gelmiştir. Bu amaçla Mustafa Kemal Paşa, Mısır ordusunda görevli Yarbay Hayri'yi Gouraud ile ateşkes görüşmeleri yapmak üzere Ocak ayında Paris'e göndermiştir. Bu sırada TBMM hükümetinin yeni oluşturduğu ordunun 6-11 Ocak tarihleri arasında kazandığı I. İnönü muharebeleri,¹¹⁴ İtilaf Devletleri'ni 21 Şubat 1921'de Londra'da bir konferans toplamaya zorlamıştır.¹¹⁵ Aslında 1920 Eylül'ünde Ermenilerin Türk kuvvetleri tarafından yenilgiye uğratılması İngilizleri telaşlandırmış, İzmir çevresinde Yunan kuvvetlerinin de aynı hezimete uğramaları durumunda, Sevr Anlaşması'nda birtakım değişikliklerin yapılabileceği gündeme gelmiştir. İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold, 27 Kasım'da Lord Curzon'a değişiklik kaçınılmaz olursa müttefiklerin politikasını Anadolu'nun yatıştırılmasını hızlandırmak, Müttefiklerin en az zararlı durumdan sıyrılmasını ve gayrimüslim azınlıkların gelecekteki mutluluğunu sağlamak şeklinde özetlemiştir.¹¹⁶

Londra Konferansı'nın toplanmasına sebep olarak TBMM hükümetinin askerî ve siyasi alanlarda elde ettiği başarılar gösterilebilir. Bu anlamda Çukurova bölgesinde Fransızlarla girişilen çatışmalar ve elde edilen başarılar sonucunda imzalanan kısa süreli mütareke ile İnönü Muharebelerinin Millî Mücadele hareketine kazandırdığı prestij, Türklerin kolay kolay vatansız bırakılmayacağını göstermiştir. Öte yandan gelişen Türk-Rus ilişkileri İtilaf Devletleri'ni daha temkinli olmaya zorlamış, Anadolu'da olası Bolşevik teşkilatlanması Fransızları olduğu gibi İtalyanları da TBMM hükümetiyle yakınlaşmaya itmiştir. Mustafa Kemal Paşa da Fransa ve İtalya'yı İngiltere'den ayırmak için Roma ve Paris temsilcilerine gönderdiği talimatta Sevr'in kabul edilmeyeceğini ancak Fransa ve İtalya ile anlaşma yapmaya hazır olduğunu bildirmiştir. Bu sırada Doğu Cephesi'nde Kazım Karabekir Paşa komutasındaki Türk kuvvetleri Ermenilerin eline geçmiş olan Sarıkamış ve Merdenek'i ve karşı taarruza devam ederek, 30 Ekim 1920'de Kars'ı geri almıştır. Böylece Doğu'da Ermeniler sorun olmaktan çıkartılarak, Misak-ı Millî sınırlarına ulaşılmış ve mütareke istemeye zorlanmışlardır. Varılan mutabakat neticesinde 3 Aralık 1920'de Ermenilerle TBMM hükümeti arasında Gümrü Antlaşması imzalanmış, önceden kaybedilen Kars, Sarıkamış, Kağızman, Kulp ve İğdır yeniden Türk topraklarına katılmıştır. Bu antlaşmayla Doğu Cephesi kapanırken burada bulunan kuvvetlerin Batı Cephesi'ne gönderilmesi kolaylaşmıştır.¹¹⁷

İtilaf Devletleri'nin İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza'nın önerisiyle Sevr'i yeniden görüşmek üzere Londra'da toplanma kararı,¹¹⁸ Fransa Başbakanı Briand'ın isteğiyle Türk ve

114 I. İnönü Muharebeleri ve sonuçları hakkında geniş bilgi için bkz. *Türk İstiklal Harbi*, Batı Cephesi, 3. Baskı, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999), 2/3: 145-246.

115 Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*, 276.

116 Salâhi R. Sonyel, "İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'un Türk Ulusal Akımına Karşı Tutumu (1920-1923)", *Belleten* LVII/221 (1994), 159-184.

117 Turan, *Siyasi ve Hukuki Açından Millî Mücadele*, 81-100.

118 Yuluğ Tekin Kurat, "Mustafa Kemal's Instructions (An Intercepted and Decyphered Telegram) to Bekir Sami in London-A Reassessment of the London Conference (21 February-12 March 1921) and its İmmediat Consequences", *Belleten* XLVIII/189-190 (1984), 55-88.

Yunan temsilcilerine iletilmiştir. Briand, İstanbul ve Atina'daki temsilcilerine Türk tarafının Mustafa Kemal veya TBMM hükümeti yetkililerinin de Osmanlı delegasyonunda yer alması koşuluyla davet edildiğini ve Yunan hükümetinin de konferansa katılacağını bildirmiştir.¹¹⁹ Daveti alan Sadrazam Tevfik Paşa, 27 Ocak'ta Mustafa Kemal Paşa'yı telgrafla haberdar etmiştir. Mustafa Kemal Paşa ise verdiği cevapta Türkiye ile ilgili tüm sorunların çözüm yerinin TBMM olduğunu ifade etmiş ve Tevfik Paşa'yı kendileriyle birleşmeye davet etmiş,¹²⁰ Padişahı da TBMM hükümetini resmen tanımaya davet etmiştir.¹²¹ Ertesi gün davetin doğrudan TBMM'ye yapılması gerektiğini bildiren Mustafa Kemal Paşa, Millî Hareketin İstanbul'a tabi olmayacağını ifade etmiştir. İki taraf arasındaki yazışmalar devam ederken bu sırada Ankara'da bulunan eski Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'nın da aracılık teşebbüsü de başarısız olmuştur.¹²² Bununla birlikte 29 Ocak'ta Londra Konferansı'nda İstanbul hükümetinden ayrı bir heyetin TBMM hükümeti adına gönderilmesi kararı alınmıştır.¹²³ Bu heyete baş murahhas olarak Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in tayin edilmesi,¹²⁴ onun yerine de Maliye Vekili Ferid Bey'in vekâlet etmesi uygun görülmüştür.¹²⁵ Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, 4 Şubat tarihli gizli oturumda "...düşmanlarımız tarafından hükümet-i Millîmize doğrudan doğruya müracaat edilmedikçe murahhas izamında gayet dikkatli ve temkinli davranmak..." gereğinden bahsetmiş, TBMM hükümetinin resmen tanınmasına değin hiçbir teşebbüsten geri durmamakla beraber, beklemenin faydalı olacağını ifade etmiştir.¹²⁶ Aslında Türk heyetinin Londra'ya gidişi Sevr'in tadili için değil TBMM hükümeti ve Misak-ı Millî'nin tüm Avrupa devletlerine tanıtılması amacıyla yararlı görülmüştür. Ayrıca TBMM hükümetinin dolaylı da olsa ilk kez Avrupa devletleri tarafından muhatap kabul edilmesi, Millî Mücadele hareketinin siyasi ve hukuki açıdan elini güçlendiren bir gelişme olmuştur.

Konferansta ilk sözü alan Yunan Başbakanı Kalogeropoulos, arzu edilen barışın Türklere taviz vererek sağlanamayacağını, eğer Türkiye baş eğmezse daha fazla savaş tazminatı isteneceğini dile getirmiş ve Yunan kuvvetlerinin Mustafa Kemal'in gücünü tamamen dağıtabileceğini iddia

119 Londra Konferansı'nın toplanması 25 Ocak'ta Paris'te yapılan toplantı sonucunda kararlaştırılmış ve müzakerelerin esasını Sevr Anlaşması'nın teşkil edeceği belirtildikten sonra, Mustafa Kemal veya Ankara Hükümeti'nin belirleyeceği murahhasların da Türk heyetine dâhil edilmesi şart koşulmuştur. İzzet Öztoprak, "Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakerati", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* XI/33 (1995), 565-612.

120 Atatürk, *Nutuk*, 377-378.

121 Kurat, "Mustafa Kemal's Instructions (An Intercepted and Decyphered Telegram) to Bekir Sami in London-A Reassessment of the London Conference (21 February-12 March 1921) and its Immediat Consequences", 55-88.

122 Aracılık teşebbüsünü Ahmet İzzet Paşa şu şekilde anlatmaktadır: "BU durum karşısında ben aracılığa yeltendim. Bir yönden bu fırsatı kaçırmamak için gerek Paşa, gerek diğer bakanlar nezdinde tavsiye ve temennilerde bulunduğum gibi, İstanbul'a da Meclis'in tasdiki için telgraf çektim. Telgrafın ilk müsveddesi Paşa tarafından değiştirilmek istendi. Ben bunu kabul etmedim, ama ikisinin ortası bir telgraf yazdım. Bunun değiştirilmesi istendiye de razı olmadım. Bu telgraf kendileri tarafından şifre edilerek gönderildi. Gerek Tevfik Paşa'dan alınan cevaptan, gerek geri dönüşümüzde çıkardığımız anlamdan İstanbul ve özellikle Padişahça teklifimizin öfke doğurduğu anlaşıldı. Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, 2: 105.

123 BCA, 30.18.1.1/2.33.9

124 BCA, 30.18.1.1/2.33.14

125 BCA, 30.18.1.1/2.33.15

126 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, 4 Şubat 1921, 1: 379.

etmiştir. Ancak Fransa Başbakanı Briand, Türk ordusunun küçük görülmemesi gerektiğini, kendilerinin Çukurova’da buna bizzat tanıklık ettiklerini anlatmıştır.¹²⁷ Konferansın 23 Şubat oturumunda Tefvik Paşa, sözü Türk milletinin gerçek temsilcisi olan TBMM delegesi Bekir Sami Bey’e vermiştir. Bekir Sami Bey, ilk olarak Türklerin ayrı bir millet olarak varlıklarını sürdürebilmeleri için Türk milletinin ekonomik ve siyasi hayatını sona erdirecek olan Sevr Anlaşmasının yürürlükten kaldırılması gerektiğini söylemiştir. Lloyd George’un ısrarla Sevr’in kabul edilip edilmeyeceğini sorması üzerine, Mustafa Kemal Paşa’ya durumu bildiren Bekir Sami Bey, iktisadi ve mali meselelerde Türk ilkelerinin değiştirilemeyeceği, Türk Millî emellerinin güvence altına alınması şartıyla anlaşmanın adının pek de önemli olmadığı cevabını almıştır.¹²⁸ Aslında Türk tarafının istekleri Sevr’in tamamen reddedilmesi anlamına gelirken, konferans 20 günün ardından herhangi bir sonuç alınmadan, Türk ve Yunan taraflarına yeni önerilerde bulunularak dağılmıştır.¹²⁹ Bu duruma Türk heyetinin Misak-ı Millî’de ısrar etmesi de etkili olurken Bekir Sami Bey, Yunanistan’ı yalnız bırakmak için İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcileriyle genel barış görüşmelerinin dışında görüşmeler yapmış ve çeşitli anlaşmalar imzalamıştır.¹³⁰ Bu anlaşmaların TBMM hükümeti ile İtilaf Devletleri arasında daha sonra imzalanacak anlaşmalara zemin hazırladığı söylenebilir.

4.3. Ankara İtilafnamesi

Londra Konferansı’nda Bekir Sami Bey’in Fransızlarla yaptığı anlaşmayla çatışmalara son verilmesi ve esir mübadelesi yapılması, halkın ve silahlı çetelerin silahtan arındırılması, çatışmaların sona erdirilmesinden 1 ay sonra Fransızlar tarafından işgal edilen toprakların boşaltılması gibi konularda görüş birliğine varılmıştır. Ayrıca Türk-Fransız ekonomik iş birliğinin sağlanması da öngörülürken, asıl önemli gelişme Suriye sınırına ilişkin varılan mutabakat olmuştur.¹³¹ Ancak Bekir Sami Bey, bu anlaşmaları kendi hükümetine danışmadan imzalamış, bunun için de TBMM’de büyük tartışmalar yaşanmıştır. 17 Mart 1921 tarihli gizli oturumda Mersin Mebusu İsmail Safa Bey, anlaşmaya “...Fransızlarla bir muahede şekline girmiş olan şeyi münakaşa etmek istemiyorum. Çünkü esasen bizim bunu kabul edemeyeceğimizi bir buçuk seneden beri her yerde, her noktada mütemadiyen iddia ettik. Biz hayat istiyoruz, yaşamak istiyoruz.” şeklinde yaklaşırken, anlaşmayı kimsenin imza etmeyeceğini düşündüğünü belirtmiştir. Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşa ise “... Ne istiyorsunuz dedikleri zaman, verilecek cevap gayet basit idi: Bizim Misak-ı Millîmiz vardır” ifadeleriyle anlaşmaya karşı çıkmıştır.¹³² Aslında bu anlaşma Mustafa Kemal Paşa’nın 1 Mart’ta Bekir Sami Bey’e gönderdiği Sevr’in tartışma konusu yapılmayarak kesinlikle reddedilmesi ve Misak-ı Millî prensiplerine

127 Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 2: 126.

128 Turan, *Siyasi ve Hukuki Açından Millî Mücadele*, 108-111.

129 Bu yeni öneriler için bkz. Öztoprak, “Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı”, 565-612.

130 Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 2: 127-132.

131 Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*, 114-116.

132 Konu ile ilgili tartışmalar için bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, 17 Mart 1921, 1: 3-9.

sadık kalınarak kesinlikle sınırların aşılmaması talimatnamesine de ters düşmüştür.¹³³ Zira Mustafa Kemal Paşa, Londra’da imzalanan anlaşmaları “Sevr projesini müteakip beyinlerinde akdettikleri ‘Accord Tripartite’ tesmiye olunan ve Anadolu’yu menatik-ı nüfuza taksim eden itilafnameyi başka namlar altında hükümet-i milliyemize kabul ettirmek maksadına matuf” olarak değerlendirmiştir.¹³⁴ Bu yüzden adı geçen anlaşma, TBMM tarafından gayr-i kabil-i itilafname sayılarak reddedilmiştir. Bunun üzerine Bekir Sami Bey’in 8 Mayıs 1921 tarihinde yazdığı istifa dilekçesi 12 Mayıs’ta TBMM’de oylanarak kabul edilmiştir.¹³⁵

Türk-Fransız anlaşmasının TBMM tarafından reddedilmesi iki ülke arasındaki ilişkileri kısa süreliğine de olsa olumsuz anlamda etkilemiştir. Fakat İngiliz desteğiyle 23 Mart’ta tekrar harekete geçen Yunan kuvvetlerinin İnönü mevkiinde ikinci kez bozguna uğratılması,¹³⁶ bir taraftan TBMM hükümetinin elini güçlendirmiş, diğer taraftan da ekonomik sıkıntı içinde olan Fransa’yı Türklerle uzlaşmaya itmıştır.¹³⁷ Bu gelişmelerin yaşanmasında kuşkusuz Sovyetlerle yapılan 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması’nın da etkisi olmuştur. Böylece TBMM hükümeti Fransızlarla görüşmek üzere Mayıs ayı ortalarında Dışişleri Bakanlığı Hukuk Danışmanı Münir (Erteğün) Bey’i Adana’ya göndermiştir. Burada Türk tarafının önerileri pek dikkate alınmazken, iki taraf arasındaki görüşmeler kısa süre sonra yeniden başlamıştır. Fransa Başbakanı Briand tarafından TBMM hükümeti ile görüşmek üzere görevlendirilen Franklin Bouillon, 9 Haziran’da Ankara’ya ulaşmış ve 13 Haziran günü Mustafa Kemal Paşa’nın yanında Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşenk) ve Fevzi Paşa’nın hazır bulunduğu bir toplantıya katılmıştır. Bouillon, burada Londra’da varılan anlaşmanın esas alınmasını talep etmiş, ancak Mustafa Kemal Paşa’nın Misak-ı Millî noktasında taviz vermez tutumu karşısında, Misak-ı Millî metnini incelemek üzere görüşmelere ara verilmesini istemiştir. Bundan sonraki görüşmelerin odak noktası Misak-ı Millî olurken, Fransızlar, Türkleri anlaşmaya zorlamanın anlamsız olduğunu anlamışlardır.¹³⁸ Diğer taraftan İtilaf Devletleri’nin 18-19 Haziran 1921 tarihlerinde Türk-Yunan savaşında arabuluculuk yapmak üzere Paris’te toplanmaları Yunan tarafında hoş karşılanmamış ve 5 Temmuz’da Yunan kuvvetleri tekrar taarruza geçmiştir. Eskişehir, Kütahya ve Afyon arasındaki bölgeler Yunan kuvvetlerinin eline geçerken, Türk ordusu durumunu güçlendirmek için 25 Temmuz’da Sakarya Nehri’nin doğusuna çekilmek zorunda kalmıştır. Bu durum karşısında TBMM hükümeti, 5 Ağustos’ta Mustafa Kemal Paşa’ya

133 Kurat, Mustafa Kemal’s Instructions (An Intercepted and Decyphered Telgram) to Bekir Sami in London-A Reassessment of the London Conference (21 February-12 March 1921) and its İmmediat Consequences”, 55-88.

134 Atatürk, *Nutuk*, 400.

135 Bekir Sami Bey’in istifa dilekçesi şöyledir: “Gerek akdetmiş olduğum itilafnameler ve gerek siyaset-i hariciyemizde Heyet-i Vekile ile bendeleri arasında bâriz bir surette ihtilâf-ı içtihad hâsıl olmuştur. Şu şerait dâhilinde bendelerinin Hariciye Vekâleti gibi siyaset-i umumiyenin nâzımı olması icap eden bir makamda kalması câlib-i mahazir olduğundan Vekâlet-i Hariciyeden istifamın kabul buyurulmasını talep ve rica eylerim efendim.” *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, 12 Mayıs 1921, 2: 72-78.

136 İI. İnönü Muharebeleri ve sonuçları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Türk İstiklal Harbi*, 2/3: 247-516.

137 Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 2: 198.

138 Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*, 124-136.

Başkomutanlık yetkisi vermiştir.¹³⁹ Mustafa Kemal Paşa, Başkomutan sıfatıyla 7-8 Ağustos'ta yayınladığı Tekâlîf-i Millîye emirleriyle ordunun ihtiyaçları için milletten yardım istemiştir. Böylece 23 Ağustos'ta başlatılan meydan muharebesi, 13 Eylül'de Sakarya'nın doğusunda tek bir Yunan askeri bile bırakılmadan büyük bir zafere dönüşmüştür.¹⁴⁰

Sakarya'daki başarı, Millî Mücadele açısından iç ve dış dengelerin değiştiği önemli bir dönüm noktası olmuştur. Artık Türk milleti düşman karşısında inisiyatif ele alırken, özellikle Fransa ile yürütülen barış görüşmelerinin hız kazanmasına da vesile olmuştur. Fransız temsilci Bouillon ikinci kez Ankara'ya gelirken, 24 Eylül'de Yusuf Kemal Bey, Münir Bey ve Ali Fethi Bey'den oluşan bir heyetle görüşmeleri sürdürmüştür. Görüşmeler 20 Ekim'de iki taraf arasında Ankara İtilafnamesinin imzalanmasıyla son bulmuş ve nihayet Türk-Fransız savaşı sona ermiştir.¹⁴¹ Böylece Fransızlar 4 Kasım'da işgal ettikleri yerleri boşaltmaya başlamışlar ve 1 Aralık'ta Türk kuvvetleri Adana'daki resmi daireleri işgal etmiştir. 20 Aralık'ta buradaki Fransız kuvvetleri şehri terk ederken, 20 Aralık'ta da Antep düşman işgalinden kurtulmuştur.¹⁴²

4.4. Mudanya Mütarekesi

Ankara İtilafnamesi, hem bir İtilaf Devletiyle imzalanması hem de güney sınırındaki sorunların büyük oranda ortadan kaldırılması açısından TBMM hükümetini siyasi manada çok rahatlatmıştır. Millî Mücadele hareketi ve TBMM hükümetinin İtilaf bloğuna karşı ilk büyük diplomatik başarısı sayılabilecek bu antlaşma, ulusal güçlerin topyekûn Batı cephesine yönlendirilmesinde önemli bir yer tutmuştur. Kuşkusuz antlaşmanın bir başka önemli boyutu da İtilaf Devletleri arasındaki görüş ayrılıklarının artması ve artık Sevr Anlaşması'nın Türk milletine kabul ettirilemeyeceğinin anlaşılmasıdır. Artık bir İtilaf Devleti Türk milletinin haklı davası olan Misak-ı Millî'yi tanımış ve savaş alanlarında kazanılan askerî başarıların masa başında diplomatik mücadeleyle taçlandırılacağı gösterilmiştir. Diğer yandan Fransa'dan alınan askerî yardım sayesinde düzeni ordunun birtakım ihtiyaçları da karşılanmıştır.¹⁴³ Elde edilen bu diplomatik başarıyı uluslararası kalıcı bir barışa dönüştürmek isteyen TBMM hükümeti, Aralık 1921'de Ferit Bey'i Fransa'da, Şubat 1922'de ise Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'i önce Fransa, sonra da İngiltere'de temaslarda bulunmak üzere Avrupa'ya göndermiştir. Yusuf Kemal Bey'in temaslarından sonra, özellikle İngiltere'nin Misak-ı Millî'yi tanımaya ve Anadolu'nun boşaltılmasına yanaşmaması TBMM'yi kesin bir askeri zafer olarak, masaya oturmaya zorlamıştır.¹⁴⁴

139 TBMM Gizli Celse Zabıtları, 5 Ağustos 1921, 2: 164-185.

140 Sakarya Meydan Muharebesi ve sonuçları hakkında detaylı bilgi için bkz. *Türk İstiklal Harbi*, Batı Cephesi, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1973), 2/5/2: 3-278.

141 Ankara Anlaşması maddeleri için bkz. *Düster*, Üçüncü Tertip, (İstanbul: Milliyet Matbaası, 1929), 2: 152-171.; Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*, 145-148.

142 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar* (Ankara: MEB Yayınları, 1978), 4: 47.

143 Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*, 149.

144 Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 4: 114-117.

Sakarya zaferi düşmanın yurttan çıkarılması noktasında ümitleri iyice artırırken, 22 Mart 1922’de İngiltere, Fransa ve İtalya dışişleri bakanları, Türk ve Yunan taraflarına ateşkes çağrısında bulunmuştur. 24 Mart’ta ise Mustafa Kemal Paşa, Bakanlar Kurulu’na “Esas itibariyle, İtilaf Devletleri dışişleri bakanlarının ortaklaşa yaptıkları ateşkes teklifini kabul etmemek veya herhangi bir şekilde bu teklife yanaşılmıyor ve güven gösterilmiyor hissini verecek gibi davranmak doğru değildir.” ifadelerini kullandıktan sonra ateşkes teklifini iyi karşılamak gerektiği üzerinde durmuştur. Mustafa Kemal Paşa devamla “Bundan dolayı vereceğimiz karşılık olumsuz değil, olumlu olacaktır. İtilaf Devletleri’nde iyi niyet yoksa olumsuz davranış onlardan gelmelidir. Yalnız, biz, onların ileri sürdüğü şartları kabul edemeyeceğimizden, karşı şartlar ileri süreceğiz.” şeklinde konuşmuştur.¹⁴⁵ Ancak İtilaf Devletleri, Türk tarafının cevabını bile beklemeden 26 Mart’ta bu defa yapılacak barışın şartlarını deklare etmişlerdir. Bunun üzerine Ankara Hükümeti, ateşkese karşılık Anadolu’nun Yunan kuvvetlerince boşaltılmasını şart koşmuştur. Bu şartın kabul edilmeyeceği 15 Nisan’da bildirilirken, tahliyenin barış anlaşması hükümlerinin tamamının kabulüyle mümkün olacağı vurgulanmıştır.¹⁴⁶

Hemen taarruz edilmesi konusunda türlü eleştiriler ve çekinceler bulunsa da Mustafa Kemal Paşa ile Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa arasındaki 3 Temmuz tarihli şifreli telgraflarda, planı konusunda görüş birliğine varılan harekâtın başarısı, ani olmasına bağlanmıştır.¹⁴⁷ 30 Temmuz’da Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Millî Savunma Bakanı Kazım Paşa’nın da plana mutabık kalmasıyla durum değerlendirmesinin ardından, taarruz harekâtının Ağustos ayının sonlarına doğru yapılması kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine, Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa, 6 Ağustos’ta ordularına taarruz emri vermiştir. 13 Ağustos’ta ise Fevzi Paşa cepheye gitmiştir. Mustafa Kemal Paşa da Çankaya’da bir çay ziyafeti tertip edildiğini ajansların ilan etmesinden bir gün önce, gece otomobille yola çıkarak 20 Ağustos’ta Akşehir’e varmıştır.¹⁴⁸

Akşehir merkezli ve büyük bir gizlilik içinde yürütülen taarruz çalışmaları, çok geçmeden, 26 Ağustos 1922 sabahı topçu ateşiyle birlikte fiilen harekâta dönüşmüştür. 30 Ağustos’ta düşmanın ana kuvveti imha edilirken, Yunan ordusunun Başkomutanı General Trikopis de esir alınmıştır. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz harekâtını, “26/27 Ağustos günlerinde, yani iki gün içinde, düşmanın Karahisar’ın güneyinde 50 km ve doğusunda 20-30 km uzunluğundaki müstahkem cephelerini düşürdük. Yenilen düşman ordusunun bütün kuvvetlerini, 30 Ağustos’a kadar Aslıhanlar yöresinde kuşattık. 30 Ağustos’ta yaptığımız savaş sonunda (Buna Başkomutan Muharebesi adı verilmiştir), düşmanın ana kuvvetlerini yok ettik ve esir aldık” şeklinde özetlemiştir.¹⁴⁹

İzmir’e doğru kaçan diğer kuvvetlere de fırsat verilmemesi amacıyla derhal takibat başlatılmış, Uşak, İnegöl, Yenişehir, Kula, Alaşehir, Salihli gibi yerler geri alındıktan sonra,

145 Atatürk, *Nutuk*, 439.

146 Turan, *Siyasi ve Hukuki Açından Millî Mücadele*, 182-183.

147 İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973)*, haz. Ahmet Demirel, 3. Baskı, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 1: 29.

148 Bilsel, *Lozan*, 1: 427-428.

149 Atatürk, *Nutuk*, 456.

nihayet 9 Eylül günü Türk süvari birlikleri İzmir'e girmiştir.¹⁵⁰ Zafer haberi kısa sürede tüm yurtta sevince sebep olurken, On Birinci Yunan Alayı da Mudanya önlerinde esir edilmiştir. Bunun üzerine Yunan halkına hitaben bir bildiri yayınlayan Kral Konstantin, "Kahraman ordumuz bir felakete uğradı. Fakat düşmanın bile beklemediği bu felaket, sancağımızın şanını eksiltmez. Bilakis, bize, fevkalade sabır ile tahammül etmek vazifesini emreder."¹⁵¹ sözleriyle Yunan ideallerinin Anadolu topraklarından atıldığını kabul etmiştir.

Büyük Taarruz ve ardından gelen Türk zaferi sonrasında Trakya'nın hâlen işgal altında bulunması İngilizlerle savaş ihtimalini gündeme getirirken, bu durum İngiltere Başbakanı Lloyd George'un da tedirgin olmasına sebep olmuştur. Lloyd George, "...Avrupa'yı Asya'dan ayıran Ak ve Karadenizleri birleştiren derin tuzlu su yolu birinci derecede ehemmiyeti haiz cihan menfaatlerini, Avrupa menfaatlerini ve İngiliz menfaatlerini alakadar eder" şeklinde yayınladığı bildiri ile Avrupalı devletler ve dominyonlardan Boğazların korunması için takviye destek istemiştir.¹⁵² Ancak kimi ülkeler bu teklife sıcak bakarken, kimileri de teklifi geri çevirmiştir. Hatta Paris'ten gelen bir başka telgrafta "Fransa her türlü maceradan kaçınmak fikrindedir" ifadeleri kullanılmıştır.¹⁵³ Lloyd George'nin 16 Ekim'de seçim konuşması sırasında kullandığı "Yunan yenilgisinden sonra durum çok tehlikeli idi. Türkler üzerimize yürüdüler. Fransızlar geri çekildiler. İtalyanlar da onlar gibi hareket ettiler. Farz edelim ki biz de Fransızlar gibi yapsaydık, o zaman Kuva-yı Millîye Çanakkale'ye yerleşecek ve oradan atacakları son adım boğazları geçmek olacaktı. Eğer Mudanya Konferansı'nda bu isteğe muvafakat etmeseydiler, onları acaba yerlerinden kim çıkarabilirdi. Zannedirim hiç kimse!"¹⁵⁴ ifadeleri ise zaferin İngilizler üzerinde uyandırdığı etkiyi göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Bu gelişmelerin ardından Fransız Komiseri General Pele'nin Mustafa Kemal Paşa'ya güvenli bölgeye çekilme tavsiyesi, Millî Hükûmetin böyle bir bölge tanımadığı ve Trakya da kurtarılmadıkça ordunun durmayacağı karşılığını bulmuştur. Bu bağlamda Türk ordusunun her başarısından sonra ateşkes için harekete geçen İtilaf Devletleri, bu aşamadan sonra da mütareke isteminde bulunmuşlardır. Ancak Mustafa Kemal Paşa ve Hükûmet, 29 Eylül'de İtilaf Devletleri dışişleri bakanlarına verdikleri notada Edirne dâhil, Meriç'e kadar Trakya'nın boşaltılması şartıyla masaya oturulabileceğini bildirmiştir. Şartın kabul görmesi üzerine de 3 Ekim 1922 Salı günü, öğleden sonra saat 3'te Mudanya Konferansı toplanmıştır.¹⁵⁵

Konferansta Türkiye'yi İsmet Paşa temsil ederken, yanında ise Batı Cephesi Kurmay Başkanı Asım (Gündüz) Bey, Yarbay Tevfik (Bıyıklıoğlu) Bey, Binbaşı Seyfi (Düzgören) Bey ve Kızılay İkinci Başkanı Hamit Bey ile 2 yazman görevlendirilmiştir. Öte yandan Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ile Refet (Bele) Paşa'nın da delegasyona yardım için

150 Durmuş Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2005), 1: 306-313.

151 Ali Naci Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, 3. Baskı, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993), 19.

152 Bayur, *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti*, 118.

153 Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, 20.

154 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Vatan Yolunda* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999), 176.

155 Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 1: 320-322.

Mudanya’da kalmaları uygun görülmüştür. Buna benzer görüşmelerde olduğu gibi, Anlaşma Devletleri de asker kökenli temsilciler seçmiştir. İngiltere’yi işgal orduları komutanı General Harrington, Fransa’yı General Charpy, İtalya’yı General Monbelli temsil etmişlerdir. Ancak asıl savaşıyan taraf, yani Yunanistan, General Mazarakis ile Albay Sariyanis’i temsilci olarak göndermesine rağmen, onların yerine konferans sözcülüğünü İngilizler yapmıştır.¹⁵⁶

İsmet Paşa’nın oturumu açmasından sonra söz alan Harrington, konferansın mevzuunun muhasamata durdurmak, Trakya’dan Yunan ordusunun çekileceği hattı belli etmek ve yakında toplanacak barış konferansına yol açmak oluğunu belirtmiştir. Harrington ayrıca aralarında mutabakata vardıkları 10 maddelik projeyi de tartışmaya sunup, görüşmelere başlanmasını istemiştir. Fakat bu projede Türk heyetinin dikkatini, Şarki Trakya’nın Yunanlar tarafından tahliyesinin zikredilmesi, fakat bu toprakların Türklere verilmesinden söz edilmemesi ile Meriç’in batısında ve Edirne’nin bir mahallesi olan Karaağaç’tan hiç bahsedilmemesi hususları çekmiştir.

Tam da bu sırada Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’dan Karaağaç’ın Edirne’nin bir mahallesi kabul edilmesi, Yunan ordusunun elinde bulunan Türk esirlerin derhal serbest bırakılması, Trakya’nın derhal tahliye edilerek, Türk Hükûmetine teslim edilmesi, eğer bu sağlanmazsa ordulara harekât emri verilmesi talimatını alan İsmet Paşa, 1. ve 2. orduların Kocaeli ve Çanakkale istikametinde harekete geçirilmesini emretmiştir.¹⁵⁷ Bu durum İngiliz ve Fransızları telaşlandırmış ve görüşmelere 7 Ekim’den 9 Ekim’e kadar ara verilmiştir.¹⁵⁸

Zaman zaman gergin anların yaşandığı, hatta görüşmelerin kesilmesi tehlikesinin doğduğu ve Türk Ordusunun yeniden harekât hazırlıklarına giriştiği mütareke görüşmeleri 11 Ekim’de uzlaşmayla sonuçlanmıştır. Burada, Türk-Yunan savaşının 14-15 Ekim gece yarısından itibaren bitmiş sayılacağı, Yunan güçlerinin Doğu Trakya’yı 15 gün içinde boşaltacakları,¹⁵⁹ İstanbul ve boğazların yönetim şeklinin yapılacak barışta saptanacağı, İtilaf devletleri askerlerinin buldukları yerlerden ancak barış yapıldıktan sonra çıkacakları gibi kararlar alınmıştır.¹⁶⁰

Aynı gün Antlaşma maddelerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde okunması üzerine söz alan Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, “Bu mukavele-i askeriye ile Misak-ı Millîmizin tamamı tahakkukuna doğru bir adım atılmış oluyor... Bir buçuk ay sonra, zulüm ve işkence altında inleyen Trakya’mız kurtulacak, Büyük Millet Meclisi’nin idaresi altına girecektir”¹⁶¹ ifadelerini kullanırken Hâkimiyet-i Millîye Gazetesi’ndeki haberde de Büyük Zafer’in siyasi kazanımlarının Türkiye tarafından birer birer kullanılmaya başlandığı ve Mudanya’daki sonucun

156 Şerafettin Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, 2. Baskı, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2003), 49.

157 Selek, *İsmet İnönü*, 306-308.

158 Konferans ve tartışma konuları ile ilgili detaylı bilgi için bkz. İsmail Eyyüpoğlu, “Mudanya Mütarekesi (Yapılan Teklifler, Görüşmeler Alınan Kararlar)”, (Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi 1998).

159 Trakya’nın Yunan kuvvetlerinden boşaltılması ve Türk tarafına teslimi ile ilgili süre daha önce 45 gün olarak teklif edilirken, anlaşmada 15 güne indirilmiştir. Bütün Trakya’nın Türkiye’ye teslimi ise 30 gün içinde gerçekleştirilecektir. Selek, *İsmet İnönü*, 310.

160 Hüseyin Avni Çavdaroğlu, *Öncesi ve Sonrası İle Lozan* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011), 57-58.; Ayrıca bkz. Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, 33. ; Anlaşma maddeleri ertesi gün, 12 Ekim 1922’de Hâkimiyet-i Millîye, Sabah gibi dönemin gazetelerinde de yayınlanmıştır.

161 *TBMM Zabıt Ceridesi*, 11 Ekim 1922, 23: 345-351.

bir meydan muharebesi zaferinden daha büyük olduğu vurgulanmıştır.¹⁶² Zira Trakya Bölgesi savaş yapılmadan Türkiye'ye iltihak etmiştir.

4.5 Lozan Barışı ve Anadolu İhtilalinin Tescili

Mudanya Mütarekesi'nin hemen ardından görüşmelerini sıklaştıran İtilaf Devletleri, barış konferansının 13 Kasım'da İsviçre'nin Lozan şehrinde toplanacağını kararlaştırmışlar ve bunu 27 Ekim tarihli bir notayla hem TBMM hem de İstanbul hükümetlerine bildirmişlerdir.¹⁶³ Böylece büyük Türk zaferinin ardından sıra Lozan'da barışın sağlanması ve yeni Türk devletinin tüm dünyaya tanıtılmasına gelmiştir. Türk tarafı Heyet Başkanı olarak “memleketin en liyakatli çocuğu” olarak tanımlanan İsmet Paşa'yı seçerken,¹⁶⁴ İtilaf devletlerinin hem TBMM hem de İstanbul hükümetine aynı anda davet göndermesi ise Türk milletinin hangi hükümet tarafından temsil edileceği meselesini ortaya çıkarmıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın Türk milletinin asıl temsilcisinin TBMM olduğunu beyan etmesinin ardından, İstanbul Hükümeti'nin konferansa birlikte katılmak ve konferansta takip edilecek ilkeleri belirlemek amacıyla bir temsilci gönderilmesini talep etmesi Meclis'i harekete geçirmiştir. Doktor Rıza Nur, çok uzun yıllardır düşünüp tasarladığı din ile devleti birbirinden ayırma, dolayısıyla lâik bir devlet yaratma fırsatını bulmuştur.¹⁶⁵ O'nun hazırladığı ve 81 mebusun imzalarını taşıyan ve Osmanlı Saltanatının İstanbul'un işgal edildiği 16 Mart 1920'de sona erdiğini öngören teklif, üzerinde değişiklik yapılarak 1 Kasım 1922'de kabul edilmiştir.¹⁶⁶ Karar, 2 Kasım'da TBMM İstanbul temsilcisi Refet Paşa tarafından Sultan Vahdettin'e bildirilmiştir.

Meclis'in aldığı bu kararla iktidarda ancak dört gün daha kalabilen İstanbul Hükümeti, aynı zamanda İstanbul'da bulunan İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserlerinden de yardım talebinde bulunmuştur. Talepleri karşılık bulmayan Tevfik Paşa, 5 Kasım 1922'de görevini 19 Ekim'de İstanbul'a gelen TBMM temsilcisi Refet Paşa'ya devretmiştir. İstanbul Hükümeti Dışişleri Bakanı Ahmet İzzet Paşa ise İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'a Türklerin Yunanlılara karşı kazandığı zaferden üzüntü duyduğunu belirtmiştir. Öte yandan Sultan Vahdettin de İngilizlerden yardım talep etmiş,¹⁶⁷ bunun üzerine TBMM Hükümeti, Vahdettin'in hilafet makamından düşürülmesine ve yapılan seçim sonunda Şehzade Abdülmecit Efendi'nin yeni halife olarak hilafet makamına oturmasına karar vermiştir.¹⁶⁸ Sonrasında ise General Harrington'un ifadesiyle: “17 İkciteşrin 1922'de, Zatı Şahane (yani Sultan) İngiltere'nin himayesi altına girip, İstanbul'u bir İngiliz harp gemisiyle terk etmişlerdir.”¹⁶⁹

162 “Zaferden Zafere”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Ekim 1922.

163 Salâhi R. Sonyel, “Lozan'da Türk Diplomasisi (Eylül 1922-Ağustos 1923)”, *Bellele*, XXXVIII/149 (1974), 41-116.

164 M. Cemil Bilsel, *Lozan* (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1998), 2: 4.

165 Rıza Nur, *Lozan Hatıratı*, 3. Baskı, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1992), 26-28.

166 *TBMM Zabıt Ceridesi*, 1 Kasım 1922, 24: 313-330.

167 Sonyel, “Lozan'da Türk Diplomasisi (Eylül 1922-Ağustos 1923)”, 41-116.

168 Taha Akyol ve Sefa Kaplan, *Açık ve Gizli Oturumlarda Lozan Tartışmaları, TBMM'de Lozan Müzakereleri Tutanakları* (İstanbul: Doğan Kitap, 2013), 209.

169 Atatürk, *Nutuk*, 469. ; Afet İnan, “Türk İstiklâl ve Lozan Muahedesi”, *Bellele* 2/7-8 (1938), 277-307.

Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun hukuki anlamda sonu ve Lozan'da Türkiye'yi Ankara Hükümeti'nin temsil edeceği anlamlarına gelmekteydi.¹⁷⁰ Bunun üzerine Meclis, 2 Kasım 1922'de İsmet Paşa'nın Başmuraşhaslığı ile birlikte, Sağlık Bakanı Doktor Rıza Nur ve Maliye Bakanı Hasan (Saka) Bey'in de muraşhaslıklarını onaylamıştır.¹⁷¹ İsmet Paşa ertesi gün Meclis'te sık sık Misak-ı Millî'ye atıfta bulunarak, Lozan Delegasyonunun Konferansta izleyeceği yolu açıklamıştır.¹⁷² Heyet, 4 Kasım'da Ankara'dan yola çıkmış, 11 Kasım'da Lozan'a varmıştır. Fransız Hükümeti'nden beklenmeyen bir davet alan İsmet Paşa, ertesi gün barışın olup olmayacağını öğrenebilmek için Paris'e gitmiştir. Burada üst düzey temaslarda bulunan Paşa, en azından Fransızların barıştan yana olduğunu anlamıştır.¹⁷³

Lozan Konferansı'na Sovyet Rusya; Boğazlar, Bulgaristan; Boğazlar ve sınırlar, İsveç, Norveç, Felemenk, Danimarka, İspanya ve Belçika; kapitülasyonlar müzakerelerine katılmak için gelmişlerdir. Bunların dışında kendi istek ve dileklerini aktarmak üzere Lozan'a gelenler olmuştur.¹⁷⁴ 20 Kasım'da açılan Konferansta İngiltere'yi Lord Curzon, Sir Horace Rumbold, Andrew Ryan ve Sir Adam Block temsil ederken, Fransızları Barrere ve Bompard; İtalyanları Garroni ve Montagna, Yunanlıları ise Eleftherios Venizelos temsil etmiştir.

İsviçre Cumhurbaşkanı'nın sulh temennisi ve barış dilekleriyle yaptığı açılış konuşmasından sonra Lord Curzon da bir konuşma yapmıştır. Hemen arkasından ise İsmet Paşa söz alarak "... Sulhun nimetlerinden daima mahrum kalan Türk milleti, hak ve adalet istihsali için yaptığı mükerrem sulh teşebbüslerinin kifayetsizliğini ve faidesizliğini idrak ederek, artık hiçbir kurtuluş ümidi kalmadığını anlayarak, varlığını korumaya ve maddi manevi kendi vasıtalarıyla istiklalini sağlamaya muvaffak oldu" ifadelerini kullandıktan sonra, bir milyondan fazla masum Türk'ün Küçük Asya'da evsiz ve ekmezsiz dolaştıklarından bahsetmiştir.¹⁷⁵ Paşa'nın bu söylevi müttefikler arasında iyi tesir yapmamış, aksine Türklere karşı besledikleri düşmanlıklarını daha da kamçulamıştır. Bu bağlamda Curzon, konferansın her aşamasının gergin geçeceği tahmininde bulunmuş, Türk tarafının isteklerinin derhal reddedilmesi de bu tahmini doğru çıkarmıştır.¹⁷⁶

Lozan Konferansı'nda sınırlar, azınlık meseleleri, iktisadi ve mali meseleler gibi belli başlı konular görüşülmüştür. Türk heyetinin Misak-ı Millî'den taviz vermeyeceğini göstermesi, görüşmelerin kesintiye uğramasına sebep olsa da 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan antlaşmayla yeni Türk devletinin resmen ilanı gerçekleşmiştir. Artık Misak-ı Millî sınırları içerisinde, Türk milletinin Türkiye Cumhuriyeti Devleti adıyla varlığını sürdüreceği ve tam bağımsızlık ülküsünden asla ödün vermeyeceği anlaşılmıştır.

170 İnan, "Türk İstiklâli ve Lozan Muahedesi", 277-307.

171 Sonyel, "Lozan'da Türk Diplomasisi (Eylül 1922-Ağustos 1923)", 41-116.

172 Konuşma için bkz. İsmet İnönü, *Lozan Barış Konferansı Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj, Anı ve Söyleşileri*, haz. İlhan Turan, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2010), 11.

173 İsmet İnönü, "İstiklal Savaşı ve Lozan", *Belleten* XXXVIII/149 (1974), 1-30.

174 BCA, 30.10/117.817.13. lef. 8-9.

175 Selek, *İsmet İnönü*, s. 330-331.

176 Sonyel, "Lozan'da Türk Diplomasisi (Eylül 1922-Ağustos 1923)", 41-116.

5. Sonuç

Birinci Dünya Savaşı, bir taraftan Avrupa ve Asya’da devletler arası dengeleri değiştirmiş diğer taraftan da çok uluslu imparatorlukların dağılmasına ve yeni bir dünya düzeninin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Osmanlı Devleti de tıpkı Avusturya-Macaristan ya da Rusya gibi çok uluslu bir yapıya sahip olduğu için savaşın sonuçlarından en fazla etkilenen devletlerin başında gelmiştir. Savaşın galipleri yeni bir düzen kurma konusunda son derece sabırsız davranırlarken mağlup devletler bu durumdan en az zararlar çıkmanın yollarını aramışlardır. İmzalanan ateşkes antlaşmaları savaşın bittiğini resmileştirirken kalıcı barışın sağlanması için uzun bir süreye daha ihtiyaç duyulmuştur. Zira Osmanlı Devleti’nin imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması devletin varlığını fiilen sona erdirmiş ve savaş ortamından kolay kolay çıkılamayacağı herkes tarafından bir kez daha görülmüştür.

Mondros Mütarekesi ve hemen ardından başlayan işgaller karşısında tepkisiz kalmayan Türk milleti, vatansız yaşamaktansa savaşmayı tercih etmiş ve oluşturulan Kuva-yı Millîye teşkilatlarıyla işgal güçlerine karşı önemli bir mücadeleye girişmiştir. Bu sırada İngilizlerin desteğiyle Yunan güçlerinin İzmir’i işgalleri ise bardağı taşıran damla olmuş ve işgal tüm yurttan protesto edilmiştir. Karadeniz civarında asayişin sağlanmakla görevlendirilen Mustafa Kemal Paşa ise aynı anlayışın tüm yurda yayılması için Millî Mücadele hareketini başlatmıştır. Anadolu’nun çeşitli yerlerinde düzenlediği kongre ve mitinglerle halkın bilinçlenmesini sağlayan Mustafa Kemal Paşa, bir taraftan İtilaf Devletleri, diğer taraftan da İstanbul hükümeti için bir tehdit unsuru olmaya başlamıştır. Zaten işgallere karşı çıkarak ve bu işgaller karşısında İstanbul hükümetinin üzerine düşeni yapmadığını söyleyerek Mustafa Kemal Paşa her iki tarafa da meydan okumuştur.

Erzurum Kongresi’yle oluşturulan Heyet-i Temsiliye ve İstanbul’un işgalinden sonra Ankara’da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millî Mücadele hareketinin askerî ve diplomatik safhalarını başarıyla yürütürken, büyük oranda düşman işgaline uğramış Türk topraklarında yeni bir devlet kurma fikrini başından itibaren ilan etmekten de çekinmemiştir. TBMM ve onun düzenli ordusunun kazandığı önemli başarılar İtilaf Devletleri’ni, özellikle de Fransa’yı, Ankara’ya yanaştırmış ve Türk milletine kabul ettirilemeyen Sevr metni üzerinde birtakım değişiklikler vaat edilerek Ankara hükümeti barış yapmaya zorlanmıştır. Bunun için Londra’da tekrar bir konferans toplayan İtilaf Devletleri, buraya hem İstanbul hükümeti hem de Ankara hükümeti temsilcilerini davet etmiştir. Bu durumdan faydalanmak isteyen İtilaf Devletleri umduklarını bulamadıkları gibi artık kendi aralarındaki birliğin de dağılmaya başladığını görmüşlerdir. Bu husus Mustafa Kemal Paşa’nın da gözünden kaçmamış ve İngiltere’yi Fransa karşısında yalnız bırakmak için hızlı bir şekilde Fransızlarla temas kurulmuştur. TBMM hükümeti ile Fransa arasında imzalanan Ankara İtilafnamesi Millî Mücadele döneminin ilk büyük diplomatik başarısı olarak kabul edilirken artık ihtilalin, yani kurtuluşun yakın olduğu görülmüştür. Sakarya ve Başkomutanlık Meydan Muharebelerinin sonucunda Anadolu’da tutunamayacağını anlayan İtilaf Devletleri, önce ateşkes sonra da barış için masaya oturmak

mecburiyetinde kalmışlardır. Nihayet Türk tarafı beş yıl önce mağlup olarak terk ettiği masaya bu defa galip devlet sıfatıyla oturmuş ve millî sınırlar içerisinde bağımsız bir Türk devletinin kuruluşu Lozan'da tüm dünyaya ilan edilmiştir.

Lozan Konferansı'nda Türk tarafı adına çözüme kavuşturulan ve ileriki bir tarihte çözülmek üzere ertelenen meseleler olmuş, bu meseleler Cumhuriyet'in ilk döneminde iç ve dış politikanın ilkesel olarak yönünü belirlemiştir. Buna, Azınlık okullarının Maarif Vekâleti'ne bağlanması, nüfus mübadelesinin gerçekleştirilmesi, Irak sınırının belirlenmesi, Boğazların yeni statüye kavuşturulması, Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı, Osmanlı borçlarının taksimi ve ödenmesi gibi meseleler örnek olarak gösterilebilir.

Sonuç olarak, Mondros Mütarekesi ile başlayıp Sevr Anlaşması ile Türk toprakları üzerindeki emellerini kabul ettirmek isteyen emperyalist devletler, Türk milletinin haklı direnişi karşısında başarıya ulaşamamıştır. Savaş meydanlarında gösterilen bağımsızlık arzusu ve mücadele ruhu, diplomasi sahasında da kendisini hissettirmiş ve tam bağımsızlık ülküsü etrafında birleşen millet, bağlattığı ihtilal hareketini aynı kararlılıkla sürdürmüştür.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

- BCA, 030.18.1.1/1.3.15
- BCA, 30.10/54.354.4
- BCA, 30.10/54.354.11
- BCA, 30.18.1.1/6.47.9
- BCA, 30.10/204.394.28
- BCA, 30.18.1.1/2.33.9
- BCA, 30.18.1.1/2.33.14
- BCA, 30.18.1.1/2.33.15
- BCA, 30.10/117.817.13

Resmî Yayınlar

- Düstur*, Üçüncü Tertip, 2. cilt, Milliyet Matbaası, İstanbul 1929.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 1. cilt, 17 Şubat 1336 (1920).
- TBMM Gizli Celse Zabıtları*, 1. cilt, 24 Nisan 1920.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları*, 1. cilt, 1 Mayıs 1920.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları*, 1. cilt, 29 Mayıs 1920.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları*, 1. cilt, 4 Şubat 1921.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları*, 1. cilt, 17 Mart 1921.

- TBMM Gizli Celse Zabıtları*, 2. cilt, 12 Mayıs 1921.
TBMM Gizli Celse Zabıtları, 2. cilt, 5 Ağustos 1921.
TBMM Gizli Celse Zabıtları, 3. cilt, 6 Mayıs 1922.
TBMM Zabıt Ceridesi, 1. cilt, 24 Nisan 1920.
TBMM Zabıt Ceridesi, 2. cilt, 22 Mayıs 1920.
TBMM Zabıt Ceridesi, 3. cilt, 19 Ağustos 1920.
TBMM Zabıt Ceridesi, 23. cilt, 11 Ekim 1922.
TBMM Zabıt Ceridesi, 24. cilt, 1 Kasım 1922.

Gazeteler

Hâkimiyet-i Milliye

Telif Eserler

- Ahmet İzzet Paşa. *Feryadım*. Yayına Hazırlayan Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar. 2. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- Akyol, Taha ve Sefa Kaplan. *Açık ve Gizli Oturumlarda Lozan Tartışmaları, TBMM'de Lozan Müzakereleri Tutanakları*. İstanbul: Doğan Kitap, 2013.
- Ataöv, Türkkaya. "Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek: İsrail'in Kuruluşuna Kadar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 25/3 (1970): 29-66.
- Atatürk, Kemal. *Nutuk*. Yayına Hazırlayan Zeynep Korkmaz. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. Yayına Hazırlayan Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Akif Tural. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006.
- Bayar, Celal. *Ben De Yazdım*. Millî Mücadeleye Gidiş 1. İstanbul: Sabah Kitapları, 1997.
- Baykal, Bekir Sıtkı. *Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler*. Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1969.
- Baykal, Bekir Sıtkı. *Heyet-i Temsiliye Kararları*. Ankara: TTK Basımevi, 1974.
- Bayur, Yusuf Hikmet. *Türk İnkılâbı Tarihi*. 3. Cilt, 4. Kısım. Ankara: TTK Yayınları, 1983.
- Bayur, Yusuf Hikmet. *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti*. Ankara: TTK Yayınları, 1973.
- Belen, Fahri. *Türk Kurtuluş Savaşı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Bıyıklıoğlu, Tevfik. "Başkumandan Atatürk'ün Kısa Bir Portresi", *Belleten* XX/80 (1956): 701-735.
- Bilsel, M. Cemil. *Lozan*. Cilt 1-2. İstanbul: Soysal Yayınları, 1998.
- Cebesoy, Ali Fuat. "Mustafa Kemal-Millî Lider", *Belleten* XX/80 (1956): 549-555.
- Cebesoy, Ali Fuat. *Millî Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Temel Yayını, 2000.
- Çavdaroğlu, Hüseyin Avni. *Öncesi ve Sonrası İle Lozan*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011.
- Dilek, Mehmet Sait ve Evren Küçük, "San Remo Konferansı'nda İngiltere'nin Ermeni Politikası (18-26 Nisan 1920)", *Turkish Studies* 7/3 (2012): 959-971.
- Erim, Nihat. *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*. 1. cilt, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1953.

- Eyyüpoğlu, İsmail. “Mudanya Mütarekesi (Yapılan Teklifler, Görüşmeler Alınan Kararlar)”, (Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi), 1998.
- Ezherli, İhsan. *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı (1877-1920)*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1992.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 1/1, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1952.
- Irmak, Sadi. *Atatürk Devrimleri Tarihi*. İstanbul: Fatih Yayınevi, 1973.
- İğdemir, Uluğ. *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*. 2. Baskı. Ankara: TTK Basımevi, 1989.
- İğdemir, Uluğ. *Sivas Kongresi Tutanakları*. Ankara: TTK Yayınları, 1986.
- İnan, Afet. “Türk İstiklâl ve Lozan Muahedesi”, *Belleten* 2/7-8 (1938): 277-307.
- İnönü, İsmet. “Devlet Kurucusu Atatürk”, *Belleten* XXXIII/129 (1969): 1-19.
- İnönü, İsmet. “İstiklal Savaşı ve Lozan”, *Belleten* XXXVIII/149 (1974): 1-30.
- İnönü, İsmet. *Defterler (1919-1973)*. 1. cilt. Hazırlayan Ahmet Demirel. 3. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- İnönü, İsmet. *Lozan Barış Konferansı Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj, Anı ve Söyleşileri*. Hazırlayan İlhan Turan. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2010.
- Karabekir, Kâzım. *İstiklâl Harbimiz*. 1. Cilt. 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Karacan, Ali Naci. *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*. 3. Baskı. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Vatan Yolunda*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
- Karpat, Kemal H. *Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980*, Çeviren Esin Soğancılar, İmge Kitabevi, Ankara 2007.
- Kodaman, Bayram. *Ermeni Macerası*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, 2001.
- Köse, İsmail. “Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson’un Türk Algısı”, *History Studies* 6/3 (2014): 217-238.
- Kurat, Yuluğ Tekin, “Mustafa Kemal’s Instructions (An Intercepted and Decyphered Telgram) to Bekir Sami in London-A Reassessment of the London Conference (21 February-12 March 1921) and its İmmediat Consequences”, *Belleten* XLVIII/189-190 (1984): 55-88.
- Küçük, Cevdet. “Misâk-i Millî”, *İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2005, 30: 173-175.
- Küçük, Cevdet. “Şark Meselesi Hakkında Önemli Bir Vesika”, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 32 (1979): 607-638.
- Millî Egemenlik Belgeleri*. Ankara: TBMM Basımevi, 2015.
- Mumcu, Ahmet. “Misâk-ı Millî ve Anayasamız”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 1/3 (1985): 813-830.
- Narinç, Ökkeş. “Birinci Dünya Savaşı’nda Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Kurulan Güdümlü İttifak’ın Sona Ermesi”, *Mondros Mütarekesi’nin 100. Yılı: I. Dünya Savaşı’nın Sonu, Mütarekeler ve Barış Andlaşmaları* içinde, 1-2:207-226. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019.
- Narinç, Ökkeş. “1919-1920 Yıllarında Müfettişlik Müessesesi”, *Asia Minor Studies Dergisi* 1/1 (2013): 77-93.
- Nur, Rıza. *Lozan Hatıratı*. 3. Baskı İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1992.
- Özalp, Kâzım. *Millî Mücadele*. 1. Cilt. 4. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 1998.
- Özgül, Cemil. *Heyet-i Temsiliye’nin Ankara’daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1989.

- Öztoprak, İzzet. “Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* XI/33 (1995): 565-612.
- Selek, Sebahattin. *Anadolu İhtilali*. 1. cilt. İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2010.
- Selek, Sebahattin. *İsmet İnönü, Hatıralar*. 1. cilt. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1985.
- Sonyel, Salâhi R. “İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold’un Türk Ulusal Akımına Karşı Tutumu (1920-1923)”, *Belleten* LVII/221 (1994): 159-184.
- Sonyel, Salâhi R. “Lozan’da Türk Diplomasisi (Eylül 1922-Ağustos 1923)”, *Belleten* XXXVIII/149 (1974): 41-116.
- Sonyel, Salâhi R. *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı*. 1. cilt. Ankara: TTK Yayınları, 2008.
- Sonyel, Salâhi R. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*. 1. cilt. 2. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 1987.
- Sonyel, Salâhi R. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*. 2. cilt. 2. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 1991.
- Soysal, İsmail. *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları*. 1. cilt. (1920-1945). Ankara: TTK Yayınları, 1983.
- Şahin, İsmail, Cemile Şahin ve İsmail Şükür. “Ortadoğu’da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 38 (2015): 241-262.
- Şimşir, Bilal N. *Malta Sürgünleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985.
- Tansel, Selâhattin. *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*. 1. cilt. Ankara: MEB Yayınları, 1977.
- Tansel, Selâhattin. *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*. 2. cilt. Ankara: MEB Yayınları, 1978.
- Tansel, Selâhattin. *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*. 3. cilt. Ankara: MEB Yayınları, 1978.
- Tansel, Selâhattin. *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*. 4. cilt. Ankara: MEB Yayınları, 1978.
- Tunaya, Tarık Zafer. “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri”, *İ.H.F.M.* 23/3-4: 227-247.
- Turan, Mustafa. *Siyasi ve Hukuki Açından Milli Mücadele (30 Ekim 1918-24 Temmuz 1923)*. 2. Baskı. Ankara: Berikan Yayınevi, 2014.
- Turan, Şerafettin. *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*. 2. Baskı. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2003.
- Türk İstiklal Harbi*. Batı Cephesi, 2. cilt. 1. Kısım. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1994.
- Türk İstiklal Harbi*. Batı Cephesi, 2. cilt. 2. Kısım. 3. Baskı. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999.
- Türk İstiklal Harbi*. Batı Cephesi, 2. cilt. 3. Kısım. 3. Baskı. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999.
- Türk İstiklal Harbi*. Batı Cephesi, 2. cilt. 5. Kısım. 2. Kitap. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1973.
- Türk İstiklal Harbi*. Doğu Cephesi (1919-1921), 3. cilt. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1995.
- Türk İstiklal Harbi*. Güney Cephesi, 4. cilt. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009.
- Türk İstiklal Harbi*. Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, 1. cilt. 3. Baskı. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999.
- Türkgeldi, Ali. *Moudros (Mondros) ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*. Ankara: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1948.
- Velidedeoglu, Hıfzı Veldet. *İlk Meclis*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1999.
- Yalçın, Durmuş vd. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. 1. cilt. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2005.
- Yavuz, Bige. “1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* VIII/23 (1992): 273-308.
- Yavuz, Bige. *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*. Ankara: TTK Yayınları, 1994.
- Zurcher, Erik Jan. *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992.
- 100. Yılında 1919 Arşivimizden Belgeler*. Ankara: Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşiv Dairesi Başkanlığı, 2019.

Aleksander Malinof Hükümeti ve Türk-Bulgar İlişkilerine Etkisi (Haziran-Eylül 1918)

The Government of Alexander Malinov and its Effect on Turkish-Bulgarian Relations (June-September 1918)

Fatih Mehmet SANCAKTAR¹

ÖZ

Bu çalışma Haziran-Eylül 1918 tarihleri arasındaki Osmanlı-Bulgar ilişkilerini incelemeye çalışmaktadır. Bu meyanda bu zaman aralığında ortaya çıkan sorunların getirdiği sürecin Osmanlı-Bulgar ilişkilerine etkisinin irdelenmesi amaçlanmıştır. I. Dünya Savaşı'nda İttifak Bloğunda yer alan Osmanlı Devleti için Bulgaristan vazgeçilmez bir siyasi coğrafya haline gelmişti. Bu yüzden Osmanlı makamları Bulgaristan'ın sadece dış politikasını değil, iç siyasi gelişmelerini de yakından takip etmişti. Özellikle 1918 başlarında mağlup Rusların Karadeniz filosunun akıbeti ve Kuzey Dobruca'nın geleceği üzerinden Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında yaşanan tartışmalar, iki müttefik ülke için sarsıntılı bir ortam meydana getirmişti. Bu noktada Bulgaristan'da İttifak Devletleri yanlısı V. Radoslavof yerine muhalif A. Malinof'un başbakanlığa getirilmesi her iki ülke ilişkilerinin geleceğinin anlaşılması açısından önemli işaretler vermekteydi. Malinof'un başbakanlığı, sadece iki ülke ilişkileri açısından değil, I. Dünya Savaşı'nın gidişatına ve İttifak Bloğunun kaderine etkisi bu çalışmanın sorguladığı bir problemdir. Bu sorgulama Osmanlı Arşivleri ve hem kendi ülkesinin hem de Bulgarların düşüncelerini ortaya koyan Osmanlı basını incelenerek cevaplanmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Bulgaristan, Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı (1918), V. Radoslavof, A. Malinof

ABSTRACT

This study aims to examine Ottoman-Bulgarian relations from June to September, 1918. The intention of the study is to analyze the effect on Ottoman-Bulgarian relations of the problems which arose from this period. Bulgaria became an indispensable political player for the Ottoman Empire which took part in the Central Power block in World War I. Therefore, the Ottoman Empire paid attention not only to Bulgaria's foreign policy, but also to its domestic affairs. It was particularly the fate of Russia's Black Sea Fleet in 1918 and the trouble between the Ottoman Empire and Bulgaria because of Dobrogea which caused a problematic situation for these allied states. The dissident A. Malinov became prime minister after the premiership of V. Radoslavov, the supporter of Central Powers. This change of power was vital for understanding the future of Ottoman-Bulgarian relations. In addition to

¹Sorumlu yazar/Corresponding author:

Fatih Mehmet Sancaktar (Doç. Dr.),
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta: fatih.sancaktar@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-5501-4982

Başvuru/Submitted: 10.07.2019

Revizyon Talebi/Revision Requested:
03.08.2019

Son Revizyon/Last Revision Received:
29.08.2019

Kabul/Accepted: 10.11.2019

Online Yayın/Published Online: 05.12.2019

Atıf/Citation: Sancaktar, Mehmet Fatih.
"Aleksander Malinof Hükümeti ve Türk-Bulgar
İlişkilerine Etkisi (Haziran-Eylül 1918)." *Türkiyat
Mecmuası-Journal of Turkology*, 29, 'Milli
Mücadele' Özel Sayısı (2019): 127-150.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.655554>

the relations between the Ottoman Empire and Bulgaria, the premiership of Malinof was also significant for the course of World War I and Central Powers. The issue is also an important question for this study. This question will be dealt with through Ottoman Archives and the Ottoman press which present both Ottoman and Bulgaria's thoughts.

Keywords: Bulgaria, The Ottoman Empire, World War I (1918), V. Radoslavov, A. Malinof

EXTENDED ABSTRACT

Bulgaria came into prominence for the Ottoman Empire, which entered the First World War on the side of the Central Powers, because its location provided an opportunity for overland connection between the Ottoman Empire and Germany, Austria-Hungary. Therefore, the Ottoman Empire, which had serious issues with Bulgaria, desired the latter to enter the war as an ally of the Central Powers. In fact, the administrators of the Ottoman Empire had started to improve relations with Bulgaria prior to the outbreak of World War I. The defeat of the Allied Powers at the Gallipoli Campaign was determinative for Bulgaria's preference. In addition, Bulgaria tried to guarantee its prospective interest which could be obtained as a result of taking part on the side of the Central Powers. On September 6, 1915, the Convention of Sofia between Bulgaria and the Ottoman Empire rearranged the border, leaving Karaağac and Didymoteicho to Bulgaria. This agreement was the clearest move of Ottoman policy to bring Bulgaria into the war on the side of the Central Powers.

Subsequently, Bulgaria declared war against Serbia and entered the war as an ally of the Central Powers. In this way, the overland connection, which was crucial for the Central Powers, was achieved. Bulgaria had an indispensable strategic location, not only facilitating the campaign of the Central Powers but also achieving overland connection between the Ottoman Empire and Germany, Austria-Hungary. For these reasons, Bulgaria's involvement in the war is significant for the Ottoman Empire. In addition, the Macedonian Front which was established by the Allied Powers was a particular concern for the future and the security of the Central Powers.

That is why the Ottoman Empire followed both Bulgaria's situation on the front and its domestic policy. Although the supporters of the Central Powers were in power, some politicians supported the Allied Powers and Pan-Slavism.

This study aims to reveal the relations between the Ottoman Empire and Bulgaria from the Ottomans' point of view. The study includes the historical period beginning from the premiership of A. Malinof in June, 1918, to the end of the Macedonian Front. It is important to note the effect of the power change on the Ottoman Empire which was brought about in Bulgaria by Malinof.

The change of power in Bulgaria was significant for the Ottoman Empire in several respects. Firstly, Bulgarians might have made an objection to the decisions of the Treaty of Brest-Litovsk and the Treaty of Bucharest which meant several benefits for the Ottoman Empire. Secondly, as mentioned above, Bulgaria's strategic location was significant for

the Ottoman Empire. Therefore, Malinov's close contact with the Allied Powers may have caused negative consequences for the Ottoman Empire. All in all, the rise to power by an Allied Powers' supporter was crucial. This also gives rise to the question whether Bulgaria might have sat on a dialogue table for peace with the Allied Powers, because the Macedonian Front had not ended yet.

On the whole, both the relations between the Ottoman-Bulgarian and Ottoman- the Central Powers were deeply affected by the armistice of Thessaloniki. In addition, the armistice became a phase of disintegration within the Central Powers. In the light of this, the following crucial questions will be touched upon in this study: Were Ottoman-Bulgarian relations affected negatively because of the power change in Bulgaria? Did Malinov's rise to power have an influence on the course of World War I as well as Ottoman-Bulgarian relations? With the change of power in Bulgaria, how did the Ottoman authorities react to the Bulgarians' approach? These questions will be examined through looking at the correspondence of the Ministry of Foreign Affairs in the Ottoman Archives and the Ottoman press. In addition, the archive of the Ottoman Embassy in Sofia which has recently become available contributed to the study. In this way, the importance of Bulgaria for the Ottoman Empire between June and September, 1918, will be examined through the eyes of Ottoman bureaucracy. Moreover, in the theses and articles which thus far have studied this period, mainly the foreign press and the Ottoman press have been used. However, when the Ottoman newspapers are analyzed, it can be seen that there is an information gap. However, there is also parallelism between the Ottoman archive sources and the newspaper articles. This parallelism was probably derived from the fact that the foreign press was the same and the only source used by both the Ottoman ambassadors and the Ottoman press.

1. Giriş

Osmanlı Devleti 2 Ağustos 1914'de Almanya ile yapılan gizli ittifakın ardından, 29 Ekim 1914'de I. Dünya Savaşı'na katılmıştı. Bu noktada İttifak Bloku saflarında savaşa giren Osmanlı Devleti, dolayısıyla İttifak Güçleri için Bulgaristan coğrafyası önem kazanmıştı. Zira Bulgaristan toprakları, Almanya ve Avusturya-Macaristan Devletleri ile Osmanlı Devleti'nin karadan irtibatını sağlayan bir konuma sahipti. Bu yüzden Osmanlı Hükümeti, 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından itibaren önemli sorunlar ve mücadeleler yaşamalarına rağmen Bulgaristan'ın I. Dünya Savaşı'nda İttifak Güçleri yanında savaşa girmesini istemekteydi.¹ Zaten iktidardaki İttihatçı Osmanlı Hükümeti ve idarecileri, I. Dünya Savaşı'ndan önce bir başka açıdan Balkan Savaşları ardından Bulgaristan ile ilişkilerini iyileştirme, geliştirme yönünde politika takip etmişti. Bu minvalde iki ülke ilişkilerinde bir kriz çıkmaması yolunda önemli çabalar sarf etmişler, Osmanlı-Bulgar sınırında küçük dahi olsa, olumsuz herhangi bir olaya fırsat vermemeye çalışmışlardı.²

Ancak Bulgaristan, I. Dünya Savaşı öncesinde İtilaf ve İttifak blokları arasındaki güç dengesinin şekillenmesini beklemiştir. Nitekim Bulgaristan'ın İttifak Bloku içinde I. Dünya Savaşı'na girmesinde, 1915 yılı boyunca süren Çanakkale Cephesi'ndeki sonuç belirleyici olmuştur.³ Zira İtilaf Devletleri, bu cephede kazanacağı galibiyetle İttifak Güçlerinin güney kanadındaki Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmak istemişti. Bu noktada İtilaf Güçlerinin Çanakkale Cephesi'ndeki başarısızlığı ve mağlubiyeti Bulgaristan'ın tercihini etkilemiştir. Diğer taraftan Bulgar politikacıları, İttifak Bloku içinde savaşa dâhil olmasının getireceği kazanımları garanti altına almaya çalışmıştır. Bu meyanda Bulgar Hükümetinin ilk kazanımı, Almanya'nın de girişimleriyle⁴ 6 Eylül 1915'de Sofya'da imzalanan Osmanlı-Bulgar Hudud Tashihi Antlaşması ile Meriç Nehri üzerindeki bazı düzenlemeler ve demiryolu hattının geçtiği Karaağaç ve Dimetoka'nın Bulgaristan'a terki idi.⁵ Bu antlaşma Osmanlı Hükümetinin Bulgaristan'ı kazanmaya dayalı politikasının bir devamı ve en tavizkâr yönü idi.

Bu gelişmelerin ardından İttifak Devletleri yanlısı politikalar takip eden Kral Ferdinand ve Başbakan Liberal Parti lideri Vasil Radoslavof'un 12 Ekim 1915'de Sırbistan'a savaş ilan etmesiyle Bulgaristan İttifak Güçleri safında I. Dünya Savaşı'na dâhil olmuştur. Böylece İttifak

1 Pierre Renouvin, *I. Dünya Savaşı ve Türkiye (1914-1918)* (İstanbul: Örgün Yay., 2004), 293-298, 360-364.

2 Fatih M. Sancaktar, "Ali Fethi (Okyar) Bey'in Bulgaristan Sefirliği Dönemindeki Faaliyetleri (Ekim 1013-Aralık 1917)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27/81 (2011), 580.

3 Ali Ata Yiğit, "Çanakkale Savaşlarının Ortaya Çıkardığı Stratejik Bir Zorunluluk: Osmanlı-Bulgar Hudud Tashihi Antlaşması", *Bilig*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 63 (2012), 273-277.

4 I. Dünya Savaşı'nın son evresinde Bulgaristan Başbakanlığına atanan A. Malinof, Eylül 1915'de çizilen yeni Osmanlı-Bulgar sınırının oluşumunda Almanya'nın katkısına sürekli vurgu yapmıştır. "Malinof'un Beyanatu-Aramızda Hudud Meselesi Yoktur", *İkdam*, 10 Temmuz 1918, 7694, 1; "Malinof'un Beyanatu-Müttefiklerimizle Beraber hareket Edeceğiz", *Vakit*, 10 Temmuz 1918, 1.

5 Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele I* (Ankara: TTK, 1987), 103-107, Angel Dabrov, "1915 Yılında Bulgar-Türk Sınırının Düzeltilmesi", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, (Ankara: Genelkurmay Askeri ve Stratejik Etüt Dire Başkanlığı Yay, 2005) 1-7, Ali Ata Yiğit, "Çanakkale Savaşlarının Ortaya Çıkardığı Stratejik Bir Zorunluluk: Osmanlı-Bulgar Hudud Tashihi Antlaşması", *Bilig*, 277-280.

Güçleri ve özellikle Osmanlı Devleti için önemli olan kara bağlantısı/zinciri tamamlanmıştı. I. Dünya Savaşı'nda Bulgaristan, İttifak Devletlerinin ve ordularının mücadelesini rahatlatmasının yanı sıra Osmanlı Devleti için Almanya ve Avusturya-Macaristan ile irtibatı sağlayan vazgeçilmez bir coğrafya halini almıştı. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı Devleti için I. Dünya Savaşı sürecinde Bulgaristan'ın ayakta kalması, mücadeleye devam etmesi çok fazla anlam taşımaktaydı. Özellikle İtilaf Devletlerinin Makedonya Cephesi'ni açmasıyla⁶, doğrudan tehlikeye maruz kalan Bulgaristan'ın yapacağı savunma, Osmanlı Devleti ile içinde yer aldığı İttifak Devletlerinin güvenliğini ve geleceğini çok yakından ilgilendiriyordu.

Bu öneme istinaden Osmanlı Devleti, savaş sürecinde sadece Bulgarların cephelerdeki durumunu değil, aynı zamanda özellikle Bulgar iç politikasını ciddi bir şekilde izlemiştir. Zira Bulgaristan'da hem Bulgar kraliyet ailesinde hem de politikacılarda farklı siyasi eğilimler mevcuttu. Nitekim Bulgaristan'da İttifak Devletleri yanında savaşa girmek isteyenler iktidarda olmasına rağmen, İtilaf Güçleri taraftarı siyasetçiler ve özellikle Rusya yanlısı Rusofiller, Panslavizm emelleri taşıyanlar vardı.⁷ Bu yüzden Osmanlı Hükümeti, Sofya sefirleri Ali Fethi Bey ve daha sonra Safa Bey vasıtasıyla Bulgaristan iç politikasını çok yakından takip etmiştir.⁸

Bu çalışma yukarıda ifade edilen hususlar çerçevesinde Bulgaristan'da Ravdoslavof'un 16 Haziran 1918'de istifası üzerine⁹ Aleksander Malinof'un hükümeti kurmakla görevlendirilmesi ve Makedonya Cephesi'nin çökmesine doğru ilerleyen süreçte, I. Dünya Savaşı'nda Türk-Bulgar ilişkilerinde yaşanan gelişmeleri Osmanlı makamlarının gözünden orta koymayı amaçlamıştır. Bu noktada Bulgaristan'daki hükümet değişikliğinin Osmanlı Devleti'ni ve yetkililerini ne derece etkilediğinin tespiti önemlidir. Nitekim

6 *Birinci Dünya Harbi, Avrupa Cepheleleri (Makedonya Cephesi) 7/3*, (Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Yayınları, 1967), 9, 22-24.

7 *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri* (Ankara: Genelkurmay Askeri ve Stratejik Etüt Dire Başkanlığı Yayınları, 2004), 87-88, 91, R.J. Crampton, *Bulgaristan Tarihi*, haz. Nuray Ekici, (İstanbul: Jeopolitika Yay., 2007), 88, Fatih M. Sancaktar, "Ali Fethi (Okyar) Bey'in Bulgaristan Sefirliği Dönemindeki Faaliyetleri (Ekim 1013-Aralık 1917)", 588. Eylül 1918 tarihli bir Osmanlı askeri istihbaratına göre Bulgar köylüsü, halkı "tamamıyla" Rusofil idi. Bulgar halkının ancak Almanya'da eğitim görmüş "yüzde birlik" bir kesimi Alman taraftarıydı. Bu Rusofiller köylerde gizli örgütler kurarak halkı Rusya ve İngiltere lehine çevirmeye çalışmaktaydı. I. Dünya Savaşı'nda Rusya'ya karşı tavır alışlarını "Biz babamıza isyan ettiğimiz için günahını çekiyoruz" şeklinde değerlendirmekteydiler. Osmanlı Ordusu Hümayun Başkumandanlığı Vekâleti Karargâhı Umumi İstihbarat Şubesi'nden Hariciye Nezaretine, Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine, Sofya Ateşemiliterliğine, 5. Ordu Kumandanlığına, 1. Kolordu Kumandanlığına 15 Eylül 1918 tarihli yazı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Siyasi (HR. SYS.) 2327/7, lef.1-2.

8 Osmanlı Devleti'nin Sofya Sefiri 13 Ekim 1913-16 Aralık 1917 tarihleri arasında Ali Fethi Bey idi. Ali Fethi Bey'den ardından Sefirlik yapan Safa Bey, görevini I. Dünya Savaşı sonuna kadar sürdürmüştür. 28 Eylül 1913 tarihli Hariciye Nezareti'nin teklifi ve 30 Eylül 1913 tarihli irade-i seniyye ile Ali Fethi Bey'in Sofya Sefirliğine atanması, BOA, İrade Hariciye Nezareti İ.HR, 432/42, lef.2; Sadaretten Hariciye Nezaretine 14 Ekim 1913 tarihli yazı, BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 4222/316610, lef.1; Sadaretten Hariciye Nezaretine 17 Aralık 1917 tarihli yazı, BOA, BEO, 4222/316610, lef.1. Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, haz. Cemal Kutay, (İstanbul: Tercüman Yayınları, 1980), 299.

9 Muzaffer Başkaya, "İngiliz Basınına Göre Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan Çekilişi ve Selanik Antlaşması", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10/1 (2015) 59.

Osmanlı makamları, Malinof'un iktidara gelişini karşılıklı dostluk ve memnuniyet içeren açıklamalardan¹⁰ daha öte ilgi ve endişe ile yakından takip etmiştir.

Bulgaristan'daki iktidar değişikliği birkaç açıdan Osmanlı makamları için önem arz etmekteydi. Birincisi Osmanlı Devleti'nin Brest-Litovsk (3 Mart 1918) ve Bükreş Antlaşmalarıyla (7 Mayıs 1918) elde ettiği kazanımların Bulgarların itirazları sonucu alabileceği olumsuz durum idi¹¹. Diğeri, yukarıda ifade edildiği üzere Osmanlı Devleti için coğrafi açıdan oldukça önemli olan Bulgaristan'da, daha önceki siyasi tavırlarına istinaden İtilaf Devletlerine yakınlığı ile bilinen Malinof'un takip edeceği politikalarıdır. Bu noktada henüz iki muhasım blok arasında kesin bir üstünlüğün sağlanmadığı bir dönemde, en azından barış masasına eşit şartlarda oturmak isteyen İttifak Bloku'nun politikalarını etkileyecek¹² İtilaf Devletlerine yakın bir siyasetçinin iktidara gelmesi, farklı suallerin sorulmasına neden olmaktadır. Bu minvalde henüz Makedonya Cephesi'nin çökmediği ve 29 Eylül 1918 Selanik Antlaşması'nın imzalanmadığı bir safhada, bir başka ifade ile daha erken bir dönemde Bulgaristan'ın İtilaf Bloku ile barış görüşmesine başlama niyetinin, mütareke teşebbüsünün olup olmadığı sorusunu güçlü bir şekilde ortaya çıkarmaktadır.

Bu değerlendirmeler ışığında Makedonya Cephesi'nin çökmesinin ardından 29 Eylül 1918'de Selanik Mütarekesi'ni imzalanmasının, sadece Osmanlı-Bulgar değil, aynı zamanda Osmanlı-İttifak Devletleri ilişkilerini de etkilediği, İttifak Bloku'ndaki çöküşün bir yönünü oluşturduğu bilinmektedir. Ancak Osmanlı-Bulgar ilişkilerinin Selanik Mütarekesi'nden daha erken bir dönemde bir kriz içine de girmesi, ayrıca sorgulanmalıdır. Bu meyanda Osmanlı-Bulgar ilişkileri, Bulgaristan'daki kabine değişikliğiyle birlikte olumsuz bir şekil almış mıydı? Malinof'un iktidara gelişi Türk-Bulgar ilişkilerinin yanı sıra I. Dünya

10 Talat Paşa'nın A. Malinof'a çektiği 24 Haziran 1918 tarihli telgrafın tercümesi, BOA, HR. SYS. 2330/8, lef.1 ve BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO.) 548/8, lef.1. Sadrazam Talat Paşa ile Başbakan Malinof arasındaki karşılıklı gönderilen dostluk telgrafları için bk. "Türkiye ve Bulgaristan", *Tanin*, 25 Haziran 1918, 3428, 4; "Osmanlı ve Bulgar Başvekilleri Arasında", *Vakit*, 25 Haziran 1918, 1.

11 Osmanlı Devleti'nin Bükreş Antlaşmasının üçüncü bölümünde yer alan Kuzey Dobruca bölgesi üzerinde elde ettiği kazanımlara dair bk. "Sulh Muahedesinde Dobruca Meselesi", *Tanin*, 9 Mayıs 1918, 2; "Bükreş Muahedenamesi Resmi Metin", *Tanin*, 13-16 Mayıs 1918; "Dobruca Meselesi Hakkında", *Zaman*, 15 Haziran 1918, 4

12 I. Dünya Savaşı'nda hem İttifak hem de İtilaf Bloku'nda 1918 başından itibaren var olan barış eğilimine ve Bloklar içinde farklı politikaların getirdiği çatışmalara dair Avrupa basınında çıkan haberler Osmanlı Hariciyesince yakından takip edilmiştir. Bu meyanda Osmanlı Devleti'nin Kopenhag Sefareti, Haziran 1918'de Avrupa basınındaki barış yönünde eğilimleri artmasını ve Bloklar arasındaki çatışmaları kendi hükümetine iletmıştır. Sefarete göre I. Dünya Savaşı'na giren ülkelerdeki halkın genelinde harbin getirdiği sıkıntılardan, "yorgunluktan" dolayı barış talebi artmıştı. İngiltere, Fransa ve İtalya arasında fikir ayrılıkları vardı. Benzer şekilde İttifak Bloku'nda da sorunlar baş göstermişti. Bu meyanda Avusturya'da işe sıkıntılarından dolayı işçiler "sulh-i münferid" istiyorlardı. Bu blokta Türkiye ve Bulgaristan arasında tavizler sorunu ayrılıkları artırmaktaydı. Kopenhag Sefaretinden Hariciye Nezaretine 24 Haziran 1918 tarihli yazı, BOA, HR. SYS. 2459/9, lef.1. Diğeri taraftan 8 Ağustos 1918, İttifak Devletlerinin barış masasına eşit şartlarda oturma düşüncesi için geç kalınacak bir tar h olacaktır. Zira bu tarihte batı cephesinde Alman Ordusu, Fransız ve İngiliz güçleri karşısında tutunamamıştır. Bu mağlubiyet İttifak Bloğu'nda "manevi" çöküş ortaya çıkarmıştır. Âli Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi* (Ankara: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1948), 5. İttifak Devletleri için bir başka husus Osmanlı askeri istihbarat raporuna göre uzun süredir Bulgar kamuoyu, İngilizlerle birleşerek barışa ulaşma arzusu taşımaktaydılar. Osmanlı Ordusu Hümayun Başkumandanlığı Vekâleti Karargâhı Umumi İstihbarat Şubesi'nden Hariciye Nezaretine, Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine, Sofya Ateşemiliterliğine, 5. Ordu Kumandanlığına, 1. Kolordu Kumandanlığına 15 Eylül 1918 tarihli yazı BOA, HR. SYS. 2327/7, lef.1-2.

Savaşı'nın gidişatını etkilemiş miydi? Bulgaristan'daki kabine değişikliğiyle birlikte Osmanlı yetkilileri, Bulgarların girişim veya düşüncelerini ne şekilde takip etmişler ve tepki göstermişlerdi? gibi temel sorular üzerinde durulacak ve ağırlıklı olarak cevapları Osmanlı Arşivi'ndeki Hariciye Nezareti yazışmaları ve Osmanlı basınında aranacaktır.¹³ Böylece Haziran-Eylül 1918 arasındaki bir süreçte Osmanlı Devleti için Bulgaristan'ın ne ifade ettiği, Osmanlı bürokrasisinin gözünden resmedilmeye çalışılacaktır.

Özellikle Osmanlı Devleti'nin Sofya Sefareti arşivinin açılması, bu çalışmaya nicelik ve nitelik açılarından önemli katkılar sağlamıştır. Doğrudan doğruya irdelenmeye çalışılacak tarih aralığındaki bu konu üzerinde tez¹⁴ ve makaleler bulunmaktadır. Bununla birlikte bu araştırmalarda ağırlıklı olarak Osmanlı basını ve yabancı basın kullanılmıştır. Ancak dönemin Osmanlı basını incelendiğinde bazı bilgi eksiklikleri, geç gelen haberler bulunmaktadır. Bunun dışında basına yansıyan haberler ile Osmanlı belgelerindeki hususlarda paralellik göze çarpmaktadır. Bu durum hem Osmanlı sefirlerinin hem de basınının haber kaynağının yabancı matbuat olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Osmanlı Hariciye Nezareti kaynaklarının basını bilgilendirmesi veya haber sızdırması olarak da değerlendirilebilir.

1.1. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Krallığı Arasında Yaşanan Sorunlar

I. Dünya Savaşı boyunca müttefik olmalarına rağmen Osmanlı Devleti ile Bulgaristan ilişkileri bazı sorunları üzerinde taşıyarak devam etmiştir. Osmanlı-Bulgar ilişkilerinde ortaya çıkan bu sorunlu alanların başında Müslüman ve Osmanlı vatandaşlarına yapılan ayrımcılık ve Bulgar ordusuna zorla asker alımı gelmekteydi. Bu sorunlar çerçevesinde bakıldığında Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin Malinof Hükümeti öncesi ve sonrası iyi bir seviyede olduğu veya sağlıklı bir şekilde geliştiği söylenemez. Aslında bu durumun temel nedeni, Balkan Savaşlarının ardından imzalanan 1913 İstanbul Antlaşması'yla Bulgaristan ile ortaya çıkan sorunların bütünüyle halledilememiş olmasıydı. Ancak savaşta aynı blok içinde bulunmak, sorunların ötelenmesine ve kısmen göz ardı edilmesine neden olmuştur. Öncelikle her iki devlet ve halk arasında güven ortamı kurulamamıştı.¹⁵ Zira I. Dünya Savaşı'na kadar 93 Harbi ve

13 İncelediğimiz dört aylık süreç Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın tatil dönemine denk gelmektedir. 31 Mart 1918'de tatile giren Meclis-i Mebusan 1 Ekim 1918'de açılmıştır.

14 Ömer Alkaç, *Türk Basınında Mondros Mütarekesi Öncesi Barış Beklentisi* (Yüksek Lisans Tezi: Erciyes Üniversitesi, 2015); Zeynep Özbek, *1918 Yılı Türk Basınında Bulgaristan'ın Savaş Politikasıyla İlgili Değerlendirmeler* (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2014)

15 Sofya Ateşemiliterliğinin bir istihbarat raporu, Osmanlı-Bulgar ilişkilerindeki olumsuz havaya doğrudan doğruya işaret etmektedir. Bu istihbarat raporuna göre, Bulgar kamuoyu, "hiçbir zaman samimiyet içinde olmamıştı" ve Almanlarla birlikte hareket etmenin gerekli olduğunu düşündüklerinden dolayı Osmanlı Devleti ile ittifakı zaruri görmüşlerdi. Bulgar halkı ve ordusu içinde Osmanlı-Bulgaristan sınırının Çatalca'ya kadar uzaması yönünde bir "heyecan" da vardı. Bu istek Bulgarların "milli" politikası idi. Osmanlı Ordusu Hümayun Başkumandanlığı Vekâleti Karargâhı Umumi İstihbarat Şubesi'nden Hariciye Nezaretine, Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine, Sofya Ateşemiliterliğine, 5. Ordu Kumandanlığına, 1. Kolordu Kumandanlığına 15 Eylül 1918 tarihli yazı BOA, HR. SYS. 2327/7, lef.1-2.

özelikle 1908'den itibaren Osmanlı toprakları üzerinde sürekli büyüyen bir Bulgaristan Krallığı mevcut idi. Bu durum Osmanlı Devleti için sadece toprak kayıpları anlamına gelmemekteydi, aynı zamanda birçok diplomatik, sosyal sorunları da ortaya çıkarmıştı. Bir yandan vatandaşlık ve göç, diğer taraftan Bulgaristan'da yaşayan Türk topluluğun hakları ve hayatı bu sorunların temelini oluşturmaktaydı. Ayrıca İstanbul Anlaşması'na rağmen sınır ve nüfus mübadelesi sorunları çözümlenememişti.¹⁶ I. Dünya Savaşı esnasında Sırbistan'ın kontrolündeki Makedonya'yı Bulgaristan'ın işgal ederek kendi topraklarına katması, sorunların çerçevesini genişletmiştir. Bulgar Hükümetleri kontrolü altındaki topraklarda, Türkleri ve Müslümanları zorla silah altına almış ve Bulgar ordusunun farklı birimlerinde kullanmıştır.¹⁷ Yine Bulgar yetkilileri Makedonya'da Müslümanlara "mezalim" uygulamıştı.¹⁸

Bulgaristan'da I. Dünya Savaşı'nda Müslümanlara ve Osmanlı vatandaşlarına karşı yukarıda ifade edildiği üzere ayrımcılık da yapılmıştır. Bu noktada savaş esnasında Bulgaristan'da gıda ve yiyecek sorunu ciddi boyutlara ulaşması üzerine, Bulgar hükümeti ekmeğin dağıtımını kişi başına 200 grama kadar indirmişti. Ekmeğin gramının azaltılması, fiyat artışı ve "açlık" endişesini ortaya çıkarmış, fakirlerin ve işçilerin protestosuna, hatta bazı bölgelerde "yağmaya" neden olmuştu. Bu protestolar sonucu "yaralanma" ve "ölümler" yaşanmıştı. Ancak ekmeğin gramının azaltılması kararı, Bulgar vatandaşı olmayanları daha fazla etkilemiştir. Zira Bulgaristan'da Müslümanların ve hâlâ Osmanlı Devleti vatandaşı statüsü taşıyanların sayısı oldukça fazla idi. Nitekim Filibe'de Osmanlı vatandaşlarına verilen ekmeğin "kuponları" geri alınmış ve Bulgarlara dağıtılmıştı.¹⁹

1.2. Aleksander Malinof Hükümetinin Kurulması ve Osmanlı-Bulgar İlişkileri

Aleksander Malinof'un iktidara gelmesinden önce Osmanlı-Bulgar ilişkilerinde, yukarıda ifade edildiği üzere Türklere yapılan zulümler, toprak tavizleri gibi hususlar ön plana çıkmıştı. Malinof'un iktidarı ile birlikte bu sorunlar devam etmiş, hatta yeni veçheler kazanmış olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndaki geleceğini ciddi anlamda etkileyecek *sulh-i münferid* hususu da ortaya çıkmıştı. Böylece Osmanlı-Bulgar ilişkilerinde güvensizlikler ve endişeler daha belirgin hale gelmiştir. Bu güvensizliklerde Malinof'un kendisi ve partisinin daha önce takip ettiği siyaset önemli bir etkeni. Bu noktada Malinof ve siyasi düşüncelerinden bahsedilmelidir.

16 Sadaretten Hariciye Nezaretine 6 Haziran 1918 tarihli yazı, BOA, BEO, 4519/338853; Hariciye Nezaretinden Dahiliye Nezaretine 10 Ağustos 1918 tarihli yazı, BOA, Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Ek Belgeleri, (DH.İ.UM.EK.), 111/122.

17 Sofya Sefaretinden Hariciye Nezaretine 25 Şubat 1916 tarihli yazı, BOA, HR. SYS, 2418/23, lef.1-2.

18 Dahiliye Nezaretinden Hariciye Nezaretine 24 Ağustos 1918 tarihli yazı, BOA, HR. SYS. 2458/6, lef.2; Sofya Sefaretinden Hariciye Nezaretine 4 Temmuz 1918, BOA, HR. SYS. 2455/51, lef.1. Makedonya ve Gümülçine'deki Türk ve Müslümanlara yapılan baskılara dair Hariciye Nezaretinden Sofya Sefaretine 23 Mayıs 1918 tarihli yazı, BOA, Hariciye Nezareti Şifre Kalemi (HR. ŞFR.)04, 421/8, lef.3-5 ve Dedeğaç Şehbenderliğinden Sofya Sefaretine 1 Haziran 1918 tarihli yazı, BOA, HR. ŞFR.(04), 421/8, lef.6/1-3.

19 Filibe Şehbenderliğinden Sofya Sefaretine 20 ve 27 Mayıs 1918 tarihli telgraflar, BOA, HR.ŞFR. (04) 921/126, lef.3, 5.

2. Demokrat Parti Lideri Aleksander Malinof ve Hükümetinin Kurulması

Bulgaristan'da I. Dünya Savaşı öncesi Tsonkovistler (İlerici Liberal Fırka) lideri Stoyan Danev'in 17 Temmuz 1913'de başbakanlıktan istifa etmesinin ardından Vasil Radoslavof, üç partinin iştirak ettiği bir çoğunluk hükümeti kurmuştur. Radoslavof'un başbakanlığındaki bu hükümeti, farklı liberal gruplar desteklemiştir. Bu hükümet İttifak Devletleri yanında yer almıştır.²⁰ Ancak Bulgaristan'ın savaşa girmesinden itibaren Radoslavof Hükümeti, sürekli muhalif partilerin eleştirilerine maruz kalmıştır. Özellikle 1917'nin son aylarından sonra savaş aleyhtarı gösteriler yapan çiftçi, radikal sosyalist ve İtilaf yanlısı partilerin ve grupların muhalefeti artmıştır.²¹

16 Haziran 1918'de çeşitli siyasi oluşum ve parti destekli Radoslavof Hükümeti, iç politik çekişmeler ve asker ile yaşadıkları uyumsuzluk sonucu istifa etmiştir. Bu hükümeti destekleyen *İstanbulist Partisine* mensup bakanlar istifa etmiş, Bulgar ordusu Başkomutanı General Jefok, Radoslavof'a karşı "şedid" bir muhalif tavır benimsemiştir.²² Bulgaristan siyasi sahnesinde artık Radoslavof hükümetinin temsil kabiliyetinin kaybolduğu düşüncesi hâkim olmuştur. Bu yüzden Bulgaristan'da toplumun bütün kesimlerini temsil eden ve farklı siyasi parti ve oluşumları bünyesinde barındıracak karma bir hükümetin kurulması ihtiyacı doğmuştur.²³

Bu gelişmeler üzerine Bulgar Kralı Ferdinand²⁴, Demokrat Parti lideri Aleksander Malinof'a hükümeti kurma görevini 16 Haziran 1918'de vermiştir. Ancak beklenenin aksine yeni hükümetin kurulmasına Bulgaristan'daki bütün kesimler katılmamıştır.²⁵ Bu çerçevede Radoslavof, Tonçef, Sosyalistler, Çiftçi Grubunun yeni hükümete destek vermesi beklenmemekteydi. Bu siyasi grup ve yapıların dışındaki partilerin desteğiyle Malinof Hükümetinin kurulma ihtimali vardı. Aslında bu destek yeni hükümette bakanlık düzeyinde

20 Ayrıca Radoslavof Hükümeti kredi karşılığında Bulgaristan'da bazı demiryolu hatlarının yapımı ve madenlerin işletme hakkını Almanlara vermişti. Crampton, *Bulgaristan Tarihi*, 121-123.

21 Crampton, *Bulgaristan Tarihi*, 127-128

22 Liberallerin liderliğinde İstanbulist ve Toncevist fırkaların desteğiyle Radoslavof Hükümeti kurulmuştur. Hükümetin düşmesine Radoslavof'u destekleyen İstanbulist fırka üyelerinin kabineden istifa etmesi, işe sorununu çözümlenememesi, uzun süren savaşın kabineyi aşındırması, sosyalistlerin işe ve savaşa dair eleştirileri ve bütün bu olumsuzluklara istinaden daha kapsayıcı ve mütecanis bir hükümete ihtiyaç duyulması gibi nedenler etkili olmuştur. "Bulgaristan'da Kabine Buhranı", *Tanin*, 18 Haziran 1918, 1; "Radoslavof'un Esbab-ı İstifası", *Tanin*, 20 Haziran 1918, 1, "Radoslavof'un İstifası Etrafında", *Tanin*, 21 Haziran 1918, 4; "Yeni Bulgar Başvekili", *Vakit*, 19 Haziran 1918, 1; "Bulgar Buhran-ı Vükelası", *Tasvir-i Efkâr*, 20 Haziran 1918, 1

23 Sofya Sefaretinden Hariciye Nezaretine 19 Haziran 1918 tarihli yazı, BOA, HR. SYS. 2330/3, lef.1; Viyana Sefaretinden Hariciye Nezaretine 20 Haziran 1918 tarihli telgraf, BOA, HR. SYS. 2330/4, lef.1; Hariciye Nezaretinden Berlin Sefaretine 27 Haziran 1918 tarihli şifre telgraf, BOA, HR. SYS. 2330/4, lef.2. Külnirche Beitung/Kölnijche Çanyung Gazetesi, 18 Haziran 1918 tarihli sayısında İstanbulistlerin Demokrat parti lideri Malinof'u desteklemeleri halinde Radoslavof Hükümeti'nin düşme ihtimalinden bahsetmiştir. Hariciye Nezaretinden Sadarete 25 Haziran 1918 tarihli yazı, BOA HR. SYS. 2454/74, lef.1.

24 Kral Ferdinand, Osmanlı Padişahına çektiği telgrafında Doktor Radoslavof'un istifasını, "bazı" iç siyasi sebeplerden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Bulgar Kralı Ferdinand'ın Sultan Reşat'a çektiği 23 Haziran 1918 tarihli telgrafın tercümesi, BOA, HR. SYS. 2330/7, lef.1.

25 Malinof geniş tabanlı bir hükümet kurmak için Bulgar parlamentosundaki Radikal Sosyalist guruplar dışında bütün muhalif fırka liderleriyle 18 Haziran 1918'de bir görüşme yapmıştır. "Yeni Bulgar Kabinesi", *Tanin*, 20 Haziran 1918, 1; "Malinof'un Müzakeratı", *Tasvir-i Efkâr*, 20 Haziran 1918, 1; "Bulgaristan'da Yeni Kabineyi Kim Teşkil edecek?", *Sabah*, 19 Haziran 1918, 1; "Malinof Kabinesi", *Sabah*, 20 Haziran 1918, 1.

temsilden daha çok Malinof Hükümetinin kurulmasına yardım etmek, dışarıdan destek vermek şeklinde idi. Bu yüzden görevlendirilen Malinof'un başlangıçta yeni hükümeti kurup kuramayacağı dahi kesin değildi.²⁶ Nitekim Bulgaristan'da hükümetin kurulması aşamasında Malinof, Osmanlı Devleti'nin Sofya Sefiri Safa Bey'i ziyareti esnasında²⁷ Radoslavof'un dahi kendisine destek vereceğine dair kanaatini dile getirmişti. Hatta kısa bir süre sonra açılacak Sobronya'da yeteri kadar destek alamaması halinde hükümetten çekilecekti.²⁸

Sonuçta Malinof, sadece "radikallerin" iştirak ettiği ve Radoslavof Hükümetine muhalif olan diğer siyasi yapı ve partilerin dışarıdan destek verdiği bir kabineyi 21 Haziran 1918'de kurabilmiştir. Bu noktada Bulgaristan'daki iç siyasi süreci değerlendiren Sofya Sefiri Safa Bey'e göre Bulgar muhalefeti sadece Radoslavof hükümetini düşürmek için bir araya gelmişti. Nitekim destek çıkan partiler kabinede yer almak yerine, yardımcı olacaklarına dair sadece "şifâhen" söz vermişlerdi. Hatta destek çıkan bu siyasi partiler, kendi gazetelerinde Malinof Hükümetinin kurulmasının hemen ardından eleştirmekten de geri durmamışlardı. Bu yüzden siyasi partilerin Bulgar Parlamentosu Sobronya'da sözlerini tutmaları dahi "şüpheli" idi.²⁹

Ancak Bulgaristan'ın içinde bulunduğu İttifak Blokunda, Malinof Hükümetine hangi siyasi grubun destek vereceği ve kimlerden oluşacağından daha önemli bir endişe vardı. Bu endişe Bulgaristan siyasetinde güçlü olan Rusofil ve İtilaf Bloğu taraftarı parti ve siyasetçilerin Malinof Kabinesine girmesi idi. Zira Malinof Kabinesine girecek bakanların siyasi düşünce ve tavırları, İttifak Blokundaki Bulgaristan'ın savaş ve dış politikada takip edeceği yol hakkında fikir verecekti. Daha açık bir ifadeyle ifadeyle Malinof Hükümeti İttifak Bloğu'nda bir zayıflık meydana getirebilir miydi?³⁰

26 Sofya Sefaretinden Hariciye Nezaretine 18 Haziran 1918 tarihli yazı, BOA, HR. SYS. 2330/3, lef.1. Malinof hükümetine Demokrat ve Radikal partilere mensup milletvekillerinin desteklenmesi beklenmekteydi. Hariciye Nezaretinden Berlin ve Viyana Sefaretlerine 27 Haziran 1918 tarihli yazı, BOA, HR. SYS. 2330/6, lef.2; "Bulgaristan'da Yeni Kabine ve Matbuat", *Tanin*, 17 Temmuz 1918, 2.

27 Malinof 19 Haziran 1918'de Osmanlı Devleti'nin Sofya Sefaretini ziyaret etmiştir. "Malinof Osmanlı Sefarethanesinde", *Tanin*, 24 Haziran 1918, 2.

28 Sofya Sefaretinden Hariciye Nezaretine 22 Haziran 1918 tarihli telgraf, BOA, HR. SYS. 2330/6, lef.3.

29 Sofya Sefaretinden Hariciye Nezaretine 4 Temmuz 1918 tarihli yazı, BOA, HR. SYS. 2455/51, lef.1. Malinof, Stamboliyski liderliğindeki Çiftçi Partisini kendi kabinesine dâhil etmek istemiştir. Ancak bu istek kabul görmemiştir. Crampton, *Bulgaristan Tarihi*, 128. Yeni kabinede Malinof Başbakanlık ve Hariciye Nazırlığını uhdesine almıştı. Kabine ağırlıklı olarak Malinof'un partisi Demokrat Fırka üyelerinden oluşmaktaydı. Ayrıca bu kabinede Radikal Fırkalardan 2 kişi bulunmaktaydı. "Bulgaristan Kabinesi" *Vakit*, 22 Haziran 1918, 2, "Bulgar Kabinesi Teşekkül Etti", *Tanin*, 23 Haziran 1918, 4; "Bulgaristan'da Yeni Kabine", *İkdam*, 24 Haziran 1918, 1. Osmanlı basınında yeni Bulgar Kabine üyeleri tek tek tanıtılmıştır. "Yeni Kabine Erkânı", *Tanin*, 24 Haziran 1918, 2, "Bulgar Kabinesi Teşekkül Etti", *İkdam*, 23 Haziran 1918, 1; "Bulgar Nazırlarının Şahsiyetlerine Dair", *İkdam*, 30 Haziran 1918, 2.

30 Cenevre Başşehbenderliğinden Hariciye Nezaretine 26 Temmuz 1918 tarihli yazı ekinde La Tribune de Geneve gazetesinde *Turcs et Bulgaria* başlıklı yazıda Malinof'un iktidara gelişiyle birlikte oluşan benzer endişeler dile getirilmiştir. BOA, HR. SYS. 2456/68, lef.2a. Bulgaristan'da hükümetin kurulma görevinin verilmesinin ardından A. Malinof'un özgeçmişi ve Bulgaristan iç siyasi tarihine, bu meyanda özellikle Bulgar Demokrat Partisi hakkında Osmanlı gazetelerinde haberler yer almıştır. "Malinof Yeni Kabineyi Teşkil Memur", *Tasvir-i Efkar*, 19 Haziran 1918, 1, "Malinof'un Tercüme-i Hali", *Sabah*, 20 Haziran 1918, 1, "Mösyö Malinof'un Tercüme-i Hali", *Vakit*, (20 Haziran 1918), 1, "Bulgaristan Buhranı-Bulgar Demokratları", *Tanin*, 22 Haziran 1918, 2.

Aslında İtilaf Bloku'nda böyle bir endişeyi gösteren önemli işaretler vardı. Öncelikle 1908-1911 tarihleri arasında Başbakanlık yapan A. Malinof, Bulgaristan'ın bir siyasi krizle birlikte Osmanlı Devleti'nden ayrılarak tam bağımsız bir devlet haline gelmesini sağlayan kişi idi.³¹ Özellikle Malinof, Radoslavof gibi İttifak Bloku yanlısı değil, İtilaf Bloku çerçevesinde bir politika takip etmişti. Bu politikasını iktidardan düştükten sonrada devam ettirmişti. Bulgaristan'ın I. Dünya Savaşı'na girmesinden önce de İtilaf Bloku safında savaşa girilmesi taraftarı olduğunu ilan etmişti. Malinof, üç partinin desteğini alan ve İttifak Bloku yanlısı politikalar takip eden Radoslavof Hükümeti'nin iktidarı esnasında, 18 Temmuz 1915'de yaptığı bir konuşmada “düvel-i İtilafiyenin sulhu arzu ettiği surette akdedecekleri netice emri-i aşikârdır. Şu sebeple Bulgaristan galiplerin tarafına geçmesi” gerektiği kanaatini ilan etmişti. Malinof bu konuşmasında, iktidardaki Radoslavof Hükümetinin İtilaf Bloku'nda savaşa dâhil olmasını, Bulgaristan'ı “felakete sevk edecek bir hareket-i serkeşciyane” olarak değerlendirmiş, “düvel-i merkeziye tarafında bulunmağa icbar edecek” her türlü girişimin Demokrat Parti adına karşısında olmuştur. Zira ona göre Almanya ile bir ittifak, üç Balkan devleti (Sırbistan, Yunanistan, Romanya) ve dört büyük devlete (İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya) “düşman”lık ilanı idi. Diğer taraftan Malinof, Bulgaristan'ın savaşa İttifak Bloğu içinde girmesinin ardından ise farklı bir siyasi söylem ortaya koymuştur. Doğrudan doğruya Almanya ile ittifak aleyhinde bir söylem kullanmak yerine, “her vesile zuhur ettikçe” Bulgaristan'ın menfaatinin Radoslavof Hükümetinin takip ettiği politikalarda olmadığını vurgulamıştır.³²

3. A. Malinof'un İktidara Gelişinin İttifak Bloku'na Etkisi

Osmanlı Devleti için Bulgar partilerinin siyasi yaklaşımları, Radoslavof hükümetindeki kriz sonrası iktidara gelen Malinof kabinesinin politikaları, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın sefirleri vasıtasıyla Bulgaristan'da kurduğu ilişkiler önemli idi. Bulgaristan'daki gelişmelerin takibi Malinof Hükümeti ile birlikte daha fazla önem kazanmıştı. Bu noktada Malinof Hükümetinin dış politikada müttefikleriyle kuracağı ilişki ve savaşta takınacağı tavır, endişe ile izlenen bir konu idi. Bu endişe İttifak Bloku'nun geleceğini çok yakından ilgilendirmekteydi.

Başlangıçta yeni Bulgaristan Başbakanı Malinof ve politikalarına dair gelen bilgi ve haberler endişeleri izale edici idi. Bu meyanda Bulgar basınına göre Malinof hükümeti “menafi-i aliye-yi vatan her şeyin fevkinde” tutacak, Bulgaristan'ın çıkarlarının ön plana alacaktı. Bu noktada Malinof hükümeti İttifak Bloku'nu zayıflatmak yerine, aksine daha fazla kuvvetlendirecek, devamını sağlayacaktı.³³ Yine Avusturya Dışişleri Bakanı Kont

31 Crampton, *Bulgaristan Tarihi*, 115.

32 Malinof'un siyaseti hakkında bilgi için bk. Hariciye Nezareti'nden Sadarete 15 Temmuz 1918 tarihli yazı, BOA, HR. SYS. 2455/99, lef.1.

33 Sofya Sefaretinden Hariciye Nezaretine 19 Haziran 1918 tarihli yazı, BOA, HR. SYS. 2330/3, lef.1. Malinof'un iktidarı esnasında mevcut dış politikasından “inhiraf” etmeyeceğine, “riayetkâr” davranacağına ve İttifak Bloğuna “sadakat” içinde bulunacağına dair haberler için bk. “Bulgaristan'da Kabine Buhranı”, *Tanin*, 19 Haziran 1918, 1, Yunus Nadi, “Malinof'un Beyanati”, *Tasvir-i Efkar*, 19 Haziran 1918, 1; “Bulgar Siyasetinde Tebeddül Yok”, *Sabah*, 22 Haziran 1918, 1; “Bulgar Kabinesi”, *Vakit*, 26 Haziran 1918, 1; Yunus Nadi, “Malinof'un Beyanati”, *Tasvir-i Efkar*, 10 Temmuz 1918, 1.

Buryan da, Malinof Hükümeti hakkında benzer kanaate sahip olduğunu Osmanlı Hariciye yetkililerine söylemişti. Hatta Buryan'a göre Malinof, eski başbakan Radoslavof'un politikalarından sapmayacaktı. Zaten Bulgaristan'daki nüfuzuyla her şeye hâkim olan Kral Ferdinand, Bulgar dış politikasında bir sapmaya izin vermezdi.³⁴ Nitekim Kral Ferdinand, başbakanlığa Malinof'un atanmasıyla birlikte Bulgaristan'ın dış politikasında bir değişiklik ortaya çıkmayacağını dile getirmişti.³⁵

Ancak Malinof'un iktidara gelişi İttifak Bloku içinde, Bulgar-Alman ilişkilerinde ilk sarsıntılarını göstermiştir. Almanya I. Dünya Savaşı boyunca Bulgaristan'ı kendisi için bir hububat ambarı olarak değerlendirmişti. Ancak Bulgaristan'da iâşe, gıda sorunu 1916'dan itibaren şiddetli bir şekilde kendisini göstermekteydi.³⁶ Bu süreçte muhalefette yer alan Malinof, Almanya'nın Bulgaristan'dan büyük oranda hububat alımı yapmasını doğru bulmamaktaydı. Bu noktada Malinof, "yağmakârlık" olarak nitelendirdiği bu satışı Bulgaristan'da hububat yokluğuna neden olacağını ileri sürmüş ve "protesto" etmişti.³⁷

Malinof hükümeti, Almanya'ya başka meselelerde de sorun çıkarmıştır. Bulgar Hükümeti, Almanların elindeki tren ve maden imtiyazlarını doğrudan doğruya kendi yönetimleri altına alma ve ithalat ve ihracatta kendi başına hareket etme kararı almıştır. Ayrıca Radoslavof Hükümeti döneminde Almanlara tanınan imtiyazlara ve serbestliğe itiraz eden Eski İâşe Müdürü General Pevotekarof'u tekrar göreve getirilmişti. Bu atama yeni Bulgar Hükümetinin amacını gösterirken, Almanları endişeye sevk etmiştir.³⁸

Diğer taraftan Osmanlı Devleti, hükümet değişikliği ile birlikte Bulgaristan'daki "mesail-i siyasiye-yi hariciye hakkındaki işaret-ı mühimme ve aleniyye ile hakayık-ı ahval arasında münasebat" sonucu ortaya çıkacak "asar ve keyfiyet" hakkında kendi sefirinden bilgi istemiştir. Özellikle Malinof'un iktidara gelişi ile birlikte Bulgaristan'ın sulh-i münferit talebinde bulunacağına dair iddialar, Kuzey Dobruca meselesi, yeni Bulgar hükümetinin Müslümanlara takınacağı politika takip edilecek öncelikli konular arasında idi.³⁹

Hükümetinin talep ve endişelerini dikkatle takip eden Sofya Sefiri Safa Bey, Malinof'un görüşlerini öğrenmek için bizatihi kendisi ile uzun bir görüşme yapmıştır. Bu çerçevede Malinof Hükümeti ve Bulgaristan'daki gelişmeler hakkında Osmanlı Hariciye Nezaretine detaylı bilgi sunmuştur. Safa Bey, Malinof'un iktidara geldikten sonra "selefi gibi harici

34 Viyana Sefaretinden Hariciye Nezaretine 20 Haziran 1918 tarihli telgraf, BOA, HR. SYS. 2330/4, lef.1; Hariciye Nezaretinden Berlin Sefaretine 27 Haziran 1918 tarihli şifre telgraf, BOA, HR. SYS. 2330/4, lef.2. 18 Haziran 1918 tarihli Külnirche Beitung/Kölnijche Çanyung gazetesine göre Malinof'un iktidara gelişiyle birlikte Bulgar dış politikasında bir değişimin beklenmesi doğru değildi. Hariciye Nezaretinden Sadarete 25 Haziran 1918 tarihli yazı, BOA, HR. SYS. 2454/74, lef.1. Kral Ferdinand'ın Bulgaristan'daki etkisi ve dış politikada İttifak yanlısı tavırları için bk. "Radoslavof'un Halefleri de Aynı Siyaseti Takip Edeceklermiş", *Tasvir-i Efkar*, 22 Haziran 1918, 2: "Malinof Kabinesi", *Atı*, 22 Haziran 1918, 1.

35 Bulgaristan Kralı Ferdinand'ın Sultan Reşat'a çektiği 23 Haziran 1918 tarihli telgrafın tercümesi, BOA, HR. SYS. 2330/7, lef.1.

36 Crampton, *Bulgaristan Tarihi*, 121-127.

37 Hariciye Nezaretinden Sadarete 15 Temmuz 1918 tarihli yazı, BOA, HR. SYS. 2455/99, lef.1.

38 Sofya Sefaretinden Hariciye Nezaretine 4 Temmuz 1918 tarihli yazı, BOA, HR. SYS. 2455/51, lef.1.

39 Hariciye Nezaretinden Sofya Sefaretine 30 Haziran 1918 tarihli şifre telgraf, BOA, HR. SYS. 2455/35, lef.1.

siyasette berdevam” olacağını resmen ilan ettiğini Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Sefirleriyle ilişkisini, “münasebet-i zahiresi” doğal olarak değerlendirmişti. Safa Bey, başlangıçta Malinof Hükümeti’nin dış politikasında “şimdilik dai-i şüphe” bir durum görmemişti. Ancak ihtiyatlı yaklaşmış ve gelecekte ne olacağını kestirmek, kesin bir fikre sahip olmak için “vaktin” erken olduğu kanaatinde idi⁴⁰

Bu görüşmede Osmanlı Sefiri, Türk-Bulgar ilişkilerinde olumsuzluk oluşturan Makedonya’da Müslüman ahaliye karşı yapılan “mezalime” dair bir “muhtırayı” da Malinof’a sunmuştur. Sefa Bey’e göre bu muhtıra Malinof tarafından “hüsn-i telakki” ile karşılanmıştı. Görüşmede Malinof “derhal” inceleyeceğini ve zulüm uygulamaları mevcut ise son verilerek suçluların cezalandırılacağını ifade etmişti. Malinof’un bu tavrı Safa Bey üzerinde olumlu bir intiba bırakmıştır. Sefa Bey açısından Malinof kabinesi, Radoslavof hükümetine göre daha “kanunperest” idi. Bu yüzden Makedonya’da Müslümanlara “reva görülen mezalime” son verileceğini ümit etmekteydi⁴¹.

Ancak Malinof’un Safa Bey’e verdiği beyanlara rağmen Osmanlı-Bulgar ilişkilerinde olumsuzluklar, güvensizlikler ve endişeler devam etmiştir. Bunların başında toprak tavizine ve Bulgarların tek başına İtilaf Devletleriyle barış imzalayacağına dair endişeler gelmekteydi. Bu endişeler İttifak Bloğunda bölünmelere neden olmuştu. Bu sorunlardan biri olan toprak tavizleri hususu Malinof’un başbakanlığından önce Osmanlı-Bulgar ilişkilerini sarsmıştı.

4. Aleksander Malinof Hükümetinin Kurulmasının Osmanlı-Bulgar İlişkilerine Etkisi

Malinof’un iktidara gelişi ile birlikte Osmanlı Devleti açısından olumsuzluklar taşıyan ve müttefikliğe uymayan ilk tavırlar ortaya çıkmıştır. Bu meyanda Osmanlı sınırına çok yakın ve İtilaf cephesine uzak bir mevki olan Cisir-i Mustafapaşa civarına Bulgarlar asker yığmış ve yeni istihkâmlar inşa etmişti. Ayrıca bu bölgede bulunan Bulgar ordusundaki Türkler başka mahallere sevk edilmiş ve askeri birliklerde sadece Bulgarlar bırakılmıştır⁴². Yine Bulgar makamları, Osmanlı Devleti tarafından Bulgaristan’a terk edilen Karaağaç’a Edirne’den askeri geçişleri 6 Temmuz 1918’den itibaren zorlaştırmaya çalışmıştır. 1915 sınır düzenlemesi antlaşmasına aykırı olarak sınır geçişlerinde Bulgaristan’ın Edirne Konsolosluğunun onaylı belgesi şartı getirilmişti⁴³.

40 Sofya Sefaretinden Hariciye Nezaretine 4 Temmuz 1918 tarihli yazı, BOA, HR. SYS. 2455/51, lef.1.

41 Sofya Sefaretinden Hariciye Nezaretine 4 Temmuz 1918 tarihli yazı, BOA, HR. SYS. 2455/51, lef.1.

42 Filibe Başşehbenderliğinden alınan telgrafa istinaden Sofya Sefaretinden Hariciye Nezaretine 4 Temmuz 1918 tarihli telgraf, BOA, HR. SYS. 2455/52

43 Osmanlı 2. Kolordusu yetkililerine göre Bulgarların onaylı belge uygulaması 1915 sınır düzenlemesine dair antlaşmaya aykırı idi. Zira Karaağaç’ın Bulgarlara terkinde Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında “tanzim ve teati edilen protokol” gereğince “cihet-i askeriyeye Karaağaç cadde ve istasyonundan bilakaydışart istifade” edilmesi kabul edilmişti. Bu protokol hala yürürlükte idi. Osmanlı makamları Bulgaristan’ın bu uygulamasının devam etmesi halinde, “mukabele-i bilmisli” olmak üzere Karaağaç’taki Osmanlı Şehbenderliğinin Bulgarlardan onaylı belgesi istemesini uygun olacaktı. Osmanlı Ordusu Hümayun Başkumandanlığı Vekâleti’nden Hariciye Nezaretine 17 Ağustos 1918 tarihli yazının sureti BOA, Hariciye Nezareti İdare (HR. İD.) 87/40, lef.1-2

4.1. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı-Bulgar İlişkilerinde Önemli Bir Sorun: *Toprak Tavizleri*

1918 yılındaki bazı gelişmeler İttifak Bloku'nda tereddüt ortaya çıkarmış, dolayısıyla Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki sorunları daha ciddi ve müttefikliğe zarar verecek olumsuz bir noktaya taşımıştır. 1918 yılı başındaki bu tereddüt ve olumsuzluklar, Brest-Litovsk Antlaşması ve İtilaf Bloku'ndaki Romanya'nın savaş dışına itildiği, İttifak Devletlerinin önemli başarılar ve kazanımlar elde edildiği bir dönemde ortaya çıkmıştı. Zira İttifak Devletleri elde ettikleri kazanımlar ve toprak paylaşımında anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Brest-Litovsk Antlaşması'yla Rusya'nın savaştan çekilmesi ve Karadeniz'deki askeri faaliyetlerine son vermesi Osmanlı-Bulgar ilişkilerinde olumsuzluklar ortaya çıkarmıştı. Brest-Litovsk Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti Kafkasya'da bazı haklar elde ettiği gibi Karadeniz'deki Rus donanmasının paylaşımında pay sahibi olmuştu. Bu noktada Bulgaristan kamuoyu ve siyasetçileri Rus donanmasının paylaşımında Osmanlı Devleti lehine daha fazla avantajlar verileceğine dair haberlerden rahatsızlardı. Karadeniz ve Rus donanması meseleleri yüzünden Bulgar kamuoyunda “şiddetli” itirazlar vardı⁴⁴.

Ancak asıl sorun alanı İtilaf Devletleri safında savaşa dâhil olan Romanya'nın topraklarının paylaşımı sürecinde yaşanmıştır. Alman, Avusturya-Macaristan, Bulgar ve Osmanlı orduları tarafından tamamen işgal edilen Romanya, 7 Mayıs 1918'de imzalanan Bükreş Barış Antlaşması ile savaş dışı bırakılmıştı. Bu görüşmeler sürecinde Bulgarlar öncelikle II. Balkan Savaşı'nda kaybettikleri Romanya'nın kontrolündeki Kuzey Dobruca bölgesini kendi topraklarına katmak istemişlerdi. Aslında sadece Bulgarlar Kuzey Dobruca'da değil, İttifak Güçleri'nin işgal ettiği Makedonya'da da taleplerinin karşılanmamasından rahatsızlar idi. Osmanlı Devleti ise Bulgaristan'ın bu toprak kazanımlarına karşılık 1915 Mayıs'ında Meriç boyunca terk eylediği arazinin iadesini, Edirne'nin istasyonu ve ekonomik kapısı olan Karaağaç'ın iadesini talep etmişti. Sınır düzenlemelerini içeren bu talepler *Tavizât* şeklinde adlandırılmıştı. Hatta bu taviz taleplerine dair haberlerde Dedeağaç şehri de basına yansımıştı. Osmanlı Devleti, bu tavizlerde Almanya ve Avusturya'nın desteğini almaya çalışmıştır⁴⁵.

44 Hariciye Nezaretinden Sadarete 15 Temmuz 1918 tarihli yazı, BOA, HR. SYS. 2455/99, lef.1. Osmanlı Ordusu Hümayun Başkumandanlığı Vekâleti'nden Hariciye Nezaretine, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Sofya Ateşemiliterliğine, 5. Ordu Kumandanlığına, 1. Kolordu Kumandanlığına 15 Eylül 1918 tarihli yazı, BOA, HR. SYS. 2327/7, lef.1-2. Tasvir-i Efkar gazetesinde Karadeniz ve Rus donanması hakkında çıkan makaleler Bulgaristan'da eleştirilmiş ve sert tepki verilmiştir. Zira Rus donanmasının Osmanlı Devleti'ne terki hususunda ortaya konulan değerlendirmeler Bulgarların “hissiyatlarını tahrik” etmiştir. Bazı Bulgar gazeteleri II. Balkan Savaşı'nda Bulgaristan'ın yaşadıkları akıbeti hatırlatmışlardır. Sofya Sefareti'nden Hariciye Nezaretine 16 Mayıs 1918 tarihli yazının sureti, BOA, Sadaret Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan Evrakı (A.) MTZ.) (04) 175/56, lef.2. Rusların Karadeniz'deki donanmasının akıbetine dair Osmanlı basınında çıkan bazı haber ve yorumlar için bk. “Filo Bulgaristan'a Verilmeli”, *Zaman*, 17 Haziran 1918, 3; “Karadeniz Filosu”, *Tanin*, 21 Mayıs 1918, 1; “Karadeniz Filosu”, *Tanin*, 23 Mayıs 1918, 1; Ahmet Emin, “Karadeniz Filosu ve Almanya”, *Vakit*, 25 Haziran 1918, 1

45 Berlin'deki Tagliche Rundschau gazetesinin Viyana muhabirinin 30 Nisan 1918 tarihinde yayınlanan mektubunun tercümesi, BOA, A.) MTZ. (04) 175/53, lef.1; Osmanlı Ordu-yu Hümayunu Başkumandanlığı Vekâleti'nden Hariciye Nezaretine 13 Ağustos 1918 tarihli yazı (Lahey Ateşemiliterliğinden Osmanlı Ordu-yu Hümayunu Başkumandanlığı Vekâleti'ne gönderilen telgrafın sureti) BOA, HR. SYS. 2457/44, lef.1

Tavizata dair yapılan görüşmeler esnasında Bulgar heyeti adına (Tançef) başlangıçta çekimser davranmış idi. Ancak Alman Hariciye Nazırı Von Kolman sayesinde talep Sofya'ya iletilmiştir. Sofya Sefiri Safa Bey'e göre Bulgaristan'a gelen Alman Dışişleri Bakanı Von Kolman, Radoslavof'a bir "nota" vermişti. Bu notada, Kuzey Dobruca'nın Bulgaristan'a bırakılmasını, Almanya ile bazı ekonomik sorunların ve Osmanlı Devleti ile "tavizat"ın çözümlenmesi şartına bağlanmıştı⁴⁶. Radoslavof kabinesi başlangıçta Balkanlarda Bulgarların gelecekte kazanacakları topraklara karşılık Türkiye'nin yeni tavizlerde bulunmaması şartıyla Alman teklifini kabul etmişti. Ancak Bulgar makamlarına göre, Osmanlı Devleti bu tür bir şarta rıza göstermeyecekti. Zira Bulgaristan'ın Makedonya ve Morava'ya doğru yeni genişlemeler, topraklar alması halinde, Osmanlı Devleti de Meriç'in sağ cihetinde ve deniz sahilindeki Dimetoka ve Gümülcine ile beraber geniş bir coğrafyanın "iadesini" talep edecekti. Bulgar siyasetçileri bu durumdan oldukça rahatsız idi⁴⁷.

Ancak Bulgar hükümeti ve kamuoyunda tavizler hususunda ciddi bir direnç söz konusuydu. Üstelik Bulgar taleplerinin gerçekleşmesinin Osmanlı Devleti lehine tavizlere bağlı kılınmasından ve Almanya'nın bu yönde politikası ve baskısından rahatsızlık vardı. Nitekim Doğu Makedonya, Kuzey Dobruca, Meriç sorunlarının Bulgaristan'ın istediği gibi çözümlenmemesinin yanı sıra Almanlara önemli miktarda hububat ihraç edilmesi, yukarıda ifade edildiği üzere İttifak yanlısı Radoslavof başkanlığındaki Bulgar hükümetini iç politikada zor duruma düşürmüştü. Ayrıca kamuoyu ve siyasi sahnenin önemli oluşumları hükümet ile aynı fikirde değildi. Muhalif partiler bu olumsuz havadan istifade etmişler ve mecliste güçlü olmayan Radoslavof Hükümetinin çoğunluğu kaybetmesine neden olmuşlardı⁴⁸.

Bulgar siyasetçileri ve kamuoyu tavizlerin Osmanlı Devleti'nin "arzu" ettiği şekilde çözümlenmesine, eskiden beri olduğu üzere hiçbir şekilde taraftar değildi. Hatta bu hususta bütün Bulgar basınında "fırsat düştükçe" Osmanlı aleyhinde makaleler kaleme alınmaktaydı. Bulgarlar, sürecin II. Balkan Savaşı'nda olduğu gibi kendi aleyhlerine gelişeceği düşüncesindeydiler. Bu yüzden Kuzey Dobruca ile ilgili tartışmalar sürecinde Bulgar siyaseti ve basını rahatsızlıklarını en üst seviyede hissettirmişlerdi. Bu meyanda Bulgaristan'daki yanı

46 Sofya Sefaretinden Hariciye Nezaretine 26 Mayıs 1918 tarihli yazının sureti, BOA, A.} MTZ. (04) 175/58, lef.2; Osmanlı Ordusu Hümayunu Başkumandanlığı Vekâleti'nden Hariciye Nezaretine 13 Ağustos 1918 tarihli yazı BOA, HR. SYS. 2457/44, lef.1. Kalinise Caniburg gazetesinin 16 Mayıs 1918 tarihli "Türkiye ve Bulgaristan" başlıklı yazısının tercümesinde aşağıdaki hususlar öne çıkarılmıştı: Romanya ile yapılan muahede Dobruca'nın kuzey kısmı yönetiminin düvel-i erbaanın ortaklığına bırakılmıştır. Bu şekilde bir yol takip edilmesi müttelikler ve özellikle Türkiye-Bulgaristan arasındaki bazı meseleler henüz halledilmemiştir. Osmanlı Devleti Bulgaristan'a karşı savaş sırasında güvensizlik oluşturacak bir harekette bulunmamıştı ve bu siyasetini devam ettirmektedir. Zaten Kafkasya Cumhuriyetiyle kurulacak yakın ilişkilerin Osmanlıların Asya'daki topraklarında "tekamülât-ı atiyesine" yeni yeni yollar açacaktı. BOA, A.} MTZ. (04) 175/59, lef.1; "Murahasların Avdeti", *Tanin*, 9 Mayıs 1918, 3381, 2.

47 Osmanlı Ordu-yu Hümayunu Başkumandanlığı Vekâleti'nden Hariciye Nezaretine 13 Ağustos 1918 tarihli yazı, BOA, HR. SYS. 2457/44, lef.1

48 İstanbulluların Malinof Başkanlığındaki Demokrat Partisi'ni desteklemesi halinde Radoslavof Hükümeti düşebilir. *Külnerche Beitung/Kölniçhe Çanyung* gazetesinin 18 Haziran 1918'deki nüshasındaki yazının tercümesi, Hariciye Nezaretinden Sadarete 25 Haziran 1918 tarihli, BOA, HR. SYS. 2454/74, lef.1

resmî bir gazetede ki “Cihan Harbi ve Meriç’in Mecra-yı Süflası” başlıklı yazısında 1915’de Bulgaristan’a terk edilen yerlerin iadesi Bulgarların “selamet-i emniyetine” uygun değildi⁴⁹. Bulgarların tavizler hususunda Osmanlı Devleti aleyhine direnci, karşılık bulmuştur. Almanya’daki bazı gazetelerde Bulgarları haklı gösteren yazılar kaleme alınmıştır⁵⁰.

Diğer taraftan yukarıda ifade edildiği üzere Bulgar resmî makamları Radoslavof’un istifasını ve Malinof’un Başbakanlığa getirilmesini iç siyasi, iktisadi hususlarla izah etmişlerdi. Ancak Osmanlı basınına göre istifa ve Malinof’un başbakanlığa getirilmesi, İttifak Devletlerince Bulgarların taleplerinin Kuzey Dobruca’da yerine getirilmemesinden kaynaklanmıştı. Bu meyanda tavizkâr bir tutum içinde olduğu düşünülen, en azından görüşme masasından ayrılmayan Radoslavof yerine, Malinof’un Kuzey Dobruca meselesinde sertlik ve ödün vermez bir siyasi politika yanlısı tavrı başbakanlığa yürüyüşünün altında yatan önemli sebepler arasında gösterilmiştir. Osmanlı basını Kuzey Dobruca üzerinden yaşanan Meriç tartışmalarının Malinof’un başbakanlığı döneminde ve takınacağı politikalar nedeniyle derinleşmesinden endişe etmekteydi⁵¹.

Bu süreçte Osmanlı basını, Osmanlı Devleti’nin sınır düzenlemeleri yönündeki taleplerini haklı gösterecek yazılar kaleme almışlardır. Bu haklılık meyanında Meclis-i Mebusan İkinci Reisi Hüseyin Cahit Bey’in beyanatu, Edirne Mebusu Faik Bey’in gazetelere verdiği mülakat gazete sütunlarına taşınmıştır. Yine *Ati* gazetesinde Celal Nuri Bey Kuzey Dobruca ve Besarabya karşılığında Mesta ve Usturuma vadilerini talep eden bir yazı kaleme almıştı⁵². Hüseyin Cahit Bey’in beyanatu ve Osmanlı basınının bu tür bir yazı politikası takip etmesi, Bulgar matbuatıyla sert atışmalara, “asabiliklere” neden olacak bir süreci de başlatmıştır. Bulgar gazeteleri ise Bulgaristan’ın “Meriç gibi bir meselesinin” olmadığını

49 Osmanlı makamlarına göre gazetede çıkan bu yazı Bulgar hükümetinin görüşlerini yansıtmaktaydı. Bulgar hükümeti bu yazı ile Osmanlı Devleti’nin taleplerinin önünü almak istemişti. Sofya Sefaretinden Hariciye Nezaretine 26 Mayıs 1918 tarihli yazının sureti, BOA, A.} MTZ. (04) 175/58, lef.2; Osmanlı Ordusu Hümayunu Başkumandanlığı Vekâleti’nden Hariciye nezaretine 13 Ağustos 1918 tarihli yazı, BOA, HR. SYS. 2457/44, lef.1.

50 Gazetede çıkan yazı şu şekilde değerlendirilmiştir: “güya mazlum Balkan devleti haline gelmiş Bulgaristan’ın denizde büyük bir sahile malik olması icab eylediğinden bahisle Bulgarların Dedeagaç limanına şedid ihtiyaçları olduğunu zikretmeleri Bulgarlara tavizat hususundaki teklifatımızı red ve cerh eylemek için bir takım delail-i cedide bahşetmekte ve bu halin binnetice bize karşı Bulgarların lisan-ı tecavüzünü uzatmağa sebep olmaktadır. Alman neşriyatına Alman hükümetine mensup bazı ricalin teşvik ve talimatı dairesinde cereyan etmekte veyahut ceraid-i mezkurenin Bulgarlarca satın alınmış olunmasına kani olmak lazım gelmektedir. Neşriyata mani olacak tedbirlere başvurulması veya bazı Alman gazeteleriyle hukuk-ı meşruamızı müdafaa etmeliyiz.” Sofya Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne 16 Mayıs 1918 tarihli yazının sureti, BOA, A.} MTZ. (04) 175/56, lef.2.

51 “Bulgar Diplomatının Beyanatu Münasebetiyle”, *Sabah*, 22 Haziran 1918, 1; “Radoslavof Kabinesinin İstifası Münasebetiyle Garbi Trakya Meselesi”, *Ati*, 18 Haziran 1918, 2. Radoslavof Hükümetinde bakanlık yapan İstanbullu Fırkasına Mensup Kişilerin istifa gerekçesi kabinedeki Kuzey Dobruca nedeniyle ortaya çıkan fikir ayrılığı idi. Ahmet Emin, “Bulgar Başvekilin İstifası”, *Vakit*, 18 Haziran 1918, 1; “Bulgaristan’da Kabine Buhranı”, *İkdam*, 20 Haziran 1918, 1; “Yeni Bulgar Kabinesi ve İstanbullular”, *Tanin*, 19 Temmuz 1918, 2. Ayrıca Osmanlı basınında Malinof Kabinesinin Türkiye ile ilgili takip edeceği söylemler Radoslavof döneminde çözülemeyen sorunlara dair beklentiler mevcuttu. “Bulgar Kabine Buhranı”, *Tanin*, 24 Haziran 1918, 1.

52 Hüseyin Cahit, “Harbden Sonra Bulgaristan”, *Vakit* 17 Haziran 1918, 1; “Bızce Meriç Değil Garbi Trakya Meselesi”, *Ati*, 17 Haziran 1918, 1; “Meriç Meselesi ve Bulgar Matbuatı”, *Tanin*, 20 Haziran 1918, 1 “Meriç Meselesi”, *Tasvir-i Efkar*, 22 Haziran 1918, 2; “Meriç Meselesi”, *Sabah*, 22 Haziran 1918, 1.

daima tekrarlamışlardır. Her iki basın da Kuzey Dobruca-Meriç meseleleri üzerinden siyasi ortamın sertleşmesinden ve gerginleşmesinden birbirlerini suçlamışlardır. Osmanlı ve Bulgar gazeteleri Dobruca ve Meriç meselesini basit bir toprak parçası olarak değerlendirmemişler, milli bir hassasiyetle ve devletlerinin stratejisi ile ilişkilendirmişlerdir⁵³.

4.1.1. Malinof'un Tavizat Meselesine Bakışı

Malinof Hükümeti iktidara geldiğinde, Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında tavizat konularını da içeren Brest-Litovsk Antlaşması, Bükreş Antlaşması ve Kuzey Dobruca topraklarının paylaşımı konularından kaynaklanan sorunlar devam etmekteydi. Malinof tavizat ve toprakların paylaşımına dair görüşlerini, iktidarda olmadığı bir tarihte, Ocak 1918'de kesin bir şekilde belli etmişti. Malinof, 30 Ocak 1918'de Sobronya'daki konuşmasında, Almanya'nın Bulgaristan'dan bazı tavizler talep etmesini ve Brest-Litovsk Antlaşmasını eleştirmişti. Malinof bu memnuniyetsizliğini "Bulgaristan kendi menfaatinin müttefiklerce bu vecihle telakki edileceğini akdemce hissetmiş olsa idi, bugün bulunduğumuz tarafta olmayacağımızı müttefiklerimize anlatmaya sahip olmalı idi" sözleriyle çok açık bir şekilde dile getirmiştir⁵⁴.

Malinof tavizler hususundaki tavrını iktidara gelmesinden sonra da sürdürmüştür. Malinof, Safa Bey ile yaptığı görüşmede Kuzey Dobruca sorununda "gayri mevcut" gibi davranmış, "tashihi-i hudud" konusunda yakınlık, dostluk göstermemiş ve hatta Radoslavof Hükümetinden "daha ısrarcı" olmuştur⁵⁵. Başbakan Malinof birçok kez gazetelere verdiği beyanatta, Bulgaristan'ın Meriç meselesi olmadığını, aksine Osmanlı-Bulgar sınırının 1915'de imzalanan antlaşmayla çözümlendiğini sürekli vurgulamıştır. Ayrıca Dobruca'da Bulgaristan aleyhine haksızlıklar yapıldığını ifade etmekten çekinmemiştir⁵⁶. Malinof'un bu tavrı, yani tavizat konusunu yok sayarak hareket etmesi, Osmanlı-Bulgar ilişkilerine, dolayısıyla İttifak Bloku'nu bütünlüğüne zarar verecek bir durum ortaya çıkarmıştır. Almanya ve Avusturya-Macaristan Devletleri, Bulgaristan politikalarını gözden geçirmek zorunda kalmıştır.

Nitekim yukarıda ifade edildiği üzere 1918 Haziran'ında İttifak Bloku'nda, Bulgaristan'ın dış siyasetinde bir değişiklik beklenmemesine rağmen, Temmuz ayından itibaren Alman ve

53 "Bizce Meriç Değil Garbi Trakya Meselesi", *Ati*, 17 Haziran 1918, 1; "Meriç Meselesi-İki Bulgar Gazetesinin Makaleleri", *Sabah*, 17 Haziran 1918, 1; "Garbi Trakya Meselesi-Preporiç Gazetesi İle Ati", *Ati*, 20 Haziran 1918, 1; "Bulgar Gazeteleri", *Sabah*, 21 Haziran 1918, 1; "Meriç Meselesi Hakkında-Nim Resmî Bulgar Gazetesinin Makalesi", *Sabah*, 24 Haziran 1918, 1; "Garbi Trakya Meselesi-Bulgar Matbuat Coşmuş", *Ati*, 30 Haziran 1918, 3; "Meriç meselesi Hakkında Mülakat", *Tasvir-i Efkar*, 26 Haziran 1918, 2; "Meriç Meselesi ve Bulgaristan", *Sabah*, 2 Temmuz 1918, 1; "Meriç Meselesi ve Bulgar Matbuatı", *Tanin*, 2 Temmuz 1918, 2; "Meriç Meselesi Var mı Yok Mu?", *Tasvir-i Efkar*, 3 Temmuz 1918, 1.

54 Hariciye Nezaretinden Sadarete 15 Temmuz 1918 tarihli yazı, BOA, HR. SYS. 2455/99, lef.1.

55 Sofya Sefaretinden Hariciye Nezaretine 4 Temmuz 1918 tarihli yazı, BOA, HR. SYS. 2455/51, lef.1.

56 "Malinof'un Beyanati", *Tasvir-i Efkar*, 10 Temmuz 1918, 1; "Malinof'un Beyanati-Türkiye ile Hudud Meselesi Yokmuş", *Sabah*, 12 Temmuz 1918, 1. "Malinof'un Beyanati-Bulgaristan ve İttifak Devletleri-Dobruca ve Meriç Meselesi", *Sabah*, 29 Temmuz 1918, 1; "Dobruca ve Meriç Meseleleri-Malinof'un Yeni Beyanati", *Tanin*, 23 Ağustos 1918, 2.

Avusturya-Macaristan politikacılarının endişe içinde olduklarını söylemek mümkündür. Bu noktada Safa Bey, Malinof'un iktidara gelişiyle birlikte Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın tavizat hususunda bir politika değişikliğine gitmeye çalıştıklarına dair bir sinyal verdiklerini fark etmiştir. Çünkü kısa bir süre için ülkelere dönen Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın Sofya sefirleri büyük ihtimalle, tavizat meselesinde Malinof kabinesine "tazyik" yapılmasını "tehlikeli" bulduklarını kendi hükümetlerine "telkin" edeceklerdi. Safa Bey, bu politika değişikliğini, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın Bulgaristan'ı kaybetmemek adına tavizat meselesinde Osmanlı Devleti lehindeki siyasetlerini terk etmek olarak değerlendirmiştir. Zira Almanlar ve Avusturyalılar, Malinof kabinesinin dış politikada değişikliğine gitmesinden korkmaktaydılar. Bu yüzden İttifak Bloku içinde, artık tavizat konusunun gündeme gelmesini istememişlerdi. Bu noktada Safa Bey'e göre Osmanlı Devleti aleyhine oluşan bu yeni havanın, "telkinatın" sonuçsuz bırakılması için her türlü çaba sarf edilmeliydi⁵⁷. Nitekim bu çerçevedeki sorunların "dostane" bir şekilde çözümü için Osmanlı Kabinesi Sadrazam Talat Paşa'nın Berlin ve Viyana'ya seyahatini ve müttefikleri Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın "tavassutunu" uygun görmüştür⁵⁸.

Böylece Malinof ile İttifak Bloku arasındaki temel sorunlardan biri bariz bir şekilde ortaya çıkmıştı. Bu sorunu Malinof'a yakın olan *Mir* gazetesi de sütunlarına taşımıştır. Gazeteye göre Bulgaristan'ın müttefiklerle ilişkilerini "metin bir esasa rabt" etmek isteyen Malinof'un Berlin ve Viyana'ya gitme ihtimali vardı. Bu başkentlerdeki gündemin en önemli maddesi, Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki "tavizat meselesi" olacaktı. Gazeteye göre Malinof'un tavizat hususunda "müsaadekâr" bir tavır benimsemesi mümkün değildi. Hatta Bulgaristan'ın müttefiklerinin ısrarcı olmaları halinde, İttifak Bloğu'nda bir "tehlike" ortaya çıkması ihtimal dâhilinde idi⁵⁹.

4.2. Bulgaristan'ın İtilaf Devletleriyle Tek Başına Barış Yapma İddiaları: *Sulh-i münferid*

I. Dünya Savaşı'nda bütün imkânlarını kullanan her iki blok, savaşın getirmiş olduğu iktisadi, siyasi ve askeri ağırlığı altında zorlanmaktaydılar. Savaşın son yılında muhasım her iki blok içinde sulh arayışlarını görmek mümkündür. Bu sulh arayışlarına giren ülkelerden biri

57 Sofya Sefaretinden Hariciye Nezaretine 4 Temmuz 1918 tarihli telgraf, BOA, HR. SYS. 2455/55, lef.1. Hatta Almanya sefiri bu meselenin Radoslavof zamanında hal edilmeyip sürüncemede bırakılmasına teessüf etmişti. Nitekim Osmanlı makamlarının ve Safa Bey'in endişelerini haklı çıkaracak beyanatlar Alman Bürokrasisinden verilmişti. Alman Bakan Von Kolman, Dobruca meselesinde Türk-Bulgar anlaşmazlığında Almanya'nın her iki ülkeye de eşit mesafede olduğunu beyan etmiştir. "Meriç Meselesi Hakkında", *Sabah*, 16 Haziran 1918, 1; "Von Kolman'ın Nazariyesi", *Sabah*, 24 Haziran 1918, 1; "Türkiye-Bulgaristan İhtilafı- Alman Hariciye Nazirinin İzahatı", *Tasvir -i Efkar*, 27 Haziran 1918, 1; "Von Kolman'ın Nutku", *Atı*, 27 Haziran 1918, 1; "Türkiye ve Bulgaristan Arasındaki Mesail", *Tanin*, 6 Temmuz 1918, 4.

58 Bulgaristan'ın sulh faaliyeti ve tutumu hakkında 20 Ağustos 1918 tarihli tutulan müsvedde, BOA, HR. SYS. 29807/90, lef 1-2.

59 *Mir*, Malinof'un politikalarının "naşir-i efkarı" olan Preporeç(?) gazetesinde yazılmayanların neşredildiği bir gazete idi. Sofya Sefaretinden Hariciye Nezaretine 4 Temmuz 1918 tarihli yazı, BOA, HR. SYS. 2455/51, lef.1.

de Bulgaristan idi. Hatta Bulgaristan'ın İtilaf Devletleriyle tek başına barış yapacağına dair haberler basın ve siyasi çevrelerde dillendirilmekteydi. Özellikle Malinof'un iktidara gelişi bu tür haberlerin artmasına yol açmıştı. Malinof, Safa Bey ile Temmuz ayı başındaki yaptığı görüşmede, "artık sulhun akdine şayan-ı temenni olunduğuna" dair bazı ifadeler kullanmıştı. Ancak Safa Bey, Malinof'un bu ifadelerini "sulh-i münferid akd taraftarı olduğu" şeklinde değerlendirememişti⁶⁰. Malinof ve çevresinin taraftarlığını yapan gazeteler de yukarıda ifade edildiği üzere başlangıçta Bulgaristan'ın İttifak Bloku'ndan ayrılacağı ve barış isteyeceğine dair "şayiaları" yalanlamışlardı⁶¹.

Ancak kısa bir süre sonra Safa Bey'in düşüncelerinde bir tereddüt halini, zihnindeki karışıklığı görmek mümkündür. Safa Bey'e göre başlangıçta Malinof, İttifak Bloku lehinde beyanlarda bulunmuş ve olumlu bir hava oluşturmuştu. Bununla birlikte Radoslavof hükümetinin iktidardan düşürülmesi sürecinde, yani Başbakan olmadan önce Malinof ve taraftarları, İttifak Bloku açısından olumsuz propagandalarda da bulunmuşlardı. Bunların başında, iktidara gelmeleri halinde "iki buçuk aya kadar" barış yapacaklarına dair Malinof'un Bulgar ordusuna söz verdiği propagandası idi. Bulgaristan siyasi çevrelerinde dolaşan bu propagandalar söylenti şeklinde, hatta Malinof'a yakın gazeteler tarafından yalanlanmış olsa da Bulgar ordusunu etkilediği kesin idi⁶². Nitekim Ağustos 1918 başlarında Malinof kabinesinin "tebdil-i siyaset ederek bir sulh-i münferid" yapacağına dair "rivayetler" artmaya başlamıştı. Safa Bey rivayetleri onaylayacak "ciddi" "emare", delil elde edememişti. Ancak söylenti de olsa, bu tür rivayetlerin Bulgar ordusunda kötü bir tesir meydana getirdiği aşikârdı. Safa Bey, bu tür rivayetlerle ilgili olarak Bulgaristan'daki Alman ve Avusturya-Macaristan sefirleriyle de görüşmüştür. Alman ve özellikle Avusturya-Macaristan sefirine göre, Bulgar ordusu içinde "ufak tefek bazı yolsuzluklar" vardı. Ancak Malinof hükümetinin İtilaf Bloku ile "münferid" bir barış antlaşması imzalamalarını imkân dışı görmüşlerdi.

Ancak Safa Bey elde ettiği bilgilere istinaden Bulgaristan'ın "gayet nazik" bir süreçten geçtiğinin farkındadır. Öncelikle Bulgar ordusunda sulh için yapılan propagandalar olumsuz etkiler meydana getirmişti ve uzun müddet "mukavemet ve harbe devam" hissi ve düşünceleri sarsılmıştı. Öyle ki bu süreçte küçük bir kıvılcımın büyük bir "gaile"ye dönüşmesi mümkündür. Ordunun dışında kamuoyunda da barış istekleri mevcut idi. Nitekim Ağustos-Eylül 1918'de "sulh-i münferid" "rivayetleri" Bulgar ordusundaki barışa dair beklenti ve arzuları arttırmıştı. Hatta bu rivayet ve beklentilerin Bulgaristan ordusunda gevşeklik yaşanmasına ve bozuklukların oluşmasına neden olmuş ve 15 Eylül 1918'de Makedonya'daki İtilaf ordularının genel saldırısı⁶³ karşısında Bulgar güçlerinin tutunamamanın önemli bir sebebi olarak gösterilmişti⁶⁴

60 Sofya Sefaretinden Hariciye Nezaretine 4 Temmuz 1918 tarihli yazı, BOA, HR. SYS. 2455/51, lef.1.

61 Sofya Sefaretinden Hariciye Nezaretine 11 Ağustos 1918 tarihli şifrenin sureti, BOA, HR. ŞFR (04) 287/79, lef.1-2.

62 Sofya Sefaretinden Hariciye Nezaretine 11 Ağustos 1918 tarihli şifrenin sureti, BOA, HR.ŞFR (04) 287/79, lef.1-2.

63 *Birinci Dünya Harbi, Avrupa Cephelemi (Makedonya Cephesi)*, 7/3, s.68; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılap Tarihi (1914-1918) Genel Savaşı*, 3/4, (Ankara: TTK, 1991) 679-680; Renouvin, *Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye(1914-1918)*, 681-686.

64 Sofya Sefaretinden Hariciye Nezaretine 11 Ağustos 1918 tarihli şifrenin sureti, BOA, HR.ŞFR (04) 287/79, lef.1-2.

Diğer taraftan Safa Bey, delillendiremese de Malinof Hükümetinin tek başına barış yolunu takip etmesini, Bulgaristan siyasetinde değişiklikler yaşanmasını ihtimal dışı görmemiştir⁶⁵. Nitekim Osmanlı makamları farklı kaynaklardan Bulgarların Amerika ve İngiltere ile tek başına barış görüşmeleri yaptığını dair bilgiler gelmekteydi. Osmanlı Devleti'nin Bern Sefirliğine göre, Bulgaristan'ın Bern maslahatgüzarı Amerika'nın Bern sefaretı vasıtasıyla İtilaf Devletlerine "sulh-i münferid" teklifinde bulunmuştu. Ancak Osmanlı Sefaret yetkilileri, bu bilgiyi Bulgar maslahatgüzara teyit ettirememişti.

Osmanlı Devleti'nin Bern sefirliğine göre Bulgarlarla İtilaf Devletleri arasında barış görüşmelerine dair görüşmeler ilk değildi. 1918 Temmuz'unda İngiliz yetkililer ve İngiltere Avam Kamarası üyesi olan biri, Bulgarlarla temas kurmuşlardı. Avam Kamarası üyesi bu şahıs, Bulgaristan ile İtilaf Devletleri arasında barış imzalanması adına Makedonya cephesinde propaganda yapmak için görevlendirilmişti. Bu görev çerçevesinde Bulgaristan'da barış taraftarı olan devlet adamlarıyla irtibat kuracaktı. Aynı zamanda Cenevre'de bazı İngiliz yetkililer, Bulgarlarla "sulh münferid" hususunda gizli görüşmeler yapmaktaydılar⁶⁶.

Osmanlı Devleti, Bulgarların Amerika Birleşik Devletleri ve İsviçre'de İngilizlerle yaptıkları bu barış görüşmelerine dair bilgiler üzerine, Ağustos 1918'de müttefikleri nezdinde harekete geçecektir. 20 Ağustos 1918'de Bulgarların barış görüşmeleri yaptığını dair İstanbul'daki Alman sefir ve Avusturya maslahatgüzarı özel olarak bilgilendirilmiştir. Bu girişimler için gerekli önemlerin alınması istenmiştir. Hatta Alman sefirine Bulgarların girişimlerine "tavassut" eden şahısların isimleri verilmiştir⁶⁷.

5. Sonuç

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri yanında yer almak zorunda kalmıştı. Bu savaş esnasında mücadele için gereksinim duyduğu askeri ve iktisadi her türlü desteği, müttefiklerinden sorunsuz olarak temin etmesi gerekiyordu. Bu destek için birçok yol kullanılabilirdi. Ancak maliyeti az, güvenli ve kesintisiz bir şekilde istediği desteği alabileceği en iyi ve kolay yol Bulgaristan toprakları idi. Özellikle Eylül 1914'ten itibaren Boğazları kapatması ve Rusların Karadeniz limanlardaki baskın ve ablukaları, Osmanlı Devleti'nin dış dünya ile iletişimini büyük oranda kesintiye uğramıştı. Bu yüzden Bulgaristan'ı desteği Osmanlılar için kaçınılmaz idi. Zira Bulgaristan'ın İttifak Bloku saflarında savaşa katılması Alman ve Avusturya-Macaristan devletleriyle kesintisiz toprak irtibatının sürdürülebilmesi anlamına gelmekteydi.

Ancak Bulgaristan'da İttifak Bloku'na yakın bir kral ve başbakan bulunmasına rağmen savaşa hangi safta girilmesi hususunda bir beklenti vardı. Beklentinin bir nedeni savaşan taraflar arasında üstünlüğün hangisinde olduğunu görmek, diğeri ise harbe katılmaları

65 Sofya Sefaretinden Hariciye Nezaretine 11 Ağustos 1918 tarihli şifrenin sureti, BOA, HR.ŞFR (04) 287/79, lef.1-2.

66 Bern Sefaretinden Hariciye Nezaretine 27 Eylül 1918 tarihli telgraf, BOA, HR. SYS. 2327/7, lef.17.

67 Bulgaristan'ın sulh faaliyeti ve tutumu hakkında 20 Ağustos 1918 tarihli tutulan müsvedde, BOA, HR. SYS. 29807/90, lef 1-2.

halinde Makedonya ve Dobruca'daki emellerini garanti altına almak yatıyordu. Bu yüzden Bulgaristan'ın resmen ve İttifak Bloku'nda savaşa dâhil olması I. Dünya Savaşı'nın başlangıcından yaklaşık 14 ay sonra gerçekleşebilmiştir. Bulgaristan'ın İttifak Devletleri safında yer almasında Bulgar Kralı ve başbakanının siyasi eğilimlerinden daha fazla, Çanakkale Cephesinde İtilaf Ordularının mağlubiyeti, Balkanlarda kendi lehine sınır düzenleme vaatleri ve bu sayede Osmanlı Devleti'nden elde ettiği toprak kazanımları, bir başka ifade ile tavizler belirleyici olmuştur.

Bulgaristan'ın savaşa girmesi ile birlikte Osmanlı Devleti, savaşı sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için önemli bir kazanım elde etmişti. Bu gelişmeden sonra Osmanlı Devleti için Bulgaristan, kaybedilmemesi gereken konuma sahip bir müttefik devlet haline gelmiştir. Osmanlı makamları Bulgaristan ile ilişkilerini sağlıklı ve dengeli bir şekilde sürdürme çabası içinde olmuştur. Nitekim bu müttefiklik sürecinin başında Osmanlı Devleti, Türk ve Müslüman ahalinin vatandaşlık, askerlik ve yer yer kötü muameleye maruz kalma benzeri hususları sadece Bulgar makamları nezdindeki girişimlerle sonlandırmaya çalışmıştır.

Ancak İttifak Bloğunun önemli kazanımlar elde ettiği 1918 yılının ilk 5 ayı içinde imzalanan Brest-Litovsk ve Bükreş Antlaşmaları, Osmanlı-Bulgar ilişkilerinde önemli yaralar açmıştır. Hâlbuki her iki antlaşma da İttifak Bloku'nun başarılarının birer nişanesi idi. Brest-Litovsk Antlaşması çerçevesinde mağlup Rusya'nın donanmasının akıbeti, paylaşımı Karadeniz'e sahili olan Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'ni çok yakından ilgilendirmekteydi. Zira Rus Donanmasındaki gemilerin hangi devlete terk edileceği tartışması, Karadeniz'de avantaj kazanma, söz sahibi olma hususunun önemli bir parçası idi. Her iki devlet ve basını kendi veçhelerinden haklılıklarını ortaya koyma ve avantajlı çıkma çabasındaydı.

Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında sorunları derinleştiren ve müttefikler arasında çatışmaları artıran en önemli gelişme Bükreş Antlaşması olmuştur. İtilaf Devletleri safında yer alan Romanya Devleti, Alman, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı ordularının ortak harekâtı sonucunda mağlup edilmiş ve nihai barış antlaşması Bükreş'te imzalanmıştı. Bu antlaşma esnasında Kuzey Dobruca'nın geleceği dört İttifak Devletinin ortak yönetimine bırakılmıştı. Özellikle Osmanlı Ordusunun Romanya'nın mağlubiyetinde rol alması, Osmanlıların İttifak Bloku'nda söz sahibi olmasını, görüşme masasında sesini yüksek olarak çıkarmasını sağlamıştı. Bu noktada Osmanlı Devleti ve adeta onun sözcülüğünü yapan Osmanlı basını Kuzey Dobruca karşılığında 1915 Osmanlı-Bulgar sınır düzenlemesine dair antlaşmayı gündeme taşımışlardır. Osmanlı tarafı Osmanlı-Bulgar sınırında yeni düzenlemeler yapılmasını istemişler, hatta bazı Osmanlı basını Batı Trakya ve Doğu Rumeli coğrafyasına dair taleplerde bulunmuşlardır. Bulgaristan'daki bütün basın ise, Osmanlıların Kuzey Dobruca ve Osmanlı-Bulgar sınırıyla ilgili düzenlemelerine dair söylemlerine/yaklaşımlarına karşı tezler ileri sürmüşlerdir. Bu noktada İtilaf Devletleri basınının bu çatışmayı körüklediği görülmektedir.

İşte Osmanlılar ve Bulgarlar arasında bu sert tartışmaların ve fikir ayrılıklarının yaşandığı

bir esnada, Demokrat Parti lideri A. Malinof'un başbakanlığa getirilmesi dikkatle izlenmesi gereken bir husustur. Her ne kadar Bulgaristan'da sıkışan siyasi sorunların çözümü için Demokrat Parti'nin iktidarının önünün açılması bir teamül ise de, başbakanlığa V. Radoslavof yerine Malinof'un getirilmesi, Osmanlı makamlarını endişelendirmiştir.

Kral Ferdinand dâhil, Bulgaristan'daki en yetkili kişiler ve basın tarafından bu endişeler izale edilmeye çalışılsa da, bütünüyle ortadan kaldırılamamıştı. Zira birçok husus Osmanlı makamlarının gözünden kaçmamaktaydı. Bu meyanda ilk olarak başbakanlığa Malinof gibi bir siyasi kimliğin getirilmesi önemli idi. Malinof, İttifak Bloğunda uzun bir süredir yer alarak çeşitli ilişkiler kuran ve Kuzey Dobruca-Meriç sınırı tartışmalarında masada kalan Radoslavof yerine başbakanlığa getirilmişti. Osmanlı makamları ve basını bilmekteydi ki Malinof'un siyasi geçmişinde Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nden bağımsızlaşması gibi Osmanlılar aleyhinde birçok vaka yaşanmıştı. En önemlisi Malinof, I. Dünya Savaşı öncesi ve esnasında farklı tonlarda olsa da, İtilaf yanlısı olduğunu göstermişti. Kuzey Dobruca-Meriç sınırı meselesinde Bulgar, uluslararası basın ve Türk makamlarına verdiği beyanlarda tavizsiz bir tavır takınmış, adeta yok saymıştı.

Bu meyanda Bulgaristan'ın İttifak Bloğundan ayrı olarak sulh-i münferid yapacağına dair söylentilerin Malinof'un iktidara gelmesiyle birlikte keskin bir şekilde ortaya çıkması üzerinde durulmalıdır. Bu noktada Bulgaristan'ın İtilaf Devletleriyle barış yapma düşüncesi, hatta Malinof'un iktidara gelişi, İttifak Bloğu sayesinde I. Dünya Savaşı'nda elde etmiş olduğu mevcut toprak kazanımlarını koruma çabası olarak değerlendirilebilir. Nitekim Wilson Prensiplerinin ilan edildiği bir dönemde Bulgarlar işgal ettikleri topraklarda kendi ırkdaşlarının çoğunlukta bulunduğunu iddia etmekteydiler. Diğer taraftan Malinof'un Kuzey Dobruca hususundaki tavizsiz söylemi, İttifak Bloğunda bir parçalanma istemeyecek Alman ve Avusturya-Macaristan devletlerini etkilemek olarak da değerlendirilebilir. Nitekim Alman makamları Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında yaşanan tartışmalarda, her iki ülkeye de eşit mesafede olduklarını ilan etmek zorunda kalmışlardı. Hâlbuki Bükreş Antlaşması sürecinde Almanya, Osmanlı tezlerini destekleme yönünde adımlar atmıştı.

Bütün bu gelişmeler ve değerlendirmeler ışığında 8 Ağustos 1918'de batı cephesinde İtilaf Ordusu karşısında Almanların mağlup olarak manen çökmesinden önceki bir tarihte, Bulgaristan'da A. Malinof'un başbakanlığa getirilmesi ve ardından yaşanan süreç/olaylar, İttifak Bloku için erken bir dönemde sağlıklı sonuçlar ortaya çıkarmadığını göstermektedir. 1918'de her iki bloğun siyasi çevrelerinde ve kamuoylarında savaşı sürdürmede zorluk, isteksizlik ve barış arzusu bulunmasına rağmen Bulgaristan Başbakanı Malinof'un müttefikleriyle kurduğu ilişkiler, kendi döneminde Bulgar ordusunun kaçmasıyla birlikte Makedonya cephesinin çökmesi ve ardından Selanik Mütarekesinin imzalanması, Osmanlılar, dolayısıyla İttifak Bloğunun I. Dünya Savaşı'ndaki mağlubiyetinin bir parçası olmuştur. Bunun önemli nedenlerinden biri Malinof'un iktidara geldiğinden itibaren uyguladığı politikaların bir yandan Osmanlı-Bulgar ilişkilerini diğer taraftan İttifak Bloku içinde kurulan statükoyu bozmasıdır.

Kaynaklar

Arşivler

Başkanlık Osmanlı Arşivi⁶⁸

Bab-ı Ali Evrak Odası
Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Ek Belgeleri
Hariciye Nezareti İdare
Hariciye Nezareti Siyasi (HR. SYS.)
Hariciye Nezareti Şifre Kalemi
Hariciye Nezareti Tercüme Odası
İrade Hariciye Nezareti İ.HR
Sadaret Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan Evrakı

Gazeteler⁶⁹

Atı
İkdam
Sabah
Tanin,
Tasvir-i Efkâr
Vakit
Zaman

Kitap ve Tezler

Alkaç, Ömer. *Türk Basımında Mondros Mütarekesi Öncesi Barış Beklentisi*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Ü., 2015.

Bayur, Yusuf Hikmet. *Türk İnkılâp Tarihi (1914-1918) Genel Savaşı*, 3/4. Ankara: TTK, 1991.

Bıyıklıoğlu, Tefik, *Trakya'da Milli Mücadele I*, Ankara, 1987.

Birinci Dünya Harbi, Avrupa Cephelemi (Makedonya Cephesi), 7/3, Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Yayınları, 1996.

Crampton, R.J. *Bulgaristan Tarihi*. Hazırlayan Nuray Ekici. İstanbul: Jeopolitika Yay., 2007.

Okyar, Fethi. *Üç Devirde Bir Adam*. Hazırlayan Cemal Kutay. İstanbul: Tercüman Yayınları, 1980.

Özbek, Zeynep. *1918 Yılı Türk Basımında Bulgaristan'ın Savaş Politikasıyla İlgili Değerlendirmeler*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2014.

Renouvin, Pierre. *I. Dünya Savaşı ve Türkiye (1914-1918)*. İstanbul: Örgün Yay., 2004.

Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri. Ankara: Genelkurmay Askeri ve Stratejik Etüt Dire Başkanlığı Yay., 2004.

Türkgeldi, Âli. *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*. Ankara: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yay., 1948.

68 Arşiv belgelerinin numaraları metin içinde gösterilmiştir

69 Gazetelerin tarihleri metin içinde gösterilmiştir.

Makaleler

- Başkaya, Muzaffer. “İngiliz Basınına Göre Bulgaristan’ın Birinci Dünya Savaşı’ndan Çekilişi ve Selanik Antlaşması”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10/1 (2015): 51-74.
- Dabrov, Angel. “1915 Yılında Bulgar-Türk Sınırının Düzeltilmesi”, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Ankara, (2005): 1-7.
- Sancaktar, Fatih M. “Ali Fethi (Okyar) Bey’in Bulgaristan Sefirliği Dönemindeki Faaliyetleri (Ekim 1013-Aralık 1917)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27/81 (2011): 577-602.
- Yiğit, Ali Ata. “Çanakkale Savaşlarının Ortaya Çıkardığı Stratejik Bir Zorunluluk: Osmanlı-Bulgar Hudud Tashihi Antlaşması”, *Bilig*, 63 (2012): 273-277.

Millî Mücadele'den Millî Kimlik İnşasına: Ateşten Gömlek

From National Struggle to National Identity Construction: Ateşten Gömlek

Ahmet Metehan ŞAHİN¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Ahmet Metehan Şahin (Doktora Öğrencisi),
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı,
Nevşehir, Türkiye
E-posta: ahmetmetehannn@yandex.com
ORCID: 0000-0003-2766-6649

Başvuru/Submitted: 30.08.2019
Revizyon Talebi/Revision Requested:
23.09.2019
Son Revizyon/Last Revision Received:
12.10.2019
Kabul/Accepted: 23.10.2019
Online Yayın/Published Online: 26.11.2019

Atf/Citation: Sahin, Ahmet Metehan. "Millî Mücadele'den Millî Kimlik İnşasına: Ateşten Gömlek." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology*, 29, "Millî Mücadele" Özel Sayısı (2019): 151-168. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.651039>

öz

Millî Mücadele, Türk milletinin, büyük ve güçlü devletler karşısında her türlü yokluk, sıkıntı ve imkânsızlık ile daha önce geçmişte benzeri görülmemiş fedakârlığının ve zaferinin adıdır. Sınırları belirlenmiş vatan topraklarında yaşayan bir insan topluluğunun "millet" vasfını kazanabilmesi için ortak bir kültürü, tarihi/geçmiş, geleneği ve ülkeyi paylaşmaları gerekir. Aynı toprak parçasında yaşayan insanların millî kimliğini oluşturan unsurlardan en fazla önem arz edeni "vatan" kavramıdır. Bunun için vatan sınırları içerisinde yaşayan insanların toprağa, millete ve bayrağa olan sadakatlerini güçlendirmek, zamanı geldiğinde sahibi olduğu vatan topraklarının engin bir cesaret ve inançla savunmasını yapacak bireyler yetiştirmek için millî kimlik bilincinin gelecek nesillere kazandırılması gerekir. Bir topluluğun mensubu olan bireylere millî kimlik kazandırmak için kullanılan en önemli araçlardan biri ise edebiyattır. Millî Mücadele döneminde köylü-şehirli, memur-aydın, çocuk-yaşlı ve kadın-erkek fark etmeksizin bağımsızlık savaşı için emek sarf eden kişiler vardır. Bunlardan birisi de topluma millet vasfı kazandırmak için edebiyatı kullanan, vatanın kurtuluşunun ve milletin istiklâlinin temini için mücadele veren, cesur ve inançlı bir Türk kadını olan Halide Edib Adıvar'dır. Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* isimli romanı Türk ruhunun yeniden alevlendirilmesi ve millî kimlik inşası oluşturması açısından Türk edebiyatı için önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla çalışmada, savaşı cephede bütün acılarıyla yaşamış biri olarak Adıvar'ın kaleme almış olduğu ve Kurtuluş Savaşı romanlarının ilki olan *Ateşten Gömlek*, millî kimlik inşası bağlamında irdelenmiş ve roman kişilerinden yola çıkılarak incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Halide Edib Adıvar, Ateşten Gömlek, Millî mücadele, Millî kimlik inşası

ABSTRACT

National Struggle is the name given to the Turkish nation's sacrifice and triumph, a struggle the like of which had never been seen before, with all manner of poverty, distress and impossibility against big and powerful states. In order for a community of people living within the borders of their homeland to be qualified as a nation, they must share a common culture, history, tradition and country. The most important factor that constitutes the national identity of the people living in the same land is the concept of "homeland". In order to strengthen the

loyalty of the people living within the borders of the homeland to the land, nation and flag, and to raise individuals who will defend their home territory with great courage and faith when the time comes, the awareness of national identity must be transferred to future generations. Literature is one of the most important tools used to give national identity to individuals belonging to a community. In the period of the National Struggle, there were people who worked for the war of independence regardless of whether they were peasants or city dwellers, civil servants or intellectuals, children or elderly, women or men. One of these is Halide Edib Adivar, a brave and faithful Turkish woman who used literature to give society the character of a nation, and to impart awareness of the struggles for the liberation of the homeland and the independence of the nation. Adivar's novel, *Ateşten Gömlek*, plays an important role in Turkish literature in terms of re-igniting the Turkish spirit and building national identity. Therefore, in this study, Adivar, who experienced the war with all its pain on the front, and the first of her War of Independence novels, *Ateşten Gömlek*, are examined in the context of the construction of national identity.

Keywords: Halide Edib Adivar, *Ateşten Gömlek*, National struggle, Construction of national identity

EXTENDED ABSTRACT

National identity includes the common value judgments of a nation as well as finding one's roots and supporting the nation's struggle to exist. Therefore, national identity is needed for the formation of national consciousness. The highest identity on the social ground is national identity. Our national identity, like our gender, is natural. Although we do not have a chance to choose it later, it is possible that we voluntarily become citizens of another country. But this is not national identity, but citizenship identity. Therefore, people are born as members of a nation. Turkish parents are born from Turkish parents, Arab parents are born from Arab. Therefore, it is not wrong to say that the first element constituting national identity is the parents. Even though there are interventions, our parents, who gave birth to us belong to a certain nation.¹ Within a rapidly changing world, it is possible for individuals to survive in a comfortable and peaceful manner within their own states or societies without falling into the search for identity, but only through the state administration and awareness-raising policies which follow a traditional social structure. Such awareness-raising movements are sometimes made by calling for political law, sometimes by means of ideology and ideological devices, but often all together in cases where the historical and political situation is not suitable for the ideal type. Thus, the construction of national identity, in which "we" is made more evident against the "others" and individuals become more conservative, is started.² While a mass devoid of national identity consciousness cannot go beyond the community, those who have this consciousness have gained the qualification of being a nation. Thus, the love, respect and loyalty of individuals to the homeland and the flag is strengthened.

It is possible to extend the mental limits of a nation and to give its people identity through cultural identities to be imposed on individuals. At this point, the greatest role falls to literature.

1 Ercilasun, Ahmet B, *Türk Kimliği/Kimlik ve Dil*, Ayvaz Gökdemir'e Armağan-2 (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009), s. 19.

2 Alan, Selami, *Tanzimat Edebiyatı'nda Milli Kimlik İnşası/Kurgu Kahramanları Örneği* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2018), s. 26.

A person embraces the nation by embracing the common ties with other members of the society he/she is a member of, and is strengthened by the stories formed by the literature that is seen as a mirror of the society. Thus, thanks to fictional works, an environment where readers can evaluate themselves without being subjected to any social pressure is created. The reader begins to see his/her environment, and therefore the world, through the eyes of fictional heroes, and starts to hear his/her own life story. As he/she gets to know the fictional hero, he/she detects the similarities and differences between that hero and him/herself. So he/she identifies him/herself with the hero or with others.³ In the light of this, Halide Edib Adıvar tries in her works to transfer to future generations the problematic process that the Turkish people have experienced by means of fictional heroes created by starting from real people. For this reason, the heroes of the author, both in her stories and in her novels, are of great importance in terms of contributing to the national conscience of future generations. Halide Edib, when we consider her childhood, learnt national and religious culture at home through private teachers and became the first Muslim Turkish student of the American Girls College. The solid culture she received from home gave her a comparative mentality, and she was never affected by the various cultures she later encountered. She did not feel inferior in the face of the superior powers that came before her because of her comparative mind structure. As a person who always knew the values of her nation and the courage to defend them, she has been revered both in Turkey and abroad.⁴

What makes Halide Edib such a great author is that she is able to express and write her thoughts clearly. For this reason she has frequently been mentioned since the 1910's. Halide Edib has participated in many associations' activities, especially in Turkish Quarries, and has given conferences. From May 1919 to January 1920, she gave speeches at the Istanbul Rallies, especially the Sultanahmet Rally, under threat, and went to Anatolia to join the National Struggle.⁵ (Argunşah) As a result, people who lead society by leading the public, especially through fictional works, heroic fighting against the enemy to defend the nation, exhibit their attitude towards everyone around the country and are full of love; by transferring the heroes who do not hesitate to take lives and take lives for the sake of their values with a great national consciousness to the next generations, they became an example for the generations that come after them to gain a national consciousness, thus forming the new / modern human types of the period. Halide Edib shaped the heroes she created in her fictional works in this direction and influenced her readers with the same understanding in terms of the construction of national identity.

3 Alan, *Tanzimat Edebiyatı'nda Millî Kimlik İnşası/Kurgu Kahramanları Örneği*, s. 56-57.

4 Enginün, İnci, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları* "Yakup Kadri ve Halide Edib", (İstanbul: Dergah Yayınları, 2007), s. 274.

5 Argunşah, Hülya, *Kadın ve Edebiyat/Kendini Yazmak*, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2016), s. 209.

1. Giriş

“Kimlik” günlük dilde çokça kullanılan fakat tanımı kesin çizgilerle sınırlandırılmayan kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun temelinde ise insanın doğumuyla ortaya çıkan kimlik kavramının, her birey için hem mensubu olduğu hem de olmadığı gruplara göre şekillenmesi yatmakta kısacası kimliğin tanımında aynılıkların yanında farklılıkların da bulunduğu söylenebilmektedir. Dolayısıyla bu durum dünya üzerinde bulunan her insana ve insanların karşılaştıkları her gruba karşı yeni bir kimlik tanımlaması yapmak demektir. Zira insanın sosyal bir varlık olması ve hayatı boyunca farklı toplumlarla karşılaşması, ön plana çıkarılması gereken kimlik/kimlikleri zorunlu kılmaktadır.⁶

Nevzat Köseoğlu'na göre “kimlik” ya da “millî kimlik”, millî kültürün ferdî ve içtimaî planda ortaya çıkan üslûbudur; kişiyi ve toplumu farklılaştıran, en yakınlarından başlayarak diğer bütün benzerlerinden ayıran özellikleridir. Bu farklılıklar en geniş ifadesi ile yaşama biçimindeki özellikler; kendine, kişiye ve topluma mahsus oluşlarıdır.⁷

“Kimliğe ilişkin birbirine oranla bazı nüanslara sahip çok sayıda tanım bulmak mümkündür. Bu tanımlardan birisi Fransız sosyolog Alex Mucchielli'ye ait. Mucchielli'ye göre, kimlik; bir özneyi tanımlamak için gerekli olan unsurların tümünü ve buna ek olarak aynılıkla ilgili olan ve içten gelen bir duyguyu ifade eder. Bu duygu, varolma iradesi tarafından oluşturulur ve birlik, bağlantı, aynılık, özerklik gibi değerler ile ilgili daha alt kategorideki diğer bir dizi duyguların toplamını teşkil eder. Mucchielli'ye göre kimlik, öznesini belirli referanslara göre tanımlar.”⁸

Selami Alan'ın ifadesine göre ise kesin ve sabit olarak tanımı yapılamayan kimlik kavramı, birlikte kullanıldığı isimlere göre şekil ve mana kazanmaktadır. Örnek verecek olursak; kişisel kimlik, millî kimlik, kültürel kimlik, sosyal kimlik, sınıf kimliği, grup kimliği gibi kullanımlar “kimlik” kavramına değişik görevler ve anlamlar yüklemekte böylelikle kimlik sahibi bir kişinin farklı yönlerini geniş bir bakış açısıyla ortaya koymaktadır. Kişi ise sahip olduğu bu kimlik/kimlikler sayesinde geçmişle, gelecekle ve diğer insanlarla olan ilişkilerini düzenlemektedir. Bir anlamda kimlik, insan için bireysel açıdan bir farklılaşma ve ayırım ortaya çıkarırken aynı zamanda sosyal anlamda birleştirici ve bütünleştirici bir etki göstermektedir. Bu şekilde birey mensubu olduğu toplumda yer bulmakta ve böylelikle toplumda kabul görmektedir.⁹ Dolayısıyla kimlik, bir kişinin ait olduğu toplumda kendisini kabul ettirmesi için kullandığı bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Millet olmuş her şahsiyetli toplumun varlığa, dünyaya, hayata, eşyaya bakış tarzı, düşünce ve bütün hayat tezahürleri içinde duyuş biçimi yanında tavır ve davranış biçimi farklı olur. En genel ve kısa çizgisi ile toplumların iman muhtevaları ve üslûpları, yaşama şartları ve biçimleri,

6 Alan, *Tanzimat Edebiyatı'nda Millî Kimlik İnşası/Kurgu Kahramanları Örneği*, 19.

7 Nevzat Köseoğlu, *Millî Kültür ve Kimlik* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013), 17.

8 Celalettin Vatandaş, *Ulusal Kimlik/Türk Ulusçuluğunun Doğuşu* (İstanbul: Açılım Kitap, 2004), 16.

9 Alan, *Tanzimat Edebiyatı'nda Millî Kimlik İnşası/Kurgu Kahramanları Örneği*, 21.

güldükleri şeyler ve gülüş biçimleri, ağladıkları şeyler ve yas tutuş biçimleri farklılıklar gösterir. Bunun için, o kıvama ulaşan her kültür zarurî olarak millî olur; yani farklı olur, yani şahsiyetli olur; kimliği olur, başkalarından ayırt edilebilir.¹⁰ Çünkü insan sosyal bir varlıktır. Çevresiyle barışık olması, iyi geçinebilmesi ve ona ayak uydurabilmesi için mensubu olduğu topluma uygun bir kimliği benimsemesi/bürünmesi gerekmektedir.

Anthony Smith ise “Millet kimdir, bir millet nasıl ve nereden doğar?” sorularına yanıt ararken millî kimliğin etnik temellerini ortaya koyar. Ona göre etnik bir topluluğun beş ana niteliği vardır:

1. Tarihi bir toprak/ülke ya da yurt
2. Ortak mitler ve tarihî bellek
3. Ortak bir kitlesel kamu kültürü
4. Topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler
5. Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkânına sahip oldukları ortak bir ekonomi.¹¹

Millî kimlik, bir milletin ortak değer yargılarının bütününe kapsamı yanında kaynağını milletinde bulur ve milletin var olabileceğine destek olur. Dolayısıyla millet bilincinin oluşması için millî kimliğe ihtiyaç duyulur.¹² Sosyal zemindeki en üst kimlik millî kimliktir. Millî kimliğimiz de cinsiyetimiz gibi tabii ve doğuştandır. Onu sonradan seçme şansımız bulunmamakla birlikte kendi isteğimizle başka bir ülkenin vatandaşı olmamız mümkündür. Fakat bu millî kimlik değil, vatandaşlık kimliğidir. Dolayısıyla insanlar doğuştan bir millete mensup olarak dünyaya gelirler. Türk ana babadan Türk, Arap ana babadan Arap doğulur. Dolayısıyla millî kimliği oluşturan ilk unsur ana babadır demek yanlış olmaz. Arada karışmalar da olsa neticede bizi doğuran ana babamız belli bir millete mensuptur.¹³

Değişmekte olan dünya şartları ile birlikte bireylerin kimlik arayışına düşmeden, kendi devletleri/topluları bünyesinde rahat ve huzurlu bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri, ancak devlet yönetimi ve bunun yanında geleneksel toplum yapısının izleyeceği bilinçlendirme politikalarıyla mümkün olabilmektedir. Bu tür bilinçlendirme hareketleri, tarihî ve siyasî durumun ideal tipe elverişli olmadığı hâllerde bazen siyasi hukuk, bazen ideoloji ve ideolojik aygıtlar ama çoğu zaman hepsi birlikte imdada çağrılarak yapılır. Böylece “ötekilere” karşı “biz”in daha da belirgin hâle getirildiği ve bireylerin daha muhafazakâr bir yapıya büründükleri millî kimlik inşasına geçilir.¹⁴ Millî kimlik şuurundan yoksun bir kitle, “topluluk”tan öteye geçemezken bu bilince sahip olanlar “millet” olma vasfını kazanmışlardır. Böylelikle bireylerin vatana ve bayrağa olan sevgi, saygı ve sadakatleri güçlenmiş olur.

10 Köseoğlu, *Millî Kültür ve Kimlik*, 17.

11 Anthony D. Smith, *Millî Kimlik*, çeviren. Bahadır Sina Şener (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 31-32.

12 Hilal Akça, “Tarihî Romandan Millî Kimliğe: Sarıkamış/Beyaz Hüzün” *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 4, (2016): 72. Erişim Tarihi: Ağustos 25, 2019. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/266462>.

13 Ercilasun, *Türk Kimliği, “Kimlik ve Dil”*, 19.

14 Alan, *Tanzimat Edebiyatı’nda Millî Kimlik İnşası/Kurgu Kahramanları Örneği*, 26.

Milletin zihinsel sınırlarını genişletmek ve onlara kimlik kazandırmak bireylere kabul ettirilecek kültürel kimliklerle mümkün olmaktadır. Bu noktada en büyük rol edebiyata düşer. Bir kişinin, mensubu olduğu toplumun diğer üyeleriyle olan ortak bağlarını özümseyerek milletine sıkıca sarılması, toplumun aynası olarak görülen edebiyatın oluşturduğu hikâyelerle sağlanmaktadır. Böylelikle kurmaca eserler sayesinde, okurların hiçbir sosyal baskıya maruz kalmadan, kendi kendilerini değerlendirebilecekleri bir ortam oluşturulur. Çevresini dolayısıyla da dünyayı kurgu kahramanlarının gözüyle görmeye, kulağıyla duymaya başlayan okur, kendi yaşantısını irdelemeye başlar. Kurgu kahramanını tanıdıkça onunla kendi arasındaki benzerlik ve farklılıkları tespit eder. Böylece kendini kahramanla özdeşleştirir ya da ötekileştirir.¹⁵ İşte Halide Edib Adıvar bu anlayışla, eserlerinde gerçek kişilerden yola çıkarak yarattığı kurmaca kahramanlarla Türk halkının başından geçen problemleri gelecek nesillere aktarmaya çalışır. Bu sebeple yazarın gerek hikâyelerinde gerekse de romanlarında kurguladığı kahramanlar gelecek nesillerin millî bilince sahip bireyler olmasına katkı sağlaması açısından büyük bir önem arz etmektedir.

2. Millî Mücadele ve Halide Edib Adıvar

Bir milletin tarihindeki en önemli vakalardan biri savaşlardır. Türklerin hayatını ve kaderini değiştirmesi bakımından büyük bir öneme sahip olan Kurtuluş Savaşı ise Türk milletinin engin çabaları ve fedakârlıklarından dolayı Millî Mücadele olarak da isimlendirilmektedir. Türk halkı için adeta ölüm kalım savaşı olan Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından Cumhuriyet ilan edilmiş dolayısıyla Türk milletinin hayatı sosyal, siyasal ve kültürel anlamda değişmeye başlamıştır. Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte memleketinde meydana gelen gelişmeler ve Türk milletinin Millî Mücadele sürecinde başından geçen olaylar, edebî eserlerde yerini almaya başlamıştır:

“Devrin gazete ve dergilerinde resmî tebliğlerin yanı sıra pek çok şiir, deneme, inceleme yer alır. Özellikle şiirlerin sayısı çoktur. Belirli bir devirde ruhlarının heyecanını çok hudutlu şiir güçleriyle nazma geçirmeye çalışanların yanında bir şiir, hepsini gölgede bırakır. Bu Mehmet Akif Ersoy'un Asım'ında yer alan Çanakkale zaferinden bahseden kısımdır. Müstakil bir şiir olarak bütününden ayrılmış ve bu zaferin edebiyattaki yegane yankısı gibi tekrarlanmaktadır. Konusunu Çanakkale savaşından alan hikâye ve romanlar da yazılmıştır. Ömer Seyfettin, konusunu Çanakkale'nin teşkil ettiği dört hikaye yazar. “Müjde”, “Çanakkale'den Sonra”, “Kaç Yerinden”, “Bir Çocuk Aleko”, yine Halide Edip, “Işıldağın Rüyası” adlı hikâyesinden başlayarak çeşitli roman ve hikâyelerinde Çanakkale'yi sık sık anar. Böylece XIX. yüzyılın ikinci yarısında XX. Yüzyılın başına, Millî Mücadele yıllarına geldiğimiz zaman, bir savaş edebiyatının oluşmakta olduğunu görürüz.”¹⁶

15 Alan, *Tanzimat Edebiyatı'nda Millî Kimlik İnşası/Kurgu Kahramanları Örneği*, 56-57.

16 Hacer Gülşen, “Millî Mücadele Döneminde Savaş Edebiyatımız” *İlmi Araştırmalar*, 25, (2008): 91. Erişim Tarihi: Ağustos 21, 2019. <https://docplayer.biz.tr/45071927-Milli-mucadele-doneminde-savas-edebiyatimiz.html>.

Millî Mücadele Dönemi yazarlarından olan, yazmakla yetinmeyip savaşa onbaşı rütbesi ile katılan ve Türk edebiyatı içerisinde Kurtuluş Savaşı hakkında ilk romanı yazan Halide Edib Adıvar, Türk milletinin başından geçen olaylara savaşa bizzat katılarak tanık olmuş dolayısıyla da gerçeklere dayanan bir Millî Mücadele/Kurtuluş Savaşı romanı yazmıştır. Halide Edib'in "Sakarya Ordusuna" ithaf ettiği *Ateşten Gömlek* romanı, 1922 yılının Haziran ayında *İkdam Gazetesi*'nde yayımlanmaya başlamıştır. Eserin başında "Yakup Kadri Bey'e Açık Mektup" başlıklı bir sunuş yazısı mevcuttur. Romanın adı olan *Ateşten Gömlek* ismi aslında Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na aittir. Yakup Kadri, bu isimde bir roman yazacağını Halide Edib'e sohbet esnasında söylemiş ve ismi çok beğenen Halide Edib, romanın başına eklediği açık mektupta Yakup Kadri'den ismi ondan önce kullandığı için affını talep etmiştir.¹⁷ Halide Edib, Yakup Kadri için yazmış olduğu açık mektuptaki sözlerini şu şekilde sonlandırır:

"Benim "Ateşten Gömlek"i eğer zaman söndürüp bir tarafa atmazsa Türk romanları arasında iki tane "Ateşten Gömlek" olacak. Belki elli sene sonra bir kütüphane rafında yan yana oturacak olan bu iki kitap Hans Andersen'in masallarındaki gibi belki dile gelir, birbirlerine geçmiş günleri söylerler. Kimbilir o uzak atide Türk gençliğinin sırtındaki "Ateşten Gömlek" ne kadar bizimkilerden başka olacaktır..."¹⁸

Halide Edib, henüz çocuk sayılabilecek yaşta evde millî ve dinî kültürü özel öğretmenler vasıtasıyla almış ve Amerikan Kız Kolejinin ilk Müslüman Türk öğrencisi olmuştur. Evden aldığı sağlam kültür, ona mukayeseci bir zihniyet kazandırmış, daha sonra karşılaştığı çeşitli kültürlerden hiç etkilenmemiştir. Mukayeseci zihin yapısı dolayısıyla önüne çıkan üstün güçler karşısında da aşağılık duygusuna kapılmamış, daima kendi milletinin değerlerini bilen ve savunma cesaretini gösteren bir şahsiyet olarak, hem yurt içinde hem de yurt dışında saygı uyandırmıştır.¹⁹

Halide Edib'i 1910'lu yıllardan bu yana adından sıkça söz edilen yazar haline getiren, şüphesiz ki düşüncelerini açıkça ifade etmesi ve yazabilmesidir. Halide Edib, başta Türk Ocakları olmak üzere birçok dernek çalışmalarına katılmış ve konferanslar vermiştir. 1919 Mayıs'ından başlayarak 1920 Ocak ayına kadar tehditler altında yapılan İstanbul Mitinglerinde, özellikle de Sultanahmet Mitingi'nde konuşmalar yapmış ve Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katılmıştır.²⁰ Ayrıca Halide Edib, Yunanlıların sadece cephede dövüşmekle kalmayıp, Anadolu'yu yakıp yıkmaları ve insanlara uyguladıkları inanılmaz zulümler karşısında tarihî belge sağlamak amacıyla Tedkik-i Mezalim Komisyonu'nda da yer almıştır. Bu komisyonda Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yusuf Akçura gibi önemli isimler de vardır. Yine buna benzer bir çalışmayı da İzmir geri alındıktan sonra, İzmir-Bursa hattı üzerinde bir gazeteci grubuyla yapmışlardır. Bu incelemenin sonuçları ise *İzmir'den Bursa'ya* adlı hikâye, röportaj ve raporların toplandığı kitapta yer almıştır.²¹

17 Halide E. Adıvar, *Ateşten Gömlek* (İstanbul: Özgür Yayınları, 2002), XVI.

18 Adıvar, *Ateşten Gömlek*, XVI.

19 Enginün, "Yakup Kadri ve Halide Edib", 274.

20 Argunşah, *Kadın ve Edebiyat "Kendini Yazmak"*, 209.

21 Enginün, "Yakup Kadri ve Halide Edib", 100-101.

Halide Edib Adivar, yazmış olduğu roman (Ateşten Gömlek, Vurun Kahpeye), hikâye/rapor (Dağa Çıkan Kurt, İzmir'den Bursa'ya) ve diğer birçok eseriyle Millî Mücadele'ye toplumsal ve siyasi olduğu kadar edebiyat ve kültür açısından da destek olmuş önemli bir kadın yazarımızdır. Yazının konusunu teşkil eden *Ateşten Gömlek* romanı, Türk milletinin istiklâli için savaştığı Kurtuluş Savaşı'nı konu eden, Millî Mücadele'yi ve o günlerdeki sıkıntılı süreci anlatan gerçekçi bir roman özelliği taşımaktadır. Hülya Argunşah'a göre bütün bunlar, sosyal yaşama yeni katılmış ve sosyal hayattaki yeri tam olarak belirlenmemiş olan Türk kadını için çağını aşan deneyimlerdir. Bu açıdan bakıldığında Halide Edib, devir insanı için öncüdür ve devir kadını için de pek çok bakımdan rol model teşkil etmekte ve yazdıklarıyla da başka rol modeller yaratmaktadır.²²

Erol Köroğlu'na göre Halide Edib bir Türk milliyetçisidir. Dolayısıyla da millî esasları içine alan bir toplum ve devletin oluşmasını istemektedir. Bunun belirli bir tarihsici yaklaşımla gerçekleşeceğine inanır. Bu yaklaşım, efsanevî olmayan, daha somut ve tarihsel bir gerçekliğe dayanan Osmanlı geçmişi ile şimdinin duygusal bağlantısını kurma niyeti üzerinde temellenmektedir:

“Halide Edib, devrimci bir ulusal imgelemi değil, var olan toplumu harekete geçirmeyi, geliştirmeyi hedefleyen evrimci bir romantik tarihsiciliği tercih eder. *Yeni Turan* başlıklı bir roman yazmıştır, ama Turan onun için bir simge, yarına ulaşmak için kullanılacak bir basamaktır. Bu açıdan, Halide Edib'in milliyetçilik yaklaşımına bir akraba aramak istersek, Yahya Kemal'in 1920'de Bergson'dan aldığı imtidad (duree) fikriyle ifade ettiği, geçmişten güç alarak bugünü ve yarını oluşturan kültürel milliyetçiliğine başvurmamız gerekir.”²³

Halide Edib, kurmaca eserlerinde yarattığı kahramanlara bu doğrultuda şekil vermiş ve okurlarına da millî kimlik inşası bağlamında aynı anlayış ile etkilemiştir.

3. Millî Kimlik Kazandırma Sürecinde “Ateşten Gömlek”

Millî Mücadele, şüphesiz ki çok yönlü bir direnişin adıdır. Bir taraftan cepelerde değişik düşmanlarla savaşıırken, diğer taraftan da milletin içinde bulunan fesat kaynağı kurum ve şahsiyetlerle mücadele edilmiştir. Bunların yanında İstanbul Hükümeti ve taraftarları da Millî Mücadele'yi ara ara güçleştirmişlerdir.²⁴ İşte *Ateşten Gömlek* romanı, Türk insanın büyük bir inanç, fedakârlık ve çalışmayla, içinde buldukları olumsuz koşullara ve insanlara aldırmandan, büyük devletler karşısında kazanmış olduğu destansı zaferin simgesidir. Ayrıca roman, Türk milletinin kazanmış olduğu efsaneleşmiş zaferi gelecek kuşaklara ulaştırması ve onlarda millî kimlik bilinci oluşturması bakımından edebiyatımız için bir mihenk taşıdır. Böylelikle genç nesiller atalarının başarılarını okuyacak ve gün geldiğinde tıpkı onlar gibi “Ateşten Gömlek”i sırtlarına gururla geçirerek vatanın müdafaasını yapacaklardır.

22 Argunşah, *Kadın ve Edebiyat “Kendini Yazmak”*, 209.

23 Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)/Propagandadan Millî Kimlik İnşasına* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 350-351.

24 Ahmet Kıymaz, *(1918-1928 Arası)/Romanda Millî Mücadele* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1991), 45.

3.1. Vatanın Temsili Olarak Kadın

Romanda yönlendirici durumda bulunan Ayşe, ailesini Yunanlıların İzmir’i ele geçirmesi üzerine kaybetmiş, yaşadığı olaylar neticesinde kendini vatanın kurtuluşuna vakfetmiş, idealist ve milliyetçi bir kadın olarak betimlenmiştir. Ayşe, romanın başından itibaren karşılaştığı tüm engellere, acılara ve karşıt güç durumundaki kişilere rağmen güçlü duruşu ve keskin söylemleriyle vatanın temsili bir mahiyet kazanmıştır. Eserin başında Peyami’nin gözünden Ayşe şu şekilde tasvir edilir:

“Mustarip derin yüzünde ne yaş ne de telâş vardı. Öyle karanlık ve derin bir şeydi ki... Yanından ince kaşları altında o siyah kirpik çerçevesine ve biraz uzunca burnuna bakıyordum. (...) Büyük, biçimli, kırmızı dudaklarının ve arasındaki sedef gibi sağlam beyaz dişlerinin nihayetsiz bir kudreti, zenginliği vardı.”²⁵

Ayşe, o ana kadar çizilen diğer Türk kadınlarından farklı özellikler göstermektedir. O, sadece ev işleri ile meşgul olan, tek görevi çocuk yetiştirmek olarak düşünülen tipik Türk kadınından ziyade, vatanın içinde bulunduğu sıkıntılı süreci tüm benliğiyle hisseden ve vatanın bağımsızlığı, milletin istiklâli için kayıtsızca canını ortaya koyan İzmirli bir vatansever, bilinçli bir Türk kadınıdır. Romanda karşıt güç durumunda bulunan Salime Hanım ve bir İngiliz muhabiri olan Mister Cook’un Türk milletini küçük düşüren adeta aşağılayan sözleri karşısında sergilediği tavır, idealize edilmiş bir Türk kadını olduğunun göstergesi olarak tayin edilebilir:

“İngilizler aflarını talep edenlere versinler mösyö, affı zalimler değil, mazlumlar verir. Çanakkale’de dövüşürken ne asi, ne esirdik. Namuslu bir millet gibi dövüştük, öldük, öldürdük. Ne zamandan beri ve hangi milletle harp edilir de mağlup olduğu zaman ona katil denilir? -İngiliz kanıyla Türk kanı bir mi, madam? -Mikroskop altında İngiliz kanını görmedim. Rengi bizimki kadar kırmızı mı yoksa mavi mi, bilmiyorum. Fakat Türk kanı ateş gibi sıcak ve kırmızıdır. -Peki Madam, Türk kanını tahkir etmiyorum. Yalnız kendinizi İngilizlere affettirmeye muhtaçsınız, demek istiyorum. -Siz bizden af talep ediniz.”²⁶

Romanın diğer kişileri olan Peyami, Ahmet Rıfkı ve özellikle İhsan tarafından Ayşe, görünüşü ve kişiliği ile hayran olunan ulvi bir kadın olarak tahayyül edilmektedir. Romanın başından sonuna kadar bu hayranlık artarak devam eder. Zikrettiğimiz isimlerin hepsi Ayşe için ona olan hayranlıklarından dolayı Millî Mücadeleye katılmışlar ve tüm tehlikelere rağmen Kurtuluş Savaşı’nda vatanın bekası için canlarını siper etmişlerdir. Böylece yönlendirici konumunda bulunan Ayşe’nin, roman kahramanları için itici bir güç durumunda olduğu söylenebilir: “O köylü esvabıyla fazla genç, fazla cazipti. Fakat onun feci hikâyesini hangisi

25 Adıvar, *Ateşten Gömlek*, 24-25.

26 Adıvar, *Ateşten Gömlek*, 38-39.

dinlese gözünde ihtilâlin en hakikî ateşi yanıyor, Ayşe İzmir mücadelesinin mukaddes bir alâmeti oluyordu.”²⁷ Özellikle İhsan İzmir’e girmeyi, onu işgal altından kurtarmayı herkesten çok arzu etmektedir. Bunun sebebi olarak ise Ayşe’nin, “(...) İzmir’e girdikten ve Akdeniz’in kıyılarında yeşil İzmir için akan kanları tesit ettikten sonra istediğin zaman seninle evlenirim. O ana kadar yemin et kalbinin bütün ateşi sade İzmir’e gitmek için yanacak.”²⁸ söylemleri gösterilebilir. İzmir’in kurtuluşu, Millî Mücadele için sembolik bir anlam taşımaktadır. Yazar, bütün Türk milletini ilgilendiren bu anlamı, romanın kahramanı olan Ayşe’de kişiselleştirmiştir.²⁹

Ayşe tüm benliği ile vatanın, memleketin simgesidir. Bu sebeptendir ki romanda anlatıcı durumda bulunan ve Ayşe’ye âşık olan Peyami, onu gördüğünde içinden, “İzmir geliyor”³⁰ diye geçirmekte, yine devamında Ayşe’nin gözlerinin İzmir’e yani vatana benzetildiği görülmektedir: “Koyulaşmış yeşil, esmer gözleri etrafındaki siyah kirpikleri yaşlı İzmir’in zeytinliklerini örten yas örtüsü gibiydi.”³¹

Halide Edib’in bizzat katıldığı Sultanahmet Mitingi’de romana konu olmuş, böylece eserini yazarı, romanın kahramanı Ayşe ile bir özdeşlik kurmaya çalışmıştır. Mitingden eserde şu şekilde bahsedilmektedir: “O gün asıl Türkiye’yi ben ilk defa gördüm. Karanlık bir sır olan İstanbul’un arkası, asıl mahalleleri ağzını açmış, sükkânını dökmüştü. Birçok ihtiyar kadın, birçok ihtiyar erkek gördüm.”³² Sultanahmet Miting’i, Millî Mücadele sürecine katkı sağlaması ve Türk halkının uyanışına vesile olması bakımından önem arz etmektedir. İdealize edilmiş örnek bir kahraman olan Ayşe, İzmir uğruna tüm parasını tükettiği için hayatının büyük bir kısmını ders vermekle ve dantel yapıp satmakla çıkarmaktadır. Haftada üç ya da dört gün ders vermesinin yanında dinlenmek hem de eğlenmek için İzmir göçmenlerinin çocuklarına çorap öreerek vaktini geçirir.³³

Ayşe, dönem içerisindeki tipik Türk kadınlarından ayrı olarak sadece günlük işlerle uğraşmaz, hayatın ve meselelerin içerisinde olgunlaşarak dönüşür ve dönemin talep ettiği kadın olmaya çalışır. O; ata biner, silah talimi yapar, askerlerle yaşar ve erkek gibi giyinir. Halide Edib, elinden ferdi aşkı ve cinsel kimliğini aldığı, zihnine millî idealleri/fikirleri yerleştirdiği ve evin ‘süs bebeği’ olmaktan uzaklaştırmasına rağmen kadını cephede ön safta ölen ve öldüren olarak da görmek istemez. Ona erkeğin yanında ya da arkasında biraz ‘kadınca’ başka bir mücadele alanı açar. Bu hemşire, öğretmen ya da gazeteci olarak ama kadın olarak hayata katılabileceği, katkıda bulunabileceği alandır. Böylece hem fiziksel hem de zihinsel bir dönüşüm gerçekleştirerek değişmiş olan kadının, yeni sınırları da belirlenmiş olur.³⁴

Romanda Halide Edib’in çizdiği bir diğer idealize edilmiş kadın da babası İngilizler

27 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 68.

28 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 168.

29 Argunşah, *Kadın ve Edebiyat/Kendini Yazmak*, 174.

30 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 24.

31 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 24.

32 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 26.

33 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 45.

34 Argunşah, *Kadın ve Edebiyat/Kendini Yazmak*, 175.

tarafından öldürülmüş bir çavuşun kızı olan Kezban'dır. Kezban da tıpkı romanın diğer bazı kahramanları gibi kendi benliklerinde idealize ettikleri kişilere olan hislerinden ve hayranlıklarından dolayı Millî Mücadele'ye katılmak istemektedir: “Bütün iptidaîliği, çocukluğu, kadınlığı, hatta yeni hâsıl olan muğlâk hislerle İhsan'ı seviyordu.”³⁵ Tamamen olmasa bile bu durum roman karakterlerinde bir nevi tetikleyici unsur olarak kabul edilebilmekte, romanda Kezban'ın, kendisini de yanında götürmesi için İhsan'a adeta yalvardığı görülmektedir:

“Babamı gâvurlar öldürdüler, anam yok, dedem yok, beni nerelere bırakıyorsunuz? diyor ve mütemadiyen ağlıyordu. İhsan biraz rikkatle, fakat çok canı sıkılmış bir tavırla Kezban'ı geri çevirmek için iknaya çalışıyordu. (...) Kezban kani olmuyordu.
-Gitmicam, gitmicam! Tüfek atamam mı, elin şehriden karılar gelir de ben gelip bir iş tutamam mı? diyordu.”³⁶

Bunlara şahit olan Peyami ise Kezban'ın gözlerinde yanıp tutuşan ateşi görmüş, bu küçük insanın herhangi bir ihtilâlcî gibi dövüşebileceğine ikna olmuştur.³⁷ O, İhsan'ın kuvvetleri arasında kendine bir yer edinmenin yanında babasını öldüren, kendisini aç ve çıplak bırakan “gâvurlarla” artık dövüşmek istemektedir.³⁸ Bu durumda Peyami, Ayşe ile Kezban arasında bir nevi benzerlik kurar:

“İki elleriyle atın dizginlerini sımsıkı tutmuş, küçük yüzü daha sararmış, gözleri yabani ve güzel bir kedinin atılmaya karar verdiği anın tehlikeli ışıklarıyla yanıyordu. İlk defa olarak Ayşe ile onun yüzündeki müşabeheti gördüm, aynı yeşil gözler ve kat'î çene. Ayşe'nin nadir çiçekler gibi garip bir kızılıkla açılan büyük dudaklarına mukabil bunun küçük ve manasız bir çocuk ağzı var. Fakat hep o şimşek gibi karanlık daireleri içinde tehlike, ateş ve ihtirasla çakan yeşil ışıklar. Bu, Anadolu'nun gözleridir. Yalnız Ayşe'ninkiler daha derin, olgun ve facialı bir kadın ruhu taşıyor, o kadar. Buna dikkat ettikten sonra bu çocuğu, bu vahşi elemiyle nasıl bırakır gidebilirdim.”³⁹

Yazar, Peyami'nin aracılığıyla Ayşe ile memleketi özdeşleştirdiği gibi “Bu, Anadolu'nun gözleridir.” diyerek Kezban ile Anadolu arasında bir bağ kurmakta, vatanın temsili olarak Ayşe gibi onu da işaret etmektedir.

3.2. Yeni ve Modern İnsan Tipi

Romanın yardımcı ve önemli karakterlerinden biri olan İhsan ise mizacı, yaratılışı kısacası her şeyiyle yeni bir Osmanlı/Türk genci; vatanına, bayrağına, dinine ve milletine tüm benliğiyle bağlı millî bilince sahip yazar tarafından Ayşe gibi idealize edilmiş bir Türk askeridir:

35 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 117.

36 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 81.

37 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 81.

38 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 107.

39 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 107-108.

“Onun biraz çilli, küçük bir yüzü, zarif ince burnu, beyaz dişleri ve bazan eski resimlere benzeyen ortası ayırık derin gözleri var; alafranga genç bir zabıt ruhundan başka hususî şeyler taşıdığını seziyorum. Fakat o kendinden bir şey vermiyor. Her vakit nazik, her vakit etrafındakilerin rahat ve arzusunu düşünen yeni bir Osmanlı enmûzeci, Türk demiyorum. Çünkü yeni Türk genci daha müteceviz, daha dalgalı, daha istediği çok olan bir mahlûktur. İhsan'ın muayyen bir istediği yok. Şeref ve namus hissi için cepheden cepheye koşmuş, yaralanmış, fedakârlığı nümâyışkâr olmayan biraz da mağrur bir insan.”⁴⁰

Halide Edib, bu satırlarda adeta yeni bir insan tipi, yeni ve ideal bir Türk tipi yaratmaya çalışır. Ona göre bu tip; kibar, kendi rahatından ziyade her vakit etrafındakilerinin huzurunu düşünen, korkusuz ve elde ettikleriyle yetinmeyerek her daim daha fazlasına ulaşmayı hedefleyen bir Osmanlı/Türk örneğidir. Ayrıca İhsan, Batı'yı da kendi öz değerlerini kaybetmeden benimsemiş taraftarıdır. Çağın şartları göz önüne alındığında İhsan'ın, ileri ve yeni görüşlü bir aydın tipi olduğu anlaşılmaktadır. İhsan, tıpkı düşmanlarımızın kendi memleketlerine sahip olduğu gibi bizim de aynı şekilde bütünleyici bir bakış açısıyla aydın-köylü ayırt etmeden Türk milletinin tamamını benimsememiz gerektiğini düşünmektedir:

“Ben diyordu. Her zaman böyle asker ruhlu bir adamdım. Fakat çok ham bir gençtim. Sonraları hayli de alafrangalığa özenirdim. Hâlâ medenî şeyleri, güzel şeyleri severim, diyebilirim. Yalnız biraz bunlardan uzaklaştık. Anadolu'nun ta ortasına gelenleri yenmek ile memleketimizi muhafaza kabil olamayacağını düşünüyorum. Onlar, düşmanlarımız, kendi memleketlerine sahip oldukları gibi biz de sahip olmalıyız. Şimdiye kadar zeytin yağıyla su gibi duran bu halkla biz kaynaşmalıyız. Göreceksin Peyami, bu halkı kendi memleketine sahip edecek yine bizim yaratacağımız ordu olacak.”⁴¹

Ancak her insanın olduğu gibi İhsan'ın da bir zaafı vardır. O da gerek Yunan mezalimi sırasında yaşadıklarıyla gerekse de İngiliz gazeteciye karşı haklı ve cesurca tavırlarıyla sembolleşen Ayşe'dir. Ayşe, yukarıda da bahsettiğimiz gibi vatan ve milletle özdeşleştirilmiştir. İhsan'ın evlenme teklifine, ancak İzmir'e girildiğinde yani düşman işgalinden kurtarıldığında kendisiyle evlenebileceği cevabını verir. Bu cevaptan sonra İhsan'ı Millî Mücadele'ye katılmaya ve vatan için çarpışmaya iten en önemli güç “Ayşe” olur. Romanın sonuna kadar İhsan'ın İzmir mi yoksa Ayşe'ye mi koştuğunu fark etmemiz mümkün olmaz.⁴² “Allah kalbimi olduğu gibi görüyor. Ben, demir gibi şeref ve haysiyete bağlı asker, utanmadan itiraf ederim ki, o bir gün bana “muharebeden kaç!” diyeydi, beş dakika sonra beynimi kendi elimle parçalamak şartıyla o söyledi diye hattıharbı terkederdim.”⁴³ İhsan'ın bu cümleleri Ayşe'ye ne denli değer verdiğinin

40 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 11-12.

41 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 111.

42 Betül Mutlu, “Tek Ateşten Gömlek, İki Ayrı Coğrafya: Ateşten Gömlek ve Zeynep Romanlarında Vatanın Temsili Olarak Kadın” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, (2018): 690. Erişim Tarihi: Ağustos, 21, 2019. <http://www.itobiad.com/tr/download/article-file/459338>.

43 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 160.

kanıtı niteliğindedir. İzmir'e girerek Ayşe'ye ulaşmayı öylesine kafasına koymuştur ki bir an durup dinlenmeden, gece gündüz her daim çalışmaya devam eder. Peyami, onu Andersen masallarındaki "Teneke Asker"e benzetir:

"İhsan geceleri de sabaha kadar meşgul. Bizim küçük çadırda bir makine gibi telâşsız ve sert emirler veriyor. Ona bakarken içimde ağlamaya benzer bir tebessüm hâsıl oluyor. Ona "Teneke Asker" diye bağırarak istiyorum. Hani Andersen'in masalında bir oyuncak teneke asker vardır. Masanın üstündeki oyuncak kıza âşık olur. Bacağı yoktur, fakat tavrı pek asker ve kendisi mert bir oyuncaktır. Bir gün hizmetçi kız onu kaza ile sobaya atıyor. Çıkardıkları vakit teneke vücudunu küçük kalp şeklinde buluyorlar. İhsan'ı ona benzetiyorum. O da şu seyyardaki yeşil gözlü kıza âşık, onu karşığı dağdaki ateşe atacaklar, o da eriyecek ve kalp şeklinde toprağa düşecek. Ah sevgili, çelik asker!"⁴⁴

İhsan da tıpkı bu "Teneke Asker" gibi sevdiği kadın olan Ayşe tarafından İzmir uğruna ateşin tam ortasına atılır. Romanın sonunda bir kayanın tepesinde vurulur ve Peyami'nin anlatımıyla, "(...) kendine kollarını açan ve koşan siyah kardeş kütlenin kucağına dibinden kopmuş bir ağaç gibi devriliyor."⁴⁵ Kendisi gibi şehit olan Ayşe ile yan yana yatarlarken eser son bulur.

3.3. Değişimin ve Dönüşümün Timsali

Romanın asıl kahramanı ve aynı zamanda anlatıcısı durumunda bulunan Peyami, savaşta iki bacağını kaybeden ve başında henüz doktorların çıkarmadığı bir mermi bulunan eski bir Türk askeridir. Kendisini, "Hikâyemin başladığı ana kadar silik, cansız bir Hariciye memuru idim"⁴⁶ şeklinde tanımlar. Eser, Peyami'nin başından geçen olayları, Cebeci Hastanesi'ndeki yatağında anımsamasıyla başlar: "Şimdi Ankara Cebeci Hastahanesi'nin küçük bir odasından dışarıya bakıyorum. Uzun, sarı toprak yığınları yükselerek, alçarak nihayetsiz uzanıyor. Fakat arkasında öyle kızıl bir gök var ki..."⁴⁷ Doktorlar, Peyami'nin başındaki mermiyi çıkarmak için onu ameliyat edeceklerdir. O ise bu bekleme esnasında Millî Mücadele'ye nasıl katıldığını, bu uğurda başından geçen olayları ve Ayşe ile İhsan arasındaki münasebeti anlatmaktadır:

"İstanbul'dakileri unutmuş gibiyim. Orada esmer, ince yüzlü, saçları gergin, bir türlü ihtiyar olmayan bir anam var. O da beni bu sergüzeşte atılırken reddetti. Sergüzeşt mi dedim? O halde başımdan geçenlerin hepsi doğru. Belki de bazıları değil; fakat ne zararı var? Belki de bu hikâyenin ortasında başım bunalacak; ben buradan başka bir dünyaya göçeceğim, onun da zararı yok."⁴⁸

44 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 192-193.

45 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 204.

46 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 1.

47 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 2.

48 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 2.

Romanın başındaki Peyami ile sonundaki Peyami şüphesiz fikirsel ve zihinsel anlamda aynı kişiler değildirler. Peyami, eserin başından sonuna kadar sürekli bir değişim, dönüşüm ve gelişim içerisinde. Ondaki bu değişimin başlıca sebebi Ayşe'ye karşı olan hisleridir. Peyami, “Artık Ateşten Gömlek arkamda, ateşten kamçı Ayşe'nin elinde onun götürdüğü yola gidiyordum.”⁴⁹ diyerek aslında ne denli yoğun bir şekilde onun etkisi altında kaldığını gözler önüne sermektedir.

Peyami, romanın başında kendisinin de belirttiği gibi “silik ve cansız bir hariciye memuru”dur. Gerek ailesinin maddi durumunun iyi olması gerekse de şehirde büyümüş olması onun ülkenin içerisinde bulunduğu maddi ve manevi sıkıntılardan bihaber olmasına neden olmuştur: “Harp, siyasî kâğıt yığınlarını çoğalttı, o kadar, hayli sefalet, açlık filân da oldu. Fakat biz bunu duymadık. Annem, İzmirli zengin bir ailenin İstanbul'da büyümüş bir kızıdır; hâlâ çiftliklerinden para gelir. İtyatlarımın hiçbiri harple bozulmadı.”⁵⁰ Böylece Peyami, romanın başında ülke sorunlarına karşı kayıtsız ve umursamaz bir kişi olarak çizilmiştir. Aynı zamanda hassas bir vücuda ve kırılğan bir kişiliğe sahiptir: “Muhsin Bey'in süvarileri arasında İhsan'ı başından sızan kanıyla ayakta gördüğüm an kâbusun zulmeti ve ağırlığı dağılıyor ve sonra yine bir kadın gibi bayılmış olacağım.”⁵¹ Peyami'nin annesi onu Ayşe ile evlendirmek ister. Ancak evlilikten belki de sorumluluk almaktan korkan Peyami, kurtuluşu Avrupa'ya kaçmakta bulur: “(...) annem beni evlendirmek istedi ve kızı İstanbul'a davet etti. Aman ya Rabbim... Adı Ayşe olan İzmirli bir kız. Çantamı topladım, Avrupa'ya kaçtım.”⁵²

Peyami, anlaşıldığı üzere eserin başında henüz hem psikolojik hem de ruhsal olarak olgunluğa ulaşmış değildir. Etrafında olan olaylara karşı duyarsız olduğu kadar millî bilinçten de yoksundur. Ancak hayatına “örnek insan” olarak nitelediği; İhsan, Cemal ve Ayşe'nin dâhil olmasıyla, unuttuğu belki de hatırlamaya gerek duymadığı millî değerlerini içinde bulunduğu süreçte tekrar anımsamaya başlamıştır. Peyami'nin bilinçsel anlamda uyanışına ve Millî Mücadele'ye katılmasına asıl vesile olan ise Ayşe'ye karşı olan sevgisidir. Savaşa katılarak Millî Mücadele'ye destek vermeyi Ayşe'nin gözüne girmek, onun nazarında silik bir kâtip yerine er, yiğit bir asker olarak hatırlanmak için istemektedir:

“(...) Ayşe'nin İzmir yolunda dövüşen, yaşayan ve ölenlere bakarken yeşil gözlerinde hâsıl olan yumuşak şey, benim için de hâsıl olsun istiyordum. Hiç olmazsa beni de ebediyen Hariciye'nin silik bir kâtibi görmesin. Beni de er ve mert olarak tanısin. Hatta kardeş Cemal'in yaralarından, harp menakıbından, ihtilâl sergüzeştlerinden bahsederken sesinde titreyen kardeşten ziyade kadın gururu benden de bahsederken hâsıl olsun.”⁵³

49 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 66.

50 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 3.

51 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 126.

52 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 3.

53 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 90.

Romanın ilerleyen kısımlarında Peyami'nin; İhsan, Cemal, Ayşe üçlüsünden ve Anadolu'nun içerisinde bulunduğu sıkıntılı süreçten etkilenmesiyle Millî Mücadele'ye gönülden destek vermeye başladığı görülmektedir. Ancak bununla birlikte Ayşe'ye karşı olan hislerinden vazgeçmiş değildir. Peyami için Ayşe, "vatan" demektir ve roman boyunca her iki sevgi de paralel olarak ilerlemektedir. Peyami'nin romanın sonunda söyledikleri bu durumu kanıtlar niteliktedir:

"İzmir'e en evvel ben gireceğim. Sonra Gökçepınar'a gelip Ayşe'ye söyleyeceğim. O, İhsan'a İzmir'e girerse evleneceğini söylemişti. Yoksa İhsan'ı sevmemişti. Ben biliyorum. O kimseyi sevmemişti. Yalnız İzmir'e girecek adamı sevecekti. Haşmet Bey bu kurnazlığı yapacak; ha, ha, gülerim, ben ondan evvel İzmir rıhtımında al bayrağı taşıyacağım."⁵⁴

Peyami, romanın sonunda kişilik olarak değişmiş, aktif olarak vatan müdafaasına katılmış ve diğerleri gibi "Ateşten Gömleği" giyerek bu uğurda iki bacağını kaybetmiştir. Romanın başından sonuna kadar kişilik olarak değişerek gelişmeye devam eden Peyami, en sonunda millî kimlik inşasını tamamlamıştır.

3.4. Millî Mücadele'ye Karşı Olanlar

Romanda karşıt güç konumunda bulunan ve Peyami'nin annesi olan Salime Hanım, millî bilinçten yoksun, Batı özentisi bir İngiliz hayranıdır. Kendi değerlerinden bihaber olan Salime Hanım, "İzmirli zengin bir ailenin İstanbul'da büyümüş bir kızıdır (...)"⁵⁵ Peyami annesini ve onun çevresini şu şekilde tarif eder:

"Şimdi hikâyemden ayrıca annemi düşünüyordum. Yaşlı, alafranga, zeki bir Şişli hanımı. Allahım, o Şişli Büyükkada arasında ne dedikodu, ne kukla oyunları olur. Hepsini annemin salonunda başlamasa bile onun salonundan intişar eder. Ne alafranga efendiler, ne sürmeli gözlü, sinirli, süslü hanımlar gelir, gider."⁵⁶

Bir İngiliz dostu olan Salime Hanım, öz oğlu olan Peyami'yi Millî Mücadele'ye destek verdiğinden ötürü evlatlıktan reddedecek kadar mankurtlaşmış⁵⁷ bir kişiliktir. Salime Hanım, romanda; Ayşe, İhsan, Cemal ve Peyami başta olmak üzere Millî Mücadele yanlısı olan herkesin karşısında yer almasının yanında Millî Mücadele karşıtı bir İngiliz muhabiri olan Mister Cook'un yanında yer almaktadır: "Biz kendisine artık İttihatçı kalmadığımızı, herkesin İngiliz dostu olduğunu ve İzmir işgalinin aramızda yaptığı fena tesiri anlatıyoruz. (...) Bu gün felâketten kurtulmak için medenî memleketlerin tevaccühünü, merhametini celbetmek lâzım."⁵⁸ Bu sözleri dile getiren Salime Hanım, işgal kuvvetlerinden af talep edilmesini istemekte böylece

54 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 208.

55 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 3.

56 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 3.

57 "Ulusal kimlikten uzaklaşmak, içinde bulunduğu topluma yabancılaşmak." Bk: <http://www.tdk.gov.tr>

58 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 34-35.

memleketin tekrar savaşa girmeyeceğini ve lüks içinde yaşadığı hayata kaldığı yerden devam edebileceğini düşünmektedir.

Salime Hanım'ın desteklediği ve Türk milleti adına kendisinden özür dilediği Mister Cook ise eserin bir diğer karşıt gücüdür. Türk kanını küçümseyen Mister Cook, Türk milletinin Çanakkale'de yaptığı vatan savunmasını katliam olarak nitelemekte ve İngilizlerden af dilenmesinin mecbur olduğunu belirtmektedir:

“Evet, İngiliz himayesini baştan başlayarak hepiniz istemelisiniz. Bakın Hindistan'a, ne mesut. Allah bizi beyaz adamdan ayırmasın, diye hep dua ederler. Gerçi bu zor işi İngiltere kabul eder mi bilmem, fakat sizin için başka türlü kurtuluş var mı? Bilhassa Çanakkale'de katlettiğiniz altmış bin İngiliz var. Samimî bir nedamet olursa belki İngiltere affedebilir.”⁵⁹

Eserin daha başlarında hem Salime Hanım hem de Mister Cook, Millî Mücadele yanlısı Ayşe ile sürekli bir çatışma halindedir. Belki de bunun sebebi onların Ayşe'yi her gördüklerinde Anadolu'yu ve Millî Mücadele'yi akıllarına getirmeleri dolayısıyla da Ayşe'nin varlığından rahatsız olmalarıdır.

Başlarda Millî Mücadele yanlısı olarak görünen ancak daha sonra kişisel hırs ve tutkularının esiri olan Mehmet Çavuş, davaya ihanet ederek romanda Millî Mücadele'nin önemli isimlerinden olan İhsan'ın karşısında yer almıştır. Mehmet Çavuş, tıpkı Peyami gibi değişim ve dönüşüm içerisindedir. Ancak Peyami'nin değişimi olumlu iken Mehmet Çavuş'un değişimi olumsuzdur. Peyami, Mehmet Çavuş'un İhsan'ı öldürmeye niyetlendiği anı ve Mehmet Çavuş'un içerisindeki kini şu şekilde anlatmaktadır:

“Ellerim daha titriyor, yanaklarım alnımdan akan buz terleri daha kudretle duyuyor. Mehmet Çavuş şimdi bu küçük halkın zayıf yerine dokunuyor. Eğer ellerinden kurtulursa İhsan'ın, köylerini nasıl yakacağını, karı, kızın bütün ahaliyi nasıl ipe çekeceğini anlatıyor. Bir homurtu ve tereddüt var, demin Mehmet Çavuş'u karanlık ve anut yüzlerle dinleyenlerin gözleri parlıyor, artık İhsan'ın yaşayacağı dakikalar sayılıdır.”⁶⁰

Sonuç olarak Mehmet Çavuş ve Salime Hanım, vatanın çıkarları yerine kendi hususi çıkarlarını tercih etmişler bunun neticesi olarak da vatana, bayrağa ve millete ihanet etmişlerdir. İngiliz muhabiri olan Mister Cook ise kendi ülkesinin ve çıkarlarının yanında olarak Millî Mücadele karşıtı bir tavır sergilemiştir.

4. Sonuç

Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Halide Edib Adivar, Osmanlı imparatorluğundan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişin ve Türk milletinin yaşadığı zorlu sürecin canlı şahidi olmuştur. Halide Edib'i önemli kılan bir diğer özelliği de savaşa

59 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 38.

60 Adivar, *Ateşten Gömlek*, 126.

bizzat katılması ve izlenimlerini gerçekçi bir bakış açısıyla eserlerine yansıtmış olmasıdır. Cephede onbaşı rütbesiyle vatanına hizmet eden Halide Edib, eserlerindeki kahramanları kurgularken bu süreçte edinmiş olduğu bilgi ve tecrübeleri yarattığı kahramanlara uygulamaya çalışmıştır. *Ateşten Gömlek*'teki Ayşe, hiç şüphesiz bu şekilde idealize ettiği kahramanlardan biridir. Halide Edib, belki de kendisinden yola çıkarak kurguladığı Ayşe ile gerçekte olması gereken Türk kadınına gözler önüne sermektedir. Ayşe; millî şüura sahip, vatanın ve milletin kurtuluşunu kendi çıkarlarından üstün gören, cephede kendisine düşen görevi layıkıyla yerine getiren, cesur ve idealist bir Türk kadınıdır. Romanın diğer bir kahramanı İhsan ise ülkesine ve kültürüne sahip çıkmasının yanında öz değerlerine yabancılaşmadan Batı'yı kendi içerisinde sentezlemeye çalışan tıpkı Ayşe gibi idealize edilmiş bir Türk tipidir. Romanın diğer olumlu kahramanları Peyami, Cemal ve Kezban'ın yanında Millî Mücadele karşıtı Mehmet Çavuş, Salime Hanım ve Mister Cook olmak üzere eserin tüm kahramanları birbirlerini tamamlamakta ve Millî kimlik inşasına bir bütün olarak hizmet etmektedirler. Sonuç olarak halka liderlik yaparak topluma yön veren kişilerin, özellikle kurmaca eserler vasıtasıyla ortaya koydukları, kahramanca çarpışarak düşmana karşı milletini müdafaa eden, etraflarına karşı sergiledikleri vatan ve millet sevgisiyle dolu tavırlarıyla herkese örnek olan; büyük bir millî şuur ile değerleri uğruna can vermektense can almaktan çekinmeyen kahramanları gelecek kuşaklara aktararak kendilerinden sonra gelen nesillerin millî bir şuur kazanmasında örnek olmuşlar, böylece dönemin yeni/modern insan tiplerini oluşturmuşlardır.

Kaynaklar

- Akça, Hilal. "Tarihî Romandan Millî Kimliğe: Sarıkamış/Beyaz Hüzün." *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi* 4, (2016): 66-87. Erişim Tarihi: Ağustos 25, 2019. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/266462>.
- Adivar, Halide E. *Ateşten Gömlek*, İstanbul: Özgür Yayınları, 2002.
- Alan, Selami. *Tanzimat Edebiyatı'nda Millî Kimlik İnşası/Kurgu Kahramanları Örneği*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2018.
- Argunşah, Hülya. *Kadın ve Edebiyat "Kendini Yazmak"*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2016.
- Enginün, İnci. "Yakup Kadri ve Halide Edib", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2007), 94-108.
- Ercilasun, Ahmet B. "Türk Kimliği/Kimlik ve Dil", *Ayvaz Gökdemir'e Armağan-2*, (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2009), 18-24.
- Gülşen, Hacer. "Millî Mücadele Döneminde Savaş Edebiyatımız", *İlmi Araştırmalar*, 25, (2008): 85-96. Erişim Tarihi: Ağustos 21, 2019. <https://docplayer.biz.tr/45071927-Milli-mucadele-doneminde-savas-edebiyatimiz.html>.
- Kıymaz, Ahmet. (1918-1928 Arası)/*Romanda Millî Mücadele*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1991.
- Köroğlu, Erol. *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)/Propagandanan Millî Kimlik İnşasına*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Köseoğlu, Nevzat. *Millî Kültür ve Kimlik*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2013.

- Mutlu, Betül. “Tek Ateşten Gömlek, İki Ayrı Coğrafya: Ateşten Gömlek ve Zeynep Romanlarında Vatanın Temsili Olarak Kadın”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, (2018): 684-694. Erişim Tarihi: Ağustos, 21, 2019. <http://www.itobiad.com/tr/download/article-file/459338>.
- Smith Anthony, D. *Milli Kimlik*. Çeviren Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Vatandaş, Celalettin. *Ulusal Kimlik/Türk Ulusçuluğunun Doğuşu*, İstanbul: Açılım Kitap, 2004.

İngiliz Yıllık Raporlarına Göre Türkiye'deki Ekonomik Gelişmeler (1970-1980)

Economic Developments in Turkey According to British Annual Reports (1970-1980)

Behçet Kemal YEŞİLBURSA¹ , Miraçhan YILMAZ²

***Sorumlu yazar/Corresponding author:**

Behçet Kemal Yeşilbursa (Prof. Dr.),
Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, Bursa, Türkiye
E-posta: bkyesilbursa@uludag.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6309-5703

***Miraçhan Yılmaz,**

Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, Bursa, Türkiye
ORCID: 0000-0002-2799-4821

Başvuru/Submitted: 02.08.2019

Revizyon Talebi/Revision Requested:

11.09.2019

Son Revizyon/Last Revision Received:

01.11.2019

Kabul/Accepted: 01.12.2019

Online Yayın/Published Online: 12.12.2019

Atıf/Citation: Yeşilbursa, Behçet Kemal ve Yılmaz, Miraçhan. "İngiliz Yıllık Raporlarına Göre Türkiye'deki Ekonomik Gelişmeler (1970-1980)." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology*, 29, 'Milli Mücadele' Özel Sayısı (2019): 169-195.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.658543>

öz

Bu makale İngiliz diplomatların gözünden 1970 ile 1980 yılları arasında Türkiye'deki ekonomik gelişmeleri ele almayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda konunun uzmanı olmayanların 1970'li yıllardaki Türk ekonomisi hakkında daha fazla bilgi edinmesini hedeflemektedir. 1960 darbesinden ilk kârlı çıkan, feshedilen Demokrat Parti'nin devamı olan ve ordunun engelleme çabalarına rağmen 1961 ile 1971 arasındaki bütün genel seçimlerde rakibi Cumhuriyet Partisi'nden (CHP) daha fazla oy alan Adalet Partisi oldu. Adalet Partisi başlangıçta CHP ile kısa ömürlü koalisyonlar kurmak zorunda kaldı. Ancak 1965 seçimindeki net zaferden sonra yeni lideri Süleyman Demirel'in başkanlığında tek başına bir hükümet kurmayı başardı. Demirel oldukça siyasallaşmış bir planlı ekonomi programı üzerindeki kontrol yetkisini kullanarak partinin örgütsel gücünü pekiştirdi. Ama aynı Demirel liderliği altındaki sağ unsurların kendisinden uzaklaşarak Milliyetçi Hareket Partisi ve İslamcı Milli Nizam Partisi gibi yeni örgütlenmeler kurması suretiyle bu gücün giderek zayıflamasına da tanıklık etti. Bu durumu açıklamaya yönelik gerekçelerden biri, sık sık birbiriyle çelişen ekonomik çıkarların giderek atması nedeniyle artık tek örgüt bünyesinde barınamaz hale gelmesiydi. Diğer de bazı işçi ve öğrenci örgütlerinin giderek militanlaşmasıydı.

Birçok asker de bu endişeyi paylaştığı ve gittikçe artan idari kargaşa ve siyasi şiddete bir son vermek üzere 1971'de ikinci kez müdahale etmeye dünden hazır olduğu açıktır. Fakat gidişatın sorumluluğunu üstlenen üst düzey generallerin mutabık kalınmış bir reform programı yoktu, dolayısıyla 1961'de tanınan bazı özgürlükleri geri almaya yönelik birkaç anayasal değişiklikle yetindiler. 1970'li yılların Türkiye'sindeki oldukça siyasallaşmış ortam ve bunun 1980'de başka bir askerî darbeyle sonuçlandığı gerçeği ışığında, analistlerin sağlam bir hükümet eksikliğine, devlet yönetiminin birçok parçasının siyasallaşmasına ve artan şiddete birbirinden çok farklı açıklamalar getirmesi muhtemelen kaçınılmazdır. Bazılarıysa daha çok, önce hızlı sosyal dönüşümün, sonra da 1973'ten beri süregelen ve Kıbrıs müdahalesinin ardından Amerikan yardımının kesilmesiyle birleşen yüksek petrol fiyatlarıyla Avrupa'daki Türk işçilerinin gönderdiği dövizlerin azalarak döviz sıkıntısına yol açtığı uzun ekonomik kriz döneminin yarattığı gerilim ve ayrışmalara odaklanmaktadır. Gelişmelerden kuşkusuz bunların hepsinin payı vardı. Ama ayrıca üçüncü askerî müdahalenin gerçekleştiği 1980'de ekonomik durumun, 1980 yılının Ocak ayında İMF ile kararlaştırılan ekonomik istikrar planı ile birlikte epeyce düzelmeye gösterdiğini de belirtmek gerekir. Ordunun

1980'deki müdahalesinin yaygın bir destek bulduğuna kuşku yoktur. Fakat bu Türk halkının çoğunluğunun uzun süreli bir askeri yönetime hazırlıklı olduğu anlamına gelmemektedir. Generaller elden geldiğince kısa sürede sivil yönetime dönmek istiyordu. 1980'lerin kalan kısmında Türk siyasetine ANAP damga vurdu. Bunun nedenlerinden biri ANAP'ın Türkiye'yi korumacı, içe dönük bir ekonomiden son derece rekabetçi dünya pazarlarına mamul mal ihracına dayanan bir ekonomiye dönüştürme politikasının sağladığı kısmi başarı idi.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Türk Ekonomisi, İMF, Dünya Bankası, Devlet Planlama Teşkilatı

ABSTRACT

This article aims to reveal the economic developments occurring in Turkey between 1970 and 1980, as seen through the eyes of British diplomats. It is also aimed at the non-specialists who want to understand more about Turkish economy in 1970s. The immediate beneficiary of the 1960 coup was the Justice Party, a successor to the dissolved Democrat Party, which, in spite of military efforts to hold it back, won more votes than its rival People's Republican Party (PRP) in every general election between 1961 and 1971. Initially, it was forced to join a series of short-lived coalitions with the PRP. However, after its convincing victory in the 1965 election, it was able to form a government of its own under its new leader, Süleyman Demirel. Demirel was the one who consolidated the party's organizational strength by using his control over what remained essentially a highly politicized programme of planned economic development. However, it was also Demirel who saw this same strength weaken as elements on the right defected from his leadership to form new organizations like the National Action Party and the Islamic National Order Party. One reason generally put forward to explain this phenomenon was the further multiplication of often contradictory economic interests that could no longer be contained within a single organization. Another reason was the growing militancy of a number of workers' and student organizations.

It is clear that many army officers shared this apprehension, and were only too ready to launch a second intervention in 1971 to put an end to a situation of growing administrative chaos and political violence. However, once again, the senior generals who took charge of events had no agreed programme of reforms, and contented themselves with minor constitutional amendments aimed at curbing some of the freedoms granted in 1961. Given the highly politicized atmosphere in Turkey in the 1970s, and the fact that it resulted in yet another military intervention in 1980, it is probably inevitable that analysts tend to highlight quite different explanations for the lack of a firm government, the politicization of most parts of the state administration and the growing violence. Others concentrate more on the underlying stresses and strains posed first by a period of rapid social transformation and then, by a long period of economic crisis from 1973 onwards, when high oil prices combined with a loss of American aid after the intervention of Cyprus and a decline in the remittances sent back by Turkish workers in Europe to produce a crippling shortage of foreign exchange. In the events, of course, all these factors played their part. Nevertheless, it should also be noted that by 1980, the year of the third military intervention, the economic situation had much improved as a result of the introduction of the economic stabilization plan agreed with the IMF in January 1980. There is no doubt that, when it came, the army's intervention in 1980 had widespread popular support. However, this does not mean that the majority of the Turkish people were prepared to see a long period of military rule. The generals intended to return to full civilian rule as soon as possible. The fact was that ANAP was able to dominate Turkish politics for the rest of the 1980s. One of the reasons for that was the partial success of its domestic policies aimed at transforming Turkey from a protected, inward-looking economy to one based on the export of manufactured goods in the highly competitive world markets.

Keywords: Turkey, Turkish Economy, IMF, World Bank, State Planning Organization

EXTENDED ABSTRACT

This article aims to reveal the economic developments occurring in Turkey between 1970 and 1980, as seen through the eyes of British diplomats. It is also aimed at the non-specialists who want to understand more about Turkish economy in 1970s.

Despite the political consequences, the economic consequences of the 1960 coup had been good overall, as far as financing was concerned, but they did unintentionally lead to some

commercial stagnation. Statements by Ministers and other leading figures, for the first time, laid before the Turkish people the serious economic situation in which they had found themselves, and the “extravagance and incoherence” with which financial affairs had previously been directed. Much emphasis was placed on budgetary economy, and a State Planning Organisation (SPO) was set up, with foreign advisers, to lay down the broad lines of economic development and investment. Apart from resolving the political questions inherited from the Democrat Party era, the 27 May regime gave priority to finding solutions for the bankrupt economic legacy of the Democrat years. The most important decision in this regard was the creation of the State Planning Organisation (SPO), whose principal function was to supervise the workings of the economy in a rational manner within the context of a plan.

The immediate beneficiary of the 1960 coup was the Justice Party, a successor to the dissolved Democrat Party, which, in spite of military efforts to hold it back, won more votes than its rival People’s Republican Party (PRP) in every general election between 1961 and 1971. Initially, it was forced to join a series of short-lived coalitions with the PRP. However, after its convincing victory in the 1965 election, it was able to form a government of its own under its new leader, Süleyman Demirel. Demirel was the one who consolidated the party’s organizational strength by using his control over what remained essentially a highly politicized programme of planned economic development. However, it was also Demirel who saw this same strength weaken as elements on the right defected from his leadership to form new organizations like the National Action Party and the Islamic National Order Party. One reason generally put forward to explain this phenomenon was the further multiplication of often contradictory economic interests that could no longer be contained within a single organization. Another reason was the growing militancy of a number of workers’ and student organizations.

It is clear that many army officers shared this apprehension, and were only too ready to launch a second intervention in 1971 to put an end to a situation of growing administrative chaos and political violence. However, once again, the senior generals who took charge of events had no agreed programme of reforms, and contented themselves with minor constitutional amendments aimed at curbing some of the freedoms granted in 1961. Given the highly politicized atmosphere in Turkey in the 1970s, and the fact that it resulted in yet another military intervention in 1980, it is probably inevitable that analysts tend to highlight quite different explanations for the lack of a firm government, the politicization of most parts of the state administration and the growing violence. Others concentrate more on the underlying stresses and strains posed first by a period of rapid social transformation and then by a long period of economic crisis from 1973 onwards, when high oil prices combined with a loss of American aid after the intervention of Cyprus and a decline in the remittances sent back by Turkish workers in Europe to produce a crippling shortage of foreign exchange. In the events, of course, all these factors played their part. Nevertheless, it should also be noted that by 1980, the year of the third military intervention, the economic situation had much improved as a

result of the introduction of the economic stabilization plan agreed with the IMF in January 1980. There is no doubt that, when it came, the army's intervention in 1980 had widespread popular support. However, this does not mean that the majority of the Turkish people were prepared to see a long period of military rule. The generals intended to return to full civilian rule as soon as possible. The fact was that ANAP was able to dominate Turkish politics for the rest of the 1980s. One of the reasons for that was the partial success of its domestic policies aimed at transforming Turkey from a protected, inward-looking economy to one based on the export of manufactured goods in the highly competitive world markets.

1. Giriş

Başlıktan da görüleceği üzere bu çalışmanın temel konusu İngiliz arşiv belgelerine göre 1970-1980 yılları arasındaki ekonomik gelişmeleri incelemektir. Dolayısıyla bu çalışmanın ana kaynak grubunu İngiliz arşiv belgeleri (yıllık raporlar) oluşturmaktadır. Bu şekilde İngiltere'nin Türk ekonomisi ile ilgili tespitlerini görmek de olanaklı hâle gelmektedir. Bu çalışmamızda ki temel amacımız da İngiltere'nin bakış açısını görmektir. Türkiye tarihine ilişkin yapılan çalışmalarda “İngiliz Belgeleri” önemli bir yer tutar. Özellikle yakın dönem Türkiye tarihi ile ilgili araştırmalarda bu önemin daha da arttığı gözlenmektedir. 1918-1923 yılları arasında İngiltere'nin Türkiye’de işgalci durumda bulunduğu ve her şeyi kontrol ettiği ve daha sonraki dönemlerde de müttefik oldukları düşünüldüğünde bu önem daha iyi anlaşılacaktır. Büyükelçiler, İngiltere ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti arasındaki her türlü ilişkiyi yürütürken iki ülke arasında meydana gelen olayları geniş bir şekilde rapor etmişlerdir. Bu raporlar günlük, haftalık, aylık ve yıllık olmak üzere farklı periyotları içermektedir. Yıllık raporlar, bizce, günlük ya da haftalık istihbarat raporlarından çok daha sağlıklı raporlardır. Öncelikle bu raporlar yıllık olmaları nedeniyle herhangi yeni bir olay hakkında merkeze bilgi ulaştırma endişe ve telaşından uzak bir biçimde kaleme alınmışlardır. Bir yıl boyunca pek çok olaya dair alınan onlarca haber, duyum ve istihbarat büyük oranda doğruluğu test edildikten sonra yıllık raporlara girmiştir. Yıllık raporların dikkati çeken bir diğer yanı da Türkiye ile ilgili siyasi, askerî, iktisadi, sosyal ve kültürel pek çok alanı kapsayan değerlendirmeler içermesidir. Bu değerlendirmeler Türkiye’de yaşanan olayları, gelişmekte olan olguları analiz ederken doğal olarak, bu oluşumlar karşısında Londra’nın nasıl bir politika takip etmesi konusunda önerileri de içermektedir. Yıllık raporlar elbette her şeyi kesin, doğru ve olduğu gibi anlatmamaktadır. Bu raporlar nihayetinde siyasi mahiyet ve amaç taşımaktadırlar ve Londra’nın Türkiye politikalarını belirlemesine yardımcı olması için hazırlanmışlardır. Dolayısıyla bu raporlarda yer alan hüküm ve tespitler tarafsız tarihçilerin değil, siyasi kişilerindir. Kısaca yıllık raporlar elçiliklerin bulunduğu ülkeyi ilgilendiren hemen hemen her konuda (siyasi, iktisadi, askerî, sosyal ve kültürel) bir yıl içerisinde yaptıkları çalışmaların bir özeti niteliğindedir. Biz bu çalışmamızda 1970-1980 yıllarına ait yıllık raporlarda Anadolu’daki Milli Mücadele Hareketi’nin nasıl ele alındığını ve İngiltere’nin Milli Mücadele’ye karşı bakış açısını, tutumunu değerlendirmeye çalışacağız.

Siyasi sonuçlarına rağmen 1960 darbesinin ekonomik sonuçları finansal açıdan genel olarak olumluydu fakat istemsiz bir şekilde ticari durgunluğa yol açtı. Bakanlar ve önemli isimler tarafından yapılan açıklamalar içinde bulunulan ekonomik durumun ciddiyetini ve mali konularda yaşanan “savurganlık ve tutarsızlıkları” ilk kez Türk halkının gözlerinin önüne serdi. Bütçe ekonomisine fazla vurgu yapıldı ve ekonomik kalkınma ve yatırımın ana hatlarını belirlemek üzere yabancı danışmanlarla birlikte bir Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kuruldu.¹ 27 Mayıs rejimi Demokrat Parti’den kalan siyasi sorunları çözmenin yanı sıra bu partinin iktidarda olduğu yılların iflas etmiş ekonomik mirasına çözüm bulmaya da öncelik verdi. Bu

1 FO371/160212/RK1011/1, Annual Report on Turkey for 1960.

çerçeve de en önemli karar temel işlevi ekonominin bir plan çerçevesinde rasyonel bir şekilde işlenmesini gözetecek olan Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kurulmasıydı.²

Bu yıl içinde ekonomik açıdan fazla bir değişim olmamakla birlikte önemli yeni adımların hazırlıkları yapıldı. Devrimci Koalisyon Hükümeti tarafından kurulan Devlet Planlama Teşkilatı 1962 yılı ve 1963-68 yılları için planlar hazırlamaktaydı. Hükümet DPT'nin varlığını ve hedeflerini koşulsuz kabul etti. Hatta görünüşe göre DPT, devletçi kabul edilen CHP ile özel girişimden yana olan AP arasındaki farklılıkları da yumuşattı. Karma ekonomi gerek Plan'ın gerekse Hükümet'in ekonomik politikalarının temel özelliği haline geldi. Beş yıllık planın iç istikrarı sağlaması ve tarafsızlıktan kaçınabilmesi ancak uzun vadeli ciddi bir ekonomik yardımla mümkündü.³

Kamu ve özel sektörün sınırları konusunda muhtemel tartışmalar yaşansa da yıl boyunca buna dair açık bir belirti görülmedi. Plan'ın, gerekli iç tasarrufun yaratılabilmesi için içeride sürekli bir kemer sıkma politikasının gerekliliğini göstermesi bekleniyordu. Ayrıca Türkiye'nin dış dünyayla parasal ilişkilerinde de önemli bir etkisi olacaktı. Büyük şehirlerdeki görünürdeki yüzeysel batılılaşmaya rağmen Türkiye'nin birçok yönden oldukça az gelişmiş bir ülke olduğu uzun zamandır biliniyordu. Ancak daha önceleri bu konuya dikkat çekmek için ne gerektiği konusunda bir tespit bulunmak mümkün değildi. Uzun vadeli dış yardımın faturası kaçınılmaz olarak büyük olacaktı fakat maddelerin doğru saptanması ve paranın bulunması halinde Planlama Teşkilatı'nın varlığının önemli bir şans yaratabileceği umuluyordu. Bu hesaplardan sonra ilk kez Batı dünyasıyla yüz yüze gelinecek ve Türkiye'nin şahlanabilmesi için gerekli dış yardımı sağlayıp sağlayamayacakları sorulacaktı.⁴ Siyasi gelecekle ekonomik beklentiler arasında yakın bir etkileşim vardı. Borç veren Hükümetler ve hatta yabancı özel yatırımcılar parayı koymadan önce Türkiye'nin siyasi istikrarından emin olmak isteyeceklerdi haklı olarak. Ama Türk halkına makul bir ekonomik faaliyet ve yaşam standartlarında ilerleme hedefi gösterilemediği takdirde siyasi istikrarın uzun ömürlü olamayacağı da söylenebilir.⁵

Bu arada Türkiye'nin planlı ekonomisi ithal ikameci modele dayalı hızlı sanayileşme hedefiyle devreye girdi. Ancak Birinci Beş Yıllık Plan (1963-1967) daha hayata geçmeden muhaliflerin şiddetli eleştirilerine hedef oldu. Ekonomik planda Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın birinci yılında kısmen iç siyasi ve idari zorluklardan dolayı ve kısmen de 1963 programı için yapılacak dış yardımın miktarı konusunda OPEC üyeleriyle anlaşmanın gecikmesi nedeniyle fazla bir yol alınamadı.⁶ Dışarıdaki güçlere, içerideki vergi reformuyla ilgili engellere ve planlı yatırım hedeflerine ulaşmakta başarı sağlanamamasına rağmen enflasyonsuz yeterince gelişme sağlanarak, dış yardımın bir önceki yıl olduğu gibi 1964 yılında da devam etmesini öngören

2 Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey* (Routledge: London, 1993), 121-147.

3 FO371/163832/CT1011/1, Annual Report on Turkey for 1961.

4 FO371/163832/CT1011/1, Annual Report on Turkey for 1961. Bk. Haluk Gerger, *Türk Dış Politikası'nın Ekonomik Politikası, Soğuk Savaştan Yeni Dünya Düzenine* (İstanbul: Belge Yayınları, 1998).

5 FO371/163832/CT1011/1, Annual Report on Turkey for 1961.

6 FO371/174971/CT1011/1, Annual Review for Turkey for 1963. DPT, *Kalkınma Planı, Birinci Beş Yıl, 1963-1967* (Ankara 1963).

OECD tavsiyesi haklı bir zemine kavuştu. İçerde idari açıdan planlama teknikleri hakkında epeyce bilgi birikimi oluştu, siyasi açıdansa farklı vurgu alanlarına rağmen planlı kalkınmaya olan ihtiyaç genel bir kabul gördü, bu da muhtemel bir Hükümet değişikliğinin radikal bir değişime yol açmayacağı yolunda makul bir beklenti oluşmasını sağladı.⁷

Bununla birlikte ekonomi 1960'lı yılların ortalarına doğru durgunluğa girdi ve Hükümetin aldığı iyileşme önlemlerine rağmen ihracat ve yatırımlar planlanan hedeflere ulaşamadı. Türkiye'nin Batı dünyası içinde yer alma kararlılığının siyasi bir göstergesi olarak ülke içinde memnuniyetle karşılanan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılma görüşmelerinin sonuç bölümünde Türk ekonomisinin Kuzey Atlantik İttifakı ülkeleriyle çok yakın bağlar içinde olmasına vurgu yapıldı. Ancak bu bağların özellikle de ABD ile çok fazla olması ve bunun da Türkiye'nin Kıbrıs'ta manevra alanını daraltması daha bağımsız bir siyaset izleme ve temasları başka ülkelere de, özellikle de yeni kurulan Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD) içindeki CENTO üyesi komşularına, genel olarak bağlantısızlar dünyasına, Güneydoğu Avrupa'daki Komünist ülkelere ve nihayet Sovyetler Birliği'ne yayma arzusunu kamçılıdı. Bu kararsız girişimler uygulamada çok az somut sonuçlar doğurdu, Feridun Cemal Erkin'in Moskova'ya yaptığı ziyaret de ki bu bir Türk Dışişleri Bakanı'nın 25 yıldır bu ülkeye yaptığı ilk ziyaretti, sadece ticari ve kültürel ilişkilerde basit gelişme vaatleriyle sonuçlandı. Yine de bu ziyaret Komünist Rusya'ya karşı yeni ve alışılmadık bir saygınlık havası yarattı. Kıbrıs nedeniyle Batı'yla ilişkilerde yaşanan soğukluk sol fikirleri teşvik ederken, Atatürk'ten sonra yetişen ve Türkiye'nin geri kalmışlığının ve risklere açık olmasının yol açtığı daimi sorunlara yeni ve radikal çözümler arayan genç kuşağı derinden etkiledi.⁸

1965 Türkiye'de bir değişim yılı oldu ama istikrar getirmedi. Daha çok düzenli bir geçişten söz edilebilirdi. Türkiye ekonomik açıdan ilerleme sağladı. OECD'den ihtiyaç duyduğu krediyi alabildi. Ayrıca ihracatını artırdı ve böylece aleyhine olan ticaret dengesini büyük ölçüde düzeltti. Ayrıca Almanya'daki Türk işçilerden döviz girişi başladı. İçerde, yol ve okul yapımı ve sağlık hizmetlerinde iyileşmeyi de içeren planlı kalkınma hükümet değişikliklerine rağmen kalıcı bir politika olarak devam etti. İnşaat ve sınaî yatırım planlanan düzeye ulaştı. Fakat gelişme hızı planlanan yüzde 7 hedefini yakalayamadı ve yüzde 5'te kaldı. Bununla birlikte 1965 dengeler açısından Türkiye için nispeten iyi bir yıl oldu.⁹

Türkiye hâlâ büyük ölçüde dış yardıma bağlı olsa da hükümet sağduyulu hareket etti. Hükümetin büyüme politikasının sonucu ithalatın ihracatı ve görünmeyen kalemleri geride bırakarak hızla yükselmesi ve Türkiye'nin zaten küçük olan döviz rezervlerinin azalması oldu. Başbakan Demirel'in ekonomik planlamaya bakışı epeyce tartışmalıydı. Planlamanın ilkelerine saygı duyduğunu söylüyordu, ancak kendisine miras kalan Devlet Planlama Teşkilatı'na (DPT)

7 FO371/174971/CT1011/1, Annual Review for Turkey for 1963.

8 FO371/185824/CT1011/1, Turkey: Annual Review for 1965. Bk. M. E. Yapp, *The Near East since the First World War: A History to 1995* (London: Longman, 1996), 309-329.

9 FO371/185824, Turkey: Annual Review for 1966. Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası 1919-1980*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003) 1: 655-680.

açıkça güvenmiyordu. DPT'nin üst düzey yetkililerinin çoğu ya görevden alındı ya da istifa etti; ancak Demirel DPT'yi kendi görüşleri doğrultusundan yeniden yapılandırmak için hiçbir girişimde bulunmadı. Gelecek belirsiz görünüyordu, çünkü Türkiye'nin Avrupa'nın ekonomik standartlarına ulaşması daha birkaç yıl OECD'den gelecek yüklü yardımlara bağlıydı.¹⁰ Ancak 1967'de tatmin edici bir ekonomik büyüme sağlandı. Sınai büyüme hızı yüzde 11-12'lerde seyretti. Tarım daha yavaş büyüyordu. Türkiye'yi hâlâ OECD yardımı ayakta tutuyordu. Ancak ileriki günlerde ciddi bir ödemeler dengesi krizi bekliyordu. İhracat ve görünmeyen kalemlerle ithalat ve borç ödemeleri arasındaki açık planlanandan çok daha fazlaydı.¹¹ İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi Roger Allen hükümetin ihtilafı ciddi bir şekilde kısıp, döviz ve ihracat kredilerinde sınırlamalara gitmeye hazırlandığını söyledi ve bunun da fiyatları artırıp sanayide verimliliği düşüreceği tahmininde bulundu. Ekim 1967'de hazırlanan yeni Beş Yıllık Plan beklentileri artıracak kadar iddialı bir plandı, ancak Roger Allen Türklerin bu planı hayata geçirmeye pek hevesli olmadığını düşünüyordu. Plan hem sosyal hem ekonomik kalkınmayı öngörüyordu. Ekonomik alandaki bir geri adımın muhtemelen siyasi alanda da yansımaları olacaktı.¹²

Fakat 1968'te Türkiye'nin ödemeler dengesi endişe konusu olmaya devam etti gerek ihracat gerekse ithalat hedefleri yakalayamadı. İhracat artmadığı sürece Türk Hükümeti'nin planlanan büyüme hızını yakalaması mümkün değildi. Bu arada Türkiye'nin dış yardım ihtiyacı devam ediyordu. Döviz sıkıntısı nedeniyle bu yıl ithalatın belirlenen hedefleri yakalayamayacağı açıktı. Dış yardımların, özellikle de Amerikan ekonomik ve askerî yardımının kısıtlanması nedeniyle Türk Hükümeti'nin, ihracatı artıramadığı sürece planlanan yüzde 7'lik büyüme hızını yakalaması mümkün değildi ve ihracatın da doğal kaynaklara yönelmedikçe artırılması mümkün görünmüyordu. Tabii bu nispeten uzun vadeli bir politikaydı, nitekim 1969 genel seçimlerine kadar da gündeme gelmeyecekti. Bu arada Türkiye'nin program, proje ve teknik yardım ihtiyacı hâlâ bütün yakıcılığıyla varlığını sürdürüyordu.¹³

1969 yılında ekonomi hâlâ güçlüklerle boğuşuyordu. Çeşitli kaynaklardan hâlâ yardım geliyor ve bu yardıma daha uzun yıllar ihtiyaç duyulacağı öngörülüyordu. Doğru ekonomik hedefler belirlenmiş olsa da mevcut ithalat ve ihracat rakamları ışığında bunun epeyce uzun bir süreç olacağı açıktı. Türk ekonomisi döviz gelirlerinin yüzde 20 ila 25'ini bulan ağır dış borç geri ödemeleriyle daha da ağırlaşan kronik döviz sıkıntısıyla boğuşmaktaydı. Hükümetin ithalatı ciddi şekilde kısıp ihracat teşviklerini artırma çabaları yılın sonuna doğru bir miktar meyve vermeye başladı. Bu güçlüklerle rağmen gayrisafî millî hâsılının yüzde 6,5'un üzerinde büyümesi bekleniyordu ki bu büyüme hızı büyük ölçüde sanayideki yüzde 10'luk büyümeyle sağlanmıştı, tarımsal büyüme sadece yüzde 2'de kalmıştı. Son on yıldır cari denge 1969'da,

10 FCO9/614, Turkey: Annual Review for 1967. DPT, *Kalkınma Planı, Birinci Beş Yıl, 1963-1967* (Ankara 1963).

11 FCO9/614, Turkey: Annual Review for 1967. Sina Akşin (ed.), *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye, 1908-1980* (İstanbul: Cem Yayınevi, 2002), 353-370.

12 FCO9/1091, Turkey: Annual Review for 1968. Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009* (Ankara: İmge Kitabevi, 2012), 117-145.

13 FCO9/1308, Turkey: Annual Review for 1969. Oran, *Türk Dış Politikası 1919-1980*, 655-680.

bir önceki yıla göre 39 milyon dolar azalan OECD yardımlarıyla sağlanabilmişti.¹⁴

Bu arada Hükümet'in hedefi ekonomiyi dışa açmak; uygun bir ortam yaratarak ihracatı daha kârlı hale getirmek; kaynakları ihracata yönlendirmek; ülkenin mineral, orman ve hayvancılıkla ilgili kaynaklarını, meyve-sebze üretimini geliştirmek ve turist potansiyelini artırmaktı. Bunu gerçekleştirebilmek ve aynı zamanda istikrarlı bir büyüme sağlayabilmek için dışarıdan olabildiğince fazla mali ve teknik desteğe ihtiyaç vardı. Uzun vadede bunun yardım sağlayanlara da katkısı olacaktı; ama uzun bir zaman alacaktı.¹⁵

1970 Türk ekonomisi açısından önemli bir yıl oldu. 1970 Ağustos'unda liranın devalüe edilmesiyle kötüye gidiş durduruldu. Hükümet bir reform paketi açıkladı ve ilk sonuçlar yılsonuna doğru alınmaya başladı, ama hâlâ önünde uzun bir yol vardı. 1970 yılı Türk ekonomisi için bir dönüm noktası olacaktı. Bu gelişmelerin yarattığı siyasi belirsizlik ve yasamadaki boşluklar istikrarsız ekonomik durumu daha da kritik bir duruma soktu. Hükümet giderek borca daha fazla bağımlı hale geldi; devalüasyonla birlikte artan spekülasyonlar zaten bozuk olan dövizdeki durumu daha da kötüleştirdi.¹⁶ Ama daha gidecek çok yol vardı. Hükümet ihracatı teşvik etmeye, tarım kredilerinde reforma gitmeye, bütçe açığını kapatmaya ve bütçe üzerinde yük oluşturan Kamu İktisadi Teşekküllerini (KİT) yeniden organize etmeye kararlıydı. Aynı şekilde, fiyatlar ve vergiler artarken ücret taleplerini kontrol altında tutmak gibi bir sorunla karşı karşıyaydı. Yabancı yatırımların teşviki hassas bir konu olmaya devam ediyordu. Zira teorideki liberallik uygulamada hâlâ rahatsızlık konusu olabiliyordu. Dış yardımların kesinlikle devam etmesi gerekiyordu, Dünya Bankası ve Almanya gibi borç veren kurum ve ülkeler yeni politikayı ciddi şekilde desteklemeye hazırdı; Japonlar gibi yeni borç kaynaklarının ilgisi de giderek artmaktaydı. Ancak bunun için öncelikle Hükümet'in ülkede duruma hâkim olması ve Parlamento'dan kapsamlı yasalar geçirmesi gerekiyordu.¹⁷

Yapısal bir ekonomik reforma gidilmediği hâlde Türk ekonomisi 1960'lı yıllarda DPT'nin öngördüğü büyüme hızını yakalamayı başardı. Bu neredeyse ancak birkaç Üçüncü Dünya Ülkesinin başarabildiği sınırlı bir devrim ve şahlanış demektir. Dünya ekonomisi de elverişli bir ekonomik ortam sunuyordu. Daha önemlisi, Avrupa'daki Türk işçileri büyük miktarlarda döviz göndermiş ve bu da ülkenin sanayisi için yatırım malları ve hammadde ithal edebilmesine olanak yaratarak ödemeler dengesini iyileştirmesini sağladı. Ne yazık ki uzun vadede istikrarlı ve sağlıklı bir ekonomik büyüme sağlanamadı. Tarımsal ve sınırlı üretimde planlamacıların öngördüğü gibi sadece yüzde 75'lik bir artış yakalanırken, geri dönüşün daha hızlı ve kârlı marjlarının daha yüksek olduğu inşaat ve hizmet sektörlerinde DPT'nin hedefleri aşıldı. Ayrıca ekonomi, öngörü imkânı vermeyen ve Avrupa'daki ekonomik gelişmeye bağlı olan

14 FCO9/1308, Turkey: Annual Review for 1969. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145.

15 FCO9/1308, Turkey: Annual Review for 1969. Oran, *Türk Dış Politikası 1919-1980*, 655-680.

16 FCO9/1466/WST1/3, Turkey: Annual Review for 1970. Ramazan Kurtuluş, *Türkiye Ekonomisi, 1838-2010* (İstanbul: Destek Yayınları, 2019), 489-529.

17 FCO9/1466/WST1/3, Turkey: Annual Review for 1970. Akşin, *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye, 1908-1980*, 353-370.

yurt dışındaki işçilerin gönderdiği dövize aşırı bağımlı hale geldi. Nitekim 1970'li yıllarda işçi dövizlerinin inişe geçmesi Türkiye'de ciddi sonuçlar yarattı.¹⁸ Ancak 1960'ların sonlarına doğru Türk ekonomi ve Türk toplumu tanınmayacak kadar değişti. 1960'lı yıllardan önce Türkiye ağırlıkla bir tarım toplumdurdu, küçük sanayisi de büyük ölçüde devletin kontrolündeydi. 1960'ların sonlarına doğru sanayide özel sektör o kadar gelişme gösterdi ki yarattığı GSMH neredeyse tarımsal üretimin miktarını yakaladı. Fakat Türk ekonomisinin düze çıkması için daha alınacak epey yol vardı.

2. 1970 Yılı

1970; Türk ekonomisi açısından önemli bir yıl olmuştur. 1970 yılı Ağustos ayında liranın devalüe edilmesiyle kötüye gidiş durdurulmaya çalışılmıştır. Hükümetin açıkladığı reform programının ilk sonuçları yılsonuna doğru alınmaya başlansa da, önünde hala uzun bir yol vardı. 1970 yılı, Türk ekonomisi için bir dönüm noktası olacaktı. 10 Ağustos'ta yapılan devalüasyonla birlikte 1 pound karşısında 21.60 TL olan Türk parası, 36 liraya kadar gerilemesine karşın, hükümet ekonomiyi rayına sokacak kapsamlı bir reform programı başlatmıştır. Ancak programın başarıya ulaşabilmesi için parlamento içindeki ve dışındaki siyasi durumun da buna elverişli olması gerektiğine inanılıyordu.¹⁹

Şubat ayında alınan bütçe kriziyle yıl kötü başlamıştır. Baş gösteren siyasi istikrarsızlık ve yasamadaki aksaklıklar zor durumdaki ekonomiyi daha da geriletmiştir. Bu olumsuz durum karşısında alınan yeni borçlar, ekonomiyi giderek daha bağımlı hâle getirmiştir. Devalüasyonun tetiklediği spekülasyonlar, zaten bozuk olan dövizdeki durumu daha da kötüleştirdi; giderek uzayan ve devalüasyondan hemen önceki 56 haftanın en yüksek düzeyine ulaşan döviz transfer sürelerindeki gecikmeler, sınaî üretim için gerekli olan hammaddelerin kesintiye uğramasına yol açtı. Durumun ciddiyeti, OECD Yardım Konsorsiyumu ve özellikle IMF'den gelen baskılar, hükümeti sert önlemler almaya zorlamıştır. Yaz başına doğru hazırlanan devalüasyon paketi ve iki yasa -bir dizi vergi düzenlemesi, asker ve sivil memur maaşlarında artış- parlamentodan geçirilmiştir.²⁰

Aylar süren dedikodu ve spekülasyonlara rağmen hükümet, meclisin tatile girmesinden bir hafta sonra ilan ettiği devalüasyonun, spekülasyonlara veya dış baskılara bir tepki değil de dikkatle düşünülmüş bir girişim olduğu izlenimini vermeyi başarmıştır. Stratejinin karşı karşıya kaldığı ilk tehlike olan zam dalgası; hükümetin enerjik bir çıkış yaparak gümrük tarifelerini düşürme tehdidinde bulunmasıyla savuşturulmuştur. IMF ile yapılan 90 milyon dolarlık "stand-by" anlaşmasına ilave olarak; Amerika, Almanya ve Avrupa Para Fonu'ndan gelen yardımlar ve belirsiz durum nedeniyle ertelenen yardım tahsisatlarının serbest bırakılmasıyla

18 FCO9/1466/WST1/3, Turkey: Annual Review for 1970. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145.

19 FCO9/1466/WST1/3, Turkey: Annual Review for 1970. Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), 241-245.

20 FCO9/1466/WST1/3, Turkey: Annual Review for 1970. DPT, *Kalkınma Planı, İkinci Beş Yıl, 1968-1972*, Ankara 1967. Kurtoglu, *Türkiye Ekonomisi, 1838-2010*, 489-529.

birlikte hükümet para transferleri için yeterli bir döviz ihtiyatı biriktirmeyi başarmıştır. İlk yarıda ithalatın daralması ve kuraklık nedeniyle tarımsal gelirlerde yaşanan düşüş, yıl boyunca büyüme oranında bir düşüş beklense de; yıl sonunda devalüasyon olumlu sonuçlarını vermeye başladı. İşçi dövizleri rekor düzeylere ulaşarak, Batılı komşularının İstanbul'daki kolera salgını nedeniyle uyguladığı blokaja rağmen ihracat hatırı sayılır ölçüde arttı.²¹

Ama hâlâ kat edilmesi gereken uzun bir mesafe vardı. Hükümet ihracatı artırmaya, tarım kredilerini yeniden yapılandırmak, harcama kalemlerini azaltmak ve bütçe üzerinde büyük bir yük olan KİT'leri yeniden organize etmek istiyordu. Ayrıca fiyatların ve vergilerin artması nedeniyle ücretlerde zam talepleriyle karşı karşıyaydı. Yabancı yatırımların teşviki teorideki liberalizmin uygulamada tehlike arz etmesi nedeniyle hassaslığını koruyordu. Dış yardımların devam etmesi gerektiği inancına dair yaklaşımının yanında, Dünya Bankası ve Almanya gibi borç veren kurum ve ülkeler yeni politikayı ciddi şekilde desteklemeye hazırdı. Japonlar gibi yeni borç kaynaklarının arayışı giderek artmakta, ancak bunun için öncelikle Hükümet'in ülkede duruma hâkim olması ve Parlamento'dan kapsamlı yasalar geçirmesi gerekiyordu.²²

İkili ilişkilere gelince, Britanya mevcut pozisyonunu korumaktaydı. Türk ithalatçıların yıl boyunca karşılaştıkları sorunlara rağmen Britanya'nın ihracatı 1969 yılına göre çok hafif bir düşüş gösterse de buna rağmen Türkiye'nin Birleşik Krallık'a yaptığı ihracatın yaklaşık iki misli büyüklükteydi. Britanya'nın OECD Konsorsiyumu aracılığıyla vaat ettiği yardım 1969'a göre yüzde 2'lik bir artış göstermekle birlikte, olağan ithalata daha az fon ayrılıp, borçlara da Kasım ayında yüzde 2'lik bir faiz uygulanmıştı. Anglo-Alman Konsorsiyumu'nun 1970 Şubat ayında başladığı Boğaz Köprüsü projesine, Britanya da katkıda bulunmayı vaat etmiştir. Ülke genelinde uygulanacak olan geniş çaplı gübre projesi için verilecek borç konusunda yapılan müzakereler yılsonuna doğru sonuçlanmıştır.²³

3. 1971 Yılı

1971 yılı, Türk ekonomisi için epeyce iyi bir yıl olsa da, gerileyen İngiliz yatırımları ve girişimleri açısından hayal kırıklıkları yaşanmıştır. Önceki hükümetin radikal programı sol siyasette bölünmelere yol açmıştır. Solun özel sektöre karşı düşmanca tutumu, yeni kontrol önlemlerine başvurması ve millileştirme tehditleri iş dünyasını birleştirmiş ve yatırımlar durma noktasına gelmiştir. Fiyatlar %25'in üzerine yükselirken, işsizlik hızla tırmanmıştır. Zamlara karşı 1971 yılında çıkarılan Devlet Personel Yasası nedeniyle, ücretlerin bütçe üzerindeki yükünü korkunç düzeylere çıkarmıştır.²⁴ Bu yasa ve Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin giderek artan zararları yıl boyunca hükümet açısından büyük mali güçlükler yaratmıştır. Ekonomideki tek gerçek ışık -ki bu da büyük ölçüde tesadüfiydi-, rekor düzeye ulaşarak büyüme hızını %9'ların üstüne çeken buğday rekoltesiydi. İhracat 1970'teki devalüasyondan yeterince istifade edemese

21 FCO9/1466/WST1/3, Turkey: Annual Review for 1970. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145.

22 FCO9/1466/WST1/3, Turkey: Annual Review for 1970. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145.

23 FCO9/1606/WST1/2, Turkey: Annual Review for 1971. Oran, *Türk Dış Politikası, 1919-1980*, 655-680.

24 FCO9/1606/WST1/2, Turkey: Annual Review for 1971. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145.

de, döviz rezervleri yurt dışındaki Türk işçilerinin gönderdikleri dövizler sayesinde sağlıklı durumdaydı. Pek alışıldık olmayan döviz bolluğu ekonomiye yine pek alışıldık olmayan bir rekabet getirmişti. İş dünyası yılsonunda daha olumlu bir portre çizse de güven ortamının oluşması zamana ihtiyaç olduğuna inanılıyordu.²⁵

Dış yardımlar Türkiye'nin kalkınma hamlelerinde önemli bir faktör olmaya devam etmiştir. Yaklaşık 100 milyon doları bulan projelere imza atan Dünya Bankası, 1971 yılı için özellikle aktifti ve OECD Yardım Konsorsiyumu'nun yatırımcıları için duyduğu endişeler konusunda daha iyimser görünüyordu. Gerek doğrudan gerekse Avrupa Yatırım Bankası aracılığıyla yapılan AET yardımları yüksek düzeylere ulaşmıştır. Doğrudan yardımda en yüksek pay ise Almanya'nın olmuştur. Nisan ayında gerçekleşen birtakım zorlu müzakerelerden sonra özel sektörün gübre projesini karşılamak üzere İngiltere, Türk Hükümeti'ne 6,7 milyon pound kredi açmıştır -ki bu miktar İngiltere'nin bugüne kadar bu ülkeye açtığı en büyük kredi olmuştur-. İngiliz teknik yardım programı çerçevesinde Türkiye'ye yapılan uzmanlık yardımlarının dışında, Türklere İngiltere'de eğitim verilmekteydi.²⁶

Genel ithalatın %23 oranında yükselmesine karşılık, İngiltere'den yapılan ithalat %6'lık bir artış gösterirken; Türkiye'nin İngiltere'ye ihracatı azalmaya devam ederek 12,5 milyon pounddan 11,4 milyon pounda gerilemiştir. Bu dengesizlik nedeniyle Türkiye'nin "genel tercih listesi" konusundaki şikâyetleri artmaya başladı. İngiliz yatırımları ve girişimleri güven eksikliği ve durgunluk nedeniyle genel olarak gerileme göstermiştir.²⁷ 5 Temmuz'da Türkiye AET ile bir geçiş dönemi protokolü imzalanmıştır. Protokol hâlâ topluluk tarafından imzalanmayı beklemekle birlikte, ticaretle ilgili maddeler 1 Eylül 1971'de yürürlüğe girmiştir. Böylece Türkiye'nin ihracatına önemli avantajlar sağlarken, AET mallarının tercihinin de önünü açmıştır. Bunun yanı sıra topluluğun genişlemesiyle ilgili tartışmalar da başlamıştır. Protokol, Türkiye'nin gümrük birliğine ağır adımlarla ilerlemesini öngörmekle birlikte daha rekabetçi bir ekonomi hedefi net bir şekilde belirlenmiş bulunmaktaydı.²⁸

4. 1972 Yılı

1972 yılında Türkiye zayıf yönetim, kesintili terörizm ve baskıcı sıkıyönetimle karşı karşıya kalmış fakat ekonomi büyümeye devam etmişti. İhracat ve döviz rezervleri iyi durumdaydı, ancak hayati ekonomik reformlar hâlâ ufukta görünmüyordu.²⁹ Reformcular bir önceki yıl ne kadar hayal kırıklığı yaşamışsa, ticari kesim de bir o kadar canlanmıştı. Melen Hükümeti'nin izlediği (maden hakları gibi duygusal konular hariç) "orta yolcu" ekonomi politikası daha kapsamlı bir gelişmenin önünü açmıştı. Siyasi çekişmeler iş dünyasında güven ortamını

25 FCO9/1606/WST1/2, Turkey: Annual Review for 1971. Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, 241-245.

26 FCO9/1606/WST1/2, Turkey: Annual Review for 1971. George Lenczowski, *The Middle East in World Affairs* (New York: Cornell University Press, 1990), 158-160.

27 FCO9/1606/WST1/2, Turkey: Annual Review for 1971. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145.

28 FCO9/1606/WST1/2, Turkey: Annual Review for 1971. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145.

29 FCO9/1831/WST1/1, Turkey: Annual Review for 1972. Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, 148-180.

fazla etkilememiştir. 1971'in parlak gelişmeleri - iyi rekolte ve yurt dışından istikrarlı bir şekilde akan işçi dövizleri - bu yılda da tekrarlanmıştır. Daha önemlisi, ihracat Kasım ayının sonunda 1971'e göre %39 artış gösterirken, bankacılık sisteminin kabul edilebilir koşullarda orta ve uzun vadeli kredi kullandırmaktan uzak olmasına rağmen, sınai üretimin %10 artması bekleniyordu. İşçi dövizleri sayesinde ödemeler dengesinde bir sorun yaşanmadan ve döviz rezervleri rekor düzeylere ulaşmış olarak ekonomik iyileşme sağlanmıştı.³⁰

Hükümet tarımdaki destekleme fiyatlarını artırmayı reddederek bir önceki yılın alarm veren enflasyon düzeyini de makul seviyeye çekmeyi başardı, ancak hayat pahalılığındaki artışın %12'leri bulması nedeniyle yükselen ücret artış talepleri tekrar önüne çıkmıştı. Sanayi sektöründeki huzursuzluk sıkıyönetim kısıtlamalarıyla kontrol altında tutulsa da bu bazı grev ve lokavtları engelleyemediği gibi bunların altındaki sorunlar da çözülemedi.³¹ Kamu sektörünün finansman sorunu da çözülemedi. Uzun yıllar süren döviz sıkıntısından sonra kalkınmanın önündeki bu defaki engelin Türk lirası olması ironikti. Parlamento bu yıl keskin vergi artışları yapmaya hazırlıklı olmadığını göstermişti. Uzun zamandır vaat edilen sorunları azaltacak yapısal reformlar, -örneğin Kamu İktisadi Teşekkülleri ve vergi sistemi reformları- parlamentonun gündeminde alt sıralarda yer almıştı. Öncelik tarımsal reform veya yabancı sermayeye kısıtlamalar getiren madencilik ve petrol reformları gibi siyasi açıdan daha cazip reformlara verildi; ama bunlarda bile yeterli ilerleme sağlanamadı. Parlamentodan geçen uzun vadeli temel önlemler -Üçüncü Beş Yıllık Plan- gerek tarım ve gerekse çok ihtiyaç duyulan sosyal ilerlemeler pahasına ağır sanayiye yaptığı vurguyla müstakbel sorunları daha da artırmıştı.³²

Türkiye komşularıyla ticari ilişkileri geliştirmeye çalışırken; AET en önemli partner olmaya devam ettiği gibi, topluluğa tam üyelik için gereken hazırlıklar da Türkiye'nin uzun vadeli kalkınma stratejisinin konusu olmaya devam etmiştir. Ancak Türkler bu konuda ikircikli bir tavır sergilemekteydi; Türkiye'nin üyelik antlaşmasına hazırlık müzakereleri Türklerin tek taraflı koruma inisiyatifinden vazgeçmek istememesi nedeniyle sorunlarla karşı karşıya bulunmaktaydı.³³

5. 1973 Yılı

İç ve dış konularda yaşanan bazı güçlüklerle rağmen ekonomi, 1973 yılında canlılığını korumuş ve iç yatırımlar her hangi bir sektöre uğramadan devam etmiştir. Dış ticaret büyüyüp, yılın ilk 10 ayında Birleşik Krallık'ın ihracatı %45'lik artışla 68 milyon pounda yükselirken; AET'nin bu ülkeye toplam ihracatının %20'sini oluşturuyordu. Çok taraflı ve iki taraflı yardımlar altın ve döviz rezervlerinin rekor kırarak 2 milyon dolara ulaşmasına rağmen devam etmiştir. Ancak bunun yarısı %80'i Almanya'da olmak üzere Avrupa'da bulunan bir milyon Türk işçinin getirdiği dövizlerdi. Bonn'un beklenen resesyon (durgunluk) nedeniyle daha fazla işçi almama kararı; döviz gelirlerinde ciddi bir azalmaya yol açabilme, sorunların bir

30 FCO9/1831/WST1/1, Turkey: Annual Review for 1972. Oran, *Türk Dış Politikası 1919-1980*, 655-680.

31 FCO9/1831/WST1/1, Turkey: Annual Review for 1972. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145.

32 FCO9/1831/WST1/1, Turkey: Annual Review for 1972. Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, 148-180.

33 FCO9/1831/WST1/1, Turkey: Annual Review for 1972. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145.

üst noktaya taşınması ve Avrupa'daki işçilerin Türkiye'ye dönmeye zorlanması akut sosyal sorunlara yol açabilme gibi olumsuz tahminleri akla getiriyordu. Zira onları Türkiye'de dış dokunur istihdam imkânları beklememekteydi.³⁴

Esas olarak yoğun işçi dövizi akışı, Türk temel ürünlerinin (özellikle pamuk) dünya piyasalarında değer kazanması ve tarımsal üretimde yaşanan kıtlık nedeniyle yıl boyunca enflasyon baskısı artış göstermişti. Zaten ciddi olan mevcut durum dışarıdan ithal edilen enflasyon nedeniyle daha da kötüleşmişti. Hükümet bazı anti-enflasyonist önlemler olsa da bu önlemler fiyat artışlarını önlemeye yetmedi. Tüketici fiyatlarındaki artışı bastırma girişimleri özellikle petrol şirketlerini vurmuştu. Arap üreticilerin talebi karşılama vaatleri dünya piyasalarında yaşanan güçlüklerden dolayı enerji ihtiyacını karşılayamayan Türkiye'deki gidişatı düzeltmeye yetmeyeceği gibi, ekonominin bu yüzden karşı karşıya kalacağı olumsuz sonuçları da engelleyemeyeceği iddia ediliyordu.³⁵ Bu konuda büyükelçi şu gözlemlerde bulunmaktaydı;

Ülkenin yeni yıla hükümsüz girmesi enflasyon ve petrol fiyatları başta olmak üzere ekonomik sorunları daha da derinleştirme potansiyeli taşımaktadır. Ülkenin önünde ancak acı reçetelerle çözülebilecek güçlükler bulunmakta, fakat ortada bu önlemleri alabilecek bir hükümet oluşturmaya istekli parti veya partiler bulunmamaktadır. 50 yıllık yeni cumhuriyette ve özellikle de İnönü'nün muhalefet partilerine izin verdiği 1945'ten beri parlamenter demokrasinin kök salması Türkiye'nin bir başarısıdır, fakat ortada nasıl besleneceğini, ışığı alabilmek için hangi yöne döneceğinden emin olmayan ve sık sık güneşin altında kendilerine yer bulmaya çalışan siyasi liderlerin çıkarlarının gölgesinde kalan kırılğan bir bitki vardır. Hepsisi de Atatürk ilkelerine sadece sözde bağlılık göstermektedir, ama bu politikacılara ve ülkeye ilkelerini uygulamak için gereken disiplini sadece Atatürk verebilir. Atatürk'ün 35 yıl önce hayattan ayrılmasından beri ülkeye rehberlik edecek benzer bir güç bulunmamaktadır; İnönü bile gücünün zirvesinde olduğu dönemde dahi bu gömleği giyemedi. Bu arada ülke, demokrasisini koruma kaygısıyla ve politikacıların kendi kişisel ve partizan çıkarlarıyla bunu yok edebileceği ve bu işe gönülsüz de olsa silahlı kuvvetleri tekrar devreye girmeye kışkırtabileceği endişesiyle, belirsiz bir şekilde geçici önlemler arasında gidip gelmektedir. Fakat yıl biterken ülkeyi yönetebilecek bir parlamento koalisyonu oluşturmaya yönelik girişimlerin başarılı olabileceğine dair daha umutlu işaretlerin yükselmesi mümkündür.³⁶

6. 1974 Yılı

1974'te dünyadaki trendlere (eğilimlere) bağlı olarak ekonomik sorunlar artış göstermişti. Türkiye'de her şeye Kıbrıs müdahalesinin damga vurduğu ve belirgin uluslararası tepkiler yarattığı bir dönemde hükümet, eylemlerini dünyaya anlatma ve meşrulaştırma girişimlerine odaklanmıştı. Fakat kargaşa ve tartışmaların dinmesinden sonra faturanın ödenmesi gerekiyordu, bu da gayri resmi rakamlarla 1.000 milyon doları buluyordu ki; o da 1974 bütçesinde toplam

34 FCO9/2112/WST1/3, Turkey: Annual Review for 1973. DPT, *Kalkınma Planı, Üçüncü Beş Yıl, 1973-1977* (Ankara 1973). Kurtoğlu, 489-529.

35 FCO9/2112/WST1/3, Turkey: Annual Review for 1973. Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, 148-180.

36 FCO9/2112/WST1/3, Turkey: Annual Review for 1973. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145.

harcamaların %16'sına denk geliyordu. 1974'te GSMH'nin %7,5 artmasının beklendiği (bir önce yıl artış %5,5 olmuştu) düşünülürse bu rakamın ekonomiye büyük bir yük getirmeyeceği düşünülebilirdi. İthalattaki maliyet artışının %70'i 14 milyon tonluk petrol ithalatından kaynaklanmaktaydı; ama bunun dışında fiyatlarda %25 ila 30'luk genel bir artış meydana gelmişti. Bunlara bir de özellikle de özel sektörde yaşanan kredi sıkıntısı ve yavaşlama eklenmiş ve sonuçta işsizlik oranı en az %14'lere çıkmıştı.³⁷

İşsizlik oranındaki yükseliş hükümeti, ekonomik sıkıntılarla boğuşan Batı Avrupa'daki (ağırlıklı Almanya'daki) yaklaşık 3 milyon 250 bin Türk işçisine karşı özellikle duyarlı hale getirmiştir. Burada gelen işçi dövizlerinin 1,5 milyon dolara ulaşması beklenmekteydi; önceki yıl bu rakam 1,2 milyon dolar olarak gerçekleşmişti. Fakat buna rağmen 1973 Ağustos'undan itibaren 2 milyon dolar düzeyinde bulunan Türkiye'nin döviz rezervleri, 1974 Ekim'inde bu rakamın altına düşmüş olup yılsonuna kadar 1,6 milyon dolara kadar gerileyeceği öngörülmüştü.³⁸

Bunu büyük ölçüde 1973'e göre %75 oranında artarak 3 milyon doları bulan ithalat artışına bağlamak mümkündür; ithalattaki bu artışa karşılık ihracattaki artış sade %20'de kalmıştı. İhracattaki düşüşün başlıca nedeni Türkiye'deki fiyatların dünya fiyatlarından hızlı artmasına bağlanmıştır. Bu duruma bir örnek olarak, Türkiye'nin başlıca ihracat ürünü olan pamuk da dâhil olmak üzere tarımdaki yüksek destekleme fiyatları dünya piyasalarından %20 daha yüksek olması; bunun da hammadde stoklarının büyümesine yol açması durumu verilmiştir. Kamu kuruluşlarının ürettiği yedi temel maddede büyük fiyat artışları meydana gelmiş ve bu arada ücretler ortalama % 25 yükselmiştir. Sonuç olarak, 1973'te 750 milyon dolar olan dış ticaret açığı, 1974'te 2 milyon doları bulması öngörülmekteydi.³⁹

Bu durumda kendi sorunlarıyla boğuşmakta olan Birleşik Krallık, ihracatçı ülkeler liginde (Batı Almanya ve ABD'den sonra) ikincilikten üçüncü sıraya düşmüş olup bu pozisyonu da güçlükle elde tutmayı başarmıştı. Son rakamlar ışığında İngiltere'nin ihracatının 100 milyon doları bulması beklenmekteydi ki parasal olarak bu rakam 1973'e göre %16'lık bir artışa tekabül etmekteydi. Buna karşılık Almanya'nın ihracatı %50, ABD'nin %80, İtalya'nın %60 ve Fransa'nın %80 artış göstermişti. Pazar payı %12'den %7'ye düşen İngiltere'nin yerini İtalya almıştı. Hâlâ nispeten canlı bir ekonomiye sahip olan ve son yıllardaki yüksek büyüme hızını sürdürme konusundaki muhtemelen güçlüklerle rağmen önemli bir durgunluk belirtisi göstermeyen bir ülke açısından bu olumsuz bir gelişme olarak değerlendiriliyordu.⁴⁰ Sonuç olarak dünyadaki trendlere (eğilimlere) paralel olarak ekonomik sorunlar kaçınılmaz olarak artış göstermişti. Her zamanki partiler arası çekişmeler hükümet oluşturma girişimlerini yine engellemekteydi.⁴¹

37 FCO9/2339/WST1/4, Turkey: Annual Review for 1974. Oran, *Türk Dış Politikası 1919-1980*, 655-680.

38 FCO9/2339/WST1/4, Turkey: Annual Review for 1974. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145.

39 FCO9/2339/WST1/4, Turkey: Annual Review for 1974. Roger Owen, *State, Power & Politics in the Making of the Modern Middle East* (London: Routledge, 1992), 125-130.

40 FCO9/2339/WST1/4, Turkey: Annual Review for 1974. Oran, *Türk Dış Politikası 1919-1980*, 655-680.

41 FCO9/2339/WST1/4, Turkey: Annual Review for 1974.

7. 1975 Yılı

1975 tarımda Türkiye açısından iyi bir yıl olduğu varsayılıyordu. Enflasyon oranı düşmüştü. Türkler demokratik sistemlerini korumayı başarmıştı. Ancak ülkenin ekonomik sorunları giderek yoğunlaşmıştı. Hızlı ekonomik büyüme devam etse de işsizlik arttı, ödemeler dengesi bozuldu ve net rezervler keskin bir şekilde düşmüştü. Dahası bu sorunlarla baş edecek bir kararlılığın olmadığı iddia ediliyordu.⁴² GSMH gerçek fiyatlarla %7,9 artarak %8'lik hedefi neredeyse yakalamıştı. Pamuk ve ay çiçeği dışında rekolte yükseldi. Buğday rekoltesindeki artış, 1974 yılında 285.000.000 dolar harcandığı düşünülecek olursa, döviz tasarrufu da sağlanmıştı. Gıda arzındaki artış enflasyonu da %25'ten Aralık ayında %17'ye kadar gerilemişti.⁴³ Ancak diğer sektörlerde durum bu kadar iç açıcı değildi. İşsizlik artış göstermiş olup, yetkililer sanayide işsizliğin 1,5 milyonu bulduğunu belirtirken, tarım sezonuna rağmen bütün sektörlerde 6 milyon kişi işsiz kalmıştı. Ödemeler dengesi düzensiz bir şekilde bozulmuştu. Demirel hükümetinin ihracat hedefi 2 milyar dolar iken ithalat hedefi 4 milyar dolardı. İhracattaki vergi indirimlerine rağmen dış ticaret açığı 3,5 milyar dolara ulaşmıştı.⁴⁴

Batı Almanya'da işsizlik oranının artmasıyla birlikte yeni işe alımların azalması ve geri dönüşlerin artması nedeniyle işçi dövizleri gerilemişti. Koalisyon hükümetinin iş başına geldiği tarihte rezervler 850 milyon dolar civarındayken, yılsonunda 1 milyar dolara ulaştı (her iki rakamda da altın rezervleri hariç tutulmuştur). Ancak bu rakamlarda Haziran ayında ticari bankalardaki kısa vadeli dövize çevrilebilir mevduatları gizlemektedir. Yılsonuna doğru bütün rezervler bunlardan oluşmaktaydı. Büyük çaplı yeni bir dış finansman görüşmesi yapılmadı, ancak Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Avrupa ülkeleriyle yıl içinde yapılan ticari anlaşmalar çerçevesinde önemli miktarda kredi sağlanmıştı. AET ile ilişkiler soğuktu, Türkiye topluluğun kendisine önemli bir katkı sağlamadığından yakındı. Dolar ve kıta para birimlerine karşı yapılan küçük parite (değer eşitliği) düzeltmelerinden (ve pounda karşı %6'lık bir revalüasyondan) sonra Türk lirası yıl içinde dolara ve Alman markına karşı aşırı değer kazanmıştı.⁴⁵ Türk hükümetinin ve dolaylı olarak muhalefetin ciddi bir ekonomik programının olmadığı ve hükümetin ekonomik gelişmeleri kontrol altına almak yerine seyretmekle yetinmiş gibi görüldüğü iddia ediliyordu.⁴⁶

8. 1976 Yılı

1976 yılında ekonomideki kırılganlık devam etmekle birlikte büyüme sürmüştü. En zayıf nokta ise 1 milyar dolardan yaklaşık 900 milyon dolara gerileyen döviz rezervleriydi. Avrupa'daki (esas olarak Almanya'daki) Türk işçilerden gelen işçi dövizlerinin azalması ve

42 FCO9/2442/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1975. Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, 148-180.

43 FCO9/2442/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1975. Owen, *State, Power & Politics in the Making of the Modern Middle*, 125-130.

44 FCO9/2442/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1975. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145.

45 FCO9/2442/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1975. Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, 148-180.

46 FCO9/2442/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1975.

dış ticaret açığının büyümesi kırılganlığı daha da artırmıştı. 1975 yılındaki %8'lik ekonomik büyüme %7,2'ye düşmüştü. Enflasyonun da %25 gibi rekor bir seviyeden 1975'te %17'lere düştükten sonra tekrar yukarılara çıkması beklenmekteydi.⁴⁷

Bütün bunlara rağmen hükümet, Batı Avrupa'ya göre daha küçük olsa da, her yıl %2,5 artan, üçte ikisi 40 yaşın ve yarısı 20 yaşın altında olan 40 milyonluk nüfustan dolayı bütçe üzerinde büyük bir yük olan sosyal güvenlik harcamalarında ve sağlık hizmetlerinde herhangi bir kesintiye gitmemişti. 65 yaşın üstündeki nüfus %1,5'a tekabül etmekteydi. Hedef GSMH'yi 950 milyon dolardan 1995'te 1,5 milyar dolara çıkartmıştı. Demirel yılsonunda 10 yıllık bir kamu sektörü kalkınma programı açıklamıştı. Bu çerçevede sulama, hidroelektrik santrallerden enerji üretimi, kömür, demir cevheri, çelik, bakır, gübre ve rafine petrol üretiminde bir artış öngörülmekteydi. 15 milyon tonluk ham petrol talebinin ilerideki beş yılda iki katına çıkacağı ve bu miktarın sadece 4 milyon tonunu kendisinin ürettiği düşünüldüğünde Türkiye'nin dünya piyasalarındaki fiyat artışında oldukça fazla etkilendiği görülmekteydi. Komşusu ve müttefiki İran'dan da bu konuda bir katkı alamamaktaydı. Aksine, Türkiye yüzünü nispeten düşük fiyat uygulayan Irak ve Libya'ya dönmüş bulunmaktaydı.⁴⁸

Bu koşullarda Türkiye kaçınılmaz olarak yabancı kamu ve özel kredi kaynaklarına yönelmekte ve geri ödeme gücünün sağlam olması ve uzun vadeli ekonomik performansının iyi işaretler vermesi sayesinde çeşitli kaynaklardan (İngiltere dâhil) kredi almaktaydı. Ancak AET ile ilişkilerde sorunlar yaşanmaya devam etmekteydi. Bunun başlıca nedeni Türkiye'nin kendi beklentilerini karşılamayan ekonomik tekliflere karşı çıkmasıydı. Türkiye bu teklifi ancak yılsonunda yapılan -daha önce iki kez ertelenen- ATE/Türkiye Ortaklık Konseyi toplantısında kabul etmiştir.⁴⁹

Bu kabulün önemli gerekçelerinden biri siyasi olduğu ileri sürülmüştür, yani Yunanistan'ın topluluğa tam üye olmasının Türkiye ile ilgili meselelerde bu ülkeye söz hakkı verirken Türkiye'nin herhangi bir söz hakkı olmaması korkusuydu. Bu sorunun Yunanistan'ın tam üyeliğinden önce çözülmesi gerektiğine inanılıyordu. AET/Türkiye anlaşmazlığı Batı'yla ittifakı ve Batı'ya olan bağımlılığı azaltmak ve nihai olarak son vermek isteyen bu ülkedeki çevreleri cesaretlendirmekteydi. Kongre'nin Mart ayında imzalanan ABD/Türkiye Savunma İşbirliği Anlaşması'nı onaylamaması nedeniyle bu ülke ile yaşanan hayal kırıklığı da cabasıydı. Kongre'nin silah satışıyla ilgili ambargoyu kaldırdığı ve 1976-77 yıllarında 250 milyon dolarlık bir krediyi onaylamıştı. Ancak bu Türkiye'nin bu alandaki ihtiyaçlarını karşılamadığı gibi kesintisiz bir satış garantisi de vermemekteydi. Bu noktaları kapsayan yeni bir anlaşmaya varılmadığı sürece Türkiye, Sovyet askerî faaliyetlerini gözetleyen topraklarındaki iki düzine istihbarat üssünün ABD tarafından kullanılmasını engellemeye devam edeceği tahmin ediliyordu.⁵⁰

47 FCO9/2671/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1976. Oran, *Türk Dış Politikası 1919-1980*, 655-680.

48 FCO9/2671/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1976. Owen, *State, Power & Politics in the Making of the Modern Middle*, 125-130.

49 FCO9/2671/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1976. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145.

50 FCO9/2671/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1976. Oran, *Türk Dış Politikası 1919-1980*, 655-680.

9. 1977 Yılı

1977 Türkiye için kötü bir yıl, siyasi durgunluk ve ciddi ekonomik gerileme yılı olmuştur. Bütün bir yıl ülkenin modern dönemde karşılaştığı en ciddi ekonomik krizle baş edebilecek önlemler almakta başarılı olamayan hükümetlerle geçti. Petrol fiyatlarındaki yükselişin uzun vadeli etkileri, dünya genelinde yaşanan durgunluk ve artan savunma harcamaları Türkiye'nin normal yollarda denkleymeyeceği bir bütçe ve ödemeler dengesi açığı yaratmıştı. Şubat ayında ithalat ödemelerinin büyük bir bölümü gerçekleştirilememişti ve yabancı resmi ihracat kredi kuruluşları Türkiye'ye kredi vermeyi ya durdurdu ya da ciddi ölçüde kısıtlamıştı. Sonuç olarak ülke fabrikalarının kapanmasını önleyecek olan ithal malzemeleri bile karşılamakta giderek zorlanmaya başlamıştı.⁵¹

Art arda iş başına gelen hükümetler ekonomik durumun daha da bozulmasını engellemek için ilk sekiz ay boyunca hiçbir şey yapamadı. Demirel hükümeti bütçe ve ödemeler dengesi açığını kapatıp enflasyonu ve para arzını kontrol altına almak ve talebi kısıtlamak üzere Eylül ayının başında %10 devalüasyon yaptı. Bu önlemleri IMF'ye yapılan acil yardım başvurusu izledi. Ancak fonun uygulanmasını istediği önlemlerle Türk hükümetinin almayı düşündüğü önlemler arasında büyük farklılıklar vardı. Biri yerel seçimler ve diğeri patlak veren siyasi kriz nedeniyle müzakereler iki kez kesintiye uğradı ve yılsonuna kadar herhangi bir anlaşmaya varılamamıştı. Bu gecikme Türkiye'ye kredi açmaya hazır olan bankaların IMF ile anlaşmanın sonuçlanmasını beklemesi nedeniyle ekonomiye daha da zarar vermişti.⁵²

Tarım sektöründe iyi bir yıl yaşanmasına ve geniş çaplı enerji kesintilerine ve ciddi işçi eylemlerine rağmen sanayide kârlılığın genel olarak artış göstermesi, stokların hızla azalması ve uygulanmakta olan ve sırada bekleyen önlemlerin devreye girmesiyle durum daha da fazla can yakmaya başlamıştı. 1978 mali kurtarma operasyonları olsun olmasın, 1977'den daha zorlu geçeceği öngörülmekteydi.⁵³

10. 1978 Yılı

Türkiye'deki ekonomik durum 1978'de daha da gerilemişti. Türkiye-İngiltere ilişkileri görünüşte tatmin edici olmakla beraber Türkler muhtemelen, İngilizlerin kendilerine - Fransa dışındaki - Batılı partnerlerinin çoğundan daha mesafeli olduğunu düşünüyorlardı. Türkler İngiltere'nin, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun Kıbrıs raporunu engelleme konusunda yeterince çaba göstermemesinden rahatsızlardı. Komisyon raporunun açıklanmasının kendilerine karşı bir ambargo anlamına geleceğini düşünüyorlardı. Avrupa Komisyonu'nun Türk pamuk ipliğinin İngiltere'ye ihracatını engelleme kararının İngiltere'nin talebiyle alındığını biliyorlar, dolayısıyla İngiliz ürünlerine karşı bir misilleme yapılma ihtimalinin ipuçlarının mevcut olabileceği düşünülüyordu. İngiltere'nin OECD'nin borç yapılandırma sürecinde ve Kasım ayında devlet ve devlet garantili ticari borçlar konusunda varılan anlaşmada payı olmasına

51 FCO9/2768/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1977. Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, 148-180.

52 FCO9/2768/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1977. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145.

53 FCO9/2768/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1977. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145.

rağmen, Londra'nın OECD, AET ve IMF/IBRD (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası) müzakerelerinde diğerlerinden daha az katkı verdiği düşünülmekteydi.⁵⁴

İngiltere tarafından bakıldığında, Londra alacaklarını tahsil edemeyen ihracatçıların yaşadığı güçlükler; ekonomik kriz nedeniyle İngiltere'nin dâhil olduğu bazı büyük projelerde baş gösteren sorunlara ve İngiliz petrol şirketleriyle British Airways'ın karşı karşıya olduğu yetersiz çalışma koşullarına dikkat çekiliyordu. İngiltere'nin ihracatı 1977'de 200 milyon pounddan 1978'de 100 milyon pounda düşmüş durumda olduğundan, geleceğe dair tahminlerde pek iyimser bir manzara çizmemekteydi.⁵⁵

Ecevit Türkiye'nin dünya siyaset sahnesindeki konumunu bir miktar yükseltmiş olsa bile, içerdeki derinleşen ekonomik krizi ele alış şekli konusunda aynı şeyi söylemek mümkün değildi. Önceki hükümetin hazırladığı Beş Yıllık Plan'ın bir kenara koyarak bir dizi kemer sıkma önlemi almıştı. 28 Şubat'ta alınan bu kararları ertesi gün büyük bir devalüasyon izledi. Bu adımların sonucunda Mart ayında IMF ile iki yıla yayılacak 450 milyon dolarlık kredi konusunda anlaşmaya varıldı. Bu anlaşmanın 220'nin üzerinde bankayı temsil eden bir konsorsiyumun 3 milyar dolarlık borcu yeniden yapılandırmaya ve "taze para" vermeye teşvik edeceği umuluyordu. Ancak 1978 yılı, bu beklentiler gerçekleşmeden sona erdi.⁵⁶

Mayıs ayında Türkiye'nin devlet ve devlet garantili ticari borçlarını yeniden yapılandırma konusunda OECD ülkeleriyle prensip anlaşmasına varılmıştı. Fakat Türkiye bu çerçevede varılan ikili anlaşmaların gerektirdiği ilk ödemeleri bile yapmakta zorlanmaktaydı. Ayrıca, devlet garantili olmayan ticari borçları ödemek için gereken büyük miktarda krediyi bulmakta ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda öngörülen ödemeler dengesi açığını finanse etmekte yaşanan güçlükler de çözülememiş durumdaydı.⁵⁷

Kasım ayında yayımlanan bir OECD araştırması uluslararası topluluğun Türkiye için uzun bir süre kreditor olmaya devam edeceğini ve Türkiye'nin hızlı ve sürdürülebilir bir büyüme için ticaret ortaklarının desteğine ihtiyaç duyacağını öngörmekteydi. NATO Genel Sekreterliği, Türkiye'nin Mayıs ayındaki NATO Zirvesi'nde uzun vadeli savunma programını kabul etmesi karşılığında ittifakın daha geri ülkelerinin ekonomik ihtiyaçlarını incelemeye alma görevini üstlenmişti. Aralık ayındaki NATO Bakanlar Konseyi toplantısında Türkiye'nin ekonomik ihtiyaçları ele alındı, fakat bunların nasıl karşılanacağı konusunda herhangi bir anlaşmaya varılamamıştı.⁵⁸

Yeni Beş Yıllık Kalkınma Planı Kasım ayındaki Meclis Genel Kurulu'nda kabul edildi. Plan Türkiye'nin döviz girdilerinin ve iç tasarruflarının 15 milyar dolar üzerinde bir dış kaynak gerektirmekteydi, dolayısıyla Türkiye'nin mevcut ekonomik koşullarında tamamen gerçeklikten kopuk görünmekte oldu iddia ediliyordu. Buna karşılık ihracatın ve yabancı

54 FCO9/2885/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1978. Oran, *Türk Dış Politikası 1919-1980*, 655-680.

55 FCO9/2885/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1978. Owen, *State, Power & Politics in the Making of the Modern Middle*, 125-130.

56 FCO9/2885/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1978. Oran, *Türk Dış Politikası 1919-1980*, 655-680.

57 FCO9/2885/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1978. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145.

58 FCO9/2885/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1978. Owen, *State, Power & Politics in the Making of the Modern Middle*, 125-130.

yatırımların önemine dikkat çekilmekte ve planın Aralık ayında kabul edilen ilk bütçesi mevcut yılın bütçesinde indirimle giderek daha makul bir seviye tutturmuş görünmekteydi.⁵⁹

Ekim ayında bir heyet Türkiye'nin yükümlülüklerini beş yıl erteleyen moratoryumu kaldırmak üzere Brüksel'e gitti. Plan'ı hayata geçirmek üzere Topluluğun 8 milyar dolarlık bir katkı sunmasını umuyorlardı, bu durumda kalan 3 milyon dolar Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa ülkelerinden, 4 milyar dolar da ABD, Japonya ve diğer ülkelerden karşılanacaktı. Ancak bu sıra dışı yaklaşım AET-Türkiye ilişkilerini bir süre için sıkıntıya soktu, ancak Komisyon Genel Sekreteri'nin Kasım ayında Türkiye'ye yaptığı ziyaretle ortam yumuşadı ve diyalog süreci yeniden başlamıştı. Buna rağmen 1979 yılı içinde toplulukla Türkiye arasındaki bazı sorunların nasıl aşılacağı konusunda henüz bir çıkış yolu görünmemekteydi.⁶⁰

Ağustos ayında Türkiye'nin niyet mektubundaki yükümlülüklerine uyacağını taahhüt etmesinin ardından IMF bir miktar tereddütlü yaklaşıttan sonra Eylül ayında stand-by kredisinin ikinci dilimini serbest bıraktı; Türkiye de bunun karşılığında petrol ürünlerinin fiyatlarını artırarak daha esnek bir kur politika izlemeyi kabul etmişti. Ancak IMF ve Türk hükümet temsilcileri arasında Aralık ayında yapılan müzakereler anlaşmazlıkla sonuçlanmıştı. Bu yüzden stand-by kredisinin üçüncü dili serbest bırakılmadığı gibi, Türkiye ile IMF arasında kısa vadede bir uzlaşmaya varma imkânı da görünmemekteydi.⁶¹

İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Derek Dodson 1977 tarihli Yıllık Gözden Geçirme Raporu'nda "1978 yılın kurtarma operasyonu olsa da olmasa da ekonomik açıdan 1977'den daha zorlu bir yıl olacağını" öngörmüştü.⁶² Bu öngörü gerçekleştiği iddia edilip, doğru yönde atılan bir takım adımlara karşın, yaşanan ithal girdi ve yedek parça sıkıntısı nedeniyle sanayi gerilerken, bu yılki büyüme oranının da negatif gerçekleşme ihtimali mevcut olduğu düşünülüyordu. Elektrik kesintileri ve akaryakıt sıkıntısı hem sanayi hem de yerli tüketiciyi olumsuz etkilemekteydi.⁶³

Yüzde 20'leri bulan işsizlik ve yüzde 70'lere çıkan enflasyon kabul edilemez düzeylerdeydi. Kısa bir süre önce açıklanan OPEC petrol fiyatlarındaki artış bu yükü daha da artıracığı düşünülüyordu. Hükümetin ekonomiye yaklaşımı hoşnutsuzlukları giderek artırmaktaydı. Vasıflı genç nüfus yurtdışına giderken, ekonomiyi bugüne kadar ayakta tutan karaborsa yoluyla sermaye kaçışının da ilk işaretleri görülmekteydi.⁶⁴

11. 1979 Yılı

Türkiye 1979 yılı boyunca iç sorunlarla, özellikle de ekonomik sorunlarla boğuşmuştu. IMF ile yapılan uzun müzakerelerin ve Haziran ayındaki ciddi bir devalüasyonun ardından,

59 FCO9/2885/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1978. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145.

60 FCO9/2885/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1978. Oran, *Türk Dış Politikası 1919-1980*, 655-680.

61 FCO9/2885/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1978. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145.

62 FCO9/2885/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1978. Owen, *State, Power & Politics in the Making of the Modern Middle*, 125-130.

63 FCO9/2885/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1978. Oran, *Türk Dış Politikası 1919-1980*, 655-680.

64 FCO9/2885/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1978. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145.

19 Temmuz'da ikinci bir "stand-by" anlaşmasına varıldı ve bu çerçevede 325 milyon dolarlık IMF kredisinin ilk dilimi hemen serbest bırakılmıştı. Türkiye'nin 1978 "stand-by" anlaşmasının koşullarını karşılayamayacağını söylediğini yılbaşındaki pozisyonuyla bugünkü durum tam bir tezat oluşturmaktaydı. IMF ile varılan anlayış birliği, Guadeloup zirvesinin ardından 906 milyon dolarlık OECD yardım paketiyle 407 milyon dolarlık ticari banka kredisinin ilk diliminin de önünü açmış bulunmaktaydı. Bu krediler ayrıca Dünya Bankası, Doğu Bloku ve Ortadoğu kaynaklarıyla da takviye edilmiş durumdaydı. Yıl içinde ayrıca borçların yeniden yapılandırılması konusunda da anlaşmaya varılmış bulunuyordu.⁶⁵

Ecevit giderek azalan parlamento desteği karşısında, muhalefetin gerekli çoğunluğu bulup hükümete güvensizlik oyu vererek düşürmesi ihtimaline karşı yıl ortasında partisine parlamentoyu boykot etme talimatı vermişti. Dolayısıyla dikkatler kısmi seçimlere çevrilmişti. Ancak bu seçimlerin parlamentodaki çıkmazı pekiştirmekten başka bir işe yaramayacağından ve Silahlı Kuvvetleri müdahaleye zorlayacak bir otorite boşluğu yaratma riskinden çekinilmekteydi. Fakat Ecevit'e karşı artan hoşnutsuzluk, erken genel seçim çağrısında bulunan ve bunun için parlamentonun kilitlenmesinden medet uman Demirel'e bir hükümet kurmaktan başka çare bırakmayacak gibi görünmekteydi.⁶⁶

Ecevit aksi yöndeki iddialarına rağmen Demirel'e, iki yıl önce onun kendisine bıraktığından daha borçlu bir ülke bırakmıştı. Her iki büyük partinin de büyük bir sorun olarak gördüğü enflasyon yıl boyunca hiçbir gerileme belirtisi göstermediği gibi %80 ile %100 arasında seyretmekteydi. Birçok yerde %100'leri bulan son ücret artışları doğrudan fiyatlara yansımıştı. Sanayi ise kapasitenin altında çalışmaya devam etti. İşsizlik endişe veren boyutlarda yani %20'lerde seyrederken daha da kötüleşmesi muhtemel görünmekteydi. Yılın başında olumlu işaretler veren ihracat giderek yavaşladı ve yıl içinde 1978'e göre parasal olarak marjinal bir artış göstermişti. İşçi dövizleri 1978'in epeyce üstüne çıkmakla birlikte yılsonuna doğru aylık akışın yavaşladığı gözlenmekteydi. Öte yandan ithalat faturası artış gösterdi, bu arada İngiltere'nin payının da hafif arttığı görülmekteydi. Ülkenin döviz rezervleri tehlikeli düzeylere düşmüş bulunmaktaydı. Döviz sıkıntısı tarım ve sanayi girdilerinde de sıkıntılar yaşanmasına neden olmaktaydı. Özellikle de ham petrol ithalatının finansmanında yaşanan güçlük alarm vermekte olup enerji kesintileri, mazot ve benzin sıkıntısı giderek artış göstermekte, bu da sanayinin karşı karşıya olduğu sorunları katlamakta ve sokaktaki vatandaşa giderek daha fazla yansımaktaydı.⁶⁷

Yeni hükümet terörizmle baş etmeye ve enflasyonu indirmeye öncelik vermekteydi. Bu çerçevede Olağanüstü Hal ilanı, Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulması ve görünüşte kültürel faaliyet yürütmekle birlikte asıl hedefleri siyasi olan memur ve polis içindeki yasa

65 FCO9/3056/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1979. Bk. DPT, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979-1983* (Ankara 1978). Kurtoğlu, *Türkiye Ekonomisi, 1838-2010*, 489-529.

66 FCO9/3056/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1979. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145.

67 FCO9/3056/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1979. Owen, *State, Power & Politics in the Making of the Modern Middle*, 125-130.

dışı örgütlenmelerin ortadan kaldırılması öngörülmekteydi. Devlet Güvenlik Mahkemeleri dışında CHP'nin şiddetle karşı çıktığı bu önlemler aslında Ecevit Hükümeti döneminde hazırlanmaya başlanmıştı. Demirel ayrıca terörizme karşı özel önlemler açıkladı, bu çerçevede yerel yönetimlerde ve emniyet teşkilatında değişikliklere gidildi ve "koordinasyon" adı altında sıkıyönetime siyasi müdahalede bulunulmayacağı açıklanmıştı. Ancak yılsonuna doğru şiddet olayları daha önce görülmemiş boyutlara ulaştı.⁶⁸

Yukarıda sözü edilen anlaşmalar Türkiye'nin ancak günlük döviz ihtiyacını karşılamaya yetmekteydi. Garanti dışı borçlar, garantili borçların yeniden yapılandırılması ve Türkiye'nin yeni yeniden yapılandırma anlaşmalarına gitme kapasitesi sorun olmaya devam etmekteydi. Hepsinden öte, Türkiye'nin korkunç boyutlara varan dış borcunu ödeyebilmesi ve ithalatını ve ekonomik büyümesini minimum düzeyde de olsa sürdürebilmesi için sürekli bir döviz akışına ihtiyacı bulunmaktaydı. Nitekim IMF kredileri için öne sürülen koşullar da bu ihtiyaçları yansıtmaktaydı. Ancak Türkiye'deki orta vadeli gelişmeleri görüşmek üzere Ekim ayında toplanan OECD Çalışma Grubu'nda bir anlaşmaya varılamaması, dördüncü beş yıllık plan konusunda Dünya Bankası ile görüş ayrılığına düşülmesi ve 1979'un ödemeler dengesi hedefinin yakalanamaması, bu çabaların oluşturmaya çalıştığı güven ortamını da baltalamaktaydı.⁶⁹

Demirel'in, Türkiye'nin acil ihtiyaç duyduğu yabancı sermaye ve döviz akışını sağlayacak güven ortamını oluşturup oluşturamayacağı hakkında kesin bir denilemiyordu. İlk göstergeler pek olumlu değildi. Parlamentoda bulunan bütçe, anti-enflasyonist bir çizgi benimsemekle beraber kemer sıkma önlemlerine fazla yer vermemekteydi. Bu durumda gereken gelir artışının da kısa vadede gerçekleşmesi mümkün görünmemekteydi. 1980'de bütçe açığının epeyce büyük olması beklenmekteydi. Ancak hükümet, Aralık ayının ilk yarısında Ankara'ya gelen IMF heyetinin Türkiye'nin ekonomik performansını gözden geçirerek ikinci dilime yeşil ışık yakmasıyla ilk engeli aşmış görünmekteydi. Ancak durumun IMF İcra Kurulu'nda görüşülerek raporun resmen onaylanması gerektiği düşünülüyordu. Bu çerçevede Türk lirasında yeni bir devalüasyona gidilmesi, çoklu döviz kurundan vazgeçilmesi ve ihracatçılara yeni teşvikler sağlanmış bazı kamu sektörü ürünlerinde artış sağlanması öngörülmekteydi. Bu önlemlerin hakkıyla hayata geçirilmesi halinde mali ve parasal politikaları güçlendirmesi beklenmekteydi.⁷⁰

12. 1980 Yılı

1980 yılı üçüncü askerî müdahaleye sahne olmuştur. Türkiye'nin bozuk mali durumunu düzeltmek ve planlı devalüasyon yoluyla ödeme gücünün artırılıp özel sektörün ve ihracatın teşvik edilmesi ve nihayet kamu sektöründeki açıkların kapatılması amacıyla Demirel azınlık hükümetinin aldığı 24 Ocak kararları çerçevesinde başlatılan yeni ekonomik iyileşme paketi hatırlanacaktı. Ama Demirel'in tek yapabildiği bu olmuştu. Parlamento tıkanı ve yeni bir

68 FCO9/3056/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1979. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145.

69 FCO9/3056/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1979. Oran, *Türk Dış Politikası 1919-1980*, 655-680.

70 FCO9/3056/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1979. Owen, *State, Power & Politics in the Making of the Modern Middle*, 125-130.

Cumhurbaşkanı seçemedi; hükümet kontrolü giderek zayıfladı ve siyasi şiddet arttı. Generaller şiddete son vermek üzere 12 Eylül’de yönetime el koydu. Ve anında kararlar alınmaya başladı. Aşırı uçlara karşı sert bir şekilde harekete geçildi. Fakat kendilerini tek yasama kurumu ilan eden generaller ağır bir sorumluluk altına girmişti. Parlamentodan çıkarılmayan önemli yasaları çıkardılar ve önceki hükümetin ekonomik politikalarını sürdürdüler. Bu politika özellikle IMF ile OECD ülkeleri üzerinde etkili olduğu ve yeni yardımların önünü açmıştı. Ancak ihracat aynı hızda tepki vermediği gibi, ödemeler dengesi ve dış borç sorunu aynı hızla bozulmaya devam etmişti. 4-5 yıllık bir zaman içinde bile iyileşme iyimser görünmekteydi.⁷¹

Kendi kapasitelerinin farkında olan generaller Demirel’in başlattığı ekonomik politikayı uygulamaya devam ettiler ve işin başına da bu politikaların mimarı olan Turgut Özal’ı getirmişlerdi. Ancak henüz ekonominin iyileştiğini söylemek için erken görünmekteydi. Yine de bazı olumlu gelişmeler mevcuttu; Hâlâ %80’lerin üzerinde seyreden enflasyon ve para arzı kısmen kontrol altına alınmıştı, tüketim hızla düşmüştü, ekonominin kamu tarafında reform adımları atılmaya başlanmıştı. İthalat ve ihracatta bürokrasi azaltılmıştı, ancak yine de bazı engeller devam etmekteydi. IMF ile üç yıllık bir “stand-by” anlaşmasının görüşmeleri yapılmaktaydı ve en büyük payın ABD ve Almanya’ya ait olduğu OECD desteğiyle ödemeler dengesi açığının kapatılması yolun da adımlar atılmaktaydı. Öte yandan iç talebin daralması, sıkı para politikası, grevler, enerji ve hammadde sıkıntısı nedeniyle sanayi üretimi 1979’dan çok farklı değildi. İhracat, yıl içinde olumlu sinyaller veren bazı işaretler görülmekle birlikte hacim olarak 1979’a göre belirgin bir artış göstermemişti. 3 milyar doları aşan ve ithalatın %45’ini oluşturan Petrol faturası ihracat gelirlerini aşmış görünmekteydi. Bu yıl 3,5 milyar doları bulan ticari açığın görünmeyen kalemlerle, özellikle de işçi dövizleri ve dış borçla kapatılması gerekmekteydi. Dış krediler (faiz ödemeleri hariç 15 milyar dolar seviyesinde olduğu tahmin edilen) borç yükünü daha da artırmaktaydı ve kriz 1980-83 dönemine ait borçların yeniden yapılandırılmasıyla aşılmış gibi görünse de bu kez gelecek ipotek altına alınmış durumdaydı. Yabancı yatırımlar ve ticari bankalar Türkiye’ye yeni para vermekte isteksiz görünmekteydiler. Hatta ticari bankalar yıl boyunca dışarı net transferler yaptı. İşsizlik %20 civarında seyretmekte olup giderek yükselmekteydi. Özal ekonominin yeniden rayına oturmasının 4-5 yıl alacağını tahmin etmekteydi, ancak bu tahmin dış yardımların devam edeceği varsayımına dayanmaktaydı. 1980 yılındaki performans dikkate alındığında 4-5 yıl iyimser bir süre gibi görünmekteydi.⁷²

13. Sonuç

1970 Türk ekonomisi açısından önemli bir yıl oldu. 1970 Ağustos’unda liranın devalüe edilmesiyle kötüye gidiş durduruldu. Hükümet bir reform paketi açıkladı ve ilk sonuçlar yılsonuna doğru alınmaya başladı, ama hâlâ önünde uzun bir yol vardı. 1970 yılı Türk ekonomisi

71 FCO9/3317/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1980. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145.

72 FCO9/3317/WST014/2, Turkey: Annual Review for 1980. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*, 117-145. Kurtoğlu, *Türkiye Ekonomisi, 1838-2010*, 489-529.

için bir dönüm noktası olacaktı. Fakat 1971 yılı Türk ekonomisi için iyi bir yıl oldu. Dış yardımlar Türkiye'nin kalkınmasında önemli bir faktör olmaya devam etti. 1972'de Türkiye zayıf yönetim, kesintili terörizm ve baskıcı sıkıyönetimle karşı karşıya kaldı, fakat ekonomi büyümekteydi. İhracat ve döviz rezervleri iyi durumdaydı, ancak hayati ekonomik reformlar hâlâ ufukta görünmüyordu. Melen Hükümeti'nin izlediği (maden hakları gibi duygusal konular hariç) "orta yolcu" ekonomi politikası daha kapsamlı bir gelişmenin önünü açtı. Siyasi çekişmeler iş dünyasında güven ortamını fazla etkilemedi. 1971'in parlak gelişmeleri - iyi rekolte ve yurt dışından istikrarlı bir şekilde akan işçi dövizleri - bu yılda da tekrarlandı. İç ve dış konularda yaşanan bazı güçlükler rağmen ekonomi 1973 yılında canlılığını korudu ve iç yatırımlar her hangi bir sektöre uğramadan devam etti. 1974'te dünyadaki trendlere (eğilimlere) bağlı olarak ekonomik sorunlar artış gösterdi. Türkiye'de her şeye Kıbrıs müdahalesinin damga vurduğu ve belirgin uluslararası tepkiler yarattığı bir dönemde hükümet eylemlerini dünyaya anlatma ve meşrulaştırma girişimlerine odaklandı. Fakat kargaşanın dinmesinden sonra faturanın ödenmesi gerekiyordu; bu da gayri resmi rakamlarla 1 milyon doları buluyordu ki o da 1974 bütçesinde toplam harcamaların yüzde 16'sına denk geliyordu. 1975 yılı tarımda Türkiye açısından iyi bir yıl oldu. Enflasyon oranı düştü. Ancak ülkenin ekonomik sorunları yoğunlaştı. Hızlı ekonomik büyüme devam etti. Fakat işsizlik arttı, ödemeler dengesi bozuldu ve net rezervler keskin bir şekilde düştü. Dahası bu sorunlarla baş edecek bir kararlılık da yoktu. 1976 yılında ekonomideki kırılganlık devam etmekle birlikte büyüme sürdü. En zayıf nokta 1 milyar dolardan yaklaşık 900 milyon dolara gerileyen döviz rezervleriydi. Avrupa'daki (esas olarak Almanya'daki) Türk işçilerden gelen işçi dövizlerinin azalması ve dış ticaret açığının büyümesi kırılganlığı daha da artırdı. 1975 yılındaki yüzde 8'lik ekonomik büyüme yüzde 7,2'ye düştü. Bütün bunlara rağmen hükümet, Batı Avrupa'ya göre daha küçük olsa da her yıl yüzde 2,5 artan, üçte ikisi 40 yaşın ve yarısı 20 yaşın altında olan 40 milyonluk nüfustan dolayı bütçe üzerinde büyük bir yük olan sosyal güvenlik harcamalarında ve sağlık hizmetlerinde herhangi bir kesintiye gitmedi. 1977 yılı Türkiye için kötü bir yıl, siyasi durgunluk ve ciddi ekonomik gerileme yılı oldu. Bütün bir yıl ülkenin modern dönemde karşılaştığı en ciddi ekonomik krizle baş edebilecek önlemler almaktan aciz hükümetlerle geçti. Petrol fiyatlarındaki yükselişin uzun vadeli etkileri, dünya genelinde yaşanan durgunluk ve artan savunma harcamaları Türkiye'nin normal yollarda denkleymeyeceği bir bütçe ve ödemeler dengesi açığı yarattı. Sonuç olarak ülke fabrikalarının kapanmasını önleyecek olan ithal malzemeleri bile karşılamakta giderek zorlanmaya başladı. Art arda iş başına gelen hükümetler ekonomik durumun daha da bozulmasını engellemek için ilk sekiz ay boyunca hiçbir şey yapmadı. Demirel hükümeti bütçe ve ödemeler dengesi açığını kapatıp enflasyonu ve para arzını kontrol altına almak ve talebi kısıtlamak üzere Eylül ayının başında yüzde 10 devalüasyon yaptı. Bu önlemleri IMF'ye yapılan acil yardım başvurusu izledi. Ancak fonun uygulanmasını istediği önlemlerle Türk hükümetinin almayı düşündüğü önlemler arasında büyük farklılıklar vardı. Biri yerel seçimler ve diğeri patlak veren siyasi kriz nedeniyle müzakereler iki kez kesintiye uğradı ve yılsonuna kadar herhangi

bir anlaşmaya varılamadı. Bu gecikme Türkiye’ye kredi açmaya hazır olan bankaların IMF ile anlaşmanın sonuçlanmasını beklemesi nedeniyle ekonomiye daha da zarar verdi. Tarım sektöründe iyi bir yıl yaşanmasına ve geniş çaplı enerji kesintilerine ve ciddi işçi eylemlerine rağmen sanayide kârlılığın genel olarak artış göstermesine rağmen, stokların hızla azalması ve uygulanmakta olan ve sırada bekleyen önlemlerin devreye girmesiyle durum daha da fazla can yakmaya başladı.

Türkiye’deki ekonomik durum 1978’de daha da geriledi. Ecevit Türkiye’nin dünya siyaset sahnesindeki konumunu bir miktar yükseltmiş olsa bile, içindeki derinleşen ekonomik krizi ele alış şekli konusunda aynı şeyi söylemek mümkün değildi. Önceki hükümetin hazırladığı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nı bir kenara koyarak bir dizi kemer sıkma önlemi aldı. 28 Şubat’ta alınan bu kararları ertesi gün büyük bir devalüasyon izledi. Bu adımların sonucunda Mart ayında IMF ile iki yıla yayılacak 450 milyon dolarlık kredi konusunda anlaşmaya varıldı. Mayıs ayında devlet ve devlet garantili ticari borçları yeniden yapılandırma konusunda OECD ülkeleriyle prensip anlaşmasına varıldı. Fakat Türkiye bu çerçevede varılan ikili anlaşmaların gerektirdiği ilk ödemeleri yapmakta zorlandı. Ayrıca, devlet garantili olmayan ticari borçları ödemek için gereken büyük miktarda krediyi bulmakta ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda öngörülen ödemeler dengesi açığını finanse etmekte yaşanan güçlükler de çözülemedi. Türkiye 1979 yılı boyunca iç sorunlarla, özellikle de ekonomik sorunlarla boğuştu. IMF ile yapılan uzun müzakerelerin ve Haziran ayındaki ciddi bir devalüasyonun ardından, 19 Temmuz’da ikinci bir “stand-by” anlaşmasına varıldı ve bu çerçevede 325 milyon dolarlık IMF kredisinin ilk dilimi hemen serbest bırakıldı. Ecevit giderek azalan parlamento desteği karşısında, muhalefetin gerekli çoğunluğu bulup hükümete güvensizlik oyu vererek düşürmesi ihtimaline karşı yıl ortasında küçültücü bir yönetim başvurarak partisine parlamentoyu boykot etme talimatı verdi. Dolayısıyla dikkatler kısmi seçimlere çevrildi. Ancak bu seçimlerin parlamentodaki çıkmazı pekiştirmekten başka bir işe yaramayacağından ve Silahlı Kuvvetleri müdahaleye zorlayacak bir otorite boşluğu yaratma riskinden çekinilmekteydi. Fakat Ecevit’e karşı artan hoşnutsuzluk, erken genel seçim çağrısında bulunan ve bunun için parlamentonun kilitlenmesinden medet uman Demirel’e bir hükümet kurmaktan başka çare bırakmayacaktı. Ecevit aksi yöndeki iddialarına rağmen Demirel’e, iki yıl önce onun kendisine bıraktığından daha borçlu bir ülke bıraktı. Her iki partinin de büyük bir sorun olarak gördüğü enflasyon yıl boyunca hiçbir gerileme belirtisi göstermediği gibi yüzde 80 ile yüzde 100 arasında seyretti. Ülkenin döviz rezervleri tehlikeli düzeylere düşmüştü. Döviz sıkıntısı tarım ve sanayi girdilerinde de sıkıntılar yaşanmasına neden olmaktaydı. Özellikle de ham petrol ithalatının finansmanında yaşanan güçlük alarm vermekte olup enerji kesintileri, mazot ve benzin sıkıntısı giderek artış göstermekte, bu da sanayinin karşı karşıya olduğu sorunları katlamakta ve sokaktaki vatandaşa giderek daha fazla yansımaktaydı. 1980 yılı üçüncü askerî müdahaleye sahne oldu. Türkiye’nin bozuk mali durumunu düzeltmek ve planlı devalüasyon yoluyla ödeme gücünün artırılıp özel sektörün ve ihracatın teşvik edilmesi ve nihayet kamu sektöründeki açıkların kapatılması amacıyla

Demirel azınlık hükümetinin aldığı 24 Ocak kararları çerçevesinde başlatılan yeni ekonomik iyileşme paketi hazırlanacaktı. Fakat Demirel'in tek yapabildiği bu oldu. Parlamento tıkanı ve yeni bir Cumhurbaşkanı seçemedi; hükümet kontrolü giderek zayıfladı ve siyasi şiddet arttı. Generaller şiddete son vermek üzere 12 Eylül'de yönetime el koydu. Ve anında sonuçlar alınmaya başladı. Aşırı uçlara karşı sert bir şekilde harekete geçildi ve ilk raunt kazanıldı. Fakat kendilerini tek yasama kurumu ilan eden generaller ağır bir sorumluluk altına girdi. Parlamentodan çıkarılamayan önemli yasaları çıkardılar ve önceki hükümetin ekonomik politikalarını sürdürdüler. Bu politika özellikle IMF ile OECD ülkeleri üzerinde etkili olduğu ve yeni yardımların önünü açtı. Ancak ihracat aynı hızda tepki vermediği gibi ödemeler dengesi ve dış borç sorunu aynı hızla bozulmaya devam etti. Kendi kapasitelerinin farkında olan generaller Demirel'in başlattığı ekonomik politikayı uygulamaya devam ettiler ve işin başına da bu politikaların mimarı olan Turgut Özal'ı getirdiler. Bunun üzerine ekonomide bazı olumlu gelişmeler oldu. Yüzde 80'lerin üzerinde seyreden enflasyon ve para arzı kısmen kontrol altına alındı; tüketim hızla düştü; ekonominin kamu tarafında reform adımları atılmaya başlandı. İthalat ve ihracatta bürokrasi azaltıldı, ancak yine de bazı engeller devam etti. Mesela iç talebin daralması, sıkı para politikası, grevler ve enerji ve hammadde sıkıntısı nedeniyle sanayi üretimi 1979'dan çok farklı değildi. İhracat, yıl içinde olumlu sinyaller veren bazı işletmelerle birlikte hacim olarak 1979'a göre belirgin bir artış göstermemişti. 3 milyar doları aşan ve ithalatın yüzde 45'ini oluşturan Petrol faturası ihracat gelirlerini aşmıştı. Özal, ekonominin yeniden rayına oturmasınının 4-5 yıl alacağını tahmin etmekte idi, ancak bu tahmin dış yardımların devam edeceği varsayımına dayanmaktaydı. 1980 yılındaki performans dikkate alındığında 4-5 yıl iyimser bir süre gibi görünmekteydi.

Kaynaklar

Bu makaleyi yazmak için Birleşik Krallık'taki Ulusal Arşivlere (TNA) ve ikincil kaynaklara başvurulmuştur.

FO ve FCO olarak kaynaklara yapılan tüm referanslar, daha önce Kamu Kayıt Bürosu (PRO) olan İngiltere Ulusal Arşivleri'nde bulunmaktadır.

Arşiv Kaynakları

FCO9/1091, Turkey: Annual Review for 1968.

FCO9/1308, Turkey: Annual Review for 1969.

FCO9/1466, Turkey: Annual Review for 1970.

FCO9/1606, Turkey: Annual Review for 1971.

FCO9/1831, Turkey: Annual Review for 1972.

FCO9/2112, Turkey: Annual Review for 1973.

FCO9/2339, Turkey: Annual Review for 1974.

FCO9/2442, Turkey: Annual Review for 1975.

FCO9/2671, Turkey: Annual Review for 1976.
 FCO9/2768, Turkey: Annual Review for 1977.
 FCO9/2885, Turkey: Annual Review for 1978.
 FCO9/3056, Turkey: Annual Review for 1979.
 FCO9/3317, Turkey: Annual Review for 1980.
 FCO9/614, Turkey: Annual Review for 1967.
 FO371/160212, Turkey: Annual Review for 1960.
 FO371/163832, Turkey: Annual Review for 1961.
 FO371/169514, Turkey: Annual Review for 1962.
 FO371/174971, Turkey: Annual Review for 1963.
 FO371/180150, Turkey: Annual Review for 1964.
 FO371/185824, Turkey: Annual Review for 1965.
 FO371/185824, Turkey: Annual Review for 1966.

Kitap ve Makaleler

Ahmad, Feroz. *The Making of Modern Turkey*. London: Routledge, 1993.
 Akşin, Sina (ed.). *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye, 1908-1980*. İstanbul: Cem Yayınevi, 2002.
 Avcıoğlu, Doğan. *Türkiye'nin Düzeni*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1968.
 Boratav, Korkut. *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*. Ankara: İmge Kitabevi, 2012.
 DPT, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı. 1979-1983*. Ankara 1978.
 DPT, *Kalkınma Planı, Birinci Beş Yıl. 1963-1967*. Ankara 1963.
 DPT, *Kalkınma Planı, İkinci Beş Yıl. 1968-1972*. Ankara 1967.
 DPT, *Kalkınma Planı, Üçüncü Beş Yıl. 1973-1977*. Ankara 1973.
 Eken, Nazif. *Türkiye Kısa İktisat Tarihi*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2016.
 Gerger, Haluk. *Türk Dış Politikası'nın Ekonomi Politikası, Soğuk Savaştan Yeni Dünya Düzenine*. İstanbul: Belge Yayınları, 1998.
 Kurtoglu, Ramazan. *Türkiye Ekonomisi, 1838-2010*. İstanbul: Destek Yayınları, 2019.
 Lenczowski, George. *The Middle East in World Affairs*. New York: Cornell University Pres, 1990.
 Oran, Baskın (ed.). *Türk Dış Politikası 1919-1980*. 1. Cilt. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
 Owen, Roger. *State, Power & Politics in the Making of the Modern Middle East*. London: Routledge, 1992.
 Pamuk, Şevket. *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
 Türkiye İstatistik Kurumu, *İstatistik Göstergeler, 1923-2010*. Ankara, 2011.
 Yalın, Alpay ve Emre Alkin. *Olaylarla Türkiye Ekonomisi: Yirminci Yüzyıl Türkiye Ekonomi Tarihi*. İstanbul: Humanist Kitap Yayıncılık, 2017.
 Yapp, M. E. *The Near East since the First World War: A History to 1995*, Longman, 1996.(Yayın Evi eksik)
 Yenal, Oktay. *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

TANIM

Türkiyat Mecmuası – Journal of Turkology, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün yayınıdır. Açık erişimli, hakemli, yılda iki kere Haziran ve Aralık aylarında yayınlanan uluslararası bilimsel bir dergidir. 1925 yılında kurulmuştur. Dergiye yayınlanması için gönderilen bilimsel makaleler Türkçe ya da İngilizce olmalıdır.

AMAÇ VE KAPSAM

Türkiyat Mecmuası– Journal of Turkology, uluslararası yayın standartlarına uygun yüksek kalitede makaleler yayınlayarak bilimsel bilginin yayılmasına katkıda bulunmayı ve Türkoloji alanında bilim camiasına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Türkiyat Mecmuası – Journal of Turkology, Türk Dili, Türk Edebiyatı, Türk Tarihi, Türk Sanatı ve genel olarak Türk Kültürü sahasında yapılmış bilimsel çalışmaları yayınlar.

EDİTORYAL POLİTİKALAR VE HAKEM SÜRECİ

Yayın Politikası

Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır. Dergi, orijinal araştırma niteliğindeki yazıları yayınlamaya öncelik vermektedir.

Genel İlkeler

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir.

Ön değerlendirmeyi geçen yazılar iThenticate intihal tarama programından geçirilir. İntihal incelemesinden sonra, uygun makaleler Editör tarafından orijinaliteleri, metodolojileri, makalede ele alınan konunun önemi ve derginin kapsamına uygunluğu açısından değerlendirilir.

Bilimsel toplantılarda sunulan özet bildirimler, makalede belirtilmesi koşulu ile kaynak olarak kabul edilir. Editör, gönderilen makale biçimsel esaslara uygun ise, gelen yazıyı yurtiçinden ve /veya yurtdışından en az iki hakemin değerlendirmesine sunar, hakemler gerek gördüğü takdirde yazıda istenen değişiklikler yazarlar tarafından yapıldıktan sonra yayınlanmasına onay verir.

Makale yayınlanmak üzere Dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez. Yayına kabul edilmeyen makale, resim ve fotoğraflar yazarlara geri gönderilmez.

- **Yazılar soyadına göre harf sırasıyla dergide yer alır.**

AÇIK ERIŞİM İLKESİ

Türkiyat Mecmuası– Journal of Turkology'nin tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir.

Türkiyat Mecmuası– Journal of Turkology'nin makaleleri açık erişimlidir ve Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>) olarak lisanslıdır.

İşleme Ücreti

Derginin tüm giderleri İstanbul Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti ya da gönderim ücreti alınmaz.

Hakem Süreci

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar.

Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir.

Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?
- Dil kalitesi yeterli mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdır. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

Yayın Etiği ve İlkeler

Türkiyat Mecmuası– Journal of Turkology, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

YAZARLARA BİLGİ

Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Her bir makale editörlerden biri ve en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir.

Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

Araştırma Etiği

Türkiyat Mecmuası– Journal of Turkology araştırma etiğinde en yüksek standartları gözetir ve aşağıda tanımlanan uluslararası araştırma etiği ilkelerini benimser. Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.

- Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.
- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılımın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin gizliliği sağlanmalıdır. Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır.
- Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.
- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.
- Deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.
- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluşta gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluştan çalışma yapılacağına dair onay alınmalıdır.
- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, “yöntem” bölümünde katılımcılardan “bilgilendirilmiş onam” alındığının ve çalışmanın yapıldığı kurumdan etik kurul onayı alındığı belirtilmesi gerekir.

Yazarların Sorumluluğu

Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığı konusunda teminat sağlamalıdır. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telifte bağlı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir.

Gönderilen makalede tüm yazarların akademik ve bilimsel olarak doğrudan katkısı olmalıdır, bu bağlamda “yazar” yayınlanan bir araştırmanın kavramsallaştırılmasına ve dizaynına, verilerin elde edilmesine, analizine ya da yorumlanmasına belirgin katkı yapan, yazının yazılması ya da bunun içerik açısından eleştirel biçimde gözden geçirilmesinde görev yapan birisi olarak görülür. Yazar

YAZARLARA BİLGİ

olabilmenin diğer koşulları ise, makaledeki çalışmayı planlamak veya icra etmek ve / veya revize etmektir. Fon sağlanması, veri toplanması ya da araştırma grubunun genel süpervizyonu tek başına yazarlık hakkı kazandırmaz. Yazar olarak gösterilen tüm bireyler sayılan tüm ölçütleri karşılamalıdır ve yukarıdaki ölçütleri karşılayan her birey yazar olarak gösterilebilir. Yazarların isim sıralaması ortak verilen bir karar olmalıdır. Tüm yazarlar yazar sıralamasını **Telif Hakkı Anlaşması Formunda** imzalı olarak belirtmek zorundadırlar.

Yazarlık için yeterli ölçütleri karşılamayan ancak çalışmaya katkısı olan tüm bireyler "teşekkür / bilgiler" kısmında sıralanmalıdır. Bunlara örnek olarak ise sadece teknik destek sağlayan, yazıma yardımcı olan ya da sadece genel bir destek sağlayan, finansal ve materyal desteği sunan kişiler verilebilir.

Bütün yazarlar, araştırmanın sonuçlarını ya da bilimsel değerlendirmeyi etkileyebilme potansiyeli olan finansal ilişkiler, çıkar çatışması ve çıkar rekabetini beyan etmelidirler. Bir yazar kendi yayınlanmış yazısında belirgin bir hata ya da yanlışlık tespit ederse, bu yanlışlıklara ilişkin düzeltme ya da geri çekme için editör ile hemen temasa geçme ve işbirliği yapma sorumluluğunu taşır.

Editör ve Hakem Sorumlulukları

Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar. Gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalacağını garanti eder. Baş editör içerik ve yayının toplam kalitesinden sorumludur. Gereğinde hata sayfası yayınlamalı ya da düzeltme yapmalıdır.

Baş editör; yazarlar, editörler ve hakemler arasında çıkar çatışmasına izin vermez. Hakem atama konusunda tam yetkiye sahiptir ve Dergide yayınlanacak makalelerle ilgili nihai kararı vermekle yükümlüdür.

Hakemlerin araştırmayla ilgili, yazarlarla ve/veya araştırmanın finansal destekçileriyle çıkar çatışmaları olmamalıdır. Değerlendirmelerinin sonucunda tarafsız bir yargıya varmalıdırlar. Gönderilmiş yazılara ilişkin tüm bilginin gizli tutulmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdırlar. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir. Bazı durumlarda editörün kararıyla, ilgili hakemlerin makaleye ait yorumları aynı makaleyi yorumlayan diğer hakemlere gönderilerek hakemlerin bu süreçte aydınlatılması sağlanabilir.

YAZILARIN HAZIRLANMASI

Dil

Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Yazıların Hazırlanması ve Yazım Kuralları

Aksi belirtilmedikçe gönderilen yazılarla ilgili tüm yazışmalar ilk yazarla yapılacaktır. Makale gönderimi online olarak <https://dergipark.org.tr/iuturkiyat> adresinden erişilen <http://dergipark>.

gov.tr/login üzerinden yapılmalıdır. Gönderilen yazılar, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili detayları içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) kapak sayfası; yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya ve tüm yazarların imzaladığı Telif Formu eklenerek gönderilmelidir.

1. Yazılar **Makale Şablonu** kullanılarak hazırlanmalıdır. Makale ana metninde, çift taraflı kör hakemlik süreci gereği, yazarın / yazarların kimlik bilgileri yer almamalıdır.
2. Yayınlanmak üzere gönderilen makale ile birlikte yazar bilgilerini içeren kapak sayfası gönderilmelidir. Kapak sayfasında, makalenin başlığı, yazar veya yazarların bağlı oldukları kurum ve unvanları, kendilerine ulaşılabilecek adresler, cep, iş ve faks numaraları, ORCID ve e-posta adresleri yer almalıdır (bkz. Son Kontrol Listesi).

Giriş bölümünden önce 150-250 kelimelik çalışmanın kapsamını, amacını, ulaşılan sonuçları ve kullanılan yöntemi kaydeden Türkçe ve İngilizce öz ile 600-800 kelimelik İngilizce geniş özet yer almalıdır. İngilizce ve Türkçe özerin altında çalışmanın içeriğini temsil eden, 5 adet Türkçe ve 5 adet İngilizce anahtar kelime yer almalıdır. Makale İngilizce ise İngilizce genişletilmiş özet istenmez.

Çalışmaların başlıca şu unsurları içermesi gerekmektedir: Türkçe başlık, öz ve anahtar kelimeler; İngilizce başlık, öz ve anahtar kelimeler; ana metin bölümleri, kaynaklar, tablolar ve şekiller.

Makale Türleri:

Araştırma Makaleleri: Orijinal araştırma makaleleri derginin kapsamına uygun konularda önemli, özgün bilimsel sonuçlar sunan araştırmaları raporlayan yazılardır. Orijinal araştırma makaleleri, Öz, Anahtar Kelimeler, Giriş, Yöntem, Bulgular, Tartışma, Sonuçlar, Kaynaklar bölümlerinden ve Tablo, Grafik ve Şekillerden oluşur.

Öz: Türkçe yazıların İngilizce özetlerinde mutlaka İngilizce başlık da yer almalıdır. Araştırma yazılarında Türkçe ve İngilizce özetler 150-250 kelime arasında olmalı ve çalışmanın amacı, yöntemi, ana bulguları ve sonuçlarını ifade etmelidir.

Giriş: Giriş bölümünde konunun önemi, tarihçe ve bugüne kadar yapılmış çalışmalar, hipotez ve çalışmanın amacından söz edilmelidir. Hem ana hem de ikincil amaçlar açıkça belirtilmelidir. Sadece gerçekten ilişkili kaynaklar gösterilmeli ve çalışmaya ait veri ya da sonuçlardan söz edilmemelidir. Giriş bölümünün sonunda çalışmanın amacı, araştırma soruları veya hipotezler yazılmalıdır.

Yöntem: Yöntem bölümünde, veri kaynakları, çalışmaya katılanlar, ölçekler, görüşme/değerlendirmeler ve temel ölçümler, yapılan işlemler ve istatistiksel yöntemler yer almalıdır. Yöntem bölümü, sadece çalışmanın planı ya da protokolü yazılırken bilinen bilgileri içermelidir; çalışma sırasında elde edilen tüm bilgiler bulgular kısmında verilmelidir.

Bulgular: Ana bulgular istatistiksel verilerle desteklenmiş olarak eksiksiz verilmeli ve bu bulgular uygun tablo, grafik ve şekillerle görsel olarak da belirtilmelidir. Bulgular yazıda, tablolarda ve şekillerde mantıklı bir sırayla önce en önemli sonuçlar olacak şekilde verilmelidir. Tablo ve şekillerdeki tüm veriyi yazıda vermemeli, sadece önemli noktaları vurgulanmalıdır.

Tartışma: Tartışma bölümünde o çalışmadan elde edilen veriler, kurulan hipotez doğrultusunda hipotezi destekleyen ve desteklemeyen bulgular ve sonuçlar irdelenmeli ve bu bulgu ve sonuçlar

literatürde bulunan benzeri çalışmalarla kıyaslanmalı, farklılıklar varsa açıklanmalıdır. Çalışmanın yeni ve önemli yanları ve bunlardan çıkan sonuçları vurgulanmalıdır. Giriş ya da sonuçlar kısmında verilen bilgi ve veriler tekrarlanmamalıdır.

Sonuçlar: Çalışmadan elde edilen sonuçlar belirtilmelidir. Sonuçlar, çalışmanın amaçları ile bağlantılı olmalıdır, ancak veriler tarafından yeterince desteklenmeyen niteliksiz ifadeler ve sonuçlardan kaçınılmalıdır. Yeni hipotezler gerektiğinde belirtilmeli, ancak açıkça tanımlanmalıdır.

Şekil, Resim, Tablo ve Grafikler: Yazı içindeki şekil, resim, tablo ve grafikler Arap sayıları ile numaralandırılmalıdır. Şekillerin metin içindeki yerleri belirtilmelidir. Metin içinde kullanılan fotoğraf, plân, harita vb. materyallerin ".jpg / .tiff" uzantılı kayıtları gönderilecek dokümanlara eklenmelidir. Bu tür belgelerin baskı tekniğine uygun çözünürlükte (en az 300 piksel) ve sayfa alanını aşmayacak büyüklükte olmasına dikkat etmeli, ayrıca birden fazla olması hâlinde numaralandırılmalı ve başlık eklenmelidir. (Resim 1; Harita 1; Tablo, Figür 1, vb.). Metin için parantezle atıfta bulunulan resim, harita veya diğer ekler makalenin sonuna eklenmelidir.

Derleme: Yazının konusunda birikimi olan ve bu birikimleri uluslararası literatüre yayın ve atif sayısı olarak yansıtmış uzmanlar tarafından hazırlanmış yazılar değerlendirmeye alınır. Yazarları dergi tarafından da davet edilebilir. Derleme yazısı, başlık, öz ve anahtar kelimeler, ana metin bölümleri ve kaynaklardan oluşmalıdır.

Referanslar derginin benimsediği Chicago Style of Manual stiline uygun olarak hazırlanmalıdır.

Kurallar dâhilinde dergimize yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların her türlü sorumluluğu yazar/ yazarlarına aittir.

Kaynaklar

Referans Stili ve Formatı

Türkiyat Mecmuası – Journal of Turkology Chicago Style of Manual 16. Edisyonunu kullanır.

Dergiye katkıda bulunacak yazarların, aşağıdaki örneklerle dayanarak dipnotları düzenlemeleri ve kaynakça oluşturmaları rica olunur. Bu örnekler, yazarlara kolaylık sağlamak amacıyla, Chicago Style of Manual kılavuzundan (http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html) ilavelerle derlenmiştir. Dipnot-kaynakça yöntemi hakkında ayrıntılı bilgi ve çok sayıda örnek Chicago Manual of Style'in 16. baskısının 14. ve 15. bölümlerinde yer almaktadır.

Örnekler:

İD ilk dipnot, **SD** sonraki/kısa dipnotlar, **K** kaynakça

Kitap, tek, iki ve üç yazarlı

Dört ve daha fazla yazar için Kaynakça'da bütün yazarlar belirtilir, dipnotlarda yalnızca birinci yazar belirtilip ardına "ve diğerleri" anlamında "vd." yazılır.

İD Laurie Bauer, *A Glossary of Morphology* (Edinburg: Edinburg University Press, 2004), 55.

SD Bauer, *A Glossary of Morphology*, 55.

K Bauer, Laurie. *A Glossary of Morphology*. Edinburg: Edinburg University Press, 2004.

İD Mustafa Özkan ve Veysel Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi* (İstanbul: 3F Yayınevi, 2008), 90.

SD Özkan ve Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 90.

K Özkan, Mustafa ve Veysel Sevinçli. *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: 3F Yayınevi, 2008.

İD Abdurrahman Özkan, Mustafa Toker ve Ufuk Deniz Aşçı, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi* (Konya: Palet Yayınları, Konya, 2016), 78.

SD Özkan, Toker, Aşçı, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 25.

K Özkan, Abdurrahman, Mustafa Toker ve Ufuk Deniz Aşçı. *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. Konya: Palet Yayınları, 2016.

KİTAP, yazara ek olarak çevirmen veya hazırlayan varsa

Hazırlayan varsa, dipnotta “çev.” yerine “haz.”; kaynakçada “Çeviren” yerine “Hazırlayan” kullanılır.

İD Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev. Osman Karatay (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2002), 45.

SD Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, 45.

K Golden, Peter B. *Türk Halkları Tarihine Giriş*. Çeviren Osman Karatay. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2002.

KİTAP, çok ciltli

İD A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981), 2: 100.

SD A. Zeki Velidi Togan *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, 1: 90.

K Togan, A. Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*. 2 cilt. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981.

Kitap içinde bölüm veya kitabın bir kısmı

İD Şinasi, Tekin, “Eski Türkçe”, *Türk Dünyası El Kitabı, Dil-Kültür-Sanat* içinde, II (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 2002), 69-119.

SD Tekin, “Eski Türkçe”, 69-119.

K Tekin, Şinasi. “Eski Türkçe”, *Türk Dünyası El Kitabı, Dil-Kültür-Sanat* içinde, II, 69-119. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 2002.

Kitap içinde önsöz, sunuş, giriş ve benzeri kısımlar

İD İsmail Aka, *Timur ve Devleti* adlı kitabına önsöz (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017), 9.

SD Aka, önsöz, 9.

K Aka, İsmail. *Timur ve Devleti* adlı kitabına önsöz, 9. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.

Kitap, elektronik olarak yayımlanmış

Eğer kitap birden fazla formatta yayımlanmış ise, kullanılan formatı referans verilir. Online başvurulmuş kitaplar için URL verilir. İstenirse erişim tarihi eklenir. Eğer sayfa numarası yoksa, bölüm başlığını veya başka bir sayı eklenebilir.

İD Emin Özdemir, *Türk ve Dünya Edebiyatı* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1980) Erişim 7 Eylül 2019, <http://kitaplar.ankara.edu.tr/detail.php?id=128>.

SD Özdemir, *Türk ve Dünya Edebiyatı*, 206.

K Özdemir, Emin. *Türk ve Dünya Edebiyatı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1980. Erişim 7 Eylül 2019. <http://kitaplar.ankara.edu.tr/detail.php?id=847>.

Dergi makalesi, telif

İD Filiz Meltem Uçar Erdem, "Çağatay Türkçesi'nde Eski Türkçe'nin İzleri", *Turkish Studies* 6/1 (2011), 1827-1834.

SD Uçar Erdem, "Çağatay Türkçesi'nde Eski Türkçe'nin İzleri", 1827-1834.

K Uçar Erdem, Filiz Meltem. "Çağatay Türkçesi'nde Eski Türkçe'nin İzleri", *Turkish Studies* 6/1 (2011): 1827-1834.

Dergi makalesi, çeviri

İD A. K. Borovkov, "Özbek Yazı Dilinin Kurucusu Ali Şir Nevai", çev. Rasime Uygun, *TDAY-Belleten*, (1954), 59-96.

SD Borovkov, "Özbek Yazı Dilinin Kurucusu Ali Şir Nevai", 59-96.

K Borovkov, A. K. "Özbek Yazı Dilinin Kurucusu Ali Şir Nevai", Çeviren Rasime Uygun. *TDAY-Belleten* (1954): 59-96.

Dergi makalesi, elektronik

Eğer DOI (Digital Object Identifier) numarası verilmiş ise eklenir. Eğer yoksa ve yayıncı veya bilim dalı gerekli kılıyor ise erişim tarihi eklenir.

İD Murat Yümlü, "Yarım Asra Ulaşan Basın Emeği Işığında Gazeteci Abidin Dâver", *Türkiyat Mecmuası* 29/1 (2019): 244, erişim 7 Eylül 2019, doi.org/10.18345/iuturkiyat.560284.

SD Yümlü, "Yarım Asra Ulaşan Basın Emeği Işığında Gazeteci Abidin Dâver", 244.

K Yümlü, Murat. "Yarım Asra Ulaşan Basın Emeği Işığında Gazeteci Abidin Dâver", *Türkiyat Mecmuası* 29/1 (2019): 249-299. Erişim 7 Eylül 2019. doi.org/10.18345/iuturkiyat.560284.

Gazete makalesi, baskı

İD Adnan Adivar, "Fikir Hareketleri ve Yabancı Diller," *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1948, 2.

SD Adivar, "Fikir Hareketleri," 2.

K Adivar, Adnan. "Fikir Hareketleri ve Yabancı Diller." *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1948.

Gazete haberi, elektronik

Gazete makale ve haberleri genellikle kaynakçaya alınmaz. Alındığı takdirde yukarıdaki gösterimler kullanılır. Makalenin veya haberin yazarı belli değilse referansa haber veya makalenin başlığı ile başlanır.

İD "Bugün, Dünyanın En Çekici Sayısı 'Pi'nin Günü," *Cumhuriyet*, 14 Mart 2018, erişim 14 Mart 2018, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/teknoloji/50565/Bugun__dunyanin_en_cekici_sayisi__pi_nin_gunu.html.

SD "Bugün, Dünyanın En Çekici Sayısı 'Pi'nin Günü."

K "Bugün, Dünyanın En Çekici Sayısı 'Pi'nin Günü." *Cumhuriyet*, 14 Mart 2018. Erişim 14 Mart 2018. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/teknoloji/50565/Bugun__dunyanin_en_cekici_sayisi__pi_nin_gunu.html.

Kitap tanıtımı

İD Muhammed Doruk, "Derbendnâme", Gökçe Yükselen Peler'in *Derbendnâme* adlı eserinin tanıtımı, *Türkiyat Mecmuası*, 28/2 (2018), 333, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/597501

SD Doruk, "Derbendnâme", 334.

K Doruk, Muhammed. "Derbendnâme". Gökçe Yükselen Peler'in *Derbendnâme* adlı eserinin tanıtımı. *Türkiyat Mecmuası*, 28/2 (2018): 333-338. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/597501.

Tez

İD Emine Temel, *Doğu Türkçesi Kur'an Tefsiri (Nur ve Furkan Sureleri) (İnceleme-Dizin-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım)* (Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2013), 90.

SD Temel, "Doğu Türkçesi Kur'an Tefsiri (Nur ve Furkan Sureleri) (İnceleme-Dizin-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım)," 90.

K Temel, Emine. "Doğu Türkçesi Kur'an Tefsiri (Nur ve Furkan Sureleri) (İnceleme-Dizin-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım). Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2013.

Ansiklopedi maddesi

İD Ahmet Temir, "Moğol (Veya Türk-Moğol) Hanlığı", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 8, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 416-432.

SD Temir, "Moğol (Veya Türk-Moğol) Hanlığı", 416-432.

K Temir, Ahmet. "Moğol (Veya Türk-Moğol) Hanlığı". *Türkler Ansiklopedisi*. 8: 416-432. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Yayımlanmamış bildiri

İD Erdal İnönü ve Harun Doğan, "Türk Bilimcilerinin Adlarıyla Anılan Bazı Buluşlar" (Bilim Tarihi, Felsefesi ve Sosyolojisi Çalışma Grubu'nun II. Ulusal Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Assos, 18-20 Haziran 2004).

SD İnönü ve Doğan, "Türk Bilimcilerinin."

K İnönü, Erdal ve Harun Doğan. "Türk Bilimcilerinin Adlarıyla Anılan Bazı Buluşlar." Bilim Tarihi, Felsefesi ve Sosyolojisi Çalışma Grubu'nun II. Ulusal Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Assos, 18-20 Haziran 2004.

Yazma eser

İD Feyzi, Muhadarat-ı Feyzi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T6833, 48a.

SD Feyzi, Muhadarat-ı Feyzi, T6833, 51b.

K Feyzi, Muhadarat-ı Feyzi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T6833, 1a-70b.

İD Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3682, 26a.

SD Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan*, Ayasofya 3682, 23b.

K Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3682, 1a-311a, Kopyalanma tarihi 10 Rebiülevvel 1135 (19 Aralık 1722).

Arşiv belgesi

İD Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Askeriye (C.AS.) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1797).

SD BOA, C.AS. 71/3352.

K Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet Askeriye (C. AS) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1920).

İD Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), E. 3202-2=597-2-7.

SD TSMA, E. 3202-2=597-2-7.

K Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA). E. 3202-2=597-2-7.

Web sitesi

ID "Bilginin İzinde," Bilim Tarihi, erişim 14 Mart 2018, http://www.bilimtarihi.org/bilginin_izinde.html

SD "Bilginin İzinde."

K Bilim Tarihi. "Bilginin İzinde." Erişim 14 Mart 2018.

http://www.bilimtarihi.org/bilginin_izinde.html.

E-posta veya metin iletisi

Genellikle yalnızca dipnotlarda verilir. Kaynakçada yer alma zorunluluğu yoktur.

d Ahmet Temir, yazara e-posta iletisi, 16.10.2015.

SON KONTROL LİSTESİ

Aşağıdaki listede eksik olmadığından emin olun:

- Makalenin türünün belirtilmiş olduğu
- Başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu
- Sponsor veya ticari bir firma ile ilişkisi varsa, bunun belirtildiği
- İngilizce yönünden kontrolünün yapıldığı
- Referansların derginin benimsediği Chicago Style of Manual 16. edisyonuna uygun olarak düzenlendiği
- Yazarlara Bilgide detaylı olarak anlatılan dergi politikalarının gözden geçirildiği
- [Telif Hakkı Anlaşması Formu](#)
- Daha önce basılmış materyal (yazı-resim-tablo) kullanılmış ise izin belgesi
- Kapak sayfası
 - ✓ Makalenin kategorisi
 - ✓ Makale dilinde ve İngilizce başlık
 - ✓ Yazarların ismi soyadı, unvanları ve bağlı oldukları kurumlar (üniversite ve fakülte bilgisinden sonra şehir ve ülke bilgisi), e-posta adresleri
 - ✓ Sorumlu yazarın e-posta adresi, açık yazışma adresi, iş telefonu, GSM, faks nosu
 - ✓ Tüm yazarların ORCID'leri
- Makale ana metni
 - ✓ Önemli: Ana metinde yazarın / yazarların kimlik bilgilerinin yer almaması gerekir.
 - ✓ Türkçe ve İngilizce başlık
 - ✓ Özetler: 150-250 kelime Türkçe, 150-250 kelime İngilizce öz ile 650-800 kelime İngilizce geniş özet.
 - ✓ Anahtar Kelimeler: 5 adet Türkçe ve 5 adet İngilizce
 - ✓ Makale ana metin bölümleri
 - ✓ Finansal destek (varsa belirtiniz)
 - ✓ Çıkar çatışması (varsa belirtiniz)
 - ✓ Teşekkür (varsa belirtiniz)
 - ✓ Kaynaklar
 - ✓ Tablolar-Resimler, Şekiller (başlık, tanım ve alt yazılarıyla)

DESCRIPTION

Journal of Turkology - Türkiyat Mecmuası is the publication of Istanbul University Research Institute of Turkology. It is an open access, scholarly, peer-reviewed journal published biannually in June and December. The journal was founded in 1925. Manuscripts submitted for publication should be in Turkish or English.

AIM AND SCOPE

Journal of Turkology - Türkiyat Mecmuası aims to contribute to the dissemination of scientific knowledge through publication of high quality articles in accordance with the international publishing standards and contribute to the scientific community in the field of turkology.

The journal publishes studies in the fields of Turkish Language, Turkish Literature, Turkish History, Turkish Art and Turkish Culture in general.

EDITORIAL POLICIES AND PEER REVIEW PROCESS

Publication Policy

The subjects covered in the manuscripts submitted to the Journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the journal. The journal gives priority to original research papers submitted for publication.

General Principles

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope.

Short presentations that took place in scientific meetings can be referred if indicated in the article. The editor hands over the papers matching the formal rules to at least two national/international referees for evaluation and gives green light for publication upon modification by the authors in accordance with the referees' claims. Changing the name of an author (omission, addition or order) in papers submitted to the Journal requires written permission of all declared authors. Refused manuscripts and graphics are not returned to the author.

Open Access Statement

Journal of Turkology - Türkiyat Mecmuası is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Except for commercial purposes, users are allowed to read, download, copy, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author.

The articles in Journal of Turkology - Türkiyat Mecmuası are open access articles licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>)

Article Processing Charge

All expenses of the journal are covered by the Istanbul University. Processing and publication are free of charge with the journal. There is no article processing charges or submission fees for any submitted or accepted articles.

Peer Review Process

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by Editor-in-Chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors and ensures a fair double-blind peer review of the selected manuscripts.

The selected manuscripts are sent to at least two national/international referees for evaluation and publication decision is given by Editor-in-Chief upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers' judgments must be objective. Reviewers' comments on the following aspects are expected while conducting the review.

- Does the manuscript contain new and significant information?
- Does the abstract clearly and accurately describe the content of the manuscript?
- Is the problem significant and concisely stated?
- Are the methods described comprehensively?
- Are the interpretations and conclusions justified by the results?
- Is adequate references made to other Works in the field?
- Is the language acceptable?

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees is important.

Publication Ethics and Publication Malpractice Statement

Journal of Turkology - Türkiyat Mecmuası is committed to upholding the highest standards of

publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), to access the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

All parties involved in the publishing process (Editors, Reviewers, Authors and Publishers) are expected to agree on the following ethical principles.

All submissions must be original, unpublished (including as full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication synchronously. Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct we will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

Research Ethics

Journal of Turkology - Türkiyat Mecmuası adheres to the highest standards in research ethics and follows the principles of international research ethics as defined below. The authors are responsible for the compliance of the manuscripts with the ethical rules.

- Principles of integrity, quality and transparency should be sustained in designing the research, reviewing the design and conducting the research.
- The research team and participants should be fully informed about the aim, methods, possible uses and requirements of the research and risks of participation in research.
- The confidentiality of the information provided by the research participants and the confidentiality of the respondents should be ensured. The research should be designed to protect the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily, not under any coercion.
- Any possible harm to participants must be avoided. The research should be planned in such a way that the participants are not at risk.
- The independence of research must be clear; and any conflict of interest or must be disclosed.
- In experimental studies with human subjects, written informed consent of the participants who decide to participate in the research must be obtained. In the case of children and those under wardship or with confirmed insanity, legal custodian's assent must be obtained.
- If the study is to be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization.
- In studies with human subject, it must be noted in the method's section of the manuscript that the informed consent of the participants and ethics committee approval from the institution where the study has been conducted have been obtained.

Author Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the article is in accordance with scientific and ethical standards and rules. And authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in "conceptualization and design of the study", "collecting the data", "analyzing the data", "writing the manuscript", "reviewing the manuscript with a critical perspective" and "planning/conducting the study of the manuscript and/or revising it". Fund raising, data collection or supervision of the research group are not sufficient roles to be accepted as an author. The author(s) must meet all these criteria described above. The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the **Copyright Agreement Form**. The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

All authors must disclose all issues concerning financial relationship, conflict of interest, and competing interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author's obligation to promptly cooperate with the Editor to provide retractions or corrections of mistakes.

Responsibility for the Editor and Reviewers

Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors. He/She provides a fair double-blind peer review of the submitted articles for publication and ensures that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential before publishing.

Editor-in-Chief is responsible for the contents and overall quality of the publication. He/She must publish errata pages or make corrections when needed.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers. Only he has the full authority to assign a reviewer and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers must have no conflict of interest with respect to the research, the authors and/or the research funders. Their judgments must be objective.

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees must be ensured. In particular situations, the editor may share the review of one reviewer with other reviewers to clarify a particular point.

MANUSCRIPT ORGANIZATION

Language

The language of the journal is both Turkish and English.

Manuscript Organization and Submission

All correspondence will be sent to the first-named author unless otherwise specified. Manuscript is to be submitted online via <http://dergipark.gov.tr/login> that can be accessed at <https://dergipark.org.tr/iuturkiyat> and it must be accompanied by a TitlePage specifying the article category (i.e. research article, review etc.) and including information about the manuscript (see the Submission Checklist). Manuscripts should be prepared in Microsoft Word 2003 and upper versions. In addition, **Copyright Agreement Form** that has to be signed by all authors must be submitted.

1. Manuscripts should be prepared using the **Article Template**. Due to double blind peer review, manuscript file must not include any information about the author.
2. A title page including author information must be submitted together with the manuscript. The title page is to include fully descriptive title of the manuscript and, affiliation, title, e-mail address, ORCID, postal address, phone, mobile phone and fax number of the author(s) (see The Submission Checklist).
3. Before the introduction part, there should be an abstract of 150-250 words both in English and in Turkish. An extended abstract in English between 600-800 words, summarizing the scope, the purpose, the results of the study and the methodology used is to be included following the abstracts. If the manuscript is in English, extended abstract is not required. Underneath the abstracts, 5 keywords that inform the reader about the content of the study should be specified in Turkish and in English.
4. The manuscripts should contain mainly these components: title, abstract and keywords; sections, references, tables and figures.
5. **Article Types**

Research Article: Original research articles report substantial and original scientific results within the journal scope. Original research articles are comprised of Abstract, Key Words, Introduction, Methods, Results, Discussion, Conclusion, References and Figures, Tables and Graphics.

Abstract: The abstracts in English and in Turkish must be between 150- 250 words and state aim, method, result and conclusions of the study.

Introduction: This section must contain a clear statement of the general and specific objectives as well as the hypotheses which the work is designed to test. It should also give a brief account of the reported literature. It should clearly state the primary and secondary purposes of the article. Only, the actual references related with the issues have to be indicated and data or findings related with the current study must not be included in this section.

Methods: This section must contain explicit, concise descriptions of all procedures, materials and methods (i.e. data sources, participants, scales, interviews/reviews, basic measurements, applications, statistical methods) used in the investigation to enable the reader to judge their accuracy, reproducibility, etc. This section should include the known findings at the beginning of the study and the findings during the study must be reported in results section.

Results: The results should be presented in logical sequence in the text, tables, and figures, giving the main or most important findings first. The all the data in the tables or figures should not be repeated in the text; only the most important observations must be emphasized or summarized..

Discussion: The findings of the study, the findings and results which support or do not support the hypothesis of the study should be discussed, results should be compared and contrasted with findings of other studies in the literature and the different findings from other studies should be explained. The new and important aspects of the study and the conclusions that follow from them should be emphasized. The data or other information given in the Introduction or the Results section should not be repeated in detail.

Conclusions: Conclusions derived from the study should be stated.. The conclusions should be linked with the goals of the study but unqualified statements and conclusions not adequately supported by the data should be avoided. New hypotheses should be stated when warranted, but should be labeled clearly as such.

Figures, Tables and Graphics: Figures, Tables and Graphics should be numbered in Arabic numerals in the text. The places of the figures, tables and graphics should be signed in the text. Figures, tables and graphics materials should be ".jpg, .tiff or .jpeg" format and they should be submitted with the article. These materials should be min. 300 pixels and they must not be bigger than page size. If there are visuals more than one, each one must be enumerated. (For Example, Picture 1, Map 1, Figure 1 etc.) The pictures, maps and other appendixes that are shown in bracket should be added at the end of the article.

Review Article: Reviews prepared by authors who have extensive knowledge on a particular field and whose scientific background has been translated into a high volume of publications with a high citation potential are welcomed. These authors may even be invited by the journal. Review article should contain title, abstract and keywords; body text with sections, and references.

6. References should be in accordance with Chicago Style of Manual 16th Edition.
7. Authors are responsible for all statements made in their work submitted to the Journal for publication.

References

Reference Style and Format

Journal of Turkology – Türkiyat Mecmuası complies with Chicago Style of Manual 16th Edition for referencing and quoting.

Authors who would send proposals to the journal are kindly invited to follow the examples given below when writing the footnotes and compiling the bibliography. These examples are borrowed from the Chicago Style of Manual (http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html). A few more examples have also been added. Further information and numerous examples about the “notes and bibliography” system are available at the 14th and 15th chapters of the Chicago Manual of Style (16th edition).

Examples:

FF first footnote, **NF** next/short footnotes, **B** bibliography

Book, one, two or three authors

For four or more authors, each of them is cited in the bibliography, only the first author's name is cited in footnotes and “et al.” is added next to it, which stands for “and the others”.

FF Clauson, Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century*, (Oxford: Clarendon Press, 1972), 55.

NF Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century*, 55.

B Gerard Clauson. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century*. Oxford: Clarendon Press, 1972.

FF A. Nazarov Bakhtiyar, Denis Sinor, *Essays on Uzbeks History, Culture and Language*, Research Institute for Inner Asian Studies, (Bloomington: Indiana University, 1993), 55.

NF Bakhtiyar ve Sinor, *Essays on Uzbeks History, Culture and Language*, 55.

B Bakhtiyar, A. Nazarov ve Denis Sinor. *Essays on Uzbeks History, Culture and Language*. Bloomington: Indiana University, 1993.

FF E.R. Tenişev, A.M. Şçerbak, D.M. Nasilov, V.M. Nadelyayev, *Drevnetyurkskiy Slovar*, XXXVIII, (Leningrad: Izdatel'stvo<<Nauka>>Leningradskoe Otdelenir, 1969), 60.

NF Tenişev, Şçerbak, Nasilov, Nadelyayev, *Drevnetyurkskiy Slovar*, 25.

B Tenişev, E.R., A.M. Şçerbak, D.M. Nasilov, V.M. Nadelyayev, *Drevnetyurkskiy Slovar*. XXXVIII. Leningrad: Izdatel'stvo<<Nauka>>Leningradskoe Otdelenir, 1969.

BOOK, if there is an editor/translator in addition to the author

If there is an editor, then one should cite it as “ed.” instead of “trans.” in footnotes; as for the bibliography “Edited by” instead of “Translated by”.

FF Peter B. Golden, *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*, trans. Osman Karatay, (America: Harrassowitz Verlag, 1992), 36.

NF Golden, *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*, 36.

B Golden, Peter B. *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*. Translated by Osman Karatay. America: Harrassowitz Verlag, 1992.

BOOK, voluminous

FF Robert Dankoff, James Kelley, *Mahmûd al-Kashgarî, Compendium of the Turkic Dialects-Dîwân Lugât at-Turk*, (Harvard: University Printing Office, 1985), 4: 100.

NF Robert Dankoff, James Kelley, *Mahmûd al-Kashgarî, Compendium of the Turkic Dialects-Dîwân Lugât at-Turk*, 1: 90.

B Dankoff, Robert, James Kelley, *Mahmûd al-Kashgarî, Compendium of the Turkic Dialects-Dîwân Lugât at-Turk*. 4 cilt. Harvard: University Printing Office, 1985.

A chapter/section in a book

FF Beatrice Forbes Manz, "Timur", *The Rise and Rule of Tamerlane*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 90-120.

NF Manz, "Timur", 90-120.

B Manz, Beatrice Forbes. "Timur", *The Rise and Rule of Tamerlane* içinde, 90-120. Cambridge: Cambridge University, 1989.

Preface, presentment, introduction and similar parts in a book

FF Maria Eva Subtelny, *Timurids in Transition*, Preface to the book titled *Turko-Persian Politics and Acculturation in Medieval Iran* (Boston: Brill, Leiden ,2007), 5.

NF Subtelny, önsöz, 5.

B Subtelny, Maria Eva. *Timurids in Transition*, Preface to the book titled *Turko-Persian Politics and Acculturation in Medieval Iran*, 5. Boston: Brill, Leiden, 2007.

BOOK, electronically published

If the book is published in multiple formats, the one that is used is cited. URL is given for the online books that are cited. The access date can be added on preference. If the page number is missing, either the title of chapter or another number can be added.

FF Peter Golden, *An Introduction to the History of the Turkic Peoples* (America: Harrassowitz Verlag, 1992), Accessed September 18, 2019.

https://www.researchgate.net/publication/281319978_An_Introduction_to_the_History_of_the_Turkic_Peoples

NF Golden, *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*, 206.

B Golden, Peter. *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*. America: Harrassowitz Verlag, 1992. Accessed September 18, 2019. https://www.researchgate.net/publication/281319978_An_Introduction_to_the_History_of_the_Turkic_Peoples

Journal article, copyright

FF John E. Woods, "The Rise of Timürid Historiography", *Journal of Near Eastern Studies*, 46/2 (1987), 81-108.

NF Woods, "The Rise of Timürid Historiography", 81-108.

B Woods, John E. "The Rise of Timürid Historiography", *Journal of Near Eastern Studies*, 46/2 (1987), 81-108.

Journal article, translation

FF Michiko Kakutani. "Friendship Takes a Path That Diverges", by Zadie Smith, *Review of Swing Time*, New York Times, (2016), 69-90.

NF Kakutani, "Friendship Takes a Path That Diverges", 69-90.

B Kakutani, Michiko, "Friendship Takes a Path That Diverges", by Zadie Smith, *Review of Swing Time*. New York Times. 2016: 69-90.

Journal article, electronic

DOI (Digital Object Identifier) number should be cited if it was specified. If not, and if also the publisher or the research area requires it, the access date is cited.

FF Shao-Hsun Keng, Chun-Hung Lin, and Peter F. Orazem, "Expanding College Access in Taiwan, 1978–2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality", *Journal of Human Capital* 11, no. 1 (2017): 1–34. <https://doi.org/10.1086/690235>.

NF Keng, Lin, Orazem, "Expanding College Access in Taiwan, 1978–2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality", 1–34.

B Keng, Shao-Hsun, Chun-Hung Lin, and Peter F. Orazem, "Expanding College Access in Taiwan, 1978–2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality", *Journal of Human Capital* 11, no. 1 (2017): 1–34. <https://doi.org/10.1086/690235>.

Newspaper article, published

FF Rebecca Mead, "The Prophet of Dystopia", *New Yorker*, April 17, 2017, 2.

NF Mead, "The Prophet of Dystopia", 2.

B Mead, Rebecca, "The Prophet of Dystopia", *New Yorker*, April 17, 2017.

Newspaper article/report, electronic

Newspaper articles or reports do not usually take place in bibliographies. Otherwise, the above citation forms are used. If the author of an article or report is not specified, then the citation should begin with the title of article/report.

FF "Snap Makes a Bet on the Cultural Supremacy of the Camera." *New York Times*, March 8, 2017. <https://www.nytimes.com/2017/03/08/technology/snap-makes-a-bet-on-the-cultural-supremacy-of-the-camera.html>.

NF "Snap Makes a Bet on the Cultural Supremacy of the Camera."

B "Snap Makes a Bet on the Cultural Supremacy of the Camera." *New York Times*, March 8, 2017. <https://www.nytimes.com/2017/03/08/technology/snap-makes-a-bet-on-the-cultural-supremacy-of-the-camera.html>.

Book Review

FF Michiko Kakutani, "Friendship Takes a Path That Diverges.", *Review of Swing Time*, by Zadie Smith, New York Times, 7 (2016), 67.

NF Kakutani, "Friendship Takes a Path That Diverges.", 67.

B Kakutani, Michiko. 2016. "Friendship Takes a Path That Diverges." *Review of Swing Time*, by Zadie Smith. New York Times, November 7, 2016.

Thesis

FF Cynthia Lillian Rutz, "King Lear and Its Folktale Analogues". (PhD diss. University of Chicago. 2013), 90.

NF Rutz, "King Lear and Its Folktale Analogues", 90.

B Rutz, Cynthia Lillian. 2013. "King Lear and Its Folktale Analogues." PhD diss., University of Chicago.

Encyclopedia entry

FF Ahmet Temir, "Mongol (or Turko-Mongol) Khanate", *Encyclopedia of Turks*, v. 8, (Ankara: Yeni Türkiye Publications, 2002), 416-432.

NF Temir, Mongol (or Turko-Mongol) Khanate"; 416-432.

B Temir, Ahmet. "Mongol (or Turko-Mongol) Khanate". *Encyclopedia of Turks*. 8: 416-432. Ankara: Yeni Türkiye Publications, 2002.

Unpublished announcement

FF Erdal İnönü and Harun Doğan, "Some Discoveries that are Named After Turkish Scientists" (The announcement that was presented in the II. National Symposium of History of Science and Philosophy Work Group, Assos, 18-20th June 2004).

NF İnönü and Doğan, "Some Discoveries."

B İnönü, Erdal and Harun Doğan. "Some Discoveries that are Named After Turkish Scientists". The announcement that was presented in the II. National Symposium of History of Science and Philosophy Work Group, Assos, 18-20th June 2004.

Manuscript

FF Feyzi, Muhadarat-ı Feyzi, İstanbul, İstanbul University The Library of Rare Collection, T6833, 48a.

NF Feyzi, Muhadarat-ı Feyzi, T6833, 51b.

B Feyzi, Muhadarat-ı Feyzi, İstanbul, İstanbul University The Library of Rare Collection, T6833, 1a-70b.

FF Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, İstanbul, Süleymaniye Library, Ayasofya 3682, 26a.

NF Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan*, Ayasofya 3682, 23b.

B Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, İstanbul, Süleymaniye Library, Ayasofya 3682, 1a-311a, Copy date 10 Rebiülevvel 1135 (19th December 1722).

Archive document

FF The Ottoman Archives of the Prime Ministry (OAPM), Cevdet Askeriye (C.AS.) 71/3352, 9 Şevval 1211 (April 07, 1797).

NF OAPM, C.AS. 71/3352.

B The Ottoman Archives of the Prime Ministry (OAPM). Cevdet Askeriye (C. AS) 71/3352, 9 Şevval 1211 (April 07, 1920).

FF Topkapı Palace Museum Archives (TPMA), E. 3202-2=597-2-7.

NF TPMA, E. 3202-2=597-2-7.

B Topkapı Palace Museum Archives (TPMA). E. 3202-2=597-2-7.

Website

FF Yale University. n.d. "About Yale: Yale Facts." Accessed May 1, 2017. <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>.

NF "About Yale: Yale Facts."

B Yale University. n.d. "About Yale: Yale Facts." Accessed May 1, 2017. <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>.

E-mail or text message

Usually they are only cited in footnotes. There is no requirement for giving any bibliographical reference.

Footnote: Robert Dankoff, E-mail message to the author, 16.10.2015.

SUBMISSION CHECKLIST

Ensure that the following items are present:

- Confirm that the category of the manuscript is specified.
- Confirm that "the paper is not under consideration for publication in another journal".
- Confirm that disclosure of any commercial or financial involvement is provided.
- Confirm that last control for fluent English was done.
- Confirm that journal policies detailed in Information for Authors have been reviewed.
- Confirm that the references cited in the text and listed in the references section are in with Chicago Style of Manual 16th Edition.
- Copyright Agreement Form
- Permission of previous published material if used in the present manuscript
- Title page
 - ✓ The category of the manuscript
 - ✓ The title of the manuscript
 - ✓ All authors' names and affiliations (institution, faculty/department, city, country), e-mail addresses
 - ✓ Corresponding author's email address, full postal address, telephone and fax number
 - ✓ ORCIDs of all authors.
- Main Manuscript Document
 - ✓ Important: Please avoid mentioning the the author (s) names in the manuscript
 - ✓ The title of the manuscript
 - ✓ Abstract (150-250 words)
 - ✓ Key words: 5 words
 - ✓ Body text sections
 - ✓ Grant support (if exists)
 - ✓ Conflict of interest (if exists)
 - ✓ Acknowledgement (if exists)
 - ✓ References
 - ✓ All tables, illustrations (figures) (including title, explanation, captions)

COPYRIGHT AGREEMENT FORM / TELİF HAKKI ANLAŞMASI FORMU

Istanbul University
İstanbul Üniversitesi

Journal name: Journal of Turkology
Dergi Adı: Türkiyat Mecmuası

Copyright Agreement Form
Telif Hakkı Anlaşması Formu

Responsible/Corresponding Author Sorumlu Yazar	
Title of Manuscript Makalenin Başlığı	
Acceptance date Kabul Tarihi	
List of authors Yazarların Listesi	

Sıra No	Name - Surname Adı-Soyadı	E-mail E-Posta	Signature İmza	Date Tarih
1				
2				
3				
4				
5				

Manuscript Type (Research Article, Review, Short communication, etc.) Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme, Kısa bildiri, v.b.)	
--	--

Responsible/Corresponding Author:

Sorumlu Yazar:

University/company/institution	Çalıştığı kurum	
Address	Posta adresi	
E-mail	E-posta	
Phone; mobile phone	Telefon no; GSM no	

The author(s) agrees that:
The manuscript submitted is his/her/their own original work, and has not been plagiarized from any prior work, all authors participated in the work in a substantive way, and are prepared to take public responsibility for the work, all authors have seen and approved the manuscript as submitted, the manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere, the text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone. İSTANBUL UNIVERSITY will publish the content under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work.
The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights; to use, free of charge, all parts of this article for the author's future works in books, lectures, classroom teaching or oral presentations, the right to reproduce the article for their own purposes provided the copies are not offered for sale.
All materials related to manuscripts, accepted or rejected, including photographs, original figures etc., will be kept by İSTANBUL UNIVERSITY for one year following the editor's decision. These materials will then be destroyed.
I/We indemnify İSTANBUL UNIVERSITY and the Editors of the Journals, and hold them harmless from any loss, expense or damage occasioned by a claim or suit by a third party for copyright infringement, or any suit arising out of any breach of the foregoing warranties as a result of publication of my/our article. I/We also warrant that the article contains no libelous or unlawful statements, and does not contain material or instructions that might cause harm or injury.
This Copyright Agreement Form must be signed/ratified by all authors. Separate copies of the form (completed in full) may be submitted by authors located at different institutions; however, all signatures must be original and authenticated.

Yazar(lar) aşağıdaki hususları kabul eder
Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını,
Tüm yazarların bu çalışmaya aslı olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını,
Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını,
Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını,
Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin bu fikri eseri, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayınlamasına izin verirler.
Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıf bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.
Yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işyerininin telif dâhil patent hakları, yazar(lar)ın gelecekte kitaplarında veya diğer çalışmalarında makalenin tümünü ücret ödemeksizin kullanma hakkı makaleyi satmamak koşuluyla kendi amaçları için çoğaltma hakkı gibi fikri mülkiyet hakları saklıdır.
Yayımlanan veya yayıma kabul edilmeyen makalelerle ilgili dokümanlar (fotoğraf, orijinal şekil vb.) karar tarihinden başlamak üzere bir yıl süreyle İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'ne saklanır ve bu sürenin sonunda imha edilir.
Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslara vuku bulacak hak talebi veya açılacak davalarda İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz.
Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını taahhüt ederim/ederiz.
Bu Telif Hakkı Anlaşması Formu tüm yazarlar tarafından imzalanmalıdır/onaylanmalıdır. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurularak sunulabilir. Ancak, tüm imzaların orijinal veya kanıtlanabilir şekilde onaylı olması gerekir.

Responsible/Corresponding Author: Sorumlu Yazar:	Signature / İmza	Date / Tarih
	/...../.....